

การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ระหว่างทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520
URBANIZATION IN BANG KUN THIAN DISTRICT BETWEEN THE 1940S TO 1980S

ธนกร ศิริสุขวัฒนา

การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ระหว่างทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520

ปริญญาานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

URBANIZATION IN BANG KUN THIAN DISTRICT BETWEEN THE 1940S TO 1980S

TANAKORN SIRISUKWATTANA

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of MASTER OF ARTS

(History)

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

2023

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญาานิพนธ์

เรื่อง

การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ระหว่างทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520

ของ

ธนกร ศิริสุขวัฒนา

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์

ที่ปรึกษาหลัก

ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์)

(ศาสตราจารย์ ดร.ชาติวี ประภิตนันทการ)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร ไทยจงรักษ์)

ชื่อเรื่อง	การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ระหว่างทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520
ผู้วิจัย	ธนกร ศิริสุขวัฒนา
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2566
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โดม ไกรปกรณ์

ปฏิญานพนธ์นี้มุ่งศึกษากระบวนการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ระหว่างทศวรรษ 2480-2520 โดยมีจุดประสงค์ 1. ศึกษาปัจจัยที่มาของการกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 2. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในอำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 3. ศึกษาการเพิ่มขึ้นของประชากรและเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 จากการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนแบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลาใหญ่คือ 1) ช่วงก่อนทศวรรษ 2480 โดยชุมชนในบางขุนเทียนช่วงเวลานี้เริ่มจากการเป็นชุมชนเส้นทางการค้า พอถึงช่วงทศวรรษ 2410-2470 ชุมชนในบางขุนเทียนได้เปลี่ยนมาเป็นชุมชนเกษตรกรรมกึ่งสมัยใหม่ อันเป็นผลจากการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย ทำให้ความเป็นสมัยใหม่บางด้านเริ่มเข้ามาสู่อำเภอบางขุนเทียน แต่โดยภาพรวมแล้วชุมชนในพื้นที่นี้ยังคงเป็นชุมชนเกษตรกรรม 2) ช่วงทศวรรษ 2480-2490 ชุมชนในบางขุนเทียนช่วงเวลานี้มีประชากรเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากหลบภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งส่งผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ด้านกายภาพของพื้นที่นั้นบางขุนเทียนในช่วงเวลานี้มีลักษณะเป็น “ชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง” หรือ “ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองขยายขึ้นมาก” เนื่องจากเกิดการตัดถนนขึ้นในพื้นที่ทำให้ความเจริญเริ่มเข้ามาสู่พื้นที่ 3) ช่วงทศวรรษ 2500-2520 พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงเวลานี้ค่อย ๆ เกิดกระบวนการกลายเป็นเมืองเพิ่มขึ้นตามลำดับ มีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ขณะที่ผู้ประกอบการอาชีพด้านเกษตรกรรมลดลงเรื่อย ๆ มีประชากรเข้ามาย้ายมาอาศัยอยู่ในพื้นที่มากขึ้น อันเป็นผลจากการขยายเครือข่ายถนนในพื้นที่ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งมุ่งเน้นการเติบโตของกรุงเทพฯ และการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ทำให้พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นพื้นที่รอบนอกของกรุงเทพฯ กลายเป็นพื้นที่รองรับโรงงานอุตสาหกรรมและคนจากต่างจังหวัดที่ย้ายถิ่นมาหางานทำ

คำสำคัญ : บางขุนเทียน, ประวัติศาสตร์การกลายเป็นเมือง, การพัฒนา

Title	URBANIZATION IN BANG KUN THIAN DISTRICT BETWEEN THE 1940S TO 1980S
Author	TANAKORN SIRISUKWATTANA
Degree	MASTER OF ARTS
Academic Year	2023
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr. Dome Kraipakron

This thesis aims to study the urbanization process in Bang Khun Thian district from 1940 to 1980, with the following aims: (1) to study the factors originating in urbanization in Bang Khun Thian district from the 1940s to the 1980s; (2) to study the physical changes in Bang Khun Thian District from the 1940s to the 1980s; (3) to study the increase in population and changes in lifestyles of people in Bang Khun Thian district from the 1940s to the 1980s. From the study, it was found that the history of the Bang Khun Thian district area can be divided into three major periods: (1) before the 1930s, the community in Bang Khun Thian during this period began as a trade route community. In the decade from 1870 to 1930, the community in Bang Khun Thian had transformed into a semi-modern agricultural community. As a result of modernization, some aspects of modernity began to enter the Bang Khun Thian district. Overall, communities in this area are still agricultural communities; (2) during the decade from 1940 to 1950, the Bang Khun Thian community had an increased population living in the area as they sought refuge from World War II, which had an impact on Bangkok. The physical aspect of the area at Bang Khun Thian during this period was characterized by a “semi-rural, semi-urban community” or “rural farming community where urbanization has expanded” due to road cuts in the area causing civilization to begin to enter the area; (3) during the decade from 1950 to 1980, the Bang Khun Thian district area during this period gradually experienced an increased urbanization process. There are more industrial factories, while those working in agriculture decreased. More people are moving to live in the area. This is a result of the expansion of the road network in the area, which occurred simultaneously with the development of the country according to the National Economic and Social Development Plan, which focused on the growth of Bangkok and the growth of the industrial sector making the area of Bang Khun Thian district, which is the outer area of Bangkok has become an area to support industrial factories and people from other provinces who migrate to find work.

Keyword : Bang Khun Thian, Urbanization history, Development

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญาานิพนธ์เล่มนี้เกิดขึ้นจากความอยากรู้อยากเห็นและความสงสัยในอดีตของคุณพ่อของผู้วิจัย ที่มักจะเอ่ยถึงความหลังของตนเองอย่างภาคภูมิใจ รวมถึงการเอ่ยถึงเหตุการณ์สำคัญอย่างหนึ่ง เปรียบดังประหนึ่ง จิ๊กซอร์แห่งเศษเสี้ยวของความทรงจำ ประกอบกับการที่ผู้วิจัยมีความสงสัยมาตั้งแต่ยังเด็กถึงบ้านเกิดของตน จึงนำมาสู่การศึกษาของปริญญาานิพนธ์เล่มนี้ อย่างไรก็ตามถึงปริญญาานิพนธ์เล่มนี้จะประสบความสำเร็จได้ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการประสบผลสำเร็จ

ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โดม ไกรปรกรณ์ อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาานิพนธ์เล่มนี้ที่เคียวเชิญ ติเตียน แนะนำรวมถึงเป็นผู้ส่งสวางในเวลาที่คุณวิจัยมีดมิต และตั้งผู้วิจัยขึ้นจากเครื่องพันธนาการทั้งปวง อาจารย์ได้ช่วยผู้วิจัยเรียบเรียงความคิดและจัดระบบจากข้อมูลที่มีมากเกินไป ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถจัดการได้ด้วยตัวคนเดียวได้ อาจารย์เป็นทั้งอาจารย์ผู้ชี้ทางและป่าสำหรับผู้วิจัย

ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.ชาติรี ประภิตนันทการ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรในความกรุณาเสียสละเวลาอันมีค่ารับเป็นประธานคณะกรรมการสอบปริญญาานิพนธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร ไทยจงรักษ์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในความกรุณาเสียสละเวลาอันมีค่ารับเป็นกรรมการสอบปริญญาานิพนธ์ อาจารย์ทั้งสองท่านได้มอบมุมมอง วิธีคิดที่มีประโยชน์อย่างยิ่ง

ขอขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านในภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้มอบความรู้และการเปิดโลกให้กว้างไกลและลึกซึ้งให้แก่ข้าพเจ้าตั้งแต่ก้าวมาสู่วัฒนาแดงตั้งแต่ปริญญาตรี รวมถึงเพื่อน ๆ ใน HISSWU43 ทุกคนที่ยังอยู่และลวงลับไปแล้ว พี่ ๆ และน้อง ๆ ในภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่ได้เข้าพูดคุย แลกเปลี่ยน พวกท่านได้เข้ามาแต่งแต้มสีสันในชีวิตที่แสนจะน่าเบื่อนี้ ผู้วิจัยไม่เคยคิดมาก่อนว่าการเดินทางครั้งนี้ข้าพเจ้าจะได้อัจฉากับคนมากมายถึงเพียงนี้

ขอขอบคุณครอบครัวของผู้วิจัย โดยเฉพาะคุณแม่ ผู้ที่คอยสนับสนุนและเป็นเบื้องหลังที่คอยช่วยผลักดันผู้วิจัยมาตั้งแต่เด็ก ๆ แม้ว่าช่วงระยะเวลาของการเรียนในระดับบัณฑิตศึกษาจะทำให้ผู้วิจัยต้องห่างเหินไปบ้างแต่คุณแม่ก็เข้าใจอย่างดีมาโดยเสมอมา ขอขอบคุณน้องชายที่แม้จะไม่เข้าใจว่าพี่ชายคนนี้จะทำอะไรแต่ก็พร้อมจะบ้า ๆ บอ ๆ ไปด้วยกัน

ขอขอบคุณมิตรไมตรีของชาวบางขุนเทียนที่ได้ช่วยเหลือและมอบข้อมูลที่มีประโยชน์ยิ่งให้แก่ผู้วิจัย

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ David Bowie ศิลปินผู้ลวงลับแต่บทเพลงของเขายังตราตรึง “We’ve got five years, stuck on my eyes, Five years, what a surprise” และเป็น 5 ปีที่ผู้วิจัยจำไม่ลืม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญรูปภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 จุดประสงค์ของการศึกษา.....	17
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	18
1.4 วิธีดำเนินงานวิจัย.....	18
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	19
1.5.1 งานวิจัยที่ว่าด้วยการพัฒนาเพื่อเข้าสู่สมัยใหม่.....	19
1.5.2 งานวิจัยที่ว่าด้วยการพัฒนาในบางชุมชน.....	22
1.5.3 งานวิจัยที่ว่าด้วยผลกระทบของการพัฒนา.....	24
1.6 นิยามศัพท์.....	28
บทที่ 2 จากชุมชนเส้นทางการค้าสู่ชุมชนเกษตรกรรมกึ่งสมัยใหม่:.....	30
การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนก่อนทศวรรษ 2480.....	30
2.1 บางขุนเทียนในยุคแรกเริ่ม (ช่วงก่อนทศวรรษ 2390) : ชุมชนเส้นทางการค้าและเกษตรกรรม.....	30
2.2 สู่ชุมชนเกษตรกรรมกึ่งสมัยใหม่: อำเภอบางขุนเทียนในบริบทของการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยในช่วงทศวรรษ 2390-ต้นทศวรรษ 2450.....	48

2.3	ทางรถไฟในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน.....	65
2.4	สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียน.....	66
2.5	ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2410 - ต้นทศวรรษ 2450.....	66
2.6	อำเภอบางขุนเทียนในบริบทของการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยในช่วงทศวรรษ 2450 - กลางทศวรรษ 2470	67
2.6.1	ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2450 - ครั้งแรกของทศวรรษ 2470.....	74
2.6.2	สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2450-ครั้งแรกของทศวรรษ 2470	76
2.7	การขยายตัวของเมืองในอำเภอชั้นนอก บางขุนเทียน ในบริบทของการจัดระเบียบปกครองท้องถิ่นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470	81
2.8	สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2470	85
2.9	ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470	87
2.10	สรุปท้ายบท.....	87
บทที่ 3	ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองเริ่มขยายขึ้น: การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 - 2490.....	90
3.1	ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา กับการขยายตัวของเมืองในจังหวัดธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2480.....	90
3.2	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและประชากรในอำเภอบางขุนเทียน อันเป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ 2.....	95
3.3	การขยายตัวของเมืองในอำเภอชั้นนอก บางขุนเทียน ในบริบทของการจัดระเบียบปกครองท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 2480	97
3.3.1	สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480.....	99
3.3.2	ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480	100
3.4	การขยายตัวของเมืองในจังหวัดธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2490	103

3.5 การขยายตัวของเมืองในอำเภอชั้นนอก บางขุนเทียน ในบริบทของการจัดระเบียบปกครอง ท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 2490	106
3.6 สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2490.....	111
3.7 ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2490	116
3.8 สรุปท้ายบท.....	119
บทที่ 4 จากชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองเริ่มขยายขึ้นสู่พื้นที่ชานเมืองกรุงเทพฯ:..	120
การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500 – 2520	120
4.1 การพัฒนาประเทศไทยในทศวรรษ 2500: ยุคเผด็จการทหาร จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ จอมพลถนอม กิตติขจร	120
4.2 การขยายตัวของเมืองในจังหวัดธนบุรีและการกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียน ช่วง ทศวรรษ 2500	125
4.2.1 การขยายตัวของชุมชนในอำเภอบางขุนเทียนอันเป็นผลจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทางบก	129
4.2.2 สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2500.....	135
4.2.3 ตลาดในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500.....	136
4.2.4 วิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียน	138
4.3 การพัฒนาประเทศไทยในทศวรรษ 2510: จากยุคเผด็จการทหารถึงยุคประชาธิปไตยแบบเสรี นิยมและยุคเผด็จการพลเรือน	142
4.4 การขยายตัวของเมืองในฝั่งธนบุรี และการกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2510.....	147
4.5 วิถีชีวิตของคนในบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2510	153
4.6 การพัฒนาประเทศไทยในทศวรรษ 2520: การพัฒนาในยุค “ประชาธิปไตยครึ่งใบ”	157
4.7 การขยายตัวของเมืองในฝั่งธนบุรีและการกลายเป็นเมืองในเขตบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520.....	160
4.7.1 สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520.....	169

4.7.2 ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520.....	170
4.7.3 วิถีชีวิตของคนในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520	177
4.8 สรุปท้ายบท.....	179
บทที่ 5 บทสรุป	181
บรรณานุกรม	188
ประวัติผู้เขียน	207

สารบัญตาราง

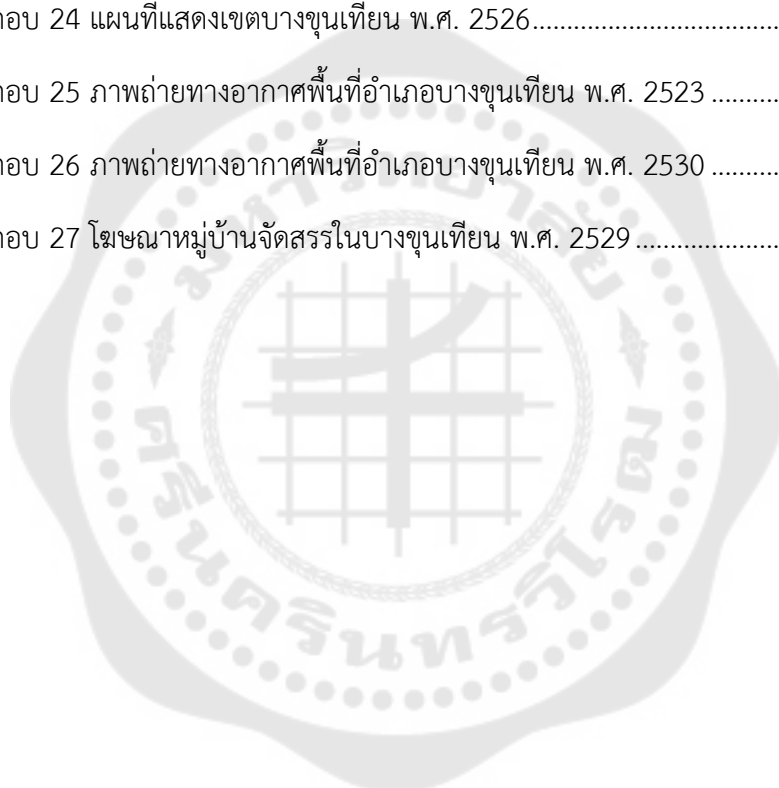
	หน้า
ตาราง 1 กลุ่มวัดในธนบุรีตามคลองหรือย่านที่ตั้ง.....	33
ตาราง 2 การใช้ที่ดินเขตบางขุนเทียนเมื่อ พ.ศ. 2510	133
ตาราง 3 จำนวนประชากรในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2515-2519.....	147
ตาราง 4 จำนวนโครงการหมู่บ้านจัดสรรในกรุงเทพฯ เปรียบเทียบระหว่าง พ.ศ. 2517 และ พ.ศ. 2527.....	163
ตาราง 5 การเกิด - การตาย และการย้ายถิ่นของประชากรเขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2519 - 2524..	174
ตาราง 6 โครงการหมู่บ้านจัดสรรในเขตบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520.....	175

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 ที่ตั้งอำเภอบางขุนเทียนในช่วงพ.ศ. 2506-2530 (เส้นสีแดง).....	2
ภาพประกอบ 2 ป้อมของทหารฝรั่งเศสที่เมืองบางกอก (ธนบุรี).....	32
ภาพประกอบ 3 แผนผังที่ตั้งพระราชวัง สถานที่ราชการ และบ้านของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในกรุงธนบุรี	37
ภาพประกอบ 4 พระราชวังและวังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	40
ภาพประกอบ 5 ฮวยจุนลิ่ง ย่านคลองสาน	42
ภาพประกอบ 6 เรือไม้เก่าและโบสถ์ช่างตาครู้ส ย่านกุฎีจีน	51
ภาพประกอบ 7 แผนที่แสดงชุมชนต่างๆ ในบางขุนเทียน.....	53
ภาพประกอบ 8 แผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินเพื่อสร้างป้อมพระราชานุสรณ์	71
ภาพประกอบ 9 แผนที่ประเมินการตัดถนนจังหวัดธนบุรี แนบท้ายพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อตัดและขยายถนนฝั่งจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนคร พ.ศ. 2473.....	72
ภาพประกอบ 10 ต้นส้มในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน.....	75
ภาพประกอบ 11 พื้นที่บางนางนองในแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453).....	78
ภาพประกอบ 12 แผนที่แสดงพื้นที่ท่าข้ามและแสมดำ พ.ศ. 2457.....	79
ภาพประกอบ 13 แผนที่แสดงพื้นที่บริเวณบ้านหัวศิริชะกระบือ ตำบลท่าข้าม อำเภอบางขุนเทียนสำรวจ พ.ศ. 2469 ดีพิมพ์ พ.ศ. 2484	80
ภาพประกอบ 14 ขอบเขตพื้นที่ทางกายภาพของธนบุรีตามแผนผังเทศบาลนครธนบุรีซึ่งกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2479.....	83
ภาพประกอบ 15 การขยายตัวของเมืองตามทฤษฎีรูปดาวของ ริชาร์ด เอ็ม. ฮูลด์.....	105
ภาพประกอบ 16 แผนที่เขตสัมปทานไฟฟ้า อำเภอบางขุนเทียน ธนบุรี.....	114
ภาพประกอบ 17 ภาพถ่ายทางอากาศ อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2495.....	115
ภาพประกอบ 18 แผนที่บริเวณพระนคร-ธนบุรี พ.ศ. 2503.....	128

ภาพประกอบ 19	ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2510.....	134
ภาพประกอบ 20	ที่ตั้งหมู่บ้านสุคติรัตน์ในขณะนี้ในปัจจุบัน	150
ภาพประกอบ 21	ภาพถ่ายทางอากาศ เขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2516.....	151
ภาพประกอบ 22	แผนที่ตัวเมืองกรุงเทพมหานคร เขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2518.....	152
ภาพประกอบ 23	แผนที่อำเภอบางขุนเทียน แสดงพื้นที่จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด โครงการอนุรักษ์ ตลาดน้ำวัดไทร พ.ศ. 2512	155
ภาพประกอบ 24	แผนที่แสดงเขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2526.....	162
ภาพประกอบ 25	ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2523	167
ภาพประกอบ 26	ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2530	168
ภาพประกอบ 27	โฆษณาหมู่บ้านจัดสรรในบางขุนเทียน พ.ศ. 2529	172

บทที่ 1

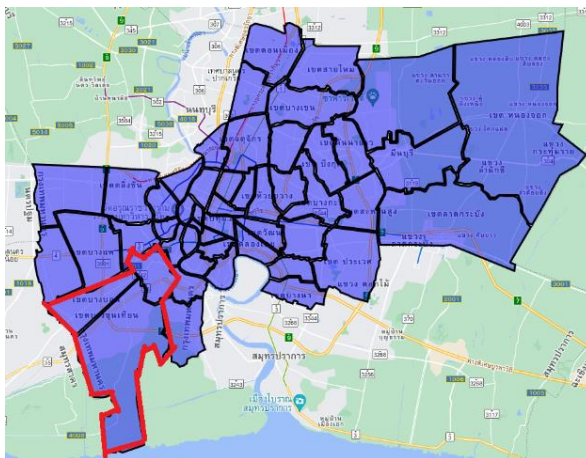
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์การกลายเป็นเมือง (Urbanization) ที่เกิดขึ้นในอำเภอบางขุนเทียน อำเภอชั้นนอกอันห่างไกลของกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้เนื่องจากอาณาเขตของบางขุนเทียนนั้นเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาของการปกครอง ดังนั้นเพื่อให้ผู้วิจัยและผู้อ่านเข้าใจตรงกัน อาณาเขตของอำเภอบางขุนเทียนที่กล่าวถึงในปริญญานิพนธ์นี้อิงกับเอกสารการบริหารงานจังหวัดธนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2506 ซึ่งเป็นเอกสารชิ้นแรกที่ระบุถึงขอบเขตของอำเภอบางขุนเทียนอย่างชัดเจนโดยแบ่งเขตการปกครองอำเภอบางขุนเทียนออกเป็น 6 ตำบลคือ ตำบลบางค้อ ตำบลบางขุนเทียน ตำบลบางมด ตำบลบางบอน ตำบลท่าข้าม และตำบลแสมดำ¹ ทั้งนี้ใน พ.ศ. 2532 ได้มีการแยกตำบลบางค้อ ตำบลบางมด ตำบลจอมทอง ตำบลบางขุนเทียน มาตั้งเป็นเขตจอมทอง ต่อมาใน พ.ศ. 2540 ได้มีการแยกแขวงบางบอนออกจากเขตบางขุนเทียน ตั้งเป็นเขตบางบอน สำหรับเขตบางขุนเทียนคงเหลือแขวงแสมดำและแขวงท่าข้าม² หากเทียบกับขอบเขตการปกครองที่แบ่งครั้งหลังสุดใน พ.ศ. 2540 อำเภอบางขุนเทียนที่กล่าวถึงในปริญญานิพนธ์เล่มนี้ จึงหมายถึงพื้นที่ซึ่งในปัจจุบันคือพื้นที่เขตจอมทอง เขตบางบอน และเขตบางขุนเทียน ของกรุงเทพฯ (ดู ภาพที่ 1)

¹จังหวัดธนบุรี. (2506). การบริหารงานจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2505-2506. หน้า 31-32.

²บัณฑิต จุลาสัย; และ รัชดา โชติพานิช. (2564). บางขุนเทียน จอมทอง และบางบอน. (ออนไลน์).

ภาพประกอบ 1 ที่ตั้งอำเภอบางขุนเทียนในช่วงพ.ศ. 2506-2530 (เส้นสีแดง)

ที่มา: Google. (2564). **แผนที่กรุงเทพฯ 50 เขต**. สืบค้นเมื่อ 14 ตุลาคม 2564, จาก

https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=19vgGq-gj8wIK47tMoXBIT7Gff4U&hl=en_US

เมื่อมองย้อนไปในอดีตก่อนหน้า พ.ศ. 2514 ที่มีการรวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี เข้าด้วยกันเป็น “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” (แล้วจึงเปลี่ยนชื่อมาเป็น “กรุงเทพมหานคร” ใน พ.ศ. 2515) นั้นพื้นที่บางขุนเทียนตั้งอยู่ในบริเวณบางกอกฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) โดยบริเวณบางขุนเทียนมีผู้อยู่อาศัยและตั้งชุมชนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานีของสยาม ดังปรากฏในโคลงกำสรวลสมุทร ที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นโดยแต่งขึ้นก่อนสมัยแผ่นดินของสมเด็จพระชัยราชาธิราช (อาจแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) เนื้อความของโคลงกำสรวลสมุทรนี้ กล่าวถึงการเดินทางทางเรือจากกรุงศรีอยุธยา ไปตามลำน้ำเจ้าพระยาสายเก่า (คลองบางกอกน้อยไปออกคลองบางกอกใหญ่เพราะแม่น้ำเจ้าพระยาสายปัจจุบันเป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยพระชัยราชาธิราช)³ โดยเรือชื่อ “ขึงทอง”

³ปิยนภ บุนนาค, ดวงพร นพคุณ และ สุวิมณา ภาตานิติ. (2525). **คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 (พ.ศ.2325-2525)**. หน้า 13.

เสียดายหน้าซ้อยขึ้น	บัวทอง ภูนา
ศรีเกศเกษรสาว	ดอกไม้
มาดลบรรลุนอง	ชลเนตร
ชลเนตรซ้อยให้	ร่วงแรง ไรยแรง ฯ (เน้นโดยผู้อ้าง) ⁴

ย่าน “นองชลเนตร” หรือย่านนางนองนี้มีผู้สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนชาวสวนริมคลองบางขุนเทียนหรือคลองด่าน โดยมีวัดนางนองเป็นวัดที่สำคัญวัดหนึ่ง ทั้งนี้จากการศึกษาของ น.ณ ปากน้ำ (ประยูร อุกุชาภะ) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะได้อธิบายไว้ว่าวัดนางนองเป็นวัดที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วมาปฏิสังขรณ์แบบสร้างใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์⁵ นอกจากนี้ยังพบว่าในย่านนางนองและย่านใกล้เคียงนั้นมีชุมชนอยู่พอสมควร เห็นได้จากวัดต่าง ๆ ที่มีมากมายหลายวัดที่มีสถาปัตยกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาที่คล้ายกับวัดนางนอง เช่น วัดราชโอรส (วัดจอมทอง) วัดบางขุนเทียนนอก ฯลฯ⁶

ผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณบางขุนเทียนนี้คงประกอบอาชีพทำสวน ดังที่บันทึกของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้ให้ข้อมูลว่า เมืองบางกอก (ชื่อเดิมของเมืองธนบุรีและเมืองกรุงเทพฯ) เป็นเมืองสวนผลไม้รสเยี่ยม⁷ สอดคล้องกับที่งานศึกษาของ สุนทรี อาสะไวย์ ชี้ว่าภูมิประเทศของบางกอกหรือธนบุรีเป็นดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก โดยบริเวณนี้มีผู้อยู่อาศัยและทำการเกษตร ก่อนที่จะร้างผู้คนไปเนื่องจากภัยสงครามครั้งพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2310⁸ หลังจากร้างผู้คนไปช่วงเวลาหนึ่ง ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้มีผู้คนกลับมาตั้งถิ่นฐาน

⁴สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). *แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์*. หน้า 32.

⁵น. ณ ปากน้ำ. (2542). *ศิลปกรรมในบางกอก*. หน้า 234.

⁶แหล่งเดิม. หน้า 220-242.

⁷วุฒิพงษ์ ทิววงศ์; และ สิทธิ อธิพิโตโด. (2563, กรกฎาคม-ธันวาคม). ภูมิทัศน์สวนในบางกอก: การตีความจากแผนที่และภาพถ่ายโบราณ. *วารสารหน้าจั่วว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย*. 17(2): 298.

⁸สุนทรี อาสะไวย์. (2537, กันยายน-ธันวาคม). พัฒนาการของ “ธนบุรี” ในฐานะส่วนหนึ่งของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา. *วารสารธรรมศาสตร์*. 20(3): 108-109.

ที่บางขุนเทียนอีกครั้งหนึ่ง ดังที่วรรณกรรมเรื่อง “นิราศนรินทร์” ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้กล่าวถึงผู้คนที่กลับมาตั้งถิ่นฐานของผู้คนในย่านบางขุนเทียน น่าสนใจว่าการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในย่านบางขุนเทียนได้ขยายพื้นที่กว้างขึ้น ไม่ได้กระจุกตัวอยู่ที่บริเวณวัดหนัง วัดนางนอง ดังที่เคยเป็นมาในอดีต อีกทั้งผู้คนที่มาตั้งถิ่นฐานในบางขุนเทียนมีหลากหลายกลุ่มยิ่งขึ้นคือมีชาวลาว ชาวเขมร ชาวมอญ ชาวข่า เข้ามาตั้งชุมชนในย่านบางขุนเทียน โดยชาวต่างชาติเหล่านี้มีทั้งที่ถูกราชการส่งให้ย้ายมาอยู่ที่นี้และที่อพยพมาเอง⁹

นอกจากชาวต่างชาติที่ได้กล่าวมาแล้วในบริเวณที่เป็นรอยต่อระหว่างคลองด่าน (คลองบางขุนเทียน) กับคลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) ยังมีชาวจีนอาศัยอยู่ด้วยดังเห็นได้จากบทกลอนในนิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่ กวีเอกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ได้กล่าวถึงย่านวัดหมู (ต่อมา มีชื่อเป็นทางการว่า วัดอัปสรสวรรค์) ว่าเป็นย่านที่อยู่ของพวกชาวจีนที่เป็น “เจ๊กชายหมู”¹⁰ กล่าวได้ว่าย่านบางขุนเทียนเป็นพื้นที่ที่มีคนหลากหลายทางชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ การตั้งถิ่นฐานของคนต่างชาติในย่านบางขุนเทียนนี้อาจกล่าวได้ว่าได้รับการตอบรับอย่างดีจากชนชั้นนำสยามในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พิจารณาได้จากบริบททางเศรษฐกิจและการเมืองในช่วงเวลานี้ ในกรณีของชาวจีนพิจารณาได้จากบริบททางเศรษฐกิจของสยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่มีการขยายตัวของเศรษฐกิจการส่งออกสินค้าประเภทน้ำตาล แร่ดีบุก พริกไทย และเรือสำเภา ทำให้สยามมีความต้องการแรงงานเพื่อทำการผลิตสินค้า สยามจึงเปิดรับชาวจีนอพยพที่มุ่งมาทำมาหากินในสยาม เพื่อให้ชาวจีนอพยพเหล่านี้มาเป็นแรงงานรับจ้าง¹¹ ส่วนกรณีของชาวมอญพบว่าการอพยพครั้งใหญ่ของชาวมอญเข้ามาในสยามรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352 - 2367) มีสาเหตุมาจากการที่ชาวมอญไม่สามารถทนการกดขี่ของพม่าได้จึงอพยพมาสยาม โดยพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงให้รับชาวมอญอพยพที่ได้รับความเดือดร้อนจากพม่า ให้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์สยาม¹² ทั้งนี้ น่าสนใจว่าชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ค่อนข้างมีเสรีภาพในการ

⁹ ด้ตราภรณ์ พิรุณรัตน์. (2535). พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. 2325-2369. หน้า 78-80.

¹⁰ วรรณชัย บุญปาน; และ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2530). บางขุนเทียน ส่วนหนึ่งของแผ่นดินไทยและกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 75.

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์. หน้า 143-161.

¹² สุภรณ์ โอเจริญ. (2519). ชาวมอญในประเทศไทย: วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. หน้า 66-68.

บริหารปกครองกันเองและสามารถดำรงรักษาวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้มาก ในกรณีของชาวจีนพบว่ารัฐสยามให้ชาวจีนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา เช่น ฮกเกี้ยน แต่จิ๋ว มีผู้นำชุมชนของตนเอง โดยที่ผู้นำชุมชนชาวจีนแต่ละกลุ่มให้ขึ้นอยู่กับหน่วยงานรัฐคือ กรมท่า ซึ่งมีเจ้าสัวชาวจีนรับตำแหน่งเป็นเจ้ากรมท่าซ้ายทำหน้าที่ดูแลชาวจีนอพยพที่อยู่ในสยาม¹³ ด้านวัฒนธรรมนั้นชาวจีนในสยามสามารถดำรงรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้เห็นได้จากกรณีอยู่ของศาลเจ้าจีนต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วไปในกรุงเทพฯ และอีกหลาย ๆ เมือง¹⁴ ส่วนชาวมอญพบว่ารัฐสยามให้ชาวมอญกลุ่มต่าง ๆ ปกครองกันเอง มีหัวหน้าของตนเอง เมื่อรัฐบาลต้องการติดต่อกับชาวมอญ รัฐบาลสยามจะติดต่อผ่านหัวหน้าชุมชนชาวมอญนั้น ๆ ด้านวัฒนธรรมนั้นรัฐบาลสยามอนุญาตให้ชาวมอญประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและขนบธรรมเนียมของตนได้ รวมทั้งรัฐบาลสยามไม่ได้บังคับให้ชาวมอญใช้ภาษาไทย แต่ให้ชาวมอญใช้ภาษาเดิมของตนได้ตามสมควรใจ¹⁵

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาพอจะเห็นได้ถึงพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานและผู้คนในยุคก่อนสมัยใหม่ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปประเทศสู่สมัยใหม่พบว่าได้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในบางขุนเทียน เห็นได้จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศสยามที่เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจข้าวอันเป็นผลจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ ทำให้สยามเปลี่ยนจากการส่งออกสินค้าประเภทของป่ามาเป็นกาส่งออกข้าว¹⁶ การขยายตัวของกาผลิตข้าวเพื่อส่งออกได้มีผลให้รัฐบาลสยามนำเอาระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบสมัยใหม่มาใช้เพื่อเพิ่มรายได้ของรัฐด้วยการเก็บภาษีที่นาจากประชาชนที่ปลูกข้าวเพื่อส่งออก โดยระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบใหม่ที่มีการออกหลักฐานแสดงสิทธิการถือครองที่ดินให้แก่ประชาชนและระบบการจัดเก็บภาษีที่นาจากประชาชนนี้เริ่มมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและขยายตัวขึ้นมากในสมัย

¹³รอย, เอ็ดวาร์ด แวน. (2566). Siamese Melting Pot ก่อร่างเป็นบางกอก. แปลโดย ยุกติ มุกดาวิจิตร. หน้า 320.

¹⁴อภิรักษ์ชัยพจน์พานิช. (2561). ศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: มติชน; ต้วน ลี เซิง. (2543). ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา.

¹⁵สุภรณ์ โอเจริญ. (2519). เล่มเดิม. หน้า 69-70.

¹⁶พอนันท์ อูยยานนท์. (2564). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย. หน้า 14-17.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีการนำเอาระบบการออกโฉนดที่ดินมาใช้ในสยาม¹⁷ ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจอันเป็นผลจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ (ตามด้วยการทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันกับชาติตะวันตกชาติอื่นอีก 13 ชาติ ได้แก่ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ รัสเซีย สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี ออสเตรีย-ฮังการี สเปน รัสเซีย รวมทั้งทำสนธิสัญญาลักษณะเดียวกันกับชาติในเอเชีย 1 ชาติ ได้แก่ ญี่ปุ่น¹⁸) ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจขึ้นที่บางกอกฝั่งตะวันตกหรือฝั่งธนบุรีด้วยดังพบว่า มีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองสายต่าง ๆ เช่น คลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ คลองมหาสวัสดิ์ โดยชาวจีนเหล่านี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย เพาะปลูก และปศุสัตว์ นอกจากนี้ยังมีชาวอินเดียมาอาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณที่เรียกกันว่า ย่านตึกแดง (บริเวณตั้งแต่ปากคลองวัดอนงคารามถึงมัสยิดกุฎิลอิสลามหรือมัสยิดตึกแดง) และย่านตึกขาว (บริเวณมัสยิดเซฟี คลองสาน) โดยชาวอินเดียเหล่านี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย โดยเฉพาะค้าผ้า ตลอดจนมีชาวตะวันตกเข้ามาตั้งชุมชนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณกุฎีจีนจนถึงหน้าวัดประยูรวงศาวาส โดยชาวตะวันตกที่มาตั้งชุมชนนี้ส่วนใหญ่เป็นราชทูตตะวันตกและมิชชันนารีที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในสยาม¹⁹

การขยายตัวทางเศรษฐกิจในบางกอกฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) ไม่ได้อยู่เฉพาะบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น พื้นที่ตอนในก็เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน ดังเห็นได้จากย่านตลาดพลูซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการขุดคลองภาษีเจริญเพิ่มขึ้นเพื่อใช้เป็นเส้นทางขนส่งอ้อยและน้ำตาลจากแหล่งผลิตใหญ่ที่นครชัยศรีมายังกรุงเทพฯ โดยคลองเส้นนี้เชื่อมต่อระหว่างคลองบางกอกใหญ่ในธนบุรีกับแม่น้ำท่าจีนที่บริเวณตำบลดอนไก่ดี แขวงเมืองสมุทรสาคร การขุดคลองภาษีเจริญทำให้พื้นที่ย่านตลาดพลูเป็นจุดพักสินค้าและแรงงาน ย่านตลาดพลูค่อย ๆ ขยายตัวขึ้นเป็นตลาดริมแม่น้ำขนาดใหญ่ มีการตั้งที่พักอาศัยและโกดัง

¹⁷พรทิว สุปัทมณานนท์. (2542). **การจัดการสงฆ์หรือสงฆ์ในกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2444-2475**. บทที่ 2; ศรีบุญ เทพสงเคราะห์. (2553). **กระบวนการกำหนดนโยบายที่ดินในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2475-2500**. หน้า 17-22.

¹⁸เรื่องวิทย์ ลิมปนาท. (2564). “หน่วยที่ 8 เศรษฐกิจไทยสมัยรัชกาลที่ 4-6”. ใน **มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 8-15**. หน้า 8-7.

¹⁹วัลลีย์ นวลหอม. (2554). **พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ.2398 – 2488**. บทที่ 3.

สินค้า โรงสีข้าว โรงเลื่อยไม้ เพิ่มขึ้น²⁰ ทั้งนี้การเติบโตของย่านตลาดพลูจะเพิ่มขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการสร้างทางรถไฟผ่านพื้นที่ย่านตลาดพลูเพื่อความสะดวกในการขนส่งสินค้าและผู้คน ตามแนวถนนและทางรถไฟจึงมีเรือนแถวไม้เพิ่มมากขึ้น²¹

ความเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้เข้ามาในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเช่นเดียวกับพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและบริเวณตอนในของฝั่งธนบุรีอย่างตลาดพลู แต่ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเกิดขึ้นช้ากว่า ดังข้อมูลจากหนังสือจดหมายเหตุ THE BANGKOK RECORDER Vol. 1 เล่ม 1 เดือน 6 แรม 6 ค่ำ จุลศักราช 1227 (พ.ศ. 2408) ซึ่งจัดทำโดย แคนปีช บรัดเลย์ มิชชันนารีชาวอเมริกันที่พำนักอยู่ที่กรุงเทพฯ ในช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสนอข่าว “เหตุที่บางบอน” เนื้อหาเล่าถึงปัญหาการสัญจรในคลองบางบอนซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมต่อกับแม่น้ำท่าจีนที่เรือสินค้าจากเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองนครไชยศรี ใช้เดินทางจากแม่น้ำท่าจีนเข้าคลองบางบอนเพื่อมากรุงเทพฯ นั้นเป็นคลองที่ค่อนข้างแคบ ในช่วงที่คลองมีน้ำน้อย เรือจะประสบความยากลำบากในการเดินทาง ต้องติดค้างอยู่ในคลองหลายวันถึงจะเดินเรือต่อได้ พ่อค้าที่ขนผักมาขายมักจะเจอปัญหาสินค้าเน่าเสีย ในข่าวนี้นหอบรัดเลย์ได้เสนอให้ทางการสยามประกาศกฎหมายให้เรือขาออกไปเดินเรือไปทางฝั่งสวน เรือขาเข้าเดินเรือมาทางฝั่งทะเล การปฏิบัติดังนี้จะช่วยลดความคับคั่งของเรือที่สัญจรผ่านคลองบางบอนซึ่งคับแคบ²² ข่าวในหนังสือของนหอบรัดเลย์ชี้ให้เห็นว่าในช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คลองบางบอนซึ่งไหลผ่านเมืองนครไชยศรี จังหวัดนครปฐม มาถึงย่านบางบอนในเขตบางขุนเทียนไปออกทะเลนั้นเป็นเส้นทางสัญจรสำคัญของคนจากเพชรบุรี ราชบุรี ที่มาค้าขายกับคนทางธนบุรี-กรุงเทพฯ โดยพื้นที่ย่านคลองบางบอนเป็นส่วนของคนบ้านซึ่งใช้คลองเป็นเส้นทางสัญจร ข้อมูลดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนย่านบางบอนในอำเภอบางขุนเทียนว่าเป็นชาวสวนที่ใช้คลองเป็นเส้นทางคมนาคม

²⁰อนุศาสน์ ทวีศรี. (2562). การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพบริเวณย่านตลาดพลู เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร. หน้า 29; อภิญา นนทน์นาท. (2559). "ภาษีเจริญ" บนเส้นทางการเปลี่ยนแปลง. (ออนไลน์).

²¹อนุศาสน์ ทวีศรี. (2562). เล่มเดิม. หน้า 29.

²²ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2536). หนังสือจดหมายเหตุ THE BANGKOK RECORDER. ใน อนุสรณ์สถานงานศพนายสมหมาย สุนทรกุล. หน้า 96-97.

ต่อมาในช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อเนื่องมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อำเภอบางขุนเทียนจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางของการเป็นเมืองสมัยใหม่ขึ้นบ้างดังปรากฏว่า ในทางการปกครองนั้นใน พ.ศ. 2410 ได้มีการก่อตั้งอาคารที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนขึ้นที่บริเวณปากคลองหวักระปือ ต่อมาใน พ.ศ. 2437 ได้มีการย้ายที่ทำการอำเภอมายังอยู่ที่สามแยกบางขุนเทียน จากนั้นใน พ.ศ. 2452 ได้มีการย้ายที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนไปที่ข้างวัดราชโอรสเนื่องจากการสร้างทางรถไฟจากธนบุรีถึงสมุทรสาครและมีสถานีสำคัญผ่านวัดราชโอรส จึงมีการย้ายที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนมาไว้ที่ข้างวัดราชโอรสเนื่องจากประชาชนเริ่มใช้รถไฟในการเดินทางไปมาหาสู่กัน และวัดราชโอรสยังตั้งอยู่ริมคลองด่านซึ่งยังคงเป็นเส้นทางคมนาคมที่ประชาชนนิยมใช้อยู่ โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ไกลจากทางรถไฟ²³

สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาจากการมีที่ทำการอำเภอคือ การดำเนินการออกโฉนดที่ดินในอำเภอบางขุนเทียนดังพบว่าใน พ.ศ. 2445 ได้มีการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยเรื่องประกาศให้ใช้ พระราชบัญญัติออกตราจองชั่วคราวในท้องที่อำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ²⁴ ตามอำนาจในพระราชบัญญัติออกตราจองชั่วคราว ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ที่เป็นการมอบกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้กับไพร่ ซึ่งก่อนหน้าการออกพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ ไพร่ไม่มีสิทธิ์ในการจับจองพื้นดินให้เป็นของตนเอง มีเพียงสิทธิ์ในการทำมาหากินบนพื้นดินและยังต้องส่งส่วยหรือผลผลิตส่วนเกินให้กับเจ้าของที่ดิน โดยปกติมักเป็นขุนนางที่ได้รับพระราชทานที่ดินจากกษัตริย์อีกทอดหนึ่ง พระราชบัญญัตินี้แสดงให้เห็นถึงการที่รัฐเข้าไปจัดการที่ดินรกร้างในอำเภอบางขุนเทียน โดยออกโฉนดตราจองให้ราษฎรที่เข้าไปทำนาหรือทำสวน อันเป็นการจัดระเบียบการถือครองที่ดินในพื้นที่นี้ ทั้งนี้การประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวมีผลให้เกิดการบุกเบิกที่ดินในพื้นที่รกร้างจำนวนมาก ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายอาณาเขตของอำเภอบางขุนเทียนออกไปให้กว้างไกลกว่าเดิม

ด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่นั้นใน พ.ศ. 2444 ได้มีการสร้างทางรถไฟสายปากคลอง-มหาชัย โดยมีสถานีตั้งต้นอยู่ที่สถานีปากคลองสานใกล้บ่ออมบิตปัจจุบันและสถานีปลายทางอยู่ที่สถานีมหาชัย เมืองสมุทรสาคร ทางรถไฟสายนี้ประชาชนทั่วไปเรียกว่า “ทางรถไฟสายท่าจีน” โดยทางสายนี้เป็นเส้นทางขนส่งใหม่ที่ขึ้นมาแทนเส้นทางคลองด่าน เว้นแต่ผู้คนที่อาศัยลึกเข้าไปห่างจาก

²³อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน. หน้า 32.

²⁴ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติออกตราจองชั่วคราวในท้องที่อำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ. (121, 8 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 19. หน้า 897.

เส้นทางรถไฟที่ยังคงสัญจรทางเรือตามลำคลองเช่นเดิม²⁵ ทั้งนี้ทางรถไฟสายท่าจีนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งตลาดน้ำในย่านบางขุนเทียน จากเดิมที่ตลาดตั้งอยู่บริเวณวัดจอมทองย้ายมาอยู่ที่วัดไทร เนื่องจากบริเวณวัดราชโอรสซึ่งมีสถานีรถไฟตั้งอยู่นั้นมีคนค้าขายกันคึกคักจนถึงเกิดอุบัติเหตุขึ้นบ่อยครั้ง ทางราชการจึงไม่จอดรถไฟที่สถานีจอมทองแต่เลยไปจอดที่สถานีวัดไทรแทน ตลาดน้ำจึงย้ายมาอยู่ที่วัดไทร²⁶

ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่บางขุนเทียนคือ นับจากความเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามาในพื้นที่บางขุนเทียน ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านประชากรขึ้นในพื้นที่ ดังมีเอกสารเย็บเล่มของกระทรวงนครบาลระบุว่า ในช่วงเวลาการเกณฑ์ทหารนั้นมักมีทหารที่หนีออกมาจากกรมกองมาหลบอยู่ที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ไกลจากเมืองกรุงเทพฯ โดยทหารที่หนีออกมานั้นบ้างก็หนีไปบวชในวัดต่าง ๆ บ้างก็หนีมากบดานในป่าลึกที่มีอยู่มากมายในอำเภอบางขุนเทียน²⁷ ข้อมูลดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า ประชากรในอำเภอบางขุนเทียนมีไม่หนาแน่นนักจึงมีพื้นที่ป่าให้ทหารหนีกรมกองมากบดานอยู่ แต่จากการสำรวจสำมะโนครัวของอำเภอบางขุนเทียนที่เริ่มทำได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมาทำให้ทราบว่าพื้นที่บางขุนเทียนมีประชากรอยู่ไม่น้อย ดังที่รายงานประจำอำเภอ ประจำเดือนเมษายน พ.ศ. 2465 ระบุว่าประชากรในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีทั้งหมด 16,322 คน แบ่งเป็นคนไทย (ทั้งชายและหญิง) จำนวน 15,380 คน ชาวจีน (ทั้งชายและหญิง) จำนวน 926 คน และชาวอินเดีย (ทั้งชายและหญิง) จำนวน 16 คน²⁸ ทั้งนี้ข้อมูลเกี่ยวกับประชากรในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บางขุนเทียนยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของผู้คน แต่ในแง่มุมมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคนต่างชาติในช่วงเวลานี้โดยภาพรวมแล้วได้เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พิสูจน์ได้จากกรณีที่รัฐบาลสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468) ใช้นโยบายชาตินิยมโดยปลุกฝังให้ราษฎรชาวไทยมีสำนึกจงรักภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ ในการปลุกฝังสำนึกชาตินิยมนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีปลุกฝังให้คนไทยรับรู้ถึงการมีอยู่ของ “คนอื่น” ที่ไม่ใช่คนไทย เพื่อให้คนไทยมีความสามัคคีร่วมมือกันปกป้องการคุกคามของ “คนอื่น”

²⁵ อัมพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). เล่มเดิม. หน้า 32.

²⁶ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. หน้า 124.

²⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กน (ล) 1.1/32 เอกสารเย็บเล่มกระทรวงนครบาล เรื่อง รายงานประจำเดือน แผนกธุรการ (พ.ศ.2465). หน้า 222.

²⁸ แหล่งเดิม. หน้า 225.

โดยกษัตริย์สยามทรงเลือกให้ชาวจีนเป็น “คนอื่น” เนื่องจากชาวจีนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทและผูกขาดเศรษฐกิจของประเทศ แต่ชาวจีนในไทยไม่ยอมเปลี่ยนมาเป็นไทย²⁹ ประเด็นนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่ควรพิจารณาว่ามีผลต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่บางชุมชนหรือไม่ อย่างไร หากมีหลักฐานของท้องถิ่นที่หาคำตอบได้

ข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งที่ทำการอำเภอบางชุมชนเทียน การออกโฉนดที่ดิน และการสำรวจสำมะโนครัวของราษฎรในอำเภอบางชุมชนเทียน เมื่อมองจากมิติของการศึกษาเกี่ยวกับเมืองกล่าวได้ว่า ความเป็นเมืองสมัยใหม่ส่วนหนึ่งได้แผ่เข้ามาในอำเภอบางชุมชนเทียน ดังที่ ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง นักวิชาการด้านผังเมือง ได้อธิบายถึงเมืองในสังคมไทยว่าตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เมืองมีความหมายในแง่การเป็นศูนย์อำนาจการบริหารปกครองตามนโยบายการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง (Highly Centralized Policy)³⁰ พิจารณาจากแง่มุมนี้อาจกล่าวได้ว่าในช่วงทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2440 (ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ที่ระบบการบริหารราชการส่วนอำเภอและระบบการออกโฉนดที่ดิน อันเป็นกลไกในการบริหารราชการแผ่นดินแบบรวมศูนย์อำนาจของรัฐบาลสยามได้ถูกนำมาใช้ในพื้นที่อำเภอบางชุมชนเทียน ทำให้อำเภอนี้มีลักษณะเป็นเมืองย่อยเมืองหนึ่งใต้อำนาจของรัฐบาลกลาง (กรุงเทพฯ) ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษ 2450 ถึงกลางทศวรรษ 2460 (ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) กลไกในการบริหารราชการแผ่นดินแบบรวมศูนย์อำนาจอีกอย่างหนึ่งคือ การทำสำมะโนครัวของราษฎรได้ถูกนำเข้าไปใช้ในพื้นที่อำเภอบางชุมชนเทียน อันเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะความเป็นเมืองของบางชุมชนเทียนที่อยู่ใต้อำนาจของรัฐบาลกลาง (กรุงเทพฯ) ได้อีกทางหนึ่งด้วย³¹

²⁹ สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). 10 ปี ญาชนสยาม เล่ม 1 ปี ญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์. บทที่ 2.

³⁰ ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. (2551). เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการ และแนวโน้ม. หน้า 119.

³¹ มีงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า ระบบการบริหารราชการส่วนอำเภอ ระบบการออกโฉนดที่ดิน และระบบการทำสำมะโนครัวของราษฎร เป็นกลไกของรัฐบาลสยามสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐ โปรดดู ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2562). สภาวะการกลายเป็นมณฑลพ่ายแพ้: ประวัติศาสตร์ของอำนาจ-ความรู้และการผลิตพื้นที่โดยสยาม (พ.ศ. 2416-2475). ปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ขณะที่ข้อมูลเกี่ยวกับความคึกคักของการค้าขายที่ตลาดจอมทองและการย้ายตลาดน้ำไปที่วัดไทร ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของประชากรในอำเภอบางขุนเทียน เมื่อพิจารณาในมิติของการศึกษาเกี่ยวกับเมืองกล่าวได้ว่า ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเติบโตของเมือง (Urban growth) ซึ่งหมายถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรเมือง การเติบโตของเมืองทางกายภาพและการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างไปยังชนบทโดยรอบ³²

แม้ข้อมูลดังกล่าวจะแสดงให้เห็นว่าในช่วงทศวรรษ 2410 ถึงกลางทศวรรษ 2460 บางขุนเทียนในผังธนบุรีมีการพัฒนาขึ้นมาเป็นเมืองสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามลักษณะกายภาพของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนไม่ได้พัฒนาไปในทิศทางของการเป็นเมืองสมัยใหม่เมื่อเปรียบเทียบกับการขยายตัวของเมืองในบางกอกฝั่งตะวันตกหรือฝั่งกรุงเทพฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีการบุกเบิกพื้นที่ใหม่เพื่อขยายกรุงเทพฯ โดยมีการตัดถนนและขุดคลองออกนอกเขตพระนครเดิม ทำให้พื้นที่นอกแนวคลองผดุงกรุงเกษมและพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งเคยเป็นท้องทุ่งรกร้างว่างเปล่า เช่น ทุ่งส้มป่อย ทุ่งวัวลำพอง ทุ่งสามเสน ทุ่งพญาไท ทุ่งบางกระสัน (มักกะสัน) ทุ่งบางกะปิ ได้รับการพัฒนาขึ้นกลายเป็นย่านชุมชน³³ พื้นที่ส่วนขยายใหม่ของกรุงเทพฯ บางจุดเป็นย่านที่พักอาศัยของคนชั้นสูงและมีการสร้างสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ขึ้น เช่น ย่านสามเสนมีบ้านพักของพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบสมัยวิคตอเรียนของอังกฤษตั้งอยู่³⁴ ย่านพญาไท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักขึ้นในทุ่งพญาไท ทางปากเหนือของถนนช่างสี (ถนนราชวิถีในปัจจุบัน) เพื่อเป็นที่สำหรับเสด็จประพาสทอดพระเนตรการทำนาในบริเวณทุ่งพญาไทโดยพระตำหนักพญาไทออกแบบโดยนาย เอ็ม. ตามานโย (M. Tamagno) สถาปนิกชาวอิตาลี³⁵

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ต้นทศวรรษ 2450 - ปลายทศวรรษ 2460) พื้นที่บุกเบิกใหม่ของบางกอกฝั่งตะวันออก (ฝั่งกรุงเทพฯ) ที่กล่าวมาได้มีสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่เพิ่มขึ้นอีกดังที่ย่านสามเสน รัฐบาลได้สร้างโรงไฟฟ้าของรัฐบาลขึ้นที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ณ ตำบลสามเสนเมื่อ พ.ศ. 2454 เพื่อเป็นแหล่งพลังงานให้กับโรงสูบน้ำประปาที่รัฐบาลกำลังตั้งขึ้น รวมทั้งเป็นแหล่งพลังงานให้โรงทำยาฝิ่นของรัฐบาล จำหน่ายไฟฟ้าให้แก่

³²ศิริวิไล ธีระโรจนารัตน์. (2564). *ภูมิศาสตร์เมือง*. หน้า 37.

³³เขาวรัตน์ พุฒิมานรดีกุล. (2527). *การเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในช่วงรัชกาลที่ 5-7 และผลกระทบทางสภาวะแวดล้อมต่อประชาชน*. หน้า 37.

³⁴ปราณี กล้าส้ม. (2565). *กรุงเทพฯ แต่ก็แต่ก่อน*. หน้า 239.

³⁵วีรภัทร นามสง่า. (2559). *อิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่พระราชวังพญาไท*. หน้า 7-8.

พระราชวังและวังของเจ้านายที่ตั้งอยู่ย่านดุสิต ตลอดจนบริษัทห้างร้านของเอกชนและผู้ใช้ไฟฟ้า สามัญที่อาศัยอยู่แถบพระนครตอนเหนือ³⁶ หรือที่ย่านพญาไท พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงวังพญาไท ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “สวนจิตรลดา” ขึ้นที่ริมถนนช่างฮี (ถนนราชวิถีในปัจจุบัน) เพื่อใช้เป็นที่ประทับพระสําราม³⁷ ไม่เพียงแต่สิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่เท่านั้นรัฐบาลได้ตัดถนนหลายสายบนพื้นที่บุกเบิกใหม่ด้วย เช่น ย่านสามเสนมีถนนสามเสนและถนนพิษณุโลกซึ่งทั้ง 2 สายนี้เชื่อมต่อกับถนนราชดำเนินนอก³⁸ ย่านพญาไทมีถนนช่างฮี (ถนนราชวิถี) ซึ่งเชื่อมต่อกับพระราชวังดุสิตและถนนราชดำเนินนอก³⁹

ขณะที่เมื่อพิจารณาที่บางกอกฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) ในช่วงทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2460 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) พบว่าทางฝั่งธนบุรีมีถนนสายหลักเพียง 2 สายคือ ถนนอรุณอมรินทร์ซึ่งเป็นแนวถนนเลียบบคลองคูเมืองเดิมฝั่งธนบุรี และถนนอิสรภาพซึ่งเป็นแนวถนนวงนอกที่ขนานไปกับคลองคูเมืองเดิมฝั่งธนบุรี โดยที่ถนน 2 สายนี้ตัดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴⁰ สำหรับสถานที่ราชการหลัก ๆ ในฝั่งธนบุรีมี 3 แห่งคือ โรงพยาบาลศิริราชที่บริเวณวังหลังเดิม กระทรวงทหารเรือที่บริเวณพระนิเวศน์เดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกครั้งยังดำรงตำแหน่งเจ้าพระยามหาคษัตริย์ศึก โรงพยาบาลคนเสียจริตหรือโรงพยาบาลบ้านสมเด็จเจ้าพระยาซึ่งอยู่บริเวณริมคลองสาน⁴¹ แต่ในส่วนของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งอยู่ชายขอบของบางกอกฝั่งตะวันตกพบว่านอกจากสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่อย่างทางรถไฟสายท่าจีน รวมถึงที่ทำการอำเภอบางขุนเทียน ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว พื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบางขุนเทียนยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเห็นได้จากประกาศเก็บเงินค่านาในท้องที่อำเภอบางขุนเทียนเมื่อ ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ที่ลงในราชกิจจานุเบกษา ความว่าเจ้าพนักงานของรัฐจะลงมือเก็บค่านาในแขวงอำเภอบางขุนเทียนตั้งแต่วันที่ 1-16 พฤษภาคม ร.ศ. 123 ให้เจ้าของนาในแขวงนี้รีบไปชำระเงินค่านา⁴²

³⁶ วิจารณ์ ตี๋อ่อง. (2534). พัฒนาการของกิจการไฟฟ้าในประเทศไทยระหว่างปีพ.ศ. 2427-2488. บทที่ 3.

³⁷ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี. (2534). องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 158.

³⁸ แหล่งเดิม. หน้า 276-277

³⁹ แหล่งเดิม. หน้า 153.

⁴⁰ แหล่งเดิม. หน้า 277.

⁴¹ แหล่งเดิม. หน้า 181.

⁴² ประกาศเก็บเงินค่านาจำนวนศก 112. (123, 1 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 21. หน้า 55.

รวมทั้งมีข้อมูลว่าในช่วง พ.ศ. 2468 ได้มีผู้นำกิ่งส้มเขียวหวานมาปลูกในพื้นที่ตำบลบางมดซึ่งอยู่ในอำเภอราชบุรีบูรณะและอำเภอบางขุนเทียน ส้มเขียวหวานที่ปลูกแถบนี้เรียกว่า “ส้มบางมด” ด้วยพื้นที่ตำบลบางมดอยู่ไม่ไกลจากทะเลทำให้ส้มที่ปลูกมีรสชาติดี หวานแหลมกว่าที่อื่น จึงเป็นที่นิยม มีการปลูกส้มเขียวหวานทำกันเป็นอาชีพโดยการทำสวนส้มเขียวหวานบางมดนี้ได้ขยายจากตำบลบางมดไปยังตำบลพระสมุทรและตำบลท่าข้ามในอำเภอบางขุนเทียน รวมไปถึงพื้นที่อำเภอทุ่งครุและอำเภอจอมทอง⁴³ เมื่อเปรียบเทียบอำเภอบางขุนเทียนกับพื้นที่บุกเบิกใหม่ของกรุงเทพฯฝั่งตะวันตกอย่างย่านสามเสนหรือย่านพญาไทกล่าวได้ว่า พื้นที่บุกเบิกใหม่ของกรุงเทพฯได้พัฒนาจากทุ่งขึ้นมาเป็นเมืองสมัยใหม่มากกว่าพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งมีสิ่งปลูกสร้างและระบบการปกครองแบบสมัยใหม่เข้ามาบ้างแล้วโดยพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมไม่ได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองสมัยใหม่อย่างพื้นที่บุกเบิกใหม่ของกรุงเทพฯฝั่งตะวันออก

ทั้งนี้เมืองฝั่งธนบุรีจะได้รับการพัฒนามากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ปลายทศวรรษ 2460 ถึงปลายทศวรรษ 2470) ซึ่งทรงมีพระราชดำริให้ดำเนินการตัดถนน 11 สายใหม่ในธนบุรี⁴⁴ รวมทั้งสร้าง สะพานพระพุทธยอดฟ้า ซึ่งเชื่อมฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนคร⁴⁵ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการหลุดพ้นจากสภาพด้อยพัฒนาไปสู่เมืองที่กำลังพัฒนา⁴⁶

ประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาคือ การขยายตัวของเมืองในฝั่งธนบุรีหลังจากการเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้าที่เชื่อมกรุงเทพฯ ฝั่งพระนคร (ฝั่งตะวันออก) และฝั่งธนบุรี (ฝั่งตะวันตก) เข้าด้วยกันและการตัดถนน 11 สายในฝั่งธนบุรีส่งผลต่อพื้นที่เขตบางขุนเทียนซึ่งอยู่ชายขอบของฝั่งธนบุรีและได้เกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นบ้างแล้วในช่วงทศวรรษ 2410-2460 อย่างไร ทั้งนี้มีข้อมูลจากงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ว่า การพัฒนาของเมืองในฝั่งธนบุรีช่วงทศวรรษ 2480 (หลังจากเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและมีการตัดถนน 11 สายในฝั่งธนบุรีในช่วงกลางทศวรรษ 2470) จนถึงทศวรรษ 2490 จำกัดตัวอยู่ในช่วงถนนที่ตัดใหม่เป็นหลัก สำหรับพื้นที่

⁴³พรณี ธีรวิทย์ตระกูล. (2549). “ส้มเขียวหวานบางมด”. ใน **สภาวะวัฒนธรรมบางขุนเทียน วัฒนธรรมบางขุนเทียน จากอดีตสู่ปัจจุบัน**. หน้า 159.

⁴⁴พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อตัดและขยายถนนฝั่งจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนคร พ.ศ. 2473. (2473, 2 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 47. หน้า 230.

⁴⁵พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินเพื่อสร้างป้อมพระราชานุสรณ์และสร้างทางคมนาคมเชื่อมจังหวัดพระนครและธนบุรีในพ.ศ. 2471. (2471, 28 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 45. หน้า 236.

⁴⁶จุฑามาศ ประมุขมา. (2545). **การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองท้องถิ่นธนบุรี พ.ศ.2458-2543**. หน้า 1-2.

บริเวณรอบนอก เช่น อำเภอภาชีเจริญ อำเภอรามบุรีบูรณะ อำเภอบางขุนเทียน ยังคงสภาพความเป็นสังคมชาวสวนดังที่เคยเป็นมา⁴⁷

ขณะที่มีข้อมูลประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า เมื่อต้นทศวรรษ 2500 ซึ่งรัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ด้วยเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจได้แก่ ถนน (เส้นทางคมนาคมขนส่ง) เขื่อนขนาดใหญ่ (แหล่งผลิตพลังงานไฟฟ้า) การชลประทาน (จัดส่งน้ำให้แก่พื้นที่เกษตรกรรม) ในบริบทการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยนี้พบว่า ประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือไทยในการพัฒนาประเทศ ได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษา Litchfield Whiting Browne and Associates ดำเนินการวางผังเมืองรวมกรุงเทพ-ธนบุรีตามขั้นตอนหลักการผังเมืองเพื่อให้กรุงเทพฯ มีการพัฒนาทางกายภาพของเมืองที่เหมาะสม สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจและสังคม นำมาสู่การวางผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน ผังระบบคมนาคมขนส่ง ระบบการจราจร ที่เรียกกันว่า “ผังลิทช์ฟิลด์” ขึ้น⁴⁸ ในบริบทของการพัฒนาเมืองกรุงเทพฯ ให้สอดคล้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทยนี้ได้เกิดการขยายตัวของเมืองออกสู่พื้นที่รอบนอกของจังหวัดตามแนวถนนที่แล้วเสร็จและเปิดใช้ในปีแรกของทศวรรษ 2500 คือ ถนนสุขสวัสดิ์ที่ตัดขึ้นเพื่อเชื่อมต่อกกรุงเทพฯ ด้านใต้กับพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการซึ่งเป็นเขตอุตสาหกรรมและโกดังสินค้าที่สำคัญ การเปิดใช้ถนนสุขสวัสดิ์มีผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองในพื้นที่ฝั่งธนบุรีมากขึ้น⁴⁹

สำหรับพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนนั้นพบว่า การขยายตัวรอบใหม่ของเมืองในพื้นที่นี้เกิดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) ดังที่หนังสืออนุสรณ์งานศพของนางถนอม ทองสิมา เจ้าของธุรกิจค้าไม้ย่านบางแค อำเภอภาชีเจริญ ผู้มีที่ดินผืนใหญ่แถวบางบอน อำเภอบางขุนเทียน ได้เล่าถึงประวัติของนางถนอมว่าใน พ.ศ. 2511 เมื่อทางราชการมีโครงการตัดถนนธนบุรี-ปากท่อ (ปัจจุบันเรียกว่าถนนพระรามที่สอง) ที่ดินของนางถนอมกลายเป็นที่ดินผืนใหญ่ติดถนนตัดใหม่เส้นนี้ ต่อมาคนแถวนี้เลิกทำนาหันเหอะขึ้น นางถนอมจึงซื้อที่ดินเก็บไว้เรื่อย ๆ⁵⁰ ข้อมูลที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า ถนนธนบุรี-ปากท่อ หรือถนนพระรามที่สอง ซึ่งเป็นถนนเส้นสำคัญในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนโดยถนนเส้นนี้สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2511 เป็นทางจาก

⁴⁷ แหล่งเดิม. หน้า 108.

⁴⁸ กรมการผังเมือง. (2542). การผังเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. หน้า 113-114.

⁴⁹ จุฑามาศ ประมุขมาภ. (2545). เล่มเดิม. หน้า 108.

⁵⁰ ถนอม ทองสิมา. (2558). หน้า 159-169.

กรุงเทพฯ ไปสู่ภาคใต้ พื้นที่บางขุนเทียนช่วงที่มีการตัดถนนธนบุรี-ปากท่อผ่านนั้นยังคงเป็นที่นาอยู่ สำหรับสภาพพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วง พ.ศ. 2516 ที่ถนนธนบุรีปากท่อใกล้จะเปิดใช้ให้นาย ญาณเดช ทองสีมา บุตรชายของนางถนอม ทองสีมา เล่าว่าบางขุนเทียน-บางบอนเป็นชานเมือง ผังธนบุรีที่ความเจริญต่าง ๆ เข้ามาเข้ามา นางถนอมและนายญาณเดช พยายามเจรจากับทาง ตำรวจให้ย้ายสถานีตำรวจท่าข้ามมาตั้งบริเวณถนนธนบุรี-ปากท่อ รวมทั้งพยายามเจรจากับ โรงเรียนสวนกุหลาบให้มาเปิดโรงเรียนที่ย่านนี้ และเจรจากับสถานีขนส่งสายใต้ให้ย้ายที่ตั้งจาก สามแยกไฟฉายมาตั้งในแนวถนนธนบุรี-ปากท่อ แต่ทั้งตำรวจนครบาล โรงเรียนสวนกุหลาบ และ สถานีขนส่งสายใต้ ปฏิเสธที่จะย้ายมา⁵¹

นอกจากนี้ข้อมูลจากหนังสืออนุสรณ์งานศพของนางถนอม รังสีมา ทำให้ทราบว่า นาง ถนอมและนายญาณเดช ได้มีบทบาทสำคัญในการทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นในอำเภอ บางขุนเทียน เมื่อตระกูลทองสีมาได้ลงมือทำหมู่บ้านจัดสรร “สุดจิตต์นิเวศน์” ขึ้นบนถนนธนบุรี- ปากท่อใน พ.ศ. 2518 อีกทั้งนางถนอมยังได้บริจาคที่ดินให้ทำถนนเชื่อมถนนเอกชัยกับถนนธนบุรี- ปากท่อขึ้นมาหลายสาย ส่งผลให้ความเจริญเข้ามาในพื้นที่บางขุนเทียน มีอาคารพาณิชย์ ปิ๊มน้ำมัน ห้างร้าน มาตั้งในพื้นที่ถนนธนบุรี-ปากท่อ⁵²

ขณะที่มีข้อมูลจากงานวิจัยที่จัดพิมพ์โดยการเคหะแห่งชาติระบุว่าใน พ.ศ. 2527 (ปลาย ทศวรรษ 2520) เขตบางขุนเทียนมีโครงการบ้านจัดสรรเอกชนเกิดขึ้น 29 โครงการ⁵³ ข้อมูลดังกล่าว นี้แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรในระยะเวลาเกือบ 1 ทศวรรษหลังจากกลุ่มทองสี มาได้สร้างหมู่บ้านจัดสรรแห่งแรก ๆ ขึ้นบนถนนธนบุรี-ปากท่อ ถนนสายสำคัญในเขตบางขุนเทียน การเพิ่มขึ้นของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่เขตบางขุนเทียนในทศวรรษ 2520 นี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นหมวด หมายที่แสดงให้เห็นถึงการเติบโตของเมือง (Urban growth) ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้เป็น อย่างดี อีกทั้งน่าจะสัมพันธ์อยู่กับการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ได้ด้วยดังเห็นได้จากข้อมูล จำนวนบ้านในเขตบางขุนเทียนระหว่าง พ.ศ. 2515 - 2524 ซึ่งพบว่าใน พ.ศ. 2515 จำนวนบ้านใน เขตบางขุนเทียนมี 14,069 หลัง อีก 9 ปีต่อมาใน พ.ศ. 2524 จำนวนบ้านในเขตบางขุนเทียน เพิ่มขึ้นเป็น 37,418 หลัง หรือคิดเป็นอัตราการเพิ่มขึ้นของบ้านในเขตบางขุนเทียนช่วงเวลาเกือบ

⁵¹ แหล่งเดิม. หน้า 170-171.

⁵² แหล่งเดิม. หน้า 174-175.

⁵³ พิภพ รอดภัย. (2529). **บ้านจัดสรรในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล**. หน้า 5 อ้างถึงใน อติศร หมวกพิมาย. (2545). **ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์กับกรุงเทพฯและปริมณฑล พ.ศ.2513-2517 : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ธุรกิจ และประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม**. หน้า 28.

หนึ่งทศวรรษนี้ถึงร้อยละ 219.22 ถ้าคิดเป็นอัตราเพิ่มเฉลี่ยต่อปีอยู่ที่ร้อยละ 24.36 ต่อปี⁵⁴ ด้านจำนวนประชากรในเขตบางขุนเทียน จากข้อมูลช่วง พ.ศ. 2516 - 2525 พบว่าใน พ.ศ. 2516 จำนวนประชากรในเขตบางขุนเทียนมี 112,036 คน อีก 9 ปีต่อมาใน พ.ศ. 2525 จำนวนประชากรในเขตบางขุนเทียนเพิ่มขึ้นเป็น 223,388 คน ถ้าคิดเป็นจำนวนความหนาแน่นของประชากรต่อตารางกิโลเมตรใน พ.ศ. 2516 อัตราความหนาแน่นของประชากรในเขตบางขุนเทียนอยู่ที่ 619 คนต่อตารางกิโลเมตร อีก 9 ปีต่อมาใน พ.ศ. 2525 อัตราความหนาแน่นของประชากรในเขตบางขุนเทียนเพิ่มขึ้นเป็น 1,233 คนต่อตารางกิโลเมตร⁵⁵

จากข้อมูลโดยสังเขปเกี่ยวกับการเติบโตของเมืองในอำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2520 ที่ผู้วิจัยได้กล่าวมา ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ในอำเภอบางขุนเทียน ในช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกิดการขยายตัวของเมืองในฝั่งธนบุรี ประเด็นหลักของปริญญานิพนธ์นี้จะอธิบายให้เห็นถึงการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนโดยพิจารณา 2 ประเด็นหลัก ๆ คือการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่กายภาพ (Physical space change) อันได้แก่ การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของชุมชนที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตรกรรม ถนนหนทาง ตลาด โรงเรียน ฯลฯ⁵⁶ รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองเพิ่มมากขึ้น สังคมมีความซับซ้อนขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในเมืองมีความโดดเด่นหรือมีลักษณะเฉพาะ (Differentiation and Specialization) มากขึ้น เกิดกระบวนการที่นักวิชาการด้านภูมิศาสตร์ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับเมืองเรียกว่า “การกลายเป็นเมือง”⁵⁷ ทั้งนี้ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้คนในพื้นที่บางขุนเทียน ประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยจะได้พิจารณาและอธิบายคือการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่บางขุนเทียนในช่วงระหว่างทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 มีผลต่อความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ซึ่งมีมาแต่เดิมหรือไม่ อย่างไรก็ตามประเด็นนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่งานศึกษาทางวิชาการจำนวนหนึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบทุนนิยม กระแสโลกาภิวัตน์ จากภายนอกที่ไหลเข้ามาในสังคมไทยเป็นสิ่งที่ทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม

⁵⁴วงเดือน เกษสุภะ. (2528). การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรกับปัญหาการขยายเมือง. หน้า 60.

⁵⁵แหล่งเดิม. หน้า 72.

⁵⁶ความหมายของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางกายภาพของเมืองในที่นี้สรุปย่อจาก ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. (2558). กำเนิด “ประเทศไทย” ภายใต้เผด็จการ. หน้า 8-9.

⁵⁷ศิริวิไล ธีระโรจนะรัตน์. (2564). เล่มเดิม. หน้า 35-37.

ในสังคม⁵⁸ ขณะที่ข้อมูลจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางกระแสการกลายเป็นเมืองที่ไหลเข้ามาในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน เช่น การเกิดขึ้นของถนน หมู่บ้านจัดสรร ที่ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ ปรากฏว่ามีชุมชนของคนกลุ่มน้อยทางชาติพันธุ์ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของตนที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษไว้ได้ เช่น ชุมชนมอญบางกระบือ ที่ยังคงสืบทอดและรักษาประเพณีดั้งเดิมของชุมชนอย่างการมีเส้าผีประจำบ้าน พิธีรับผีประจำตระกูล ประเพณีสงกรานต์ของชุมชน เอาไว้ได้⁵⁹ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกลายเป็นเมืองที่ไหลเข้ามาในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 กับการที่ชุมชนชุมชนของคนกลุ่มน้อยทางชาติพันธุ์ในพื้นที่ที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตนไว้ได้ จะทำให้เห็นถึงมีผลของการกลายเป็นเมืองต่อความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน อันเป็นส่วนหนึ่งของการเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นที่ระบบทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์จากภายนอกไหลเข้าไปในชุมชนได้ด้วย

โดยภาพรวมแล้วกล่าวได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 นี้จะทำให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และผู้คนในอำเภอบางขุนเทียนซึ่งสัมพันธ์อยู่กับบริบทของการขยายตัวของเมืองในกรุงเทพฯฝั่งตะวันตกหรือฝั่งธนบุรี และบริบทของพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1-5 ผลการศึกษานี้ผู้วิจัยเห็นว่า จะช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์การพัฒนาเมือง โดยเฉพาะการพัฒนาในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งยังมีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ไม่มากนัก

1.2 จุดประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มาของการกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในอำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการกลายเป็นเมืองในช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520

⁵⁸ธนาพล ลีหมอกิชาติ. (2561). “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม”: การอ่านและวิธีคิดทางมนุษยศาสตร์. ใน *ถกเถียงเรื่องคุณค่า 2: ว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม*. หน้า 17.

⁵⁹สุภาพร มากแจ้ง. (2540). *การศึกษาวิถีชีวิตของมอญบางขุนเทียน “มอญบางกระบือ”*. บทที่ 3.

3. เพื่อศึกษาการเพิ่มขึ้นของประชากรและเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษากการเปลี่ยนแปลงในอำเภอบางขุนเทียนนั้นมีการแบ่งขอบเขตของการวิจัยออกเป็นสองส่วน ส่วนที่หนึ่งคือขอบเขตทางด้านพื้นที่ และส่วนที่สองคือขอบเขตของช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่ ปริญญาโทเป็นการศึกษากการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน โดยขอบเขตของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในที่นี้อิงจากเอกสารการบริหารงานจังหวัดธนบุรีเมื่อ พ.ศ. 2506 ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วคือ อำเภอบางขุนเทียนประกอบด้วย 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลบางค้อ ตำบลบางขุนเทียน ตำบลบางมด ตำบลบางบอน ตำบลท่าข้าม และตำบลแสมดำ

ขอบเขตด้านเวลา ปริญญาโทเป็นการศึกษากการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2480 หลังจากมีการตัดถนนขึ้น 11 สายในพื้นที่ฝั่งธนบุรีอันเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายตัวของเมือง สำหรับขอบเขตเวลาดสิ้นสุดการศึกษาที่ทศวรรษ 2520 หรือ 10 ปีหลังจากมีการสร้างถนนธนบุรี-ปากท่อ (ปัจจุบันคือถนนพระรามสอง) ถนนสายสำคัญในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน รวมทั้งเป็นระยะเวลา 10 ปีหลังจากมีการสร้างหมู่บ้านจัดสรร “สุดจิตต์นิเวศน์” หมู่บ้านจัดสรรหมู่บ้านแรก ๆ ขึ้นบนถนนธนบุรี-ปากท่อ ช่วงที่ตัดผ่านอำเภอบางขุนเทียน โดยมีข้อมูลจากงานวิจัยที่จัดพิมพ์โดยการเคหะแห่งชาติระบุว่าใน พ.ศ. 2527 (ปลายทศวรรษ 2520) เขตบางขุนเทียนมีโครงการบ้านจัดสรรเอกชนเกิดขึ้นเกือบ 30 โครงการดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว การเกิดขึ้นของถนนและหมู่บ้านจัดสรรที่เกิดขึ้นนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวรอบใหม่ของเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในบริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เป็นอย่างดี

1.4 วิธีดำเนินงานวิจัย

ปริญญาโทนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ในการศึกษาการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนระหว่างทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 จากหลักฐานชั้นต้น เช่น กฎหมาย เอกสารจดหมายเหตุ แผนที่ หนังสืองานศพของบุคคลในอำเภอบางขุนเทียน

รวมถึงใช้ข้อมูลจากหลักฐานชั้นรอง เช่น วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ วารสาร หนังสือทั่วไป โดยมีแหล่งข้อมูลดังนี้

1. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
2. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
3. หอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
5. หอสมุดรัฐสภา

ทั้งนี้ในส่วนของการตีความข้อมูลนั้นส่วนหนึ่งจะใช้แนวคิดของศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เช่น สังคมวิทยาเมือง (Urban Sociology) ภูมิศาสตร์เมือง (Urban Geography) มาช่วยในการตีความในการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาเมือง (Urbanization) ที่เกิดขึ้น สำหรับการนำเสนอผลการวิจัยจะนำเสนอในลักษณะของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มแรกได้แก่ งานวิจัยที่ว่าด้วยการพัฒนาเพื่อเข้าสู่สมัยใหม่ ประกอบด้วยการพัฒนาพื้นที่ชานเมืองเพื่อรองรับความเจริญ อุตสาหกรรม รวมถึงการสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานเช่น การคมนาคมที่ส่งผลต่อพื้นที่ของท้องถิ่นต่าง ๆ งานกลุ่มนี้ให้ภาพในระดับที่สูงกว่าท้องถิ่นเช่น ระดับจังหวัดและระดับภูมิภาค

กลุ่มที่สองได้แก่ งานวิจัยที่ว่าด้วยการพัฒนาในบางชุมชน โดยมุ่งเน้นที่บางชุมชนเป็นองค์ประธานในการศึกษา ส่วนมากเน้นไปที่การพัฒนาพื้นที่เพื่อตอบรับกับการพัฒนา เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

กลุ่มที่สาม เป็นงานวิจัยที่ว่าด้วยผลกระทบของการพัฒนา ศึกษาการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของชุมชนเมื่อการพัฒนาเข้ามา ซึ่งมีรูปแบบการปรับตัวต่างกันออกไป งานในแต่ละกลุ่มเรียงการนำเสนอโดยใช้ปีที่ตีพิมพ์งานเป็นเกณฑ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.5.1 งานวิจัยที่ว่าด้วยการพัฒนาเพื่อเข้าสู่สมัยใหม่

การพัฒนาเข้าสู่สมัยใหม่นั้นไม่ใช่เพียงการนำแนวคิด เงินทุน แล้วจะสามารถลงไปพัฒนาได้โดยแต่ยังมีปัจจัยของการเรียกร้องเพื่อต่อรองให้เกิดการพัฒนาดังกล่าวได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาในมิติของการเมืองเป็นอย่างแรก ดังนั้นงานแรกๆที่นำมาพิจารณาคือวิทยานิพนธ์ของ

จุฑามาศ ประมุขมาก เรื่อง “การเคลื่อนไหวกทางสังคมและการเมืองท้องถิ่นธนบุรี พ.ศ. 2458 – 2543”⁶⁰ งานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของธนบุรีในยุคที่สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านตั้งแต่ พ.ศ. 2458 ที่เป็นการปรับตัวเข้าสู่สมัยใหม่ของประเทศ โดยธนบุรีเป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพฯ อย่างแยกขาดจากกันไม่ได้ แต่การตั้งข้อสงสัยอย่างมากถึงการพัฒนาธนบุรีที่แปรผันตามการพัฒนาของกรุงเทพฯ ตลอดจนเอกลักษณ์ของธนบุรีเองกลับอยู่ภายใต้เงาของกรุงเทพฯ เสมอมา จุดมุ่งเน้นของผู้วิจัยต่อการทบทวนงานนี้สนใจไปที่การพัฒนาเมืองของธนบุรี โดยจุฑามาศเสนอไว้ว่า การเคลื่อนไหวเพื่อจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสิน (พ.ศ. 2478 - 2497) การเคลื่อนไหวเพื่อแยกธนบุรีออกจากกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2526) และการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และรื้อฟื้นทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นธนบุรี (พ.ศ. 2542) เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ซึ่งทำให้ท้องถิ่นสูญเสียความเป็นตัวเองทางประวัติศาสตร์ การเมืองวัฒนธรรม และการพัฒนาเมืองที่ไม่เป็นธรรม ความเหลื่อมล้ำของการพัฒนาเมือง ซึ่งแสดงออกจากทัศนคติของคนท้องถิ่นที่แสดงออกถึงความน้อยเนื้อต่ำใจ “ลูกเมียน้อย” “เมืองหลวงที่ถูกลิ้ม” หรือการแบ่งแยกชื่อเรียก “คนฝั่งธน” กับ “คนฝั่งพระนคร” คำพูดและนิยามเหล่านี้แฝงไปด้วยความรู้สึกที่ด้อยกว่า ทั้งในมิติทางประวัติศาสตร์ การพัฒนา รวมถึงเอกลักษณ์

ความพยายามจากรัฐบาลในกรุงเทพฯ ในการพัฒนาธนบุรีให้ทัดเทียมพระนครด้วยการรวม ธนบุรีและพระนคร เข้าด้วยกันเป็น “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” ใน พ.ศ. 2514 แต่ความรู้สึกด้อยกว่าเหล่านี้ยังไม่ถูกลืมเพราะสภาพปัญหาที่ปรากฏในพื้นที่ไม่ได้ถูกแก้ไขอย่างจริงจัง จนนำไปสู่ความพยายามในการเคลื่อนไหวเพื่อแยกธนบุรีออกจากกรุงเทพฯ โดยกลับไปเป็นจังหวัดธนบุรีใน พ.ศ. 2526 แต่ไม่เป็นผล การพัฒนาทั้งหลายอย่างในพื้นที่ธนบุรีนั้นมีจุดประสงค์หลักคือเพื่อพัฒนาความเจริญและผลประโยชน์ของทางกรุงเทพฯ เป็นหลักซึ่งทำให้การพัฒนาทั้งหลายที่เพิ่มเข้ามาในพื้นที่นั้นไม่ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น เช่นการก่อสร้างถนนซึ่งความเจริญและการพัฒนาทั้งหลายได้กระจุกตัวอยู่เพียงพื้นที่ริมถนนสองข้างทางเท่านั้น ซึ่งถนนทั้งหลายได้นำพาทั้งโรงงานอุตสาหกรรมและนำมาสู่การล่มสลายของวัฒนธรรมชาวสวนธนบุรี จึงนำไปสู่การรื้อฟื้นเอกลักษณ์ วัฒนธรรมของธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2540 รวมถึงการท่องเที่ยวชุมชนที่พยายามนำ “ของดีธนบุรี” กลับคืนมาซึ่งจุดเน้นของจุฑามาศเน้นความสำคัญไปที่การเคลื่อนไหว

⁶⁰จุฑามาศ ประมุขมาก. (2545). การเคลื่อนไหวกทางสังคมและการเมืองท้องถิ่นธนบุรี พ.ศ.2458-2543. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทางการเมือง ซึ่งสุดท้ายแล้วความพยายามของท้องถิ่นในการต่อสู้เพื่อเขตชู “ตัวตน” ของท้องถิ่น จากบุคคลในท้องถิ่นเองกลับเปลี่ยนมือไปอยู่ในมือของ หน่วยงานรัฐ นักลงทุน และนักการเมือง จากแต่เดิมที่การเคลื่อนไหวเพื่อยกระดับมาตรฐานชีวิตของคนท้องถิ่นกลายเป็นผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มเพียงเท่านั้น ซึ่งหลายโครงการที่ทำลงไปนั้นล้มเหลวเพราะไม่ตอบสนองคนในท้องถิ่น

การพัฒนาเมืองเองนั้นจำเป็นต้องมาพร้อมกับการสร้างระบบสาธารณูปโภคโดยเฉพาะ โครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับความต้องการ การอำนวยความสะดวกโดยถนนได้กลายเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาเมืองด้วยเช่นกันวิทยานิพนธ์ของ อัมพิกา สวัสดิ์วงศ์ เรื่อง **“ถนนสุขุมวิทกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกของประเทศไทยพ.ศ.2477 –2539”**⁶¹ ที่นำเอา ถนนสุขุมวิทมาเป็นประธานของการศึกษา มุ่งเน้นไปที่ถนนสุขุมวิทได้เข้าไปเปลี่ยนแปลง พัฒนา เศรษฐกิจในภาคตะวันออกของประเทศซึ่งผลการวิจัยพบว่า ถนนสุขุมวิทเกิดขึ้นมาภายใต้บริบท การพัฒนาด้านการคมนาคมที่มีแรงผลักดันหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจจากสหรัฐอเมริกาในทศวรรษ 2490 ที่มียุทธศาสตร์ในการพัฒนา ประเทศที่กำลังพัฒนาโดยเฉพาะประเทศที่เป็นพันธมิตรในภูมิภาคนี้เพื่อเป็นป้อมปราการต่อต้าน คอมมิวนิสต์ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาความเจริญโดยใช้ถนนเป็นช่องทางส่งการพัฒนาออกไปทั่ว ภูมิภาคของประเทศไทยและพร้อมกับการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติใน ทศวรรษ 2500 โดยเกิดการขยายตัวของระบบโครงข่ายถนนทั่วประเทศ โดยเฉพาะการสร้าง ถนนสายประธาน หรือทางหลวงแผ่นดิน ในกรณีของงานนี้คือถนนสุขุมวิทหรือทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 3 สายบางนา-หาดเล็ก

ช่วงแรกของโครงการสร้างทาง ถนนสุขุมวิทได้เป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นเศรษฐกิจ ของภูมิภาคตะวันออก เริ่มจากการขยายตัวของพื้นที่เลียบชายฝั่งทะเลเข้าสู่พื้นที่ตอนในของ ภูมิภาค และถนนสุขุมวิทยังช่วยในการขนส่งสินค้าทั้งจากสินค้าในภูมิภาคนี้ไปทั่วประเทศ สินค้า สำคัญหลายอย่างนั้นเกิดมาจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีมากขึ้น โดยเป็นผลมาจาก ถนนสุขุมวิท ด้วยเช่นกันสินค้าหลายอย่างนั้นเป็นผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมอย่าง ผลิตภัณฑ์มัน ส้มปะหลัง สับปะรดกระป๋อง การปศุสัตว์ เป็นต้น ซึ่งถนนสุขุมวิทยังได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงวิธีการ ผลิตในภาคการเกษตรของภูมิภาคโดยเปลี่ยนจากพืชดั้งเดิมกลายเป็นพืชไร่ที่เรียกว่า “พืชเงินสด” มีจุดประสงค์เพื่อการขาย โดยเฉพาะการขายให้กับโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้พืชไร่แบบเดิมที่ปลูก

⁶¹อัมพิกา สวัสดิ์วงศ์. (2545). ถนนสุขุมวิทกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกของ ประเทศไทย พ.ศ.2477 – 2539. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไว้เพื่อบริโภคกันเองหายไปกลายเป็นพืชแบบใหม่หมดทั้งสิ้น แต่บทบาทของถนนสุขุมวิทหลัง พ.ศ. 2524 ได้เปลี่ยนไปหลังข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) ทำให้เกิดโครงการ ESB (Eastern Seaboard) ที่เกิดการลงทุนในโรงงานอุตสาหกรรมแบบใหม่ที่ไม่อิงกับระบบถนนเช่น อุตสาหกรรมปิโตรเลียม อุตสาหกรรมเหล็ก ซึ่งอาศัยพื้นที่ชายทะเลโดยเฉพาะท่าเรือเป็นช่องทางขนส่งสินค้า แทนถนนเพราะอุตสาหกรรมเหล่านี้ผู้ผูกพันกับต่างประเทศมากกว่า ผู้วิจัยตั้งเห็นว่างานชิ้นนี้แม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับพื้นที่ของงานแต่งงานชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงผลกระทบของถนนสุขุมวิทกับพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้วิจัยเองสามารถนำมาปรับใช้กับการศึกษาในกรณีของถนนธนบุรี-ปากท่อ ในพื้นที่บางขุนเทียนว่าได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนได้อย่างไรเช่นกัน

การพัฒนาที่เป็นปัญหาเหล่านี้ไม่ได้มีในเฉพาะธนบุรีแต่ยังรวมถึงพื้นที่รอบ ๆ กรุงเทพฯ ด้วยในงานวิจัยของ ไสวตรี ณ ถลาง เรื่อง **“จากชุมชนชานเมืองสู่ความเป็นเมืองทุนนิยมกรณีศึกษา พื้นที่นนทบุรี”**⁶² เป็นงานวิจัยที่ศึกษา การพัฒนาพื้นที่ชานเมืองช่วงทศวรรษ 2540 – 2550 ให้เป็นเมือง ซึ่งการพัฒนาเมืองตามมาด้วยความซับซ้อนของความสัมพันธ์ของชุมชนและสังคม ซึ่งการพัฒนาทั้งหลายเป็นความคาดหวังของนักลงทุนที่เล็งเห็นศักยภาพของพื้นที่ชานเมืองนนทบุรีที่สามารถรองรับกิจกรรมที่ซับซ้อนจากการเพิ่มขึ้นของประชากรจำนวนมาก แต่ประเด็นที่สำคัญของงานนี้คือการให้น้ำหนักไปที่การสร้างพื้นที่ทางสังคมในสังคมเมืองอันซับซ้อนตามนิยามของแนวคิดของ เลอแปวร์ที่ว่าพื้นที่ทางสังคมเป็นผลผลิตทางสังคม ซึ่งพื้นฐานของการพัฒนาเมืองในไทยมีฐานแนวคิดมาจากทุนนิยมหรือเรียกได้ว่าเป็นลักษณะของการถูกครอบงำโดยทุนนิยม การออกแบบพื้นที่เมืองเพื่อรองรับการขยายตัวและศักยภาพของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เช่น การก่อสร้างหรือขายที่ดินเพื่อการสร้างหมู่บ้านจัดสรรและคอมโดมิเนียม แต่การพัฒนาเมืองในแนวทางทุนนิยมไม่สามารถพัฒนาเมืองได้อย่างยั่งยืนจำเป็นต้องคำนึงถึงการปะทะทางความคิดของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำเพื่อพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนได้เช่นกัน

1.5.2 งานวิจัยที่ว่าด้วยการพัฒนาในบางขุนเทียน

งานในกลุ่มนี้นั้นมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาที่ปรากฏในบางขุนเทียน ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การพัฒนาพื้นที่รกร้างและพื้นที่เกษตร เริ่มที่วิทยานิพนธ์ของ อัมพันธ์ รุ่งวรรณวงศ์ เรื่อง **“การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินใน**

⁶²ไสวตรี ณ ถลาง. (2562, กรกฎาคม - ธันวาคม). จากชุมชนชานเมืองสู่ความเป็นเมืองทุนนิยมกรณีศึกษา พื้นที่นนทบุรี. วารสารมานุษยวิทยา. 2(2): 149-190.

พื้นที่ชานเมืองทางด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษา เขตบางขุนเทียน⁶³ เป็นงานที่ศึกษาถึงการพัฒนาที่ดินในพื้นที่เขตบางขุนเทียนช่วงระยะเวลาพ.ศ. 2510 – 2525 ที่กำลังถูกปรับเปลี่ยนจากพื้นที่การเกษตรให้เป็นพื้นที่อุตสาหกรรม พื้นที่อาศัยที่มีความหนาแน่นปานกลาง โดยเป็นผลจากการขยายตัวของเมืองอย่างไร้ระเบียบที่เป็นผลมาจากการปรับปรุงการคมนาคม การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อพื้นที่การเกษตรเพราะที่ดินบางขุนเทียนนั้นเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ต่อการเกษตรโดยการพยายามรักษาพื้นดินนั้น งานนี้ได้เสนอแนวทางใช้วิธีการแบ่งเขตเพื่อรักษาพื้นที่การเกษตรเอาไว้ โดยวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนไปของพื้นที่เกษตรกรรมที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ที่ดินที่ขาดการวางแผนอย่างรอบคอบเพียงพอเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่ดินเพื่อพัฒนานครหลวงกรุงเทพ เช่นการนำที่ดินไปใช้การอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม ซึ่งส่งผลต่อปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ระหว่างการใช้ที่ดินของความเป็นเมืองและชนบทเพราะพื้นที่รอบนครหลวงนั้นเป็นสภาพชนบททำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นมา

แนวทางการแบ่งเขตหรือการ โซนนิ่ง (Zoning) เป็นการแบ่งพื้นที่ตามการใช้งานนั้นเป็นแนวทางที่น่าสนใจวิทยานิพนธ์ของ สมพงษ์ กุลวโรตตมะเรื่อง **แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองในพื้นที่สวนเดิมนั่งธนบุรี : กรณีศึกษาชุมชนเมืองคลองบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร**.⁶⁴ เป็นงานศึกษาที่มุ่งเน้นไปที่ปัญหาที่เกิดมาจากกฎหมายผังเมืองของประเทศไทยต้นทศวรรษ 2520 ขอบเขตการศึกษาครอบคลุมตั้งแต่ พ.ศ. 2530 – 2544 ที่ยังไม่สามารถควบคุมการขยายตัวของเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เมื่อเกิดการขยายตัวของเมืองในบางขุนเทียนทำให้การพัฒนาทั้งหลายทั้งโรงงานอุตสาหกรรม หมู่บ้านจัดสรร ได้เข้าไปเปลี่ยนพื้นที่ทางการเกษตรให้เป็นพื้นที่โรงงานอุตสาหกรรม หมู่บ้านจัดสรร ส่งผลโดยตรงต่อการลดลงของพื้นที่สวนเดิมนั่งที่สืบทอดมาอย่างยาวนานในท้องถิ่นลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้จึงพยายามเสนอแนวทางแก้ไข และพัฒนาพื้นที่สวนเดิมนั่ง คือ ในระดับกรุงเทพฯและธนบุรีนั้นจำเป็นต้องกำหนดนโยบายและเป้าหมายการใช้ที่ดินอย่างชัดเจนในผังเมือง และการทบทวนโครงการพัฒนา

⁶³อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน. การผังเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

⁶⁴สมพงษ์ กุลวโรตตมะ. (2546). แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองในพื้นที่สวนเดิมนั่งธนบุรี: กรณีศึกษาชุมชนเมืองคลองบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร. การผังเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เมืองขนาดใหญ่ รวมถึงการกำหนดเขตการใช้ที่ดินทางการเกษตรกรรม การวางผังเฉพาะว่าพื้นที่ใดในเขตว่าเป็นพื้นที่การเกษตร พื้นที่โรงงาน พื้นที่อุตสาหกรรม เพื่อไม่ให้เกิดการรุกล้ำพื้นที่สวนเดิม รวมถึงการฟื้นฟูภูมิทัศน์สภาพคูคลองและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมาพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ในส่วนของพื้นที่สวนเดิมนั้นเสนอให้พื้นที่สวนเดิมพัฒนาเป็น พื้นที่เกษตรกรรมเข้มข้น เกษตรกรรมทางเลือก เกษตรกรรมท่องเที่ยว หรือสวนเกษตรจัดสรร

การพัฒนาที่ดินทั้งหลายนั้นที่เกิดขึ้นในสมัยใหม่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดที่เกี่ยวกับที่ดินและการใช้ประโยชน์จากที่ดิน โดยงานวิจัยที่มุ่งเป้าไปที่การเปลี่ยนแปลงวิธีคิด แนวคิดการใช้ประโยชน์จากที่ดินพบในวิทยานิพนธ์ของ แซงวัญ พันธุ์แจ่ม เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร”⁶⁵ ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในบางขุนเทียนตั้งแต่ พ.ศ. 2531 – 2547 ผลงานศึกษาพบว่าในช่วงระยะเวลาข้างต้นนั้นพื้นที่บางขุนเทียนมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินอยู่ 4 ประเภทคือ 1.เกษตรกรรมและที่ว่าง 2.ที่อยู่อาศัยและสถาบันราชการ 3.พาณิชยกรรม 4.อุตสาหกรรมและคลังสินค้า โดยผลการศึกษาน่าสนใจคือการค้นพบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2531 พื้นที่เกษตรกรรมและที่ว่างในบางขุนเทียนลดลงอย่างมากและมีการเพิ่มจำนวนมากขึ้นของพื้นที่สามอย่างที่เหลือ และจุดเด่นของงานชิ้นนี้คือความพยายามในการเทียบเคียงการใช้พื้นที่ที่พบในบางขุนเทียนกับผังเมืองกรุงเทพฯ ตามกฎกระทรวงฉบับที่ 414 ที่ออกตามพระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ. 2518 การใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่จริงนั้นขัดแย้งกับข้อกำหนดผังเมืองรวม โดยปรากฏว่าพื้นที่ที่อยู่อาศัยและสถาบันราชการกินพื้นที่ส่วนใหญ่จากทั้งหมด โดยตัวแปรสำคัญของการพัฒนาคือระบบคมนาคม โดยเฉพาะถนน การใช้ประโยชน์จากพื้นที่มีมากในบริเวณที่ถนนตัดผ่าน ทั้งถนนทางหลวงแผ่นดิน หรือถนนหมู่บ้านและซอยเล็ก ๆ ต่าง ๆ

1.5.3 งานวิจัยที่ว่าด้วยผลกระทบของการพัฒนา

งานวิจัยในกลุ่มนี้ศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของคนในชุมชนเมื่อการพัฒนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน การพัฒนาที่เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิต สภาพแวดล้อมส่งผลให้คนและชุมชนต้องปรับตัวเพื่อมีชีวิตรอดต่อไป โดยงานในกลุ่มนี้ไม่ได้กำหนดว่าต้องเป็นเพียงประชากรเก่าในพื้นที่แต่ยังรวมไปถึงประชากรที่อพยพเข้ามาในพื้นที่เป็นประชากรหน้าใหม่ด้วยเช่นกัน งานวิจัยชิ้น

⁶⁵แซงวัญ พันธุ์แจ่ม. (2549). การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร. วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์การวางแผนการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

แรกที่หยิบมาพิจารณาเป็นวิทยานิพนธ์ของ จารุ โรจนธรรม เรื่อง “การปรับตัวของคนชนบทที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางบอน เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร”⁶⁶ โดยเป็นงานศึกษาเรื่องการปรับตัวของคนชนบทที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมือง ภายใต้สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไปจากนโยบายของรัฐและเศรษฐกิจระดับประเทศ น่าสนใจตรงที่ว่าเป็นช่วงที่เศรษฐกิจของไทยกำลังเติบโตอย่างมากก่อนที่ทศวรรษ 2540 (พ.ศ. 2537) จะเข้าสู่ช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ ข้อเสนอของงานนี้เสนอว่า การที่คนชนบทเข้ามาทำงานในเมืองหลวงหรือถิ่นอื่น ๆ นั้นมาจากสาเหตุของความยากจนในบ้านเกิดของตนจึงต้องมุ่งแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าในชนบท การทำงานในเมืองจึงเป็นแรงจูงใจหนึ่งที่สำคัญของแรงงานจากภาคชนบท อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ไม่ได้ระบุว่าเริ่มตั้งแต่เมื่อไหร่ให้เพียงขอบเขตระยะเวลาคร่าว ๆ ว่าเริ่มต้นมีโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่บางบอนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และ 6 โดยแผนฉบับที่ 5 อยู่ในช่วง พ.ศ. 2525 - 2529 และฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530 - 2534 โดยจุดเน้นของทั้งสองแผนคืออุตสาหกรรมส่งออกของประเทศเป็นสำคัญ โดยงานนี้ไม่เพียงศึกษาแค่ปัจจัยทางเศรษฐกิจของแรงงานทั้งก่อนและหลังเข้ามาทำงานในเมืองหลวง ยังพบว่าแรงงานเหล่านี้มีการปรับตัว ในแง่ของการบริหารรายรับและรายจ่ายได้ดีพอสมควรแต่กลับกันในระดับสังคมแรงงานเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์แคบในหมู่เพื่อน และญาติสนิทในพื้นที่เท่านั้นแต่ไม่มีสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกในระดับที่ดีเท่าไรนัก เท่ากับคนในชุมชนบางบอนที่อยู่มาก่อนเองก็ไม่มีปฏิสัมพันธ์อย่างไรกับคนต่างจังหวัดมากนัก เป็นในลักษณะต่างคนต่างอยู่มากกว่า อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายของงานนี้จริง ๆ คือการเสนอแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นมากกว่าการศึกษาไปที่พัฒนาการของปัญหาแต่อย่างใด

ต่อมาในวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิตของ พรทิพย์ อันทิวโรทัย เรื่อง “บทบาทการศึกษาในการสืบทอดและพัฒนาทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาชาวสวนฝัองธนบุรี”⁶⁷ เป็นงานศึกษาชุมชนชาวสวนในธนบุรีสองชุมชนแขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน และชุมชนแขวงบางมด เขตจอมทอง โดยจะขอเน้นไปที่แขวงบางมด เขตจอมทองช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2537 - 2544 โดย

⁶⁶จารุ โรจนธรรม. (2537). การปรับตัวของคนชนบทที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางบอน เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

⁶⁷พรทิพย์ อันทิวโรทัย. (2545). บทบาทการศึกษาในการสืบทอดและพัฒนาทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาวัฒนธรรมชาวสวนฝัองธนบุรี. คุุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมชาวสวนนั้นมีการสืบทอดมาอย่างยาวนานโดยวัฒนธรรมชาวสวนที่ผลต่อการประกอบอาชีพคือ การยกร่อง ทำคันดินกันโดยรอบขนาบ และชุดล้ากระโดงเชื่อมคลอง โดยชาวสวนเน้นปลูกพืชเบญจพรรณคละกันไป รวมถึงพืชยืนต้น พืชเศรษฐกิจ โดยสวนที่นิยมปลูกกันอันดับแรกคือ สวนผลไม้ รองมาเป็นสวนผัก และสวนไม้ดอกไม้ประดับ ปัจจุบันพบว่าสวนที่พบมากคือสวนไม้ดอกไม้ประดับ เพราะใช้พื้นที่น้อยและเก็บผลผลิตได้ไว ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปไม่เหมือนเดิมทำให้รายได้จากสวนผลไม้และสวนผักไม่มีความมั่นคง มีการผันผวนตลอดเวลา การลงทุนที่มากขึ้นแต่ได้ผลผลิตน้อยลง การลดจำนวนลงของสวนสัมพันธ์กับสังคมที่เปลี่ยนไปคือ จากแต่เดิมที่เป็นสังคมชนบทเมื่อมีการขยายตัวของเมืองและตามมาด้วยการพัฒนาทั้งระบบขนส่ง ที่อยู่อาศัยแบบใหม่ แหล่งเศรษฐกิจแบบใหม่ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวสวนที่ผูกพันกับขนบธรรมเนียมประเพณี สังคม ความเชื่อในศาสนา นั้นสิ้นคลอนกับสังคมเมืองแบบใหม่ที่ทำให้คนรุ่นต่อมานั้นเปลี่ยนวิถีชีวิตและสังคมเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ซึ่งไม่ได้ยึดติดและผูกพันแบบคนรุ่นก่อน ทำให้จำนวนสวนลดลงเพราะไม่สามารถมีชาวสวนรุ่นใหม่ได้ ชาวสวนต้องเผชิญปัญหาทั้งจากภัยธรรมชาติ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมและวิกฤตเศรษฐกิจทำให้สวนมีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัด

งานสุดท้ายที่นำมาพิจารณาในหัวข้อนี้คืองานวิจัยของ พรณี บัวเล็ก เรื่อง **“วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวนาไทยที่ทุ่งบางเขนในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2410 – 2510”**⁶⁸ เป็นงานวิจัยที่ศึกษาการเกิดขึ้นและการล่มสลายของชาวนาในทุ่งบางเขนตั้งแต่ พ.ศ. 2410 – 2510 โดยเผยให้เห็นภาพของการเกิดขึ้น พัฒนาการ และภูมิปัญญาของชาวนาที่สะสมมาตลอดห้วงระยะเวลา 100 ปี โดยผลการศึกษาพบว่า จุดเริ่มต้นของชาวนาบางเขนเริ่มตั้งแต่การขุดคลองเปรมประชากร ใน พ.ศ. 2413 – 2415 ได้นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่พื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ ๆ อยู่ด้านนอกคลองบางเขนอย่างมาก การขุดคลองแห่งนี้ทำให้เกิดการเปิดพื้นที่ใหม่เพื่อทำนา ชนชั้นสูง และพ่อค้าได้รับผลประโยชน์เฉพาะที่ดินที่อยู่ริมคลองเท่านั้น ส่วนที่ดินในบริเวณอื่นๆ ที่ไม่ใช่ริมคลอง ยังคงเป็นที่กว้างใหญ่ไม่มีผู้จับจอง คนจากที่ต่าง ๆ หลังไหลเข้าสู่ทุ่งแห่งนี้ที่ถูกเปิดออกเพื่อทำนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสามัญชนที่มาจากที่ต่าง ๆ ที่ต้องการหาที่ดินทำกิน คนกลุ่มนี้ได้รับแรงกดดันจากการที่เริ่มปลดปล่อยทาสและระบบไพร่เริ่มผ่อนคลายความเข้มงวดในการควบคุมแรงงาน นับตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ต่อมาเริ่มมีคนจีน คนจากหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คนลาว และคน

⁶⁸พรณี บัวเล็ก. (2558). **วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวนาไทยที่ทุ่งบางเขนในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2410 – 2510**. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

มอญ เข้ามาในพื้นที่ทั้งจากการเดินทางในรูปแบบ นายฮ้อย ที่นำพาฝูงกระบือมาค้าขายในทุ่ง บางเขนและนำแรงงานที่เข้ามาทำงานในการทำนา ซึ่งบางครั้งแรงงานเหล่านั้นตัดสินใจลงหลักปักฐานและเป็นคนท้องถิ่นในเวลาต่อมา จนกระทั่งช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ พ.ศ. 2460 ที่ชาวนาในทุ่งบางเขนเริ่มพบกับปัญหาอุทกภัยและการเก็บภาษีแบบใหม่ที่รัฐขูดรีดจากชาวนามากขึ้น รวมถึงการเข้ามาของนายทุน ในช่วงแรกมาในรูปแบบ เจ้าของโรงสี(ส่วนใหญ่เป็นคนจีน) รวมถึงทุนสมัยใหม่ ทำให้เริ่มเกิดการทิ้งนาไป การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์และการสิ้นสุดลงของวิถีชีวิตชาวนา วิถีชีวิตชาวนา ทุ่งบางเขนค่อยๆ สิ้นสุดลงเมื่อประมาณทศวรรษ 2510 การสิ้นสุดนี้ไม่ได้เกิดขึ้นทันทีแต่ค่อย ๆ เกิดขึ้น

ชาวนาบางคนได้ยุติวิถีชีวิตแบบชาวนาก่อนหน้านี้แล้ว โดยทั่วไปชาวนาทุ่งบางเขนเลิกวิถีชีวิต แบบเดิมเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมในช่วงทศวรรษ 2500 คลองและพื้นดินไม่สามารถให้ความอุดมสมบูรณ์ตามฤดูกาลได้อีกต่อไป สาเหตุการเปลี่ยนแปลงนี้มาจาก การพัฒนาประเทศที่มีการตัด ถนนขนาดใหญ่ที่ตัดผ่านทุ่งบางเขนเพื่อไปเชื่อมโยงกับภูมิภาคต่าง ๆ การเข้ามาของสถานที่ราชการ นับตั้งแต่สร้างสนามบินดอนเมือง การสร้างสถาบันการศึกษาหลายแห่ง และการจัดตั้งหน่วยงาน ราชการ ทำให้เกิดการเวนคืนที่ดิน การจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม และการพัฒนาที่ดินของหน่วยธุรกิจ ทำให้เกิดการซื้อขายที่ดิน บางเขนได้เป็นกลายเป็นที่ขยายของเขตเมืองหลวง ชาวนาในทุ่งบางเขนได้ ขายที่นาไปพร้อมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปและการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในเมืองหลวง

เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชานเมืองรอบ ๆ กรุงเทพฯ นั้นมีรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายกัน คือ มักเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เป็นผลมาจากการพัฒนาของเมืองสมัยใหม่ เช่น การตัดถนน การแปรรูปที่ดิน การเข้ามาของนายทุน ทำให้สภาพแวดล้อมทั้ง พื้นดิน แหล่งน้ำ สังคม วิถีชีวิตได้รับผลกระทบจนไม่สามารถใช้ชีวิตในรูปแบบเดิม ๆ เช่นการทำนา ได้อีกต่อไปจึงจำเป็นต้องปรับตัว ตั้งแต่การเปลี่ยนรูปแบบการประกอบอาชีพ การขายที่ดินเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นแทนสิ่งเหล่านี้เป็นรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากการพัฒนาความเป็นเมืองต่อพื้นที่ชานเมืองของกรุงเทพฯ

จากงานศึกษาที่มีหลากหลายสาขาตั้งแต่การพัฒนาเมือง พัฒนาชุมชน การวางผังเมือง รวมถึงประวัติศาสตร์ ประเด็นเรื่องของการพัฒนาเมืองในพื้นที่ชานเมืองนั้นได้รับความสนใจอยู่บ้างแต่มีจุดเน้นและสิ่งที่ศึกษาต่างกันออกไปตามสาขาวิชา ซึ่งผลการศึกษาทั้งหลายบ่งชี้ไปในทางเดียวกันว่าการพัฒนามีผลกระทบต่อชุมชนอย่างไรงานส่วนใหญ่จึงหันไปให้ความสนใจกับความพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นไปแล้วหรือถ่วงทอศปัญหาและผลกระทบออกมาแต่อย่างไรก็ตามยังไม่มีการ

ประวัติศาสตร์ที่เสนอแง่มุมทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองที่เน้นการศึกษาพื้นที่ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ ที่มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน

1.6 นิยามศัพท์

ชนบท (Rural) คำว่า “ชนบท” มีการนิยามความหมายไว้หลายความหมาย เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อธิบายว่า ชนบทหมายถึง บ้านนอก เขตแดนที่พ้นจากเมืองหลวงออกไป⁶⁹ หรือนักคิดแนวมาร์กซิสต์อธิบายว่า ชนบทเป็นพื้นที่ที่ถูกเอาเปรียบโดยผู้ปกครองหรือนายทุนที่ขูดรีดแรงงานและทรัพยากรจากคนในชนบท⁷⁰ ขณะที่นิยาม “ชนบท” ตามทฤษฎีการสร้างความทันสมัย (Modernization) นั้นชนบทเป็นพื้นที่ที่ล้าหลัง ขาดความเจริญ ต้องเร่งรัดพัฒนาให้มีความเจริญและกลายเป็นเมือง⁷¹

สำหรับปริญญาานิพนธ์นี้เมื่อผู้วิจัยกล่าวถึง “ชนบท” จะยึดตามคำอธิบายทางสังคมวิทยาของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ว่า ชุมชนชนบทเป็นชุมชนที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ชุมชนบางแห่งอยู่ห่างไกลความเจริญ สมาชิกในครอบครัวมีความสนิทสนมคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อีกทั้งคนในชุมชนมีความสนิทสนมกลมเกลียวช่วยเหลือกัน นอกจากนี้ในชุมชนชนบทยังอาศัยวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณี คอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข⁷²

เมือง (City) นักวิชาการสาขาวิชาต่าง ๆ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “เมือง” ไว้หลายความหมาย เช่น นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองอธิบายว่า เมืองหมายถึงแหล่งรวมตัวทางกายภาพของบรรดาถนนหนทาง บ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนการค้าและการพาณิชย์หรือแหล่งรวมของอารยธรรมและความคิดต่าง ๆ วัฒนธรรม ศิลปะและเทคนิควิทยาการ โดยลักษณะที่เด่นชัดของเมืองคืองานส่วนใหญ่ในเขตเมืองจะไม่เกี่ยวข้องกับพื้นดิน ประชากรของเมืองไม่ใช่ผู้ผลิตอาหาร⁷³ ด้านนักวิชาการด้านประชากรศาสตร์อธิบายว่าเมือง คือการตั้งถิ่นฐานขนาดใหญ่ ประกอบจากสิ่งก่อสร้างถาวรจำนวนมาก เช่น อาคารบ้านเรือน

⁶⁹พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (2554). (ออนไลน์).

⁷⁰สมชาย ศรีสันต์. (2563). บทสำรวจจาทกรรมชนบทและบ้านนอกในความเป็นไทย. บทที่ 2.

⁷¹แหล่งเดิม. บทที่ 3.

⁷²สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษา วิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน. หน้า 12.

⁷³ประจักษ์ ศกุนตะลักษณ์. (2531). เศรษฐศาสตร์การเมือง. หน้า 6-7.

สถานที่ราชการ และมีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการสาธารณูปโภค เช่น ประปา ไฟฟ้า และถนน โดยเมืองเป็นที่อยู่อาศัยของคนจำนวนมาก มีความหนาแน่นในระดับสูง ประชากรมีความหลากหลายทั้งอายุ เพศ สถานภาพ อาชีพ โดยส่วนใหญ่อาชีพมาตรฐานไม่ใช้การเกษตรกรรม ในด้านการบริหารปกครองนั้นเมืองมีระบบบริหารและการปกครองเป็นของตนเอง⁷⁴

สำหรับปริญญาโทเล่มนี้ผู้วิจัยยึดคำอธิบายตามคำอธิบายของนักวิชาการด้านภูมิศาสตร์และด้านประชากรศาสตร์ ด้านที่ยึดคำอธิบายทางภูมิศาสตร์นั้น เมือง (City) หมายถึงบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มของคนจำนวนมากอย่างถาวร กระจุกตัวกันหนาแน่นในพื้นที่หนึ่ง โดยเมืองเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ เช่น การปกครอง เศรษฐกิจ การคมนาคม ฯลฯ ประชากรในเมืองมีความหลากหลายของอาชีพ⁷⁵ ส่วนด้านที่ยึดตามความหมายทางประชากรศาสตร์นั้น นักวิชาการด้านการประชากรศาสตร์ได้อธิบายความหมายของ “เมือง” คล้ายกับนักภูมิศาสตร์คือ อธิบายว่า เมือง หมายถึง พื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่รวมกันของผู้คน (Agglomeration) แต่สิ่งที่เพิ่มเติมคือ นักวิชาการด้านการพัฒนาศึกษาได้เพิ่มเติมว่า พื้นที่เมืองประกอบด้วยส่วนที่เป็นนคร (City) เมืองเล็ก ๆ (Town) รวมถึงชานเมือง (Suburb) ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นติดกับอาณาเขตของนคร⁷⁶

การกลายเป็นเมือง (Urbanization) คำว่า Urbanization นี้เมื่อแปลเป็นภาษาไทยมีทั้งที่ใช้คำว่า “การกลายเป็นเมือง” และคำว่า “ความเป็นเมือง” สำหรับปริญญาโทเล่มนี้ใช้คำแปลเป็นไทยของ Urbanization ว่า “การกลายเป็นเมือง” ตามที่พจนานุกรมศัพท์ผังเมือง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2565 ได้แปล Urbanization/Urbanisaion ว่า “การกลายเป็นเมือง” โดยอธิบายว่าหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะทางกายภาพและคุณลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชนสู่ลักษณะความเป็นเมือง เช่น การขยายพื้นที่ที่มีคุณลักษณะความเป็นเมือง มีอาคารบ้านเรือนหนาแน่น มีผู้อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก การดำรงชีวิตของคนในพื้นที่มีความเป็นเมืองมากขึ้น⁷⁷

⁷⁴วิไล วงศ์สืบชาติ. (2535). การจำแนกความแตกต่างระหว่างเมือง : การศึกษาเปรียบเทียบกรณีประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกา. หน้า 6.

⁷⁵ศิริวิไล ธีระโรจนรัตน์. (2564). เล่มเดิม. หน้า 9.

⁷⁶บัวพันธ์ พรหมพักพิง, ยรรยง อินทร์ม่วง และ มนต์ชัย ผ่องศิริ. (2562). เมืองขอนแก่น การเติบโต ความท้าทาย และโอกาส. หน้า 15.

⁷⁷ราชบัณฑิตยสถาน. (2565). พจนานุกรมศัพท์ผังเมือง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 277.

บทที่ 2

จากชุมชนเส้นทางการค้าสู่ชุมชนเกษตรกรรมกึ่งสมัยใหม่: การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนก่อนทศวรรษ 2480

ในบทนี้จะอธิบายถึงการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนนับตั้งแต่สมัยอยุธยาที่มีหลักฐานว่ามีชุมชนอยู่ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ไล่เรียงตามเวลามาถึงช่วงทศวรรษ 2410 ที่พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรมกึ่งสมัยใหม่ โดยที่พื้นที่บางส่วนเริ่มมีลักษณะของความเป็นเมืองสมัยใหม่เกิดขึ้น ทั้งนี้เนื้อหาของบทนี้จะจบที่ทศวรรษ 2470 ซึ่งการกลายเป็นเมือง (Urbanization) เริ่มเกิดขึ้นในพื้นที่เมืองธนบุรี เนื่องจากการเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้าซึ่งเชื่อมต่อการคมนาคมทางบกระหว่างจังหวัดกรุงเทพฯ (บางกอกฝั่งตะวันออก) กับจังหวัดธนบุรี (บางกอกฝั่งตะวันตก) ตามมาด้วยการตัดถนนหลายสายขึ้นในจังหวัดธนบุรี โดยการเกิดขึ้นของถนนถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของการขยายตัวของเมือง (Urban growth) และการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ทั้งนี้คำถามสำคัญของบทนี้ที่ผู้วิจัยต้องการหาคำตอบคือ 1) อะไรคือปัจจัยที่ทำให้พื้นที่บางส่วนของอำเภอบางขุนเทียนเกิดการกลายเป็นเมืองขึ้น 2) การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2410-2470 มีความสัมพันธ์กับการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในธนบุรีโดยรวม หรือไม่ อย่างไร

2.1 บางขุนเทียนในยุคแรกเริ่ม (ช่วงก่อนทศวรรษ 2390) : ชุมชนเส้นทางการค้าและเกษตรกรรม

ในบทนำของปริญญาณีพนธ์ได้กล่าวไว้แล้วว่าพื้นที่บางขุนเทียนตั้งอยู่ในบริเวณบางกอกฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) โดยบริเวณบางขุนเทียนมีผู้อยู่อาศัยและตั้งชุมชนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานีของสยาม ดังปรากฏในโคลงกำสรวลสมุทร ที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น เนื้อความของโคลงกำสรวลสมุทรนี้ในโคลงบทหนึ่งได้กล่าวถึง “นองชลเนตร” ซึ่งคำว่า “นองชลเนตร” นี้มีผู้สันนิษฐานว่าเป็นชื่อเรียกชุมชนชาวสวนริมคลองด่านหรือคลองบางขุนเทียน ซึ่งมีวัดนางนองเป็นวัดที่สำคัญวัดหนึ่งในย่านนี้ โดย น. ณ ปากน้ำ (ประยูร อุลุชาฎะ) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะได้อธิบายไว้ว่าวัดนางนองเป็นวัดที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วมาปฏิสังขรณ์แบบสร้างใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การอธิบายถึงความเป็นมาของอำเภอบางขุนเทียน ผู้วิจัยจะได้อธิบายขนานไปกับบริบทการเมืองการปกครองของสยามและการใช้พื้นที่ในเมืองบางกอกฝั่งตะวันตกหรือเมืองธนบุรีช่วงก่อนทศวรรษ 2390

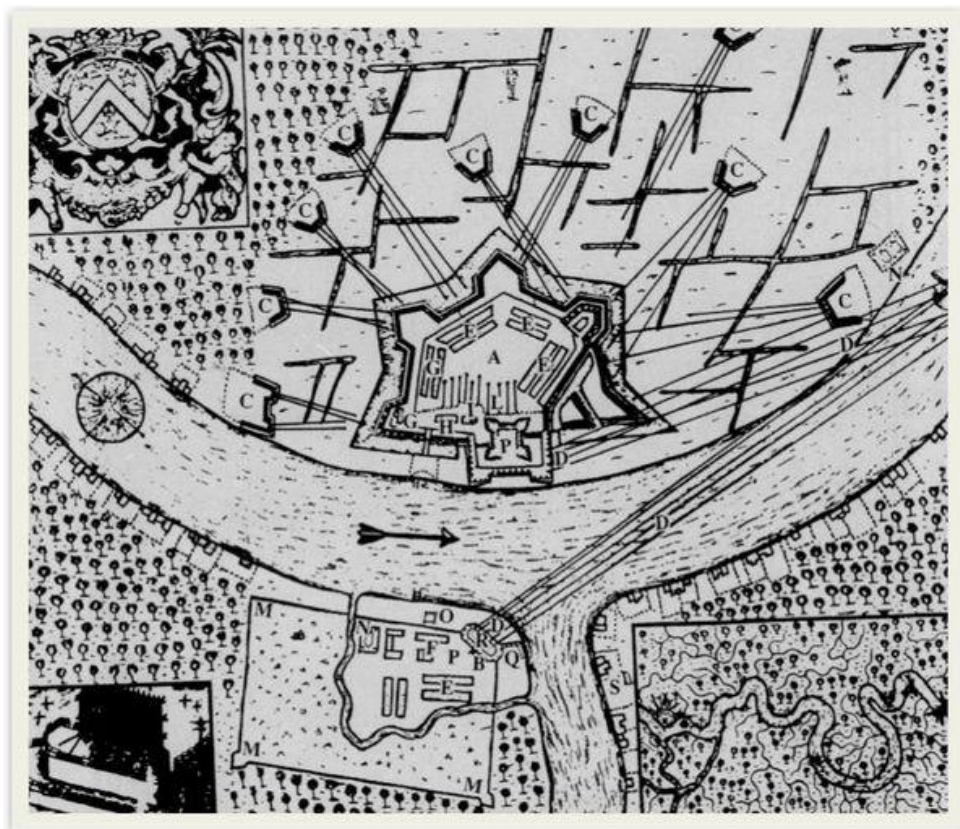
บางกอก เป็นชุมชนใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เริ่มจากชุมชนเล็ก ๆ บนดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใกล้อ่าวไทยบริเวณที่ลำน้ำคอคโค้งเป็นรูปเกือกม้า (Oxbow Lake) จากชุมชนเล็ก ๆ ในพื้นที่ดินดอนได้กลายเป็นเมืองใหม่ดังปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยาในกฎหมายที่ตราขึ้นใหม่ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091-2111) ระบุนามเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ว่า “**ทณบุรี หรือ ธนบุรีศรีมหาสมุทร**” จากชื่อทำให้ทราบได้ว่าเป็นเมืองที่ต้องมีอาณาเขตติดต่อกับทะเลและมีความสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดีเมืองบางกอกและเมืองธนบุรีนั้นคือเมืองเดียวกันโดยพิจารณาจากชื่อดังนี้ ชื่อ “บางกอก” นั้นมีคำอธิบายที่มีน้ำหนักมากคือมาจากคำว่า **บางเกาะ** เพราะเป็นบริเวณที่มีแม่น้ำล้อมรอบหรือเป็นบริเวณที่มีลำน้ำสาขา มากจนกลายเป็นเกาะจำนวนมากไปตามธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารของวิศวกรชาวฝรั่งเศสในหนังสือ **LE SIAM ANCIEN** ของเดอ ลามาร์ (เดอ ลาแมร์) ที่แสดงให้เห็นว่าเมืองบางกอกเป็นเกาะอยู่กลางแม่น้ำ⁷⁸ ทั้งนี้มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ยังได้แต่งตั้งทหารฝรั่งเศสที่ชื่อ เซวาเลีย เดอ ฟอบัง เป็นเจ้าเมืองธนบุรีแทนออกพระศักดิ์สงครามชาวตูกีที่ราชสำนักอยุธยาตั้งให้เป็นเจ้าเมืองบางกอก การที่เจ้าเมืองธนบุรีเป็นชาวตูกีหรือแขกมัวร์นั้นตรงกับนโยบายของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงสนับสนุนให้พวกแขกมัวร์เป็นผู้ทำการค้าและสร้างผลประโยชน์แก่พระองค์ในการค้าขายที่เมืองธนบุรีซึ่งเป็นเมืองท่าหนึ่งในเส้นทางการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยาและอินเดีย⁷⁹

สำหรับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนภายในเขตเมืองบางกอกหรือเมืองธนบุรีพบว่า หลังจากมีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2077-2089) ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199-2231) ทรงให้กองทัพฝรั่งเศสมาตั้งป้อมค่ายเพื่อป้องกัน 2 ฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา การขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชและการตั้งป้อมปราการของกองทัพฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของผู้คนกระจุกตัวอยู่หนาแน่นทางบางกอกฝั่งตะวันตก คนที่มาตั้งถิ่นฐานที่นี้รวมทั้งชาวไทยพื้นเมืองที่อาศัยอยู่มาแต่เดิมแล้ว บรรดาขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาที่มาปฏิบัติงาน บรรดาพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขาย หมอสอนศาสนาชาวต่างชาติที่มาปฏิบัติงานเผยแผ่ศาสนา บรรดาทหารต่างชาติที่มารักษाप้อมปราการ ด้านศูนย์กลางของชุมชนในเขตเมืองบางกอกหรือธนบุรีนั้นศูนย์กลางใหญ่อยู่ในพื้นที่ภายในกำแพงเมืองและป้อมปราการ ส่วนศูนย์กลางระดับรอง

⁷⁸ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2545). **เวียงวังฝั่งธนฯ ชุมชนชาวสยาม**. หน้า 19.

⁷⁹ วุฒิสถิ นวลหอม. (2554). **พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ.2398 – 2488**. หน้า 2.

อยู่ตรงตลาดน้ำบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) และบริเวณสามแยกปากคลอง
 ด้าน น่าสนใจที่ว่าจะได้เกิดศูนย์กลางชุมชนระดับย่อยที่เพิ่มขึ้นตามการเติบโตของเมือง โดยชุมชน
 ขนาดย่อยมีทั้งที่อยู่ในเขตกำแพงเมืองบางกอกหรือธนบุรีและที่อยู่นอกเขตกำแพงเมือง
 ศูนย์กลางของชุมชนขนาดย่อยได้แก่ วัด ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 14 กลุ่มตามที่ตั้ง⁸⁰ (ดู ตารางที่ 1)

ภาพประกอบ 2 บ៉่อมของทหารฝรั่งเศสที่เมืองบางกอก (ธนบุรี)

ที่มา: วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2560). ความสำคัญของเมืองบางกอก (เมืองธนบุรี). สืบค้นเมื่อ

10 ตุลาคม 2564, จาก

<https://www.facebook.com/Vlekprapaifoundation/posts/1521458714593280/>

⁸⁰กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่
 เมืองบกในพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี. หน้า 46-52.

ตาราง 1 กลุ่มวัดในธนบุรีตามคลองหรือย่านที่ตั้ง

กลุ่ม	ชื่อวัด
1.กลุ่มระหว่างคลองบางกอกใหญ่และคลองบางกอกน้อย	วัดระฆังโฆสิตาราม วัดช่องลม (สี่ไกรสี) วัดใหม่พิเรนทร์ วัดสุทธาวาส
2.กลุ่มคลองบางกอกน้อย	วัดอมรินทราวาส วัดสุวรรณาราม วัดศรีสุดา ราม วัดนายโรง วัดบางบำรุ วัดภาวนาภริตาราม วัดชีเหล็ก (สุวรรณคีรี) วัดนครป่าหมาก วัดน้อย ใน วัดพิบูลทอง วัดไชยพฤกษ์มาลา
3.กลุ่มคลองชักพระ	วัดบางแวก วัดตลิ่งชัน วัดประดู่ฉิมพลี
4.กลุ่มคลองมอญ	วัดเครือวัลย์ วัดนาคกลาง วัดพญาท่า วัดครุฑ วัดบางเสาธง วัดปากน้ำฝั่งใต้ วัดปากน้ำฝั่ง เหนือ วัดเกาะ
5.กลุ่มคลองบางกอกใหญ่	วัดอรุณราชวราราม วัดโมลีโลก วัดหงส์รัตน าราม วัดราชสิทธิธาราม วัดสังข์กระจาย วัด ประดิษฐาราม
6.กลุ่มตลาดพลู	วัดหิรัญรูจี วัดใหญ่ศรีสุพรรณ วัดโพธิ์นิมิตร วัด บางสะแกนอก
7.กลุ่มคลองด่าน	วัดประดู่บางจาก วัดฉิมพลี วัดอัปสรสวรรค์ (วัด หมู) วัดนางนอง วัดหนึ่ง วัดจอมทอง วัดบาง ขุนเทียนใน วัดบางขุนเทียนนอก วัดบางขุน เทียนกลาง วัดศาลาครืน วัดแก้วไพฑูรย์ วัด บางประทุนนอก วัดไทร วัดสิงห์ วัดกำแพง วัดนาค วัดกก
8.กลุ่มบางยี่ขัน	วัดดุสิตดาราม วัดบางยี่ขัน วัดน้อยนางหงส์ วัด พระยาศิริโทยสวรรค์ วัดภคเนียร วัดใหม่เทพ นิมิตร

ตาราง 1 (ต่อ)

กลุ่ม	ชื่อวัด
9.กลุ่มบางพลัด	วัดยี่ส่าย วัดทอง วัดรวกบางบำหรุ วัดสิงห์ วัดเทพนารี วัดเทพากร วัดภาณุรังสี วัดบางพลัด วัดอาวุธวิกสิตาราม วัดบางอ้อ วัดละมุด
10.กลุ่มคลองสาน	วัดสุทธาวาส วัดกระจัดพิณี วัดนาคนิมิตร
11.กลุ่มบุคคโล	วัดบุคคโล วัดกลางดาวคะนอง วัดดาวคะนอง วัดบางน้ำชัน วัดมงคลวราราม
12.กลุ่มราษฎร์บูรณะ	วัดประเสริฐสุทธาวาส วัดราษฎร์บูรณะ วัดแจรงร้อน วัดบางฝั่ง วัดรวก วัดบางปะกอก
13.กลุ่มบางกอกตอนบน	วัดบางขุนนนท์ วัดไชยทิศ
14.กลุ่มบางกอกตอนล่าง	วัดท่าพระ วัดยางสุทธาวาส

ที่มา: ข้อมูลจาก น. ณ ปากน้ำ. (2514). ศิลปกรรมในบางกอก. พระนคร: เกษมบรรณกิจ.

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่บางกอกฝั่งตะวันตกหรือฝั่งธนบุรีส่วนที่อยู่นอกกำแพงเมืองนั้นบางส่วนเดิมเป็นพื้นที่ป่าดั้งเดิมได้จากย่านบริเวณบางระมาด (ปัจจุบันนี้อยู่ในเขตตลิ่งชัน) ซึ่งตามรากศัพท์แล้วคำว่า “ระมาด” ในชื่อนี้เป็นคำศัพท์ภาษาเขมรแปลว่า “แรด” การเรียกย่านนี้ว่า “บางระมาด” มีความหมายว่าพื้นที่นี้เป็นหลักแหล่งของแรดซึ่งเป็นสัตว์ป่า⁸¹ ชื่อเรียกพื้นที่ย่านนี้จึงแสดงให้เห็นว่าเดิมพื้นที่ย่านนี้เป็นป่าที่มีแรดอาศัยอยู่ อย่างไรก็ตามเมื่อมีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา มีผู้คนมาตั้งชุมชนในบริเวณปากคลองในบางระมาด พื้นที่ย่านนี้ส่วนหนึ่งได้ถูกเปลี่ยนเป็นสวนผลไม้ ดังเห็นได้จากโคลงกำสรวลสมุทรซึ่งแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ในโคลงตอนหนึ่งก็ได้บรรยายถึงสภาพของย่านบางระมาดว่ามีคนทำสวนผลไม้ ชุมชนมีคนหนาแน่น มีตลาด (จรตลาด)

⁸¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2560). ชุมชนเมืองเก่าสุด ก่อนมีเมืองบางกอก. (ออนไลน์).

กล้วยอ้อยเหลืออ่านอ้อ	ผักนาง
จรหดเล็คนหนา	ฝั่งเฝ้า
เยียมมาลุดลบาง	ระมาด
ถนัดระมาดเต็มเต้า	ไต้ฉนวน ⁸²

ชุมชนในย่านบางระมาด (ตลิ่งชัน) นี้กล่าวได้ว่าเป็นชุมชนย่อยที่มีวัดหนึ่ง ๆ เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยย่านบางระมาดมีวัดที่จัดอยู่ในกลุ่มคลองชักพระ (ดู ตารางที่ 1 ประกอบ)

สำหรับพื้นที่บางขุนเทียนซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองบางกอกเช่นกัน จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดชุมชนขึ้นในพื้นที่บางขุนเทียนมาจากภูมิศาสตร์ที่ตั้งซึ่งเป็นทำเลที่เอื้อต่อการทำการค้า ดังที่ สุจิตต์ วงษ์เทศ ผู้รู้ด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไทย ได้อธิบายถึงชื่อ “บางขุนเทียน” ไว้ว่า ในสมัยก่อนนั้นการเดินทางติดต่อค้าขายกันจะใช้ทั้งเส้นทางทางบกและทางน้ำ โดยการคมนาคมทางบกนั้นจะใช้เกวียนเป็นหลักในการเดินทางไกลๆ แต่ก่อนมีกองเกวียนมาจากสุพรรณบุรีเสมอๆ ทุกกองเกวียนจะมีผู้นำทำหน้าที่อารักขาคุ้มกันประจำเรียกว่า “ขุน” เมื่อกองเกวียนเดินทางได้ระยะหนึ่งจะหยุดรวมกันที่หนึ่งบริเวณริมคลองซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “บางขุนเทียน” เป็นประจำ เนื่องจากเป็นที่หยุดรวมของกองเกวียนเสมอๆ ตลอดมา ชาวบ้านจึงพากันเรียกว่า “บางขุนเกวียน” แต่ทว่าการออกเสียงตามสำเนียงแบบชาวบ้านจะเป็น “บางขุนเทียน” ต่อมาเมื่อมีการเขียนเป็นตัวอักษรได้เกิดการเข้าใจผิดว่าตัว ก น่าจะเป็นตัว ท ทำให้มีผู้เขียนชื่อย่านนี้ว่า “บางขุนเทียน” และได้ใช้ต่อ ๆ กันมา⁸³

ไม่เฉพาะแต่เป็นจุดพักของกองเกวียนจากสุพรรณบุรีที่เดินทางเข้ามาค้าขายที่บางกอกเท่านั้น พื้นที่บางขุนเทียนยังมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำสายสำคัญคือ คลองด่าน ซึ่งเป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน โดยชื่อของคลองด่านนั้นมาจากการที่ปากคลองด่านที่เชื่อมต่อกับคลองบางหลวง (บางกอกใหญ่) มีด่านเก็บภาษีอยู่เพื่อเก็บภาษีจากสินค้าต่าง ๆ ที่จะนำเข้าไปค้าขายทั้งในเมืองบางกอกเองหรือจะล่องขึ้นเหนือไปต่อยังเมืองกรุงศรีอยุธยาก็สามารถได้เช่นกัน (อย่างไรก็ดีชื่อเรียก คลองด่าน นั้นมีหลายชื่อด้วยกัน เช่น คลองด่าน คลองบางขุนเทียน

⁸²วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2553). *กำสรวลสมุทร สูดยอดกำสรวลศิลป์ มรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา*. หน้า 95. (เน้นโดยผู้วิจัย)

⁸³สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). *แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์*. หน้า 112.

คลองสนามชัย คลองมหาชัย คลองมหาชัยชลมารค คลองพระพุทธเจ้าหลวง)⁸⁴ ด้วยทำเลที่ตั้งที่เอื้อต่อการทำการค้า ประกอบกับสภาพดินที่เป็นดินเหนียวดำเหมาะแก่การปลูกข้าวนาดำและการทำสวนผัก ผลไม้⁸⁵ ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนขึ้นในย่านบางขุนเทียน ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทนำแล้วว่า ในย่านนางนองและย่านใกล้เคียงนั้นมีชุมชนอยู่พอสมควร เห็นได้จากวัดต่าง ๆ ที่มีมากมายหลายวัดที่มีสถาปัตยกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาที่คล้ายกับวัดนางนอง เช่น วัดราชโอรส (วัดจอมทอง) วัดบางขุนเทียนนอก ฯลฯ

อย่างไรก็ดีเมื่อเกิดสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310 ด้วยเหตุผลด้านทำเลที่ตั้งและชัยภูมิในการเข้าตีกรุงศรีอยุธยา พม่าจึงเข้าโจมตีและยึดครองเมืองบางกอกหรือเมืองธนบุรีเป็นเวลานานกว่า 2 ปีนับตั้งแต่ พ.ศ. 2308 - เดือนเมษายน พ.ศ. 2310⁸⁶ เมืองธนบุรีมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นเมื่อพระยาตาก (สิน) ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์และรื้อฟื้นอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาใหม่ แต่ด้วยสภาพกรุงศรีอยุธยาซึ่งทรุดโทรมจากการถูกพม่าเผาทำลายในคราวเข้าตีกรุงศรีอยุธยาครั้งที่เพิ่งผ่านมา (สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 - ผู้วิจัย) ประกอบกับเหตุผลเชิงยุทธศาสตร์การสงครามทำให้พระเจ้าตาก (สิน) ซึ่งปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์สยามทรงตั้งเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีแห่งใหม่ของอาณาจักร เนื่องจากเมืองธนบุรีมีขนาดพอเหมาะแก่กำลังทหารของกษัตริย์องค์ใหม่จะปกป้องเมืองไว้ได้ อีกทั้งภูมิศาสตร์ที่ตั้งของเมืองธนบุรีมีที่ราบซึ่งเป็นดินเลนและโคลนตมรายล้อมเมืองทำให้ป้องกันการบุกรุกโจมตีของข้าศึกได้ดีและด้วยทำเลที่ตั้งของเมืองธนบุรีอยู่ใกล้ทะเล หากรบแล้วเพลิงพล้ำต่อศัตรู พระเจ้าตากสินหรือพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถนำกำลังคนไปยังหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออกได้สะดวก⁸⁷

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - 2325) กล่าวได้ว่าเมืองธนบุรีมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางการปกครองโดยการสถาปนาเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีของอาณาจักรสยาม พระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) ทรงให้สร้างกำแพงเมืองขึ้นทั้งด้านบางกอกฝั่งตะวันตก (เมืองธนบุรี) และด้านบางกอกฝั่งตะวันออก เมื่อเปรียบเทียบความสำคัญของบางกอกทั้ง 2 ฝั่งกล่าวได้ว่าฝั่งตะวันตกมีความสำคัญมากกว่าเนื่องจากเป็นที่ตั้งของพระราชวัง สถานที่ราชการ เช่น กรมพระนครบาล ศาล คู่ก ฉางเกลือ ถัดจากพระราชวังและสถานที่ราชการออกไปจะเป็นบ้านของขุน

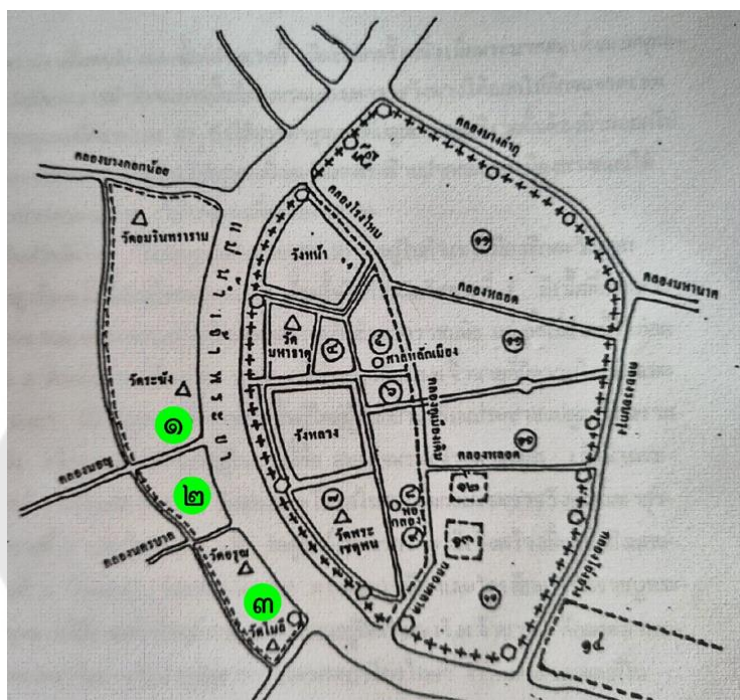
⁸⁴ แหล่งเดิม. หน้า 24-25.

⁸⁵ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. (2549). **ธนบุรีจากอดีต-สู่ปัจจุบัน** = Thonburi from past to present. หน้า 13.

⁸⁶ วลัย นวลหอม. (2554). **พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ.2398 – 2488**. หน้า 33.

⁸⁷ คู นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2542). **การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี**. บทที่ 2.

นางชั้นผู้ใหญ่ เช่น บ้านเจ้าพระยาธรรมมาภิกรณ์ (บุญรอด ต้นสกุลบุญรอดพันธุ์) บ้านเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) ต่อขึ้นไปทางเหนือจรดคลองบางกอกน้อยที่เรียกว่า ตำบลบ้านปูน ตำบลสวนมิ่งคุต ตำบลสวนลิ้นจี่ เป็นเขตบ้านเครื่องญาติของเจ้าพระยาจักรี ส่วนพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองของบางกอกฝั่งตะวันออกนั้นมีชุมชนจีนกลุ่มพระยาราชเศรษฐี ชุมชนญวน และที่บริเวณเยื้องปากคลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) มีวัดโบราณอยู่ 2 แห่งคือวัดสลักและวัดโพธิ์⁸⁸ (ดูภาพที่ 3)

ภาพประกอบ 3 แผนที่ที่ตั้งพระราชวัง สถานที่ราชการ และบ้านของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในกรุงธนบุรี

๑. นิवासสถานเจ้าพระยาจักรี
๒. วังเจ้านายและคุณ
๓. พระราชวังของพระเจ้ากรุงธนบุรี

ที่มา: ดัดแปลงจาก กรมศิลปากร. (2525). *จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์*. หน้า

38.

⁸⁸ฉัตรภากรณ์ พิรุณรัตน์. (2535). *พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. 2325-2369*. หน้า 23-

สำหรับการใช้พื้นที่ส่วนที่อยู่นอกกำแพงเมืองธนบุรีพบว่าถัดจากกำแพงเมืองออกไปตามลำคลองเป็นบ้านเมืองของบรรดาขุนนางชั้นผู้น้อย เลยจากบ้านของขุนนางชั้นผู้น้อยออกไปเป็นส่วนผลไม้ นาข้าว สลับกับบ้านและเรือนแพของราษฎร ไกลจากบ้านเรือนและนาสวนออกไปอีกเป็นที่รกร้างเต็มไปด้วยพงหญ้า บ้างก็เป็นป่า ส่วนพื้นที่บริเวณนอกกำแพงเมืองบางกอกฝั่งตะวันออกแทบจะไม่มีใครอยู่อาศัยเพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทะเลตม ไม่เหมาะแก่การทำสวน อีกทั้งพื้นที่บริเวณนอกกำแพงเมืองบางกอกฝั่งตะวันออกไม่มีสถานที่ราชการตั้งอยู่จึงไม่มีบ้านเรือนของขุนนางตั้งอยู่บริเวณนี้⁸⁹

หากพิจารณาเฉพาะพื้นที่ย่านบางขุนเทียนซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองธนบุรีก็กล่าวได้ว่าสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2310 ส่งผลให้ชุมชนขนาดย่อมบางจุดในคลองด่าน ซึ่งอำเภอบางขุนเทียนกลายเป็นที่ร้างผู้คนไป ดังปรากฏว่าวัดกกซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มวัดบริเวณคลองด่าน เมื่อเกิดสงครามครั้งใหญ่ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าใน พ.ศ. 2310 วัดนี้ได้ถูกทัพพม่ายิงปืนใส่และกลายเป็นวัดร้าง⁹⁰

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นใน พ.ศ. 2325 เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง)ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์แล้วตั้งราชธานีแห่งใหม่ของอาณาจักรสยามขึ้นที่บางกอกฝั่งตะวันออกโดยให้ชื่อราชธานีแห่งใหม่นี้ว่า “กรุงรัตนโกสินทร์อินทอโยธยา”⁹¹ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นนี้มีผลต่อเมืองธนบุรีทางบางกอกฝั่งตะวันตกในแง่ที่เมืองธนบุรีลดความสำคัญทางการเมืองลง ศูนย์กลางราชการได้ย้ายไปที่กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ - ในการกล่าวถึงกรุงรัตนโกสินทร์ครั้งต่อไปผู้วิจัยจะใช้คำว่า “กรุงเทพฯ” ซึ่งคนปัจจุบันคุ้นเคย) แต่ทว่าเมืองธนบุรียังคงเป็นจุดเชื่อมโยงการค้าขายสู่กรุงเทพฯ เนื่องจากธนบุรีมีคลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) ซึ่งเป็นหนึ่งในคลองหลักของกรุงเทพฯ ไหลผ่าน⁹² อีกทั้งยังมีเชื้อพระวงศ์องค์สำคัญ ๆ ของราชวงศ์จักรีประทับอยู่ทางฝั่งธนบุรี ดังปรากฏว่า ที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนใต้ขึ้นไปทางตอนเหนือ คือจากปากคลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) ถึงคลองบางกอกน้อย เป็นพระราชวังและ

⁸⁹ จัตราภรณ์ พิรุณรัตน์. (2535). เล่มเดิม. หน้า 26-27.

⁹⁰ ชรรค์ชัย บุนปาน; และ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2530). บางขุนเทียน ส่วนหนึ่งของแผ่นดินไทยและกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 132-133.

⁹¹ กรมศิลปากร. (2525). จดหมายเหตุการอนุรักษกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 2.

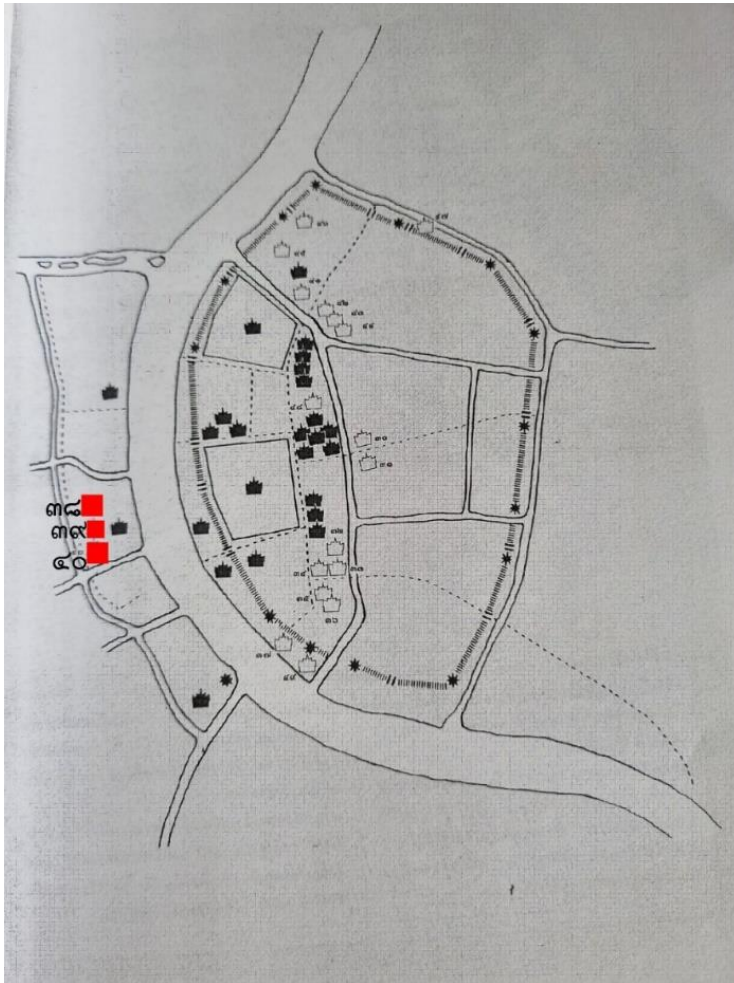
⁹² ศศิธร ศิลปวุฒยา. (2561). รายงานโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “ความเป็นเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างสินค้าและผู้คนย่านธนบุรี” กรณีศึกษาชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรี. หน้า 25.

วังที่ประทับของพระราชโอรสและพระบรมวงศานุวงศ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงไว้วางพระทัย เช่น กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (ต่อมาขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์ที่ 2 ของราชวงศ์จักรี) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ เป็นต้น เพื่อให้เจ้านายองค์สำคัญและองค์ที่มีความสามารถในการรบเหล่านี้ช่วยทำหน้าที่ป้องกันพระนครทางฝั่งตะวันตกและคอยสอดส่องดูแลบรรดาขุนนางในสมัยกรุงธนบุรีที่ยังคงตั้งบ้านอยู่ทาง ฟากนี้⁹³

มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352 - 2367) เมืองธนบุรียังมีความสำคัญทางการปกครองอยู่บ้าง เห็นได้จากในสมัยนี้มีการสร้างวังเพิ่มขึ้นทางฝั่งธนบุรี⁹⁴ โดย วังที่สร้างเพิ่มขึ้นนี้อยู่ในบริเวณพระราชานิเวศน์เดิมคือ วังริมพระราชานิเวศน์เดิมวังที่ 1 วังที่ 2 และวังที่ 3 (ดู ภาพที่ 4)

⁹³ จัตราภรณ์ พิรุณรัตน์. (2535). เล่มเดิม. หน้า 39-40.

⁹⁴ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี. (2534). องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 35.

ภาพประกอบ 4 พระราชวังและวังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๓๘ วังริมพระราชนิเวศเดิมวังที่ ๑

๓๙ วังริมพระราชนิเวศเดิมวังที่ ๒

๔๐ วังริมพระราชนิเวศเดิมวังที่ ๓

ที่มา: ดัดแปลงจาก แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี. (2534). **องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์.**

หน้า 37.

นอกจากพระราชวังและวังของเจ้านายแล้วมีเสนาบดีและขุนนางจำนวนหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองธนบุรีดังปรากฏว่า พระยาสุริยวงศโกษา (ดิศ บุนนาค) เสนาบดีคลังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สวนริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี ใกล้วัดประยูรวงศาวาส เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนีย์) เมื่อเพิ่งรับราชการในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จอดแพอยู่อาศัยที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตรงที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณใกล้วัดกัลยาณมิตร พระยาศรีพิพัฒน์ (ตัน บุนนาค) เจ้ากรมพระคลังสินค้าในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งบ้านอยู่บริเวณหน้าวัดประยูรวงศาวาส⁹⁵ จากข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นอีกข้อมูลหนึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางการปกครองของเมืองธนบุรีที่ยังพอมียู่ แม้ว่าจะมีการย้ายเมืองหลวงไปยังกรุงเทพฯ ในบางกอกฝั่งตะวันออก

ทั้งยังพบอีกว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีชาวตะวันตกมาอาศัยอยู่ในเมืองธนบุรี ดังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้มีมิชชันนารีชาวตะวันตกทำสัญญาเช่าเรือน 2 หลังของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาตรงบริเวณหน้าวัดประยูรวงศาวาส เป็นที่อยู่อาศัยในช่วงที่มิชชันนารีเหล่านั้นพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ หรือที่นายรอเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษซึ่งเข้ามาทำการค้าในสยามช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ตั้งบ้านเรือนและเปิดร้านค้าอยู่ที่ย่านกุฎีจีน หรือที่หมอบรัดเลย์ มิชชันนารีชาวตะวันตกซึ่งเข้ามาสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เข้าบ้านขนาดเล็กอยู่ใกล้โบสถ์ทางตาครู้ส ย่านกุฎีจีน⁹⁶

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่าในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เมืองธนบุรีมีความสำคัญทางเศรษฐกิจอยู่ไม่น้อยเห็นได้จากย่านชุมชนของคนจีนที่บริเวณบางลำพูล่างและคลองสานซึ่งอยู่ตรงข้ามกับย่านสำเพ็งในฝั่งกรุงเทพฯ โดยชุมชนของชาวจีนที่บริเวณบางลำพูล่างและคลองสานในเมืองธนบุรีมีชื่อเรียกว่า “ฮวยจุนลั้ง” แปลว่าท่าเรือไฟ เพราะมีเรือกลไฟมาเข้าท่าเพื่อขนถ่ายสินค้าอยู่เป็นประจำ⁹⁷ (ดู ภาพที่ 5)

⁹⁵แหล่งเดิม. หน้า 79.

⁹⁶แหล่งเดิม. หน้า 79-80.

⁹⁷กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2555). *กรุงธนบุรีในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์*. หน้า 93.

ภาพประกอบ 5 ฮวยจุนลิ่ง ย่านคลองสาน

ที่มา: ชาวสด. (2560). **อลังการ! "ลิ่ง 1919" ทำประวัติศาสตร์ศิลป์ไทย-จีน มรดกหวังหลิ** สู่

ศักดิ์ศรีมรดกแผ่นดิน. สืบค้นเมื่อ 14 ตุลาคม 2564, จาก

https://www.khaosod.co.th/lifestyle/news_615962

สำหรับอำเภอบางขุนเทียนพบว่าหลักฐานสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2394) มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงย่านในบางขุนเทียน ดังพบในโคลงนิราศตามเสด็จทัพลำน้ำน้อย พ.ศ. 2330 มีการกล่าวถึง บางนางนอง และหัวกระบือ

สายชลพฤษ์พรั่งขึ้น ไชยเสด็จ

นองท่านางนองสนาน

สนั่นหล้าย

สายสินธุ์สำเริงฟอง

พัดฟาด ผั่งเฮย

นองย่านนางคล้ายคล้าย

คลังไหล

.....

.....

งามเงื่อนสุภาพสร้อย	สาวโสม บูรณเฮย
เคียรกระบือ ระเบิดนาม	แนะด้าว
ไฉนบุชลบภาโฉม	เฉลิมโลกย์
เฉกเฉนงเสียวลัย้า	ยอกทรวง ⁹⁸

ขณะที่โคลงนิราศนรินทร์ซึ่งแต่งเมื่อ พ.ศ. 2352 มีการกล่าวถึงผู้คนที่กลับมาตั้งถิ่นฐาน
ของผู้คนในย่านบางขุนเทียน รวมทั้งกล่าวถึง บางนางนอง บางขุนเทียน บางบอน หัวกระบือ

<u>นางนองชลด่านไฉ</u>	ลบบาง
ไหลเล่ห์ชลลบบราว	แม่ค้ำ
แสนโคกสังสารปาง	จากพี่ ปดอบแม่
นาสิกเรียมขับน้ำ	เนตรหน้านางนอง
บางขุนเทียนถิ่นบ้าน	นามมี
เทียนว่าเทียนแสงสี	สว่างเหย้า
เย็นยามพระสุริยลี	ลาโลก ลงแม่
เทียนแม่จุดจักเข้า	สู่อหองหาใคร
<u>ไฉ้เรือมาแกลไกล</u>	<u>บางบอน</u>
ถนัดหนึ่งบอนเสียดซอน	ชานไฉ
จากมาพี่คลายสมร	เสมอชีพ เรียมเอย
แรมรสกามาใหม่	ตาดต้องทรวงตาย

<u>หัวกระบือกบรินทร์ราชรั</u>	รณรงค์ แลฤา
ตัดกบาลกระบือคง	เด็ดหวีน
สืบเคียรทรพีคิง	คำเล่า แลแม่
เสมอพี่เด็ดสมรดิน	ขาดด้วยคมเวร ⁹⁹

⁹⁸สุภาพร มากแจ้ง. (2540). การศึกษาวิถีชีวิตของมอญบางขุนเทียน “มอญบางกระบือ”. หน้า 14. (เน้นโดยผู้วิจัย)

จากโคลงนิราศที่ยกมาจะเห็นได้ว่านอกจากจะกล่าวถึงชื่อสถานที่ในบางขุนเทียนแล้วยังมีการกล่าวด้วยว่าย่านบางบอนเป็นย่านที่มีชาวมอญจากบางยี่ขันมาอยู่ที่นี้ ขณะเดียวกันในนิราศเมืองเพชรได้มีการกล่าวถึงหัวกระบือ หัวละหาน และแสมดำ

ถึง <u>ศิระกระบือ</u> เป็นชื่อบ้าน	ระยะย่านยุงชุมรุ่มข่มเหง
ทั้งกุมภากล้าหาญเขาพานเกรง	ให้วังเวงวิญญาเอกราช
ถึงศิษย์หามาตามเมื่อยามเบรี่ยั่ว	เหมือนมาเดี่ยวแดนไพรน่าใจหาย
ถึง <u>ศิระละหาน</u> เป็นย่านร้าย	ข้างฝั่งซ้าย <u>แสมดำ</u> เขาทำพิน ¹⁰¹

เนื้อความของนิราศเมืองเพชรส่วนที่ยกมานี้ทำให้ทราบว่าย่านศิระกระบือ (หัวกระบือ) มีหมู่บ้านตั้งอยู่ ส่วนบริเวณแสมดำเป็นพื้นที่ที่มีคนมาหาไม้ทำพิน

วรรณกรรมสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ยกมาข้างต้นนี้แสดงร่องรอยให้เห็นถึงชุมชนและผู้คนในพื้นที่บางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2330 - กลางทศวรรษ 2380 ทั้งนี้เมื่อเราพิจารณาถึงข้อมูลประวัติศาสตร์ส่วนอื่น ๆ จะพบว่าในแง่มุมของจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในบางขุนเทียนนั้น ข้อมูลจากเอกสารของ จอห์น ครอบเฟิร์ด (John Crawford) ราชทูตอังกฤษซึ่งเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามในช่วงปลาย พ.ศ. 2365 และอยู่ในกรุงเทพฯเป็นเวลา 4 เดือนเศษ ครอบเฟิร์ดได้มีโอกาสเดินทางด้วยเรือเข้าคลองบางหลวงแล้วเลี้ยวเข้าเส้นทางคลองด่านเพื่อไปสังเกตการณ์การสร้างวัดจอมทองหรือวัดราชโอรส ในบันทึกของครอบเฟิร์ดได้เล่าถึงบริเวณสองฝั่งคลองด่านไว้ดังนี้

สองฝั่งคลองเป็นที่ราบลุ่มใช้เพาะปลูกทั่วไป มีผู้คนอยู่หนาแน่น ได้ลองนับดูว่าผ่านวัดสักกี่แห่ง ได้ความว่ามีถึง 22 วัด บางวัดก็ใหญ่โต บางวัดก็ขนาดกลาง ๆ สุดทางของเราในวันนั้นคือวัดซึ่งกรมเจษทรงสร้าง¹⁰²

¹⁰¹ แหล่งเดิม. หน้า 4. (เน้นโดยผู้วิจัย)

¹⁰² วัดราชโอรสาราม. (2525). หน้า 278 อ้างใน ขรรค์ชัย บุนปาน; และ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2530). บางขุนเทียน ส่วนหนึ่งของแผ่นดินไทยและกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 104. (เน้นโดยผู้วิจัย)

ข้อมูลจากบันทึกของครอว์เฟิร์ดทำให้รู้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บริเวณสองฝั่งของคลองด้านช่องใกล้ ๆ คลองบางหลวงมีผู้คนอยู่หนาแน่นและมีวัดถึง 22 วัดอยู่ในบริเวณนี้ อย่างไรก็ตามก็ด้วยข้อจำกัดของหลักฐาน เราจึงไม่ทราบว่าผู้คนหนาแน่นที่ครอว์เฟิร์ดพูดถึงนี้มีจำนวนเท่าไร เมื่อสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน โดยดูจากหนังสือ “ผ่านสายตาของนักท่องเที่ยว วิธีการทำให้เข้าถึงประวัติศาสตร์ไทยในช่วงต้นศตวรรษที่ 19” (Through Travellers' Eyes: an approach to Early Nineteenth century Thai History) ของ บี.เจ. เทอริวัล (B.J. Terwiel) นักมานุษยวิทยาชาวดัตช์-ออสเตรเลีย ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และไทยศึกษา ได้วิเคราะห์ข้อมูลจากบาทหลวงคริสตังที่เข้ามาปฏิบัติงานเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกในสยามว่า ที่คลองมหาชัย (อีกชื่อหนึ่งของคลองด่าน) มีป้อมและชุมชนของชาวสยามและชาวมอญประมาณ 100 ครัวเรือนตั้งอยู่¹⁰³

จากหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทวรรณกรรมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ตลอดจนข้อมูลจากหลักฐานชั้นรอง พบว่าผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บางขุนเทียนในช่วงก่อนสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีหลากหลายกลุ่ม ดังเห็นได้จากที่นิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่มีการกล่าวถึงชาวจีนที่อาศัยอยู่บริเวณวัดอัปสรสวรรค์ (วัดหุม) ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นรอยต่อระหว่างคลองด่าน (คลองบางขุนเทียน) กับคลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่)¹⁰⁴ ที่น่าสนใจยิ่งขึ้นอีกคือมีข้อมูลบ่งชี้ว่าในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีการขยายชุมชนในบางขุนเทียนจากที่ค่อนข้างกระจุกตัวอยู่บริเวณบางนางนอง (ย่านวัดนางนอง วัดหนึ่ง วัดราชโอรส) ออกไปยังพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ของบางขุนเทียนเพิ่มขึ้น ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2335 (สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) ได้มีกลุ่มชาวลาวพวนที่อพยพเข้ามาอยู่ย่านบางไส้ไก่ (ปัจจุบันนี้คือบริเวณคลองไส้ไก่ในท้องที่บางขุนเทียน) โดยกลุ่มชาวลาวพวนกลุ่มนี้ได้ตั้งวัดลาว (ปัจจุบันคือวัดเลา) ขึ้นเป็นวัดประจำชุมชนของตน¹⁰⁵ ต่อมาใน พ.ศ. 2362 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบวรราชนายกและเจ้าอนุวงศ์เจ้าเมืองเวียงจันทน์ขึ้นไปทำการจับกุม อ้ายสาเกียดโง้ง ที่กอบภูกุ้มข้าวในหัวเมืองลาว เมื่อจับตัวอ้ายสาเกียดโง้งได้พร้อมครอบครัวจำนวนมากเป็นเชลยลงมากรุงเทพฯ พวกชาวข่าที่ถูกกวาดต้อนลงมาถูกจัดให้เป็นนักโทษเรียกว่า “ข่าตะพุ่นหญ้าช้าง” โดยกษัตริย์สยามทรงโปรด

¹⁰³Terwiel. B. J. (1989). Through travellers' eyes : an approach to early nineteenth-century Thai history. P 64.

¹⁰⁴สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). เล่มเดิม. หน้า 101.

¹⁰⁵ฉัตรภรณ์ พิรุณรัตน์. (2535). พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. 2325-2369. หน้า 78.

เกล้าฯ ให้พวกเขลยชากลุ่มนี้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณบางบอนซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของตำบลบางขุนเทียน¹⁰⁶ ถัดมาใน พ.ศ. 2375 (สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้มีกลุ่มชาวมอญอพยพจากเมืองสมุทรสาครเข้ามาตั้งชุมชนบ้านท่าข้ามขึ้นที่บริเวณริมคลองสนามชัย (คลองด่าน) โดยชาวมอญกลุ่มนี้ได้ตั้งวัดท่าข้าม (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่แขวงท่าข้าม เขตบางขุนเทียน) ขึ้นเป็นศูนย์กลางชุมชนของพวกเขา¹⁰⁷

แม้ข้อมูลที่กล่าวมาจะชี้ให้เห็นถึงการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่บางขุนเทียนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แต่บริเวณที่เป็นชุมชนที่เจริญที่สุดในบางขุนเทียนคือ ย่านวัดจอมทอง วัดนางนอง วัดหนัง ซึ่งเรียกรวม ๆ กันได้ว่า ย่านบางนางนอง เหตุที่ย่านบางนางนองมีความเจริญมากที่สุดในอำเภอบางขุนเทียน เนื่องด้วยย่านบางนางนองเป็นนิเวศสถานข้างพระญาติฝ่ายพระบรมราชชนนีของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยคุณหญิงเพ็งซึ่งเป็นพระอัยยิกา (ยาย) ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีนิเวศสถานอยู่บริเวณวัดหนัง ขณะเดียวกันญาติวงศ์ของท่านซึ่งเป็นพระอัยยิกา (ยายทวด) ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พักอาศัยอยู่บริเวณสองฟากคลองด่านคือย่านวัดหนัง วัดนางนอง วัดจอมทอง¹⁰⁸ จึงปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในย่านนี้มาตั้งแต่ครั้งที่ยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ ดังเห็นได้จากใน พ.ศ. 2360 พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระยศของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนที่จะทรงครองราชย์) ได้ทรงเริ่มปฏิสังขรณ์วัดจอมทอง การปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ใช้เวลาถึง 14 ปีจึงแล้วเสร็จในการปฏิสังขรณ์วัดนี้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงสั่งให้นำเอาศิลาปะสังทำจากเมืองจีนมาใช้ด้วย ทำให้วัดจอมทองเป็นวัดที่มีความงดงามมาก เมื่อปฏิสังขรณ์วัดเสร็จใน พ.ศ. 2374 (7 ปีนับจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์) ทั้งนี้วัดจอมทองได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า “วัดราชโอรสาราม” อันหมายถึงวัดที่พระราชโอรสคือ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงสถาปนาขึ้น¹⁰⁹ หรือเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

¹⁰⁶ แหล่งเดิม. หน้า 79-80.

¹⁰⁷ สารคดี. (2554). มอญเมืองหลวง ภาพสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นมอญในสังคมเมือง. (ออนไลน์).

¹⁰⁸ วันเพ็ญ วรรณโกมล. (2546). “บางขุนเทียนรำลึก”. ใน *วิถีชีวิตไทยในท้องถิ่นธนบุรี*. หน้า 49.

¹⁰⁹ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). เล่มเดิม. หน้า 148-159; ธนภัทร์ ลิ้มหัสย์กุล. (2562). *วัดราชโอรสาราม วัดที่เป็นจุดเริ่มต้นศิลปะแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 และจุดเปลี่ยนสำคัญของศิลปะไทยที่ราชทูตอังกฤษออกปากชมว่างามที่สุดในบางกอก*. (ออนไลน์).

เจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะวัดนางนองใน พ.ศ. 2374 ต่อมาใน พ.ศ. 2384 ได้ทรงผูกพันธสีมาของวัดแห่งนี้¹¹⁰

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่าในช่วงปลายทศวรรษ 2360 ถึงกลางทศวรรษ 2390 ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ พระองค์ได้สถาปนาวัดในบริเวณคลองด่าน ดังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้สถาปนาวัดอัมพรสวรรค์ (วัดหมู) ขึ้นใหม่ทั้งวัด¹¹¹ อีกทั้งในรัชสมัยนี้มีวัดจำนวนหนึ่งในบางขุนเทียนที่ได้รับการปฏิสังขรณ์ เช่น วัดขุนจันทน์ ที่พระสุริยภักดี (ป้อม อมาตยกุล) ให้เฉลยศึกษาหลวงทำการปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้¹¹² หรือวัดบางขุนเทียนนอกและวัดบางขุนเทียนกลางซึ่งได้รับการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว¹¹³ การสถาปนาและปฏิสังขรณ์วัดเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของเมืองในย่านบางขุนเทียน ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าในทางปฏิบัติแต่ดั้งเดิมนั้นวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนขนาดย่อม การสถาปนาและปฏิสังขรณ์วัดในบริเวณคลองด่าน-บางขุนเทียนจึงเป็นการรื้อฟื้นศูนย์กลางของชุมชนขนาดย่อมต่าง ๆ ในบางขุนเทียน

นอกจากสถาปนาและปฏิสังขรณ์วัดแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้กระทำการที่สนับสนุนเศรษฐกิจของคนในย่านบางขุนเทียนด้วยดังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดแก้คลองบางขุนเทียนซึ่งต้นเขินอยู่ให้ลึกขึ้นเพื่อเพิ่มความสะดวกในการเดินเรือ¹¹⁴

2.2 สู่ชุมชนเกษตรกรรมกึ่งสมัยใหม่: อำเภอบางขุนเทียนในบริบทของการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยในช่วงทศวรรษ 2390-ต้นทศวรรษ 2450

เมื่อสยามเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 - 2411) กล่าวได้ว่าตลอดรัชสมัยนี้เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์เริ่มปฏิรูปประเทศสู่สมัยใหม่ตามแนวทางของชาติตะวันตก ในด้านการเมืองการปกครอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุง

¹¹⁰ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). เล่มเดิม. หน้า 165-167.

¹¹¹ ขรรค์ชัย บุนปาน; และ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2530). บางขุนเทียน ส่วนหนึ่งของแผ่นดินไทยและกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 110-111.

¹¹² แหล่งเดิม. หน้า 113-114.

¹¹³ แหล่งเดิม. หน้า 119-121.

¹¹⁴ กิตติ ตันไทย. (2520). คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. 2367-2453). หน้า 51-52.

ระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อลดอำนาจของขุนนางและเพิ่มความสำคัญของกษัตริย์โดยการคัดเลือกขุนนางที่มีชาติตระกูล มีความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ และมีความสามารถในการบริหารราชการ เพื่อมาทำหน้าที่บริหารราชการให้ราษฎรตามหัวเมืองต่าง ๆ อยู่ดีมีสุข อันเป็นการขยายขอบเขตระบบราชการให้กว้างขวางขึ้นกว่ารัชสมัยของกษัตริย์องค์ก่อน ๆ อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงให้ปรับปรุงระเบียบคำสั่งของราชการเพื่อลดความสับสนในการสื่อสารข้อราชการ อย่างไรก็ตามการปฏิรูประเบียบการบริหารราชการที่เกิดขึ้นในสมัยนี้ยังไม่สามารถทำได้อย่างเต็มรูปแบบเนื่องด้วยในทางการเมืองแล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชอำนาจจำกัดมาก ในเวลานั้นมีผู้มีอำนาจทางการเมืองไม่ด้อยกว่ากษัตริย์ สามารถหักห้าม ทัตทาน พระราชอำนาจของกษัตริย์ได้คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (วังหน้า) และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)¹¹⁵

ทั้งนี้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองกรุงเทพฯ (บางกอกฝั่งตะวันออก) ได้เกิดการขยายตัวทางกายภาพของเมือง กล่าวคือมีการขยายอาณาเขตของกรุงเทพฯ ออกมานอกกำแพงเมืองตามฝั่งแม่น้ำและลำคลอง เห็นได้จากการขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้นมาเป็นคูเมืองชั้นนอกและมีการสร้างป้อมปราการเพิ่มขึ้นอีก 5 แห่งคือ ป้อมท่าสายแรงปรักษ์ ป้อมหักกำลังดัสกร ป้อมผลาญไฟรีราบ ป้อมปราบศัตรูพ่าย ป้อมปิดปัจฉิมกษัตริย์ การขยายอาณาเขตของกรุงเทพฯ ในช่วงกลางทศวรรษ 2390 ถึงปีแรกของทศวรรษ 2411 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์นี้ทำให้เนื้อที่ของกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นจากเดิมประมาณ 3 เท่า ไม่เพียงแต่ขยายอาณาเขตของกรุงเทพฯ เท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงให้ตัดถนนแบบตะวันตกขึ้นหลายสาย เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ถนนสีลม ฯลฯ ขณะเดียวกันก็มีชาวตะวันตกที่เข้ามาค้าขายและตั้งห้างร้านต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ เนื่องจากสยามได้เซ็นสนธิสัญญาการค้ากับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 (สนธิสัญญาเบาวริง) ถัดมาใน พ.ศ. 2399 ได้เซ็นสนธิสัญญาการค้ากับฝรั่งเศส (สนธิสัญญา เดอ มงติญี) สนธิสัญญาการค้ากับสหรัฐอเมริกา (สนธิสัญญาแฮริส) ตามมาด้วยการเซ็นสนธิสัญญาการค้ากับชาติตะวันตกอีก 11 ชาติคือ โปรตุเกส (พ.ศ. 2402) เนเธอร์แลนด์ (พ.ศ. 2403) รัสเซีย (พ.ศ. 2405) เดนมาร์ก (พ.ศ. 2410) สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี (พ.ศ. 2411) ด้วยเนื้อความของสนธิสัญญาที่สยามทำกับชาติ

¹¹⁵ปิยนาด บุนนาค. (2553). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาเบาวริงถึง “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม” 2516.** หน้า 11-20; นฤมล ธีรวัฒน์. (2525). **พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** หน้า 307-318.

ตะวันตกทำให้สยามเปิดการค้าเสรีกับต่างชาติ นำมาสู่การที่ชาวตะวันตกเข้ามาตั้งชุมชนและห้างร้านบนถนนที่สร้างใหม่ในกรุงเทพฯ¹¹⁶

ขณะที่เมื่อพิจารณาที่เมืองธนบุรีพบว่าหลังจากสยามเซ็นสนธิสัญญาการค้ากับชาติตะวันตก ได้มีชาวตะวันตกและกลุ่มคนในบังคับของชาวตะวันตก เช่น ชาวอินเดีย ชาวจีน เดินทางเข้ามาตั้งย่านการค้าอยู่ในธนบุรี (บางกอกฝั่งตะวันตก) ในบริเวณตั้งแต่ย่านกุฎีจีนต่อเนื่องมาจนถึงย่านปากคลองสาน ทำให้บริเวณนี้พัฒนาขึ้นเป็นย่านการค้าขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยท่าเรือ โกดังสินค้า ห้างร้านต่าง ๆ ทั้งของพ่อค้าชาวตะวันตก พ่อค้าชาวจีน พ่อค้าชาวอินเดีย ชุนนางชาวสยาม ตลอดจนการขยายตัวของชุมชนชาวต่างชาติในบริเวณย่านกุฎีจีนและย่านคลองสาน¹¹⁷

¹¹⁶บุปผนาภ สุวรรณมาศ. (2525, มีนาคม). การสร้างบ้านแปลงเมืองรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ: โครงสร้างเมืองทางด้านประโยชน์ใช้สอย 2325-2525. **วารสารธรรมศาสตร์** 11(1): 21-23; พีรศรี ไพวาทอง. (2553, พัฒนาการทางขอบเขตและลักษณะทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ในรอบสองศตวรรษ. **วารสารสมาคมประวัติศาสตร์**. 32. 6-8: รายละเอียดเกี่ยวกับการเซ็นสนธิสัญญาระหว่างสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับชาติตะวันตกและญี่ปุ่น โปรดดู โยนิโอะ, อิชิจิ. (2525, กันยายน). บันทึกข้อความเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบาริง แฮริส และเดอมองติญี่ ฉบับภาษาไทย. **วารสารธรรมศาสตร์**. 11(3): 42-55; เรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท. (2564). "หน่วยที่ 8 เศรษฐกิจไทยสมัยรัชกาลที่ 4-6". ใน **มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 8-15. หน้า 8-7.**

¹¹⁷วัลลีย์ นวลหอม. (2554). **พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ.2398 – 2488. หน้า 57-69.**

ภาพประกอบ 6 เรือนไม้เก่าและโบสถ์ข้างตาคูร์ส ย่านกุฎีจีน

ที่มา: ไทยรัฐ. (2560). ย้อนอดีต..โปรตุเกสในสยาม ผ่านวิถีชุมชน 'กุฎีจีน'. สืบค้นเมื่อ

1 ธันวาคม 2564, จาก <https://www.thairath.co.th/lifestyle/travel/1056740>

ทั้งยังพบด้วยว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการขุดคลองภาษีเจริญเชื่อมต่อแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนเพื่อเปิดเส้นทางสายใหม่ที่สะดวกต่อการขนส่งอ้อยและน้ำตาลจากเมืองนครชัยศรี (นครปฐม) มายังกรุงเทพฯ การขุดคลองสายนี้ทำให้มีการลำเลียงสินค้าประเภทน้ำตาลและข้าวเปลือกจำนวนมากเข้าสู่กรุงเทพฯ โดยผ่านย่านตลาดพลูซึ่งอยู่ริมคลองบางหลวง จึงเกิดการขยายตัวของชุมชนการค้าขึ้นในย่านตลาดพลู¹¹⁸ จากข้อมูลดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่าในช่วงกลางทศวรรษ 2390 - ปีแรกของทศวรรษ 2410 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ ในพื้นที่เมืองธนบุรีได้เกิดการขยายตัวทางกายภาพของเมืองขึ้นในย่านกุฎีจีน ย่านคลองสาน และเริ่มเกิดการขยายตัวทางกายภาพของเมืองขึ้นในย่านตลาดพลู

เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่บางขุนเทียนซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองธนบุรีพบว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411) ได้เกิดชุมชนเพิ่มขึ้นในพื้นที่บางขุนเทียน ดังมีข้อมูลว่าได้มีกลุ่มคนมอพยพจากมหาชัยและคลองสุนัขหอน เมืองสมุทรสาคร อพยพมา

¹¹⁸ชาญภรณ์ ลาดเสนา. (2553). โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่าตลาดพลู กรุงเทพมหานคร. หน้า 42-43.

ตั้งชุมชนที่บริเวณป่าชายเลนแถวคลองสนามชัย แล้วประกอบอาชีพเย็บใบจาก ตัดฟืน ขาย ชุมชนของชาวมอญกลุ่มใหม่ที่ย้ายมาตั้งหลักแหล่งทำกินในบริเวณป่าชายเลนแถบคลองสนามชัย บางขุนเทียน เรียกกันว่า ชุมชนมอญบางกระดี¹¹⁹

เพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยขอเสนอแผนที่ที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นโดยบริเวณที่ล้อมกรอบด้วยสีเขียวคือ ชุมชนย่านบางขุนเทียนเดิมซึ่งผู้วิจัยนิยามว่าหมายถึง ชุมชนที่อาศัยอยู่ริมคลองด้านตั้งแต่ปากคลองด่านล่องไปจนถึงวัดกก กินพื้นที่ริมสองฝั่งคลองด่านและคลองสาขาในเวลานั้นอย่างคลองบางปะทุน คลองบางมดและคลองบางขุนเทียน ผู้คนในพื้นที่บริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นคนไทยทั้งชุมชนชาวบ้านริมคลอง ชุมชนข้าหลวงเดิมในกลุ่มวัดราชโอรส วัดหนัง และวัดนางนอง รวมถึงคนจีนที่อาศัยอยู่ปะปนในบางขุนเทียน โดยคนไทยและจีนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้มักมีอาชีพทำสวนทั้งสวนผลไม้ สวนผัก สวนจาก ต่างกันตรงที่สวนของคนจีนนั้นทำการปลูกแบบมีระบบระเบียบมากกว่าสวนของคนไทย อีกทั้งคนจีนมักจะเลี้ยงหมูควนคู่ไปกับการทำสวน¹²⁰ นอกจากประกอบอาชีพทำสวนแล้วยังพบว่าชาวบ้านบางส่วนในย่านบางขุนเทียนเดิมทำอาชีพเผาถ่านขาย ดังปรากฏเป็นชื่อ คุ้มเผาถ่าน ตั้งอยู่ในพื้นที่ระหว่างวัดนางชีและวัดหนัง มักมีการขนไม้แสมไม้ตะบูนจากทางใต้ผ่านเส้นทางคลองด่านเป็นประจำ อีกทั้งชาวบ้านส่วนหนึ่งในบริเวณบางขุนเทียนเดิมยังมีการเผาข้าวหลามขายปรากฏเป็นชื่อ คุ้มข้าวหลาม ซึ่งอยู่บริเวณวัดไทรถึงวัดสิงห์¹²¹ ส่วนบริเวณที่ล้อมกรอบสีแดง สีเหลือง สีฟ้าเข้ม เป็นชุมชนบางขุนเทียนใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยบริเวณที่ล้อมกรอบสีแดงเป็นชุมชนของกลุ่มชาวข่าที่บริเวณทุ่งบางบอนทางทิศตะวันออกของบางขุนเทียนเดิม สำหรับบริเวณที่ล้อมกรอบสีเหลืองเป็นชุมชนของกลุ่มชาวลาวที่บริเวณวัดเลา บริเวณที่ล้อมกรอบสีฟ้าเข้มเป็นชุมชนของกลุ่มชาวเขมรที่บริเวณวัดกลางทุ่งหรือวัดโพธิ์ทองทางตอนใต้ของบางขุนเทียนเดิม ส่วนบริเวณที่ล้อมกรอบสีส้มอมชมพูเป็นชุมชนของชาวมอญที่บริเวณวัดท่าข้าม ส่วนบริเวณที่ล้อมกรอบสีฟ้าอ่อนเป็นชุมชนมอญบางกระดี ทั้งนี้ชาวข่า

¹¹⁹สุภาพร มากแจ้ง. (2540). การศึกษาวิถีชีวิตของมอญบางขุนเทียน “มอญบางกระดี”. หน้า 17-18.

¹²⁰ขรรค์ชัย บุนปาน; และ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2530). บางขุนเทียน ส่วนหนึ่งของแผ่นดินไทยและกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 75-86.

¹²¹พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพมหานคร เขตจอมทอง.

ในบริเวณทุ่งบางบอนเลี้ยงชีพด้วยการทำนาปลูกข้าว ส่วนชาวลาวและชาวมอญประกอบอาชีพทำการเกษตรโดยส่วนใหญ่ทำนาปลูกข้าว มีที่ทำสวนอยู่บ้าง¹²²

ภาพประกอบ 7 แผนที่แสดงชุมชนต่างๆ ในบางขุนเทียน

	บางขุนเทียนเดิมประกอบด้วยชาวไทยและจีน
	ชา
	ลาว
	เขมร
	มอญท่าข้าม
	มอญบางกระดี

ที่มา: ดัดแปลงจาก ขรรค์ชัย บุนปาน; และสุจิตต์ วงษ์เทศ. (2530). บางขุนเทียน ส่วนหนึ่ง

ของแผ่นดินไทยและกรุงรัตนโกสินทร์. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

¹²²สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. หน้า 114-116.

มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงครองราชย์ในช่วงทศวรรษ 2410 ถึงต้นทศวรรษ 2450 (พ.ศ. 2411 - 2453) ช่วงเวลาดังกล่าวนี้กษัตริย์ทรงทำการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยตามแนวทางของชาติตะวันตกได้มากยิ่งขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งสร้างระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่กษัตริย์ อันเป็นรูปแบบการปกครองแบบหนึ่งที่ชาติมหาอำนาจตะวันตกใช้ อีกด้านหนึ่งชนชั้นนำสยามต้องการจะปฏิรูปประเทศให้มี “ความศิวิไลซ์” (Civilization) พ้นจากความป่าเถื่อนล้าหลังขึ้นมาสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งด้านกิจกรรมายาทและด้านความก้าวหน้าทางวัตถุที่ยกระดับชีวิตความเป็นอยู่และความรู้สติปัญญา ทั้งนี้การปฏิรูปประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแบ่งได้เป็น 2 ระยะ

ระยะแรก (พ.ศ. 2416 - 2418) เป็นการสร้างกำลังคนทีสนับสนุนการปฏิรูปประเทศของกษัตริย์ เห็นได้จากการรวบรวมเชื้อพระวงศ์และขุนนางหัวก้าวหน้าตั้งเป็นกลุ่ม “สยามหนุ่ม” รวมถึงการตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ซึ่งเป็นชนชั้นนำรุ่นใหม่หัวก้าวหน้า เพื่อเป็นกำลังสนับสนุนการปฏิรูปประเทศ ตลอดจนทรงการปฏิรูปการคลังด้วยการตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ หน่วยงานขึ้นตรงต่อกษัตริย์ที่ทำหน้าที่รวบรวมภาษีไว้ที่องค์กษัตริย์ อย่งไรก็ดีการปฏิรูประยะนี้สร้างความไม่พอใจให้แก่กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ (วังหน้า) และสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิวงค์ อีก 2 ผู้มีอำนาจในสยาม โดยเฉพาะกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ นำมาสู่กรณี “วิกฤตการณ์วังหน้า” ใน พ.ศ. 2417 หลังจากความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์และวังหน้าคลี่คลายลงได้ด้วยฝีมือของสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิวงค์ที่ช่วยไกล่เกลี่ยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพักการปฏิรูปประเทศไว้ 11 ปี กระทั่งวังหน้าที่วังคตและสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิวงค์ถึงแก่อนิจกรรม จึงได้เริ่มอีกครั้ง

ระยะที่สอง (พ.ศ. 2428 - 2453) การปฏิรูปครั้งที่ 2 นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเชื้อพระวงศ์คนสำคัญได้ร่วมกันปฏิรูปสยามในหลายด้านเพื่อสร้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การปฏิรูปประเทศด้านหลัก ๆ ที่เกิดขึ้นได้แก่ **การปฏิรูปการปกครอง** ซึ่งมีการจัดระบบการปกครองส่วนกลาง (การตั้งกระทรวง 12 กระทรวง) การปกครองส่วนภูมิภาค (ระบบมณฑลเทศาภิบาล) การปกครองส่วนท้องถิ่น (การปกครองท้องที่ระดับอำเภอตำบล หมู่บ้าน เทศบาล สุขาภิบาล) **การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล** ซึ่งมีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญาและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ **การปฏิรูปสังคม** ซึ่งเห็นได้จาก

การยกเลิกระบบไพร่และทาส (พ.ศ. 2430 ยกเลิกไพร่สม/ พ.ศ. 2448 ออกพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร อันมีผลให้ระบบไพร่หมดไป/ พ.ศ. 2448 ออกพระราชบัญญัติเลิกทาส)¹²³

ท่ามกลางกระแสการปฏิรูปประเทศสยามให้ทันสมัยแบบตะวันตก ในพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ ได้เกิดการขยายตัวทางกายภาพของเมืองขึ้นเนื่องจากการตัดถนนขึ้นจำนวนมากในกรุงเทพฯ ผู้คนเริ่มเคลื่อนย้ายการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจากที่นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลองเปลี่ยนมาเป็นการตั้งบ้านเรือนอยู่ริมถนน รวมไปถึงเกิดย่านการค้าขึ้นในเมืองส่วนที่ขยายขึ้นจากการตัดถนน โดยเฉพาะทางด้านใต้ของเมืองแถบถนนเจริญกรุง บางรัก ซึ่งมีชาวตะวันตกมาตั้งที่อยู่อาศัยและห้างร้านขายสินค้า¹²⁴ นอกจากนี้ในช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการขยายตัวทางกายภาพของกรุงเทพฯ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสวนดุสิตเพื่อเป็นที่พักผ่อนพระราชอิริยาบถ การสร้างพระราชวังแห่งนี้ทำให้เกิดการตัดถนนขึ้นในพื้นที่ทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นทางด้านนี้¹²⁵

ไม่เฉพาะแต่ถนนซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมทางบกเท่านั้นยังพบอีกว่าได้มีการนำเอาเทคโนโลยีไฟฟ้าของตะวันตกเข้ามาใช้ในกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2432 เพื่อพระวงศ์และข้าราชการจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับกษัตริย์ได้ร่วมกันตั้งบริษัทไฟฟ้าสยามซึ่งทำธุรกิจจำหน่ายกระแสไฟฟ้าโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำเป็นเครื่องผลิตไฟฟ้า พื้นที่การจำหน่ายไฟฟ้าจะอยู่ตามพระราชวัง หน่วยงานราชการ ห้างร้านของชาวตะวันตก ซึ่งตั้งอยู่บนถนนที่ไม่ห่างจากที่ตั้งโรงไฟฟ้า ณ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) อย่างไรก็ตามบริษัทไฟฟ้าสยามดำเนินธุรกิจได้เพียง 3 ปีก็ประสบภาวะขาดทุนและล้มละลายใน พ.ศ. 2435 รัฐบาลจึงซื้อกิจการไฟฟ้าเอาไว้ แต่ด้วยการทำกิจการไฟฟ้ามีรายจ่ายสูง ต่อมาใน พ.ศ. 2440 รัฐบาลสยามได้ให้มิสเตอร์เอล อี เบนเน็ต ชาวอเมริกันเข้ากิจการไฟฟ้าไปดำเนินการ มีการติดโคมไฟฟ้าตามถนนต่าง ๆ หลายสาย นายเบนเน็ต

¹²³ดู อุษณีย์ ธงไชย. (2557). ประวัติศาสตร์สยาม : จากสมัยสุโขทัยถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5. บทที่ 12; ปิยนาด นูนาค. (2553). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงถึง “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม” 2516. บทที่ 4; ธงชัย วินิจจะกุล. (2546, พฤษภาคม). ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิริไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเองผ่านการเดินทางและพิพาทกันทั้งในและนอกประเทศ. รัฐศาสตร์สาร. 24(2): 2-17.

¹²⁴จิรวัดณ์ แสงทอง. (2546). ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475. บทที่

¹²⁵พีรศรี โปวาททอง. (2553). เล่มเดิม. หน้า 8-11.

ทำธุรกิจไฟฟ้าได้เพียงปีเดียวก็ได้ขายสัมปทานกิจการไฟฟ้าให้แก่ บริษัทสยามอิเล็กทรอนิกส์คอมพานี ลิมิเต็ด ของชาวเดนมาร์กให้เป็นผู้ดำเนินธุรกิจไฟฟ้าในกรุงเทพฯต่อไป ด้านพื้นที่การจำหน่าย ไฟฟ้าของบริษัทสยามอิเล็กทรอนิกส์คอมพานีลิมิเต็ดครอบคลุมหน่วยงานในหลายลักษณะได้แก่ 1) วังต่าง ๆ 2) สถานที่ราชการต่าง ๆ เช่น กระทรวงต่าง ๆ โรงฆ่าหลวง โรงทหารท่าพระจันทร์ โรงทหารดุสิต ฯลฯ 3) โรงเรียน เช่น โรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนสุนันทาลัย ฯลฯ 4) โรงพักพลตระเวน (สถานีตำรวจ) ย่านพระนครชั้นใน 5) โรงพยาบาล อาทิ โรงพยาบาลทหารบกคลองตลาด 6) วัด เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดเบญจมบพิตร 7) ตลาด อาทิ ตลาดเสาชิงช้า 8) ที่พักอาศัยและห้างร้านของชาวต่างประเทศ 9) ถนนต่าง ๆ ทั้งในและนอกพระนคร เช่น ถนนราชดำเนิน ถนนตรีเพชร ถนนเจริญกรุง ถนนเยาวราช 10) ราษฎรไทยที่มีฐานะดี¹²⁶

ทางด้านเมืองธนบุรี กล่าวได้ว่าทางฝั่งธนบุรีในเขตกำแพงเมืองมีการตัดถนน 2 สายคือ ถนนอรุณอมรินทร์ซึ่งเป็นแนวถนนเลียบบคลองคูเมืองเดิมฝั่งธนบุรี และถนนอิสรภาพซึ่งเป็นแนวถนนวงนอกที่ขนานไปกับคลองคูเมืองเดิมฝั่งธนบุรี¹²⁷ ทั้งยังมีการตั้งสถานที่ราชการขึ้นหลายแห่ง ดังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้ตั้งกระทรวงทหารเรือที่บริเวณพระนิเวศน์เดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกครั้งยังดำรงตำแหน่งเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี¹²⁸ หรือใน พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างโรงพยาบาลสมัยใหม่ขึ้นบนพื้นที่ของพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ในฝั่งธนบุรี โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนาม “โรศิริราชพยาบาล” แต่ในระยะแรกมักเรียกกันว่า “โรงพยาบาลวังหลัง”¹²⁹ ถัดมาใน พ.ศ. 2432 รัฐบาลได้ตั้งโรงพยาบาลคนเสียจริตตามแบบอย่างการรักษาคนป่วยทางจิตของชาติตะวันตกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นมาเมื่อครั้งเสด็จประพาสไปสิงคโปร์ อาณานิคมของอังกฤษ และ ชาว อาณานิคมของเนเธอร์แลนด์ โรงพยาบาลคนเสียจริตแบบตะวันตกที่รัฐบาลสยามให้ตั้งขึ้นนี้อยู่ที่บริเวณปากคลองสาน ฝั่งธนบุรี¹³⁰

¹²⁶ วิจารณ์ ดือออง. (2534). พัฒนาการของกิจการไฟฟ้าในประเทศไทยระหว่างปีพ.ศ. 2427-2488. บทที่ 2.

¹²⁷ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี. (2534). เล่มเดิม. หน้า 277.

¹²⁸ แฉ่งน้อย. หน้า 181.

¹²⁹ กรมศิลปากร. (2525). จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 238.

¹³⁰ กิติกร มีทรัพย์. (2529). ความเป็นมาของงานสุขภาพจิตในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิจิตเวชศาสตร์สงเคราะห์; ชาติชาย มุกสง. (2564). ประวัติศาสตร์สุขภาพและการแพทย์ไทย. หน้า 125-128.

ไม่เพียงแต่สถานที่ราชการประเภทกระทรวงและโรงพยาบาลเท่านั้น เนื่องด้วยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2430 จนถึงต้นทศวรรษ 2450 รัฐบาลสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดำเนินนโยบายพัฒนารถไฟทั้งในรูปแบบที่รัฐดำเนินการเองและรูปแบบที่ให้สัมปทานสร้างทางรถไฟแก่เอกชนเป็นผู้ดำเนินการ¹³¹ ในการพัฒนารถไฟนี้พบว่ามีทางรถไฟ 2 สายที่มีสถานีตั้งต้นอยู่ในเมืองธนบุรี สายแรกคือทางรถไฟสายมหาชัยหรือสายท่าจีน ซึ่งมีสเตอร์หลุยส์ ซาเวียร์ (Mr. Louis Xavier) ซึ่งรับราชการในสยามโดยมีบรรดาศักดิ์เป็น “ขุนภาษาปริวัตร” ได้ขอสัมปทานการเดินรถไฟสายนี้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2439 แล้ว แต่รัฐบาลสยามไม่อนุมัติ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2443 ขุนภาษาปริวัตรได้ทำหนังสือถึงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลสยามจึงได้อนุมัติสัมปทานเดินรถไฟให้แก่ขุนภาษาปริวัตร ทางรถไฟสายนี้มีสถานีเริ่มต้นที่ตำบลคลองสานในเมืองธนบุรี เดินรถไฟไปถึงปลายทางที่มหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร¹³² ส่วนทางรถไฟสายที่ 2 คือทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เพชรบุรี ซึ่งเริ่มวางแผนสร้างใน พ.ศ. 2442 โดยสถานีเริ่มต้นของทางรถไฟสายนี้คือสถานีรถไฟบางกอกน้อยซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าป่าอม บริเวณพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-ธนบุรีสร้างแล้วเสร็จไปถึงสถานีรถไฟเพชรบุรีในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2445 และเปิดเดินรถไฟในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2446¹³³

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งยาวนาน 4 ทศวรรษเศษและเกิดการกลายเป็นเมืองขนานใหญ่ขึ้นในเมืองกรุงเทพฯนั้น ทางเมืองธนบุรีก็เกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ กับที่เกิดขึ้นในเมืองธนบุรี กล่าวได้ว่าเมืองธนบุรีได้รับการพัฒนาน้อยกว่ากรุงเทพฯ เห็นได้ชัดจากเรื่องไฟฟ้า ขณะที่เมืองกรุงเทพฯซึ่งกำลังขยายตัวนั้นมีไฟฟ้าใช้ แม้จะยังไม่ทั้งหมดของเมืองก็ตาม สำหรับเมืองธนบุรีนั้นไม่มีไฟฟ้าใช้ ดังเห็นได้จากที่ พ. เนตรรังสี (นามปากกาของ พัฒน์ เนตรรังสี) ซึ่งเกิดเมื่อ พ.ศ. 2449 และมีชีวิตอยู่ต่อมาถึง พ.ศ. 2518¹³⁴ เล่า

¹³¹ดู เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (2520). **การพัฒนาคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. บทที่ 3.

¹³²แหล่งเดิม. หน้า 130-131.

¹³³ชาติรี ประภิตนทการ; และ กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2565). **Revitalizing Bangkok พื้นที่ชีวิตกรุงเทพฯ**. หน้า 42-43.

¹³⁴ข้อมูลจาก ภาวิณี บุญนาค. (2566, มกราคม-มิถุนายน). เรื่องเล่า ‘หนูมนักเรียน’ โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จพระยา พ.ศ. 2467: ผ่านความทรงจำของ พ. เนตรรังสี. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**. 17(1): 373.

ถึงชีวิตวัยเด็กของเขาไว้ในหนังสือ “เด็กบ้านสวน” ว่า ก่อนที่เขาจะเข้าเรียนที่โรงเรียนเมื่อ พ.ศ. 2460 นั้นสภาพแถวบ้านของเขาซึ่งอยู่ที่บ้านสวนแถบวัดบุปผาราม ในยามค่ำคืนยังไม่มีไฟฟ้าใช้

“สมัยโน้นยังไม่มีไฟฟ้าตามถนน แม้ตามสถานที่ราชการ เช่น โรงพักก็ยังคงจุดตะเกียงหลอดชนิดมีโปิะครอบให้แสงสว่างสะท้อนลงมาข้างล่าง เพื่อป้องกันไม่ให้ถนนมืดจนเกินควร ทางราชการจึงจัดการจุดตะเกียงหลอดตามริมถนนรายทาง ระยะห่างกัน ๓-๔-๕ เส้น ตามแต่ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่และงบประมาณ”¹³⁵

เรื่องเล่าจากความทรงจำของ พ. เนตรรังษี ซึ่งบ้านตั้งอยู่บริเวณวัดบุปผาราม ไม่ไกลจากสถานที่ราชการแถววังหลังอย่างกระทรวงทหารเรือ โรงพยาบาลศิริราช สถานีรถไฟบางกอกน้อย ทั้งยังไม่ไกลจากสถานที่ราชการแถวคลองสานอย่างโรงพยาบาลคนเสียจริต แสดงให้เห็นว่าในเมืองธนบุรียังไม่มีไฟฟ้าใช้ ต่างจากพื้นที่ส่วนขยายของเมืองกรุงเทพฯ ซึ่งบางส่วนมีไฟฟ้าใช้แล้ว

ลำดับถัดไปผู้วิจัยจะกล่าวถึงการกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นอำเภอรอบนอกของเมืองธนบุรีอีกทีหนึ่ง เมื่อพิจารณาที่อำเภอบางขุนเทียนกล่าวได้ว่าการปฏิรูปสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีผลต่ออำเภอบางขุนเทียนโดยการปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นมีผลต่อการบริหารพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนอยู่มาก ที่เห็นได้ชัดประการแรกคือมีการจัดการปกครองท้องที่บางขุนเทียนในรูปแบบของอำเภอ หากยึดตามข้อมูลจากเอกสารของสำนักงานเขตบางขุนเทียนได้กล่าวไว้ว่า “อำเภอบางขุนเทียน เป็นอำเภอที่เก่าแก่สันนิษฐานว่าก่อตั้งเมื่อใน พ.ศ. 2410 เดิมขึ้นอยู่กับจังหวัดธนบุรี...”¹³⁶ อย่างไรก็ตามข้อมูลดังกล่าวนี้น่าจะมี ความคลาดเคลื่อนอยู่ เนื่องจากการปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นระดับอำเภอ ตำบล หมู่บ้านเกิดขึ้นเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองส่วนท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440)¹³⁷ การก่อตั้งอำเภอบางขุนเทียนที่รัฐบาลสยามควบคุมแบบรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง น่าจะเกิดขึ้นในพ.ศ. 2440 มากกว่า กระนั้นก็ตาม หากข้อมูลของสำนักงานเขตบางขุนเทียนไม่ผิดพลาด อำเภอบางขุนเทียนที่ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2410 อาจจะเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่บางด้านที่

¹³⁵ พ. เนตรรังษี. (2543). *เด็กบ้านสวน*. หน้า 137.

¹³⁶ สำนักงานเขตบางขุนเทียน. (2561). *ข้อมูลประกอบการพิจารณาความเหมาะสมในการกำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพื้นที่เขตบางขุนเทียน*. หน้า 1.

¹³⁷ อุษณีย์ ธงไชย. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 530-535.

รัฐบาลสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมอบหมายงานให้ อาทิ เก็บภาชี แต่การดำเนินงานในขณะนั้นยังไม่ได้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการรวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่รัฐบาลอย่างอำเภอที่ตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำหรับสถานที่ตั้งของอาคารทำการอำเภอบางขุนเทียนนั้นมีเรื่องเล่ากันว่า ใช้เรือต่อกันเป็นที่ทำการจอดอยู่บริเวณปากคลองหวักระบือ ต่อมาได้ขึ้นจากเรือมาอยู่บนบกเรียกว่า “อำเภอหวักระบือ” ในเวลาต่อมาได้ย้ายมาสร้างอาคารที่ทำการอำเภอมาอยู่สามแยกบางขุนเทียน หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2452 ได้มีการย้ายที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนไปยังข้างวัดราชโอรส เพราะบริษัทรถไฟท่าจีน จำกัด (บริษัท ท่าจีนเรลเวย์กัมปนีลิมิเต็ดทุน จำกัด) ได้สร้างทางรถไฟจากธนบุรีไปถึงสมุทรสาครโดยทางรถไฟสายนี้เปิดให้ประชาชนใช้งานในเดือนมกราคม พ.ศ. 2448 ทางรถไฟสายนี้มีสถานีผ่านที่วัดราชโอรส ดังนั้นทางการจึงให้ย้ายที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนมาที่ข้างวัดราชโอรสเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้เดินทางทางรถไฟมาติดต่อใช้บริการ อีกทั้งวัดราชโอรสยังตั้งอยู่ริมคลองด่าน ประชาชนที่ยังนิยมใช้การเดินทางทางเรือยังสามารถเดินทางด้วยเรือมาติดต่อใช้บริการที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนได้เช่นกัน¹³⁸

การนำเอาระบบการบริหารราชการส่วนภูมิภาคระดับอำเภอมาใช้ในบางขุนเทียนส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมหลายประการขึ้นในอำเภอบางขุนเทียน

1. การออกโฉนดที่ดินตามระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบใหม่และการกำหนดขอบเขตของอำเภอ

ตั้งแต่โบราณนั้นที่ดินต่าง ๆ ในแผ่นดินสยามนั้นเป็นของพระเจ้าแผ่นดินโดยพระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานที่ดินให้เจ้านายและขุนนางได้ครอบครองตำแหน่งโดยไม่ต้องเสียค่าที่ดิน ส่วนประชาชนทั่วไปไม่มีสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินใด ๆ นอกจากที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยทำมาหากินเลี้ยงชีพและต้องชำระค่าที่ดินตามอัตราที่หลวงเรียกเก็บ โดยกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จระบุไว้ว่า “...ในแว่นแคว้นกรุงศรีอยุธยาหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมณ์ เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัวหากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่จะให้เป็นที่ราษฎรหามีได้” และ “ที่นอกเมืองหลวงอันเป็นแว่นแคว้นกรุงศรีอยุธยาให้ที่ราษฎรอย่าให้ซื้อขายแก่กัน” ดังนั้นการถือกรรมสิทธิ์ในสมัยก่อนเป็นเพียงการกำหนดเขตที่ดินทำกินของราษฎรเพื่อป้องกันกรรฎกกล้าต่อกันเท่านั้น¹³⁹ ระบบ

¹³⁸อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน. หน้า 32.

¹³⁹สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. หน้า 116-117.

กรรมสิทธิ์ที่ดินลักษณะนี้ใช้ต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มมีการประกาศขายฝากและจำนำที่ดิน ที่นา และมีการออกตราแดง ในเขตจังหวัดกรุงเก่า (พระนครหรืออยุธยาอ่างทอง ลพบุรีสุพรรณบุรี) อันเป็นหลักฐานแสดงถึงผู้มีชื่อเป็นเจ้าของที่ดิน รวมทั้งเป็นหลักฐานที่รัฐใช้ในการเก็บภาษีที่นาจากบุคคลที่เป็นเจ้าของที่นานั้น¹⁴⁰ พอถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการออกโฉนดที่ดินตามระบบกรรมสิทธิ์สมัยใหม่แบบตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ ดังพบว่าใน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) ได้มีการออกพระราชบัญญัติที่ดิน ร.ศ. 111 ใจความสำคัญของพระราชบัญญัตินี้แสดงถึงการจัดการที่ดินทั่วราชอาณาจักรอย่างเป็นทางการโดยออกโฉนดต่าง ๆ ให้ราษฎร รวมทั้งการที่รัฐบังคับเก็บภาษีจากที่ดินซึ่งแบ่งออกเป็น 7 ชั้นได้แก่ 1.ที่หลวง 2.ที่กลบนา 3.ที่บ้านเรือน 4.ที่เพาะปลูก 5.ที่แรลโหระ 6.ที่ป่า 7.ที่น้ำซัง¹⁴¹

ในอำเภอบางขุนเทียนได้มีการออกโฉนดที่ดินแบบสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน ดังเห็นได้จากประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติออกตราจองชั่วคราวในท้องที่อำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ โดยมีเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ รับพระราชโองการตามความในพระราชบัญญัติออกตราจองชั่วคราว ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) มาตรา 2

“เมื่อจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นในท้องที่ตำบลใดเมื่อใดจะได้ประกาศใน หนังสือราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญนั้น บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นในแขวงอำเภอ เมืองบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ ตั้งแต่บัดนี้สืบไป”¹⁴²

ประกาศดังกล่าวทำให้รัฐได้เข้าไปจัดการกับที่ดินที่รกร้างโดยการออกโฉนดตราจองให้ราษฎรที่เข้าไปทำนาหรือไร่ในอำเภอบางขุนเทียน การออกโฉนดที่ดินทำให้สามารถมีหลักฐานยืนยันกรรมสิทธิ์ในที่ดินรวมถึงเป็นความพยายามของรัฐในการเข้าไปจัดการที่ดินเพื่อความเป็น

¹⁴⁰กรรมที่ดิน. (2562). *ความเป็นมาของการออกโฉนดที่ดิน*. (ออนไลน์).

¹⁴¹หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มร.5 กษ/4* เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ เรื่อง พระราชบัญญัติที่ดิน 30 ตุลาคม ร.ศ.111.

¹⁴²ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติออกตราจองชั่วคราวในท้องที่อำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ. (121, 8 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 19. หน้า 897.

ระเบียบเรียบร้อย และเพื่อลดกรณีวิวาทกันด้วยเรื่องที่ดิน ซึ่งเป็นปัญหาอยู่เสมอมา ดังเห็นตัวอย่างได้จากเรื่องที่ดินตำบลบางบอนของสมเด็จพระสุदारัตน์ ซึ่งเกิดขึ้นใน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) โดยเรื่องมีอยู่ว่า

“อำแดงเปรม ข้าหลวงเดิมในสมเด็จพระบรมมหารัชมัยยิกาเธอในพระบรมโกศได้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงษวรเดช สมัยพระบรมมหารัชมัยยิกาอยู่ให้ดูแลที่นา 70 ไร่โดยเก็บผลประโยชน์ค่าเช่า แต่ 70 ไร่ไม่พอเลี้ยงชีพ จึงขอเพิ่มโดยพระพิพิธสาส์นจัดข้าหลวงไปกับหม่อมเจ้าดำรงวัดที่นาพระราชทานให้ 120 ไร่ที่ใกล้เคียงที่นาเดิมและเมื่อสมเด็จพระบรมมหารัชมัยยิกาเธอสวรรคตแล้ว หม่อมเจ้าดำรงทำเรื่องกราบทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ก็มีว่าประการใดปล่อยให้หาเลี้ยงชีพต่อไป ครั้นสิ้นพระบรมมหารัชมัยยิกาเมื่อ 2 มิถุนายน 119 มีหมายขุนศรีสังหารกรมการอำเภอศรีสะเกษไปเรียกผู้เช่านาซึ่งเช่าให้เช่าทำนาแจ้งว่าหมิ่นรองยิสารกำหนดว่าความต่างหลวงจ่านงปลัดกรมฟ้องให้เร่งค่าเช่านาพระราชทานครั้งเช่าเก็บมานานแลมิให้เช่าเก็บค่าเช่าต่อไปและจะเอาที่นาเดิม 70 ไร่เป็นที่นาหลวงอีกด้วย”¹⁴³

ต่อมามีการสอบสวนเรื่องราวทั้งหมดนี้โดยสรุปว่าที่นาทั้งหมดเป็นของพระบรมมหารัชมัยยิกาเธอมีทั้งหมด 1,123 ไร่ 1 งาน 4 วาและทำการรังวัดใหม่จึงมีที่ดินเพิ่มขึ้นอีก 1,224 ไร่ 3 งาน 48 วา 3 คอก รวมเป็นที่ดินทั้งหมดมี 2,348 ไร่ 52 วา 3 คอก โดยขุนพิพิธได้เขียนจดหมายถึงกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ซึ่งมีใจความว่า

“เห็นว่าการรักษาแต่เดิมนั้นหละ ๆ หลวม ๆ จึงสั่งท่านเล็กไปว่าที่รายใดราษฎรมีสลักสำคัญถึงจะรุกรมากก็ไม่เป็นไรปล่อยให้ทำไปอย่าว่าความเลย ส่วนที่เหลืออยู่มากน้อยให้พระคลังข้างที่คิดว่าออกโฉนดตราแดงเป็นหลักฐานและมอบให้กรมพระคลังข้างที่ดูแลต่อไป”¹⁴⁴

¹⁴³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 กษ/2 เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ เรื่อง ที่นาตำบลบางบอนของสมเด็จพระสุदारัตย์ (27 มิถุนายน - ธันวาคม ร.ศ. 119).

¹⁴⁴ แหล่งเดิม.

กรณีพิพาทเรื่องที่ดินที่ยกมานี้แสดงให้เห็นถึงความหละหลวมของทางการก่อนมีการจัดการที่ดินด้วยการออกทำโฉนดต่าง ๆ ให้ราษฎรเก็บไว้ ในกรณีข้างต้นอำแดงเปรมอ้างว่าตนได้รับพระราชทานที่ดินนั้นจากสมเด็จพระบรมมหารัชมัยยิกาเธอซึ่งมอบให้ตนในสมัยที่สมเด็จพระบรมมหารัชมัยยิกาเธอยังมีพระชนม์ชีพอยู่ การมอบที่ดินครั้งนี้เป็นการมอบให้ด้วยวาจาไม่มีหลักฐานรองรับ เมื่อมีความต้องการเรื่องที่ดินมากขึ้นทำให้เจ้าหน้าที่อำเภอต้องเข้ามาจัดระเบียบในท้องที่เกิดข้อพิพาทเรื่องที่ดิน

ทั้งนี้การออกโฉนดที่ดินไม่เพียงแต่เป็นการนำเอาระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบใหม่มาใช้ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเท่านั้น หากแต่การออกโฉนดที่ดินยังเป็นเครื่องมือที่ในการกำหนดขอบเขตของอำเภอบางขุนเทียนด้วย ดังเห็นได้จากประกาศบอกกำหนดหมายเขตที่ดินในตำบลบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) อันเป็นประกาศบอกให้ราษฎรในพื้นที่ดังกล่าวทราบว่าจะมีข้าหลวงเกษตรและเจ้าหน้าที่จากอำเภอไปรังวัดที่ดินดังกล่าวในวันเวลาที่กำหนดเพื่อออกโฉนดให้ราษฎรในพื้นที่มีสิทธิ์ตามกฎหมายดังกล่าวในประกาศที่ว่า

“ข้าพเจ้าพระหัตถ์ถาวรศุภกิจข้าหลวงเกษตรขอประกาศแก่ผู้จะขอหวงห้ามที่ดินที่ยังไม่มีสิ่งสำคัญเดิมมาแลที่สิ่งสำคัญเดิมเป็นอันตรายให้ทราบทั่วกันว่า

ด้วยความในประกาศลงวันที่ ๓๑ มกราคม ศก ๑๒๑ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการ ตั้งข้าหลวงเกษตรสำหรับออกตราจองชั่วคราว ในที่ดินอำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ นั้น บัดนี้กำหนดที่เจ้าพนักงานเกษตรจะลงมือสำรวจแลหมายเขตต์แผนที่ ๆ ดินตำบลกำนันท้องที่บางบอนในอำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ นั้นเป็นต้นไปถ้าผู้ใดมีความประสงค์จะขอรับตราจองชั่วคราวในที่ ๆ ยังไม่มีสิ่งสำคัญหรือที่ดินซึ่งมีสิ่งสำคัญเดิมมาแล้วภายหลังเป็นอันตรายด้วยเหตุต่าง ๆ ก็ให้ไปทำเรื่องรាយยื่นขอรับตราจองต่อข้าหลวงเกษตรซึ่งตั้งที่พักจัดการ ณ วัดกำแพงปากคลองบางบอนด้านใต้ในระหว่างวันที่ได้ตั้งทำการอยู่ ณ ที่นั้น

เพราะฉะนั้นจึงได้ประกาศมาให้ทราบเพื่อจะได้จัดเตรียมการให้เป็นที่เรียบร้อยต่อไป”¹⁴⁵

¹⁴⁵ประกาศบอกกำหนดหมายเขตที่ดินในตำบลบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ. (121, 8 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 19. หน้า 979.

หลังจากมีการสำรวจที่ดินในพื้นที่บางขุนเทียนตามประกาศฉบับนี้และมีการออกโฉนดที่ดิน กล่าวได้ว่า การสำรวจและการออกโฉนดที่ดินเป็นสิ่งที่รัฐใช้ในการกำหนดขอบเขตของอำเภอบางขุนเทียน ดังเห็นได้จากประกาศกำหนดตราจองชั่วคราวในตำบลบางบอน อำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ เมื่อ ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) ที่ทำให้ทราบว่าท้องที่บางบอนได้ถูกจัดให้อยู่ในความดูแลของอำเภอบางขุนเทียน ท้องที่บางขุนเทียนจึงขยายขอบเขตพื้นที่อย่างเป็นทางการจากในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ที่ประกอบไปด้วย 1. ชุมชนข้าหลวงเดิมในกลุ่มวัดหนึ่ง วัดจอมทอง วัดนางนอง 2. ชุมชนชาวลาวในวัดเลา (ท่าข้าม) 3. ชุมชนเขมรในวัดโพธิ์ทอง (บางมด) 4. ชุมชนชาวมอญที่บางกระดี (แสมดำ) มาครอบคลุมย่านบางบอนด้วย¹⁴⁶

ขณะที่ประกาศบอกล่วงหน้าจะแจกโฉนดสำหรับที่ดิน ตำบลบางค้อ ตำบลบางนางนอง ตำบลศิริชะกระบือ แขวงเมืองกรุงเทพฯ ฯ เมื่อ ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448)¹⁴⁷ เป็นการชี้ว่าตำบลบางค้อ ตำบลบางนางนอง ตำบลศิริชะกระบือ อยู่ในขอบเขตอำนาจของอำเภอบางขุนเทียน ส่วนประกาศบอกล่วงหน้าจะแจกโฉนดสำหรับที่ดิน ทุ่งบ้านท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอบางขุนเทียน เมื่อ ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) เป็นการย้ำว่าตำบลท่าข้ามซึ่งมีชุมชนลาวในวัดเลานั้นอยู่ในขอบเขตอำนาจของอำเภอบางขุนเทียน¹⁴⁸

2. การเข้ามาของระบบการเก็บภาษีแบบใหม่

นับตั้งแต่มีการตั้งที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนใน พ.ศ. 2410 กิจการแรก ๆ ที่อำเภอเข้าไปจัดการคือ การเก็บภาษี ดังเห็นได้จากการประกาศเก็บเงินค่านาในท้องที่อำเภอบางขุนเทียนเมื่อ ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447)

“ขอประกาศแก่เจ้าของนาให้ทราบทั่วกันว่าบัดนี้ถึงเวลาที่เจ้าพนักงานจะได้ลงมือเก็บเงินค่านาจำนวนศก ๑๒๒ ในแขวงอำเภอบางขุนเทียน กรุงเทพฯ ณ ที่ว่าการอำเภอนี้ตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคมถึงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เพราะฉะนั้นให้เจ้าของนาในแขวงนี้รีบนำเงินค่านาไปชำระภายในกำหนด ๑๕ วันนี้ให้เสร็จถ้าเกินกำหนดไป เจ้า

¹⁴⁶ประกาศกำหนดตราจองชั่วคราวในตำบลบางบอน อำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ. (122, 11 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 20. หน้า 459.

¹⁴⁷ประกาศบอกล่วงหน้าจะแจกโฉนดสำหรับที่ดิน ตำบลบางค้อ ตำบลบางนางนอง ตำบลศิริชะกระบือ แขวงเมืองกรุงเทพฯ ฯ. (124, 17 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 22. หน้า 929.

¹⁴⁸ประกาศบอกล่วงหน้าจะแจกโฉนดสำหรับที่ดิน ทุ่งบ้านท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอบางขุนเทียน. (127, 7 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 25. หน้า 565.

พนักงานจะจัดการตามความในมาตรา ๑๓ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะการเก็บเงินค่านารัตนโกสินทร ศก ๑๑๙ นั้นทุกประการ”¹⁴⁹

จากประกาศนี้บ่งบอกให้ทราบว่าหน้าที่หนึ่งของอำเภอก็คือการจัดเก็บภาษีอากรตามที่รัฐบาลกำหนดโดยในเอกสารรายงานประจำเดือนของอำเภอบางขุนเทียนได้เขียนถึงการเก็บภาษีอากร 14 อย่างคือ 1. ค่าธรรมเนียมอำเภอก 2. อากรการพนันต่าง ๆ 3. อากรสวนใหญ่ค้ำเก่า¹⁵⁰ 4. อากรสวนจากค้ำเก่า 5. อากรสมพักศรค้ำเก่า 6. อากรค่านาค้ำเก่า 7. ค่าเกาะค่านา 8. อากรสวนใหญ่ 9. อากรสวนจาก 10. โรงร้าน 11. อากรสมพักศร 12. อากรอากรค่านา 13. อากรค่านาเกลือ¹⁵¹ 14. ภาษีค่าแรงงานจีน (ค่าผูกปี)¹⁵²

ทั้งนี้จากภาษีอากรทั้ง 14 อย่างนี้ทำให้ทราบได้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของคนในท้องที่อำเภอบางขุนเทียนได้ว่าคนในบางขุนเทียนทำการเกษตรปลูกข้าว ทำสวนจาก ทำสวนผลไม้ (ผู้ได้จากการที่ชาวบ้านต้องเสียอากรสวนใหญ่ซึ่งเป็นอากรที่รัฐเรียกเก็บจากราษฎรที่ทำสวนปลูกต้นทุเรียน มังคุด มะม่วง มะปราง ลางสาด หมวก พลู่ รวมทั้งการที่ชาวบ้านต้องเสียอากรสมพักศรซึ่งเป็นอากรที่รัฐเรียกเก็บจากราษฎรที่ทำสวนปลูกไม้ล้มลุก 8 ชนิดคือ ขนุน สะท้อน (กะท้อน) เงาะ ส้มต่าง ๆ มะไฟ ฝรั่ง สาก สับประรด)¹⁵³

3. การดูแลรักษาความสะอาดของเส้นทางคมนาคมทางน้ำ

นอกจากการเก็บภาษีอากรเพื่อหารายได้เข้าหลวงแล้ว อำเภอยังมีหน้าที่ตรวจตราราชการและอำนวยความสะดวกให้กับราษฎรในพื้นที่ เห็นได้จากความพยายามดูแลรักษาคลองซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำให้มีความสะอาดและสะดวกต่อการเดินทาง ดังบันทึกของนายอำเภอกที่มี

¹⁴⁹ประกาศเก็บเงินค่านาจำนวนศก 112. (123, 1 พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 21. หน้า 55. (เน้นโดยผู้วิจัย)

¹⁵⁰“ค้ำเก่า” หมายถึงเงินอากรที่ค้ำมาจากปีที่แล้วที่ยังเก็บไม่เสร็จ.

¹⁵¹หจจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กน(ล)** .1/1 เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงนครบาล เรื่อง รายงานประจำอำเภอก ร.ศ. 127 (2451). หน้า 310.

¹⁵²หจจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กน(ล)** .1/2 ก.2 เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงนครบาล เรื่อง รายงานประจำอำเภอก ร.ศ.128 (2452). หน้า 402.

¹⁵³พิธีตบรีชากร, กรมหลวง; และ ภาสกรวงศ์, เจ้าพระยา. (2465). **ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 3 ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเรือเอก หลวงสุรินทรเสรี**. หน้า 23-35.

ถึงผู้ใหญ่บ้านต่าง ๆ ได้กำชับผู้ใหญ่บ้านให้ดูแลเรื่องความสะอาดของลำคลองและกำจัดสิ่งกีดขวางในลำคลอง โดยใน พ.ศ. 2452 คือ หลวงโลกบาล นายอำเภอบางขุนเทียนขณะนั้นได้มีคำสั่งในที่ประชุมประจำเดือนพฤศจิกายน ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) บอกกับผู้ใหญ่บ้านว่า “ห้ามลูกบ้านโยนซากสัตว์และสิ่งโสโครกลงคลอง”¹⁵⁴ ด้านปัญหาสิ่งกีดขวางในลำคลองนั้นเป็นปัญหาใหญ่เพราะหากไม่รีบแก้ไขสิ่งกีดขวางเหล่านี้ทำให้การเดินทางด้วยเรือนั้นไม่สะดวก ดังปรากฏในบันทึกการประชุมผู้ใหญ่บ้านประจำเดือนเมษายน ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) ว่าด้วยเรื่องปัญหาของผักตบชวาที่มีมากมายในลำคลอง ในการประชุมดังกล่าวนายอำเภอได้กำชับกับผู้ใหญ่บ้านให้บอกลูกบ้านถึงวิธีการกำจัดผักตบชวาเช่น เมื่อพบเจอผักตบชวาให้นำขึ้นบกแล้วเผากำจัดเสียซึ่งปัญหาผักตบชวาเป็นปัญหาที่ “ชั่วร้ายอย่างที่สุด”¹⁵⁵

2.3 ทางรถไฟในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน

ระบบรถไฟเริ่มมีความสำคัญต่อการคมนาคมขนส่งในสยามนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2430 ดังเห็นได้จากการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา (เริ่มสร้างเมื่อพ.ศ. 2434 เปิดเดินรถเส้นทางช่วงแรกเมื่อพ.ศ. 2439) ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ (เริ่มสร้างเมื่อพ.ศ. 2442 เปิดเดินรถเส้นทางช่วงแรกจากกรุงเทพฯไปถึงนครสวรรค์เมื่อพ.ศ. 2448) ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เพชรบุรี (เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2442 เปิดเดินรถเมื่อ พ.ศ. 2446) โดยสาเหตุของการสร้างทางรถไฟเหล่านี้มาจากปัจจัยทางการเมืองทั้งด้วยวัตถุประสงค์เพื่อใช้การคมนาคมทางรถไฟในการปกครองมณฑลทางภาคอีสานและภาคเหนือ รวมทั้งด้วยปัจจัยจากการกดดันของชาติมหาอำนาจตะวันตก¹⁵⁶

ในบริบทที่การสร้างทางรถไฟกำลังก่อหลักปักฐานขึ้นในสยามนี้พบว่าได้การสร้างทางรถไฟผ่านอำเภอบางขุนเทียนด้วยคือ ทางรถไฟสายมหาชัยหรือสายท่าจีนซึ่งรัฐบาลสยามอนุมัติสัมปทานเดินรถไฟให้แก่ขุนภาษาบิวิตร ทางรถไฟสายนี้มีสถานีเริ่มต้นที่ตำบลคลองสานในเมืองธนบุรี เดินรถไปถึงปลายทางที่มหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร โดยทางรถไฟสายนี้มีสถานีผ่านที่วัดราชโอรส ดังนั้นวัดราชโอรสจึงกลายเป็นจุดที่มีความสำคัญในอำเภอบางขุนเทียนดังที่ได้กล่าว

¹⁵⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เล่มเดิม. หน้า 466.

¹⁵⁵ แหล่งเดิม. หน้า 393.

¹⁵⁶ ดู คากิซากิ, อิจิโร. (2562). **ย้อนรอยรถไฟไทย: สืบสานและต่อยอด**. แปลโดย มุทิตา พาณิช.

ข้างต้นแล้วว่า ทางการได้ย้ายที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนมาที่ข้างวัดราชโอรส เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้เดินทางทางรถไฟมาติดต่อใช้บริการ

2.4 สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียน

ในช่วงทศวรรษ 2410 - ต้นทศวรรษ 2450 มีสถานที่ราชการตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้แก่ ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียน ซึ่งแรกเริ่มนั้นตั้งอยู่ที่บริเวณปากคลองหัวกระบือ ต่อมาใน พ.ศ. 2437 ได้ย้ายที่ทำการอำเภอมาตั้งที่บริเวณสามแยกบางขุนเทียน หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2452 ได้มีการย้ายที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนไปยังข้างวัดราชโอรส ริมคลองด่าน

2.5 ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2410 - ต้นทศวรรษ 2450

เมื่อพิจารณาถึงชุมชนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่า มีชุมชนตั้งอยู่หลายจุดได้แก่ ชุมชนบางบางนอง ชุมชนบ้านวัดสิงห์ ชุมชนบ้านท่าข้าม ฯลฯ ชุมชนที่กล่าวมานั้นล้วนเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นก่อนช่วงทศวรรษ 2410 โดยตั้งถิ่นฐานตามแนวคลองที่สำคัญ เช่น คลองสนามชัย รวมถึงมีชุมชนเกิดขึ้นใหม่ ภายหลังจากอพยพของคนมอญจากมหาชัยและคลองสุนัขหอนมายังบริเวณแยกระหว่างคลองสนามชัยและคลองบางกระบือในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและตั้งเป็นชุมชนชาวมอญ เรียกว่า ชุมชนมอญบางกระบือ โดยมี วัดบางกระบือ (ก่อตั้ง พ.ศ. 2420)¹⁵⁷ เป็นศูนย์กลางของชุมชน และมีการประกอบอาชีพ เย็บจาก ตัดฝืน และชาวมอญบางกระบือยังมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับคนมอญกลุ่มอื่น ๆ เช่น มอญปากลัด พระประแดง มอญปากเกร็ด ปทุมธานี มอญสามโคก และคนมอญในอำเภอบ้านแพ้ว สมุทรสาคร และคนมอญบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี¹⁵⁸

ด้านประชากรในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนนั้น มีข้อมูลจากเอกสารกระทรวงนครบาลซึ่งตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวชี้ให้เห็นว่าในช่วงเวลาการเกณฑ์ทหารนั้น มักมีทหารที่หนีออกมาจากกรมกองมาหลบอยู่ที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ไกลจากเมืองกรุงเทพฯ โดยทหารที่หนีออกมานั้นบ้างก็หนีไปบวชในวัดต่าง ๆ บ้างก็หนีมากบดานในป่าลึก

¹⁵⁷สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2560). รายงานทะเบียนวัด. (ออนไลน์).

¹⁵⁸สุภาพร มากแจ้ง. (2540). การศึกษาวิถีชีวิตของมอญบางขุนเทียน “มอญบางกระบือ”. หน้า

ที่มีอยู่มากมายในอำเภอบางขุนเทียน¹⁵⁹ ข้อมูลดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าประชากรในอำเภอบางขุนเทียนมีไม่หนาแน่นนักจึงมีพื้นที่ป่าให้ทหารหนักกรมกองมากบดานอยู่

สำหรับตลาดจับจ่ายซื้อของของผู้คนในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2410-ต้นทศวรรษ 2450 ได้แก่ ตลาดหน้าแพวัดจอมทอง¹⁶⁰ เป็นตลาดน้ำ บริเวณคลองด่าน วัดราชโอรส เลยมายังสามแยกบางขุนเทียน หน้าศาลเจ้าแม่ทับทิม เป็นตลาดน้ำที่สำคัญของบางขุนเทียน มีพ่อค้าแม่ค้าทั้งจากชาวสวนบางขุนเทียนและที่อื่น ๆ มาค้าขายเช่น บางปะกอก ราษฎร์บูรณะ ฟุ้งครุ บางมด ภาษีเจริญ บางแค หลักสอง และบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม¹⁶¹

2.6 อำเภอบางขุนเทียนในบริบทของการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยในช่วงทศวรรษ 2450 - กลางทศวรรษ 2470

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2453 เจ้าฟ้าวิภาวดีสยามมกุฎราชกุมาร ได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์พระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ตลอดระยะเวลา 15 ปีที่ทรงครองราชย์ (พ.ศ. 2453-2468) นั้นพระองค์ทรงยึดถือแนวทางการบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระอัยกาธิราช และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมชนก อย่างเคร่งครัด อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงปรับปรุงระบบราชการให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในยุคของพระองค์¹⁶² ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่ารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสยามยังอยู่ในยุคของการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย ทั้งนี้ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเฉพาะในส่วนความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับเมือง ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงเขตการปกครองมณฑลกรุงเทพฯพระมหานครเสียใหม่ให้เหมาะสมแก่ความ

¹⁵⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กน (ล) 1.1/32 เอกสารเย็บเล่มกระทรวงนครบาล เรื่อง รายงานประจำเดือน แผนกธุรการ (พ.ศ.2465). หน้า 222.

¹⁶⁰ ก่อนมีตลาดหน้าแพวัดจอมทอง ผู้คนในย่านบางขุนเทียนนิยมไปซื้อของที่ตลาดน้ำที่วัดจันทร์ บางโคล่ และวัดอินทร์บรรจงทรงวาดราษฎร์บำรุง บางคอแหลม แต่ภายหลังตลาดดังกล่าวเลิกไปเพราะไม่สามารถสู้คลื่นขนาดใหญ่จากเรือปล่องสามสี อ่างอิง อำพล ม่วงศิริ. (2561). จากชั้วเถาสู่เจ้าพระยา ประวัติระกุลม่วงศิริ. หน้า 162.

¹⁶¹ Post today. (2558). ตำนานตลาดวัดไทร. (ออนไลน์).

¹⁶² ดู กัณฐิกา ศรีอุดม. (2556). พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงสร้าง “จิตวิญญาณแห่งสยามรัฐ”. ใน 9 แผ่นดินของการปฏิรูประบบราชการ. หน้า 145-168.

เจริญของบ้านเมืองที่ขยายออกไป โดยทรงให้ยกเลิกรมณฑลกรุงเทพพระมหานคร ย้ายเมืองรัตนบุรีและเมืองปทุมธานีไปเป็นหัวเมืองในสังกัดกระทรวงมหาดไทย ส่วนจังหวัดอื่น ๆ ในมณฑลกรุงเทพพระมหานครเดิมนั้นให้แบ่งเขตการปกครองเสียใหม่ กรุงเทพฯ (บางกอก) ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาให้เป็นจังหวัดพระนคร บางกอกฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาให้เป็นจังหวัดธนบุรี ส่วนเมืองรอบนอกให้แบ่งเป็นจังหวัดนนทบุรี จังหวัดมีนบุรี จังหวัดพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ¹⁶³

การแบ่งเขตการปกครองจังหวัดพระนคร จังหวัดธนบุรี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดมีนบุรี จังหวัดพระประแดง และจังหวัดสมุทรปราการเมื่อ พ.ศ. 2458 นี้ส่งผลให้เกิดการกำหนดพื้นที่การปกครองของจังหวัดเหล่านี้ใหม่ ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการกำหนดพื้นที่การปกครองในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีขึ้นมากล่าว เช่น กรณีของพื้นที่บางพลัดซึ่งเมื่อ พ.ศ. 2450 (ปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นตำบลบางพลัดขึ้นอยู่กับอำเภอบางซื่อ แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตำบลบางพลัดได้เปลี่ยนมาเป็นอำเภอบางพลัด ดังปรากฏในราชกิจจานุเบกษาเมื่อ พ.ศ. 2460 ว่ามีการกล่าวถึง “อำเภอบางพลัด”¹⁶⁴ หรือกรณีของอำเภอบางขุนเทียนซึ่งมีการกำหนดให้เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดธนบุรี¹⁶⁵

แม้การปรับปรุงเขตการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเป็นไปด้วยเหตุเพื่อเหมาะแก่ความเจริญของบ้านเมือง หากแต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบความเจริญของจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรีแล้วจะเห็นได้ว่ายังมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือเรื่องของการใช้ไฟฟ้านั้นผู้คนในจังหวัดธนบุรีเพิ่งมีไฟฟ้าใช้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยบ้านเรือนในคลองบางหลวงเป็นย่านแรกของฝั่งธนบุรีที่มีไฟฟ้าใช้ เนื่องด้วยที่ปากคลองด่านต่อคลองบางหลวงเป็นบ้านของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล) บิดาของสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรชายาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁶⁶ เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ในฝั่งพระนครที่มีไฟฟ้าใช้มาตั้งแต่ทศวรรษ 2440 ทศวรรษสุดท้ายของสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹⁶³กรมศิลปากร. (2525). *จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์*. หน้า 90-91.

¹⁶⁴บัณฑิต จุลาสัย; และ รัชดา ไซตพานิช. (2565). *เขตคลองมอญเมือง*. หน้า 102.

¹⁶⁵แหล่งเดิม. หน้า 81.

¹⁶⁶นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว; และ สุดารชา สุจฉายา. (2542). “ธนบุรี ภาพเก่าของบางกอก”. ใน *ธนบุรี*. หน้า 40-41.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสวรรคตในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2468 เจ้าฟ้าประชาธิปกผู้เป็นพระราชอนุชาได้ขึ้นครองราชย์เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงมีพระราชโอรส กษัตริย์องค์ใหม่ทรงพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” รัชสมัยของพระองค์ในช่วงที่ยังปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2468-2475) มีลักษณะคล้ายกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคือเป็น “สมัยปฏิรูประยะที่ 3”¹⁶⁷ การปฏิรูปประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เห็นได้ชัดคือ 1) การแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีและสภากรรมการองคมนตรีขึ้นมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและราชการในพระองค์ 2) การเตรียมการตั้งการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาล 3) การเตรียมการพระราชทานรัฐธรรมนูญ 4) การวางระบบข้าราชการพลเรือน¹⁶⁸ อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสบปัญหานับตั้งแต่แรกเสวยราชย์นั่นคือ ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำสืบเนื่องมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบบการคลังของประเทศอยู่ในภาวะปั่นป่วนงบประมาณแผ่นดินขาดดุลอย่างหนัก¹⁶⁹

ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นส่งผลมาถึงการปกครองเมืองต่าง ๆ ด้วย ดังปรากฏว่าในพ.ศ. 2474 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยุบรวมท้องที่บางจังหวัด เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจของประเทศ การยุบรวมท้องที่ครั้งนี้จังหวัดมณฑลบุรีถูกยุบเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดพระนคร ยกเว้นท้องที่อำเภอหนองจอกให้ไปขึ้นกับจังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนจังหวัดพระประแดงถูกยุบเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดสมุทรปราการ ยกเว้นท้องที่อำเภอราชบุรีบูรณะให้ไปขึ้นกับจังหวัดธนบุรี ต่อมาในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2475 ได้มีประกาศให้อำเภอหนองจอกมาขึ้นกับจังหวัดพระนคร¹⁷⁰ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการสร้างและเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้าซึ่งเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรีเข้าด้วยกัน โครงการสะพานพระพุทธยอดฟ้าที่เปิดใช้ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2475 ส่งผลดีอย่างมากต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในธนบุรี ทำให้ประชาชนทางฝั่งธนบุรีสามารถเดินทางติดต่อกับพระนคร (กรุงเทพฯ) ได้โดยตรงผ่าน

¹⁶⁷ปิยะนาถ นุนาค. (2553). เล่มเดิม. หน้า 99.

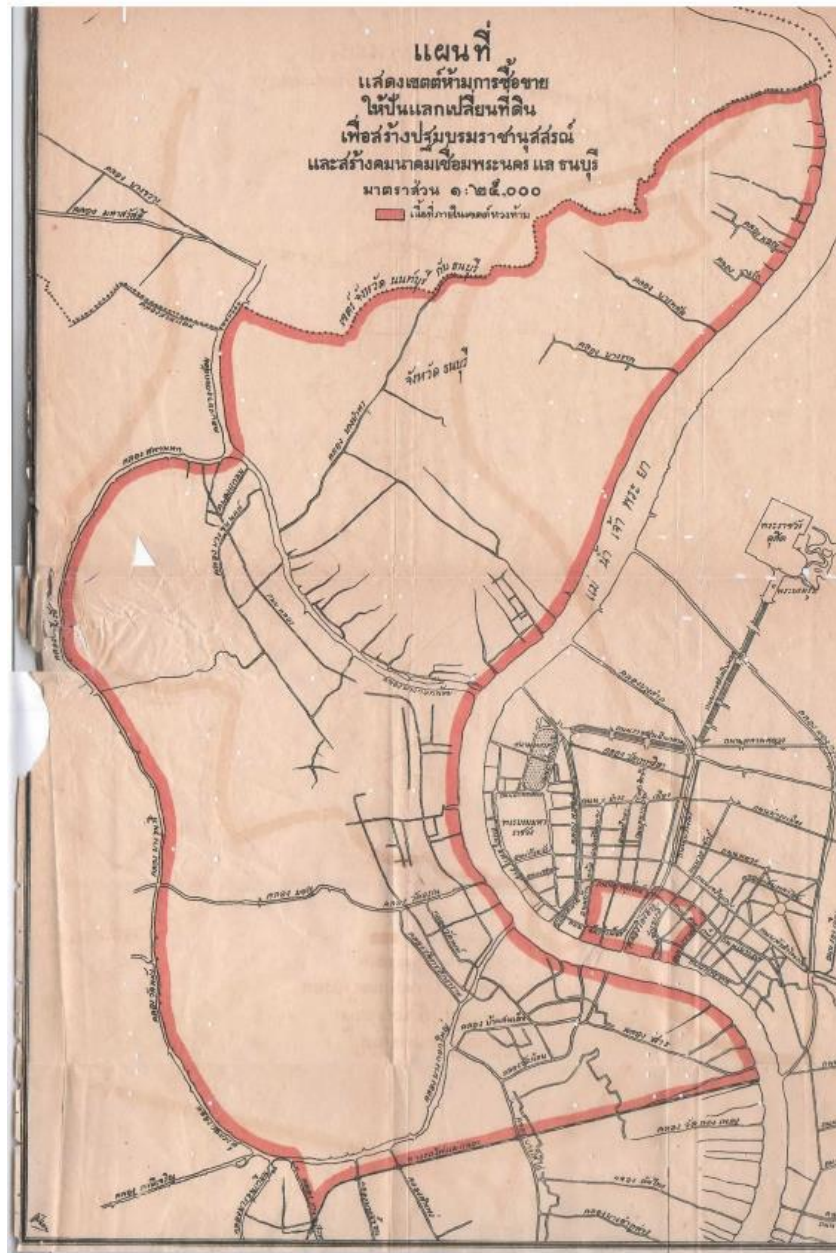
¹⁶⁸พลั้งจิต โกศลวัฒน์. (2556). “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงพัฒนาระบบข้าราชการพลเรือนในระบอบประชาธิปไตย”. ใน 9 แผ่นดินของการปฏิรูประบบราชการ. หน้า 172-187.

¹⁶⁹วิทย์อาจ, เดวิด เค. (2564). ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย กาญจณี ละอองศรี. หน้า 317.

¹⁷⁰วิมลศรี ลิ้มธนากุล. (2537). ผลกระทบจากระบบเมืองสมัยใหม่ที่มีต่อระบบย่านของคนในกรุงเทพมหานคร. หน้า 124.

สะพานนี้ จากเดิมที่การเดินทางจากฝั่งธนบุรีไปฝั่งพระนครและจากฝั่งพระนครมาฝั่งธนบุรีมีเพียง การเดินเรือข้ามฟากเท่านั้น ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการสัญจรไปมาระหว่างฝั่งธนบุรี กับฝั่งพระนครที่มีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อีกทั้งการมีเส้นทางคมนาคมทางบกที่เชื่อมฝั่งพระนครเข้ากับ ฝั่งธนบุรียังดึงดูดให้ผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานในธนบุรีมากขึ้นด้วยเพราะเริ่มมีการเข้าไปติดตั้งระบบสา ธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปาหลังจากนั้น 2 ปีรัฐบาลได้ออกโครงการถนน 10 สาย เพื่อเชื่อมการคมนาคมระหว่างกรุงเทพและธนบุรีโดยมีถนนทั้งหมด 10 สายคือ 1.ถนนประชาธิปไตย 2.ถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา 3.ถนนเจ้ากรุงธน (ถนนอิสรภาพ) 4.ถนนลาดหญ้า 5.ถนนวังหลัง 6.ถนน วังเดิม 7.ถนนโพธิ์สามต้น (ปัจจุบันไม่ปรากฏแนวถนนแล้ว) 8.บางแก้ว (ปัจจุบันไม่ปรากฏแนว ถนนแล้ว) 9.ถนนท่าดินแดง 10.ถนนเชียงใหม่ (ดู ภาพที่ 8 และ 9)

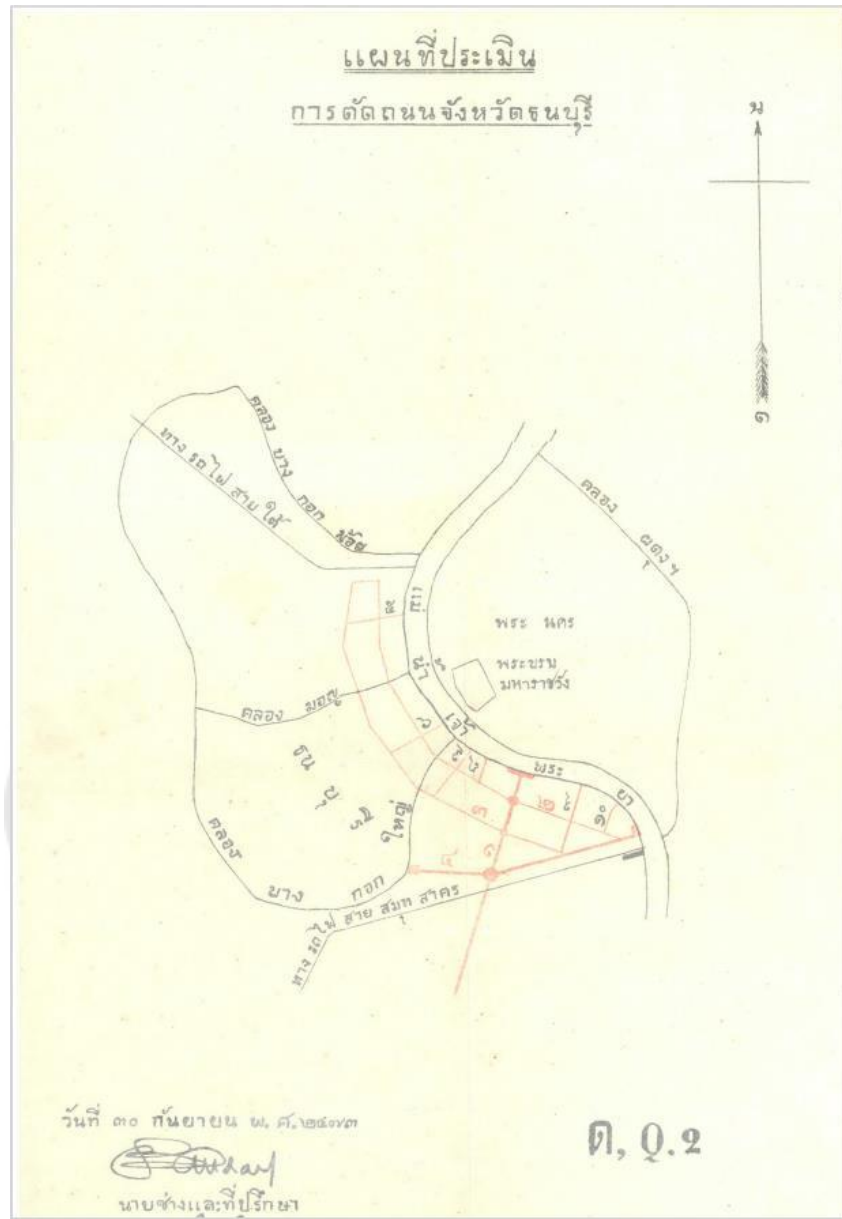
ภาพประกอบ 8 แผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินเพื่อสร้างป้อมพระราชานุสรณ์

และสร้างทางคมนาคมเชื่อมจังหวัดพระนครและธนบุรีใน พ.ศ. 2471

ที่มา: พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินเพื่อสร้างป้อมพระราชานุสรณ์และสร้างทางคมนาคม

เชื่อมจังหวัดพระนครและธนบุรีในพ.ศ. 2471. (2471, 28 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 45.

หน้า 236.

ภาพประกอบ 9 แผนที่ประเมินการตัดถนนจังหวัดธนบุรี แนบท้ายพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อตัดและขยายถนนฝั่งจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนคร พ.ศ. 2473.

ที่มา: พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อตัดและขยายถนน

ฝั่งจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนคร พ.ศ. 2473. (2473, 2 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 47. หน้า 230.

การเกิดขึ้นของถนนอันมีความเกี่ยวเนื่องกับการสร้างสะพานพระพุทธรยอดฟ้านี้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นในฝั่งธนบุรี ดังเห็นได้จากกรณีชุมชนบริเวณบ้านสมเด็จพระยาซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในแนวที่สะพานพระพุทธรยอดฟ้าและถนนประชาธิปไตยตัดผ่าน จึงเป็นชุมชนแห่งแรก ๆ ที่มีความคึกคักของผู้คนเพิ่มขึ้น ดังที่นายไพโรจน์ สุวรรณเสถียร ที่มีบ้านเรือนอยู่หลังโรงเรียนศึกษานารีได้บอกเล่าถึงสภาพของย่านบ้านสมเด็จพระยาไว้ว่า

“ตอนมีสะพานใหม่ ๆ รถยังไม่มากคนก็ยังไม่มาก สองฟากถนนเท่าที่จำได้มีโรงลิเก ได้สะพานมีร้านเสริมสวยผู้หญิงของพวกขุนนาง ลงจากสะพานมาริมถนนฝั่งซ้ายมีโรงภาพยนตร์ประชุมมหรสพ เป็นของพวกขุนนาง ชื่อภาษาอังกฤษเรียก Egyptian Hall สร้างอาคารตามแบบสมัยอียิปต์ ถือว่าเป็นโรงหนังชั้นหนึ่ง ฉายแต่หนังไม่มีละคร”¹⁷¹

คำบอกเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความคึกคักของย่านชุมชนบ้านสมเด็จพระยาภายหลังจากการสร้างสะพานพระพุทธรยอดฟ้า โดยความคึกคักของชุมชนย่านบ้านสมเด็จพระยาเห็นได้จากการที่ในย่านนี้เริ่มมีธุรกิจบันเทิงแบบใหม่เกิดขึ้นทั้ง โรงลิเก ร้านเสริมสวย และโรงภาพยนตร์ ทั้งนี้แต่เดิมธุรกิจจำพวกนี้พบได้ตามฝั่งพระนครเท่านั้น

นอกจากนี้การตัดถนนยังส่งผลให้ย่านคลองสานมีความเจริญเพิ่มขึ้นเนื่องจากเป็นย่านการค้าและย่านชุมชนสำคัญที่อยู่ใกล้กับสะพานพระพุทธรยอดฟ้าและมีการตัดถนนผ่าน อีกทั้งบริเวณปากคลองสานนั้นมีทั้งโรงเลื่อยและท่าเรือ รวมถึงการเป็นสถานีต้นทางสายปากคลองสาน - มหาชัย¹⁷²

มีข้อมูลที่น่าสนใจด้วยว่าหลังจากมีสะพานพระพุทธรยอดฟ้าแล้วเริ่มมีจำนวนรถและผู้คนที่สัญจรไปมาระหว่างจังหวัดธนบุรีและพระนครผ่านสะพานดังกล่าว โดยทางเทศบาลนครธนบุรีได้เปิดเส้นทางเดินรถโดยสารประจำทางให้บริการด้วยเช่นกัน รถโดยสารประจำทางที่ทางเทศบาลนครธนบุรีเปิดให้บริการในฝั่งธนบุรีในช่วงเวลานี้มีอยู่ 5 เส้นทางคือ 1.บางกอกน้อย - วังบูรพา 2. ตลาดพลู - ท่าพระจันทร์ 3.ดาวคนอง - เสาชิงช้า 4.วงเวียนเล็ก - วงเวียนใหญ่ 5.ศิริราช - ตรอก

¹⁷¹ วัลลี นวลหอม. (2554). พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ.2398 – 2488. หน้า 121.

¹⁷² แหล่งเดิม. หน้า 121-122.

พญาไม้ (สะกดตามต้นฉบับ)¹⁷³ อีกทั้งยังพบว่ามีการเปิดบริการเส้นทางเดินรถโดยสารประจำทางด้วยเช่นกัน¹⁷⁴

กล่าวได้ว่าในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470 ท้องที่ของธนบุรีส่วนที่อยู่ใกล้สะพานพระพุทธยอดฟ้าเริ่มเปลี่ยนเป็นเมืองสมัยใหม่ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าที่เชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรีเข้าด้วยกันและมีการตัดถนน 10 สายขึ้นในจังหวัดธนบุรี ในลำดับถัดไปจะได้พิจารณาถึงการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นอำเภอชายขอบของจังหวัดธนบุรี โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงโดยแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อย่อยดังนี้

2.6.1 ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2450 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2470

เมื่อพิจารณาถึงชุมชนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่ามีชุมชนตั้งอยู่หลายจุดได้แก่ ชุมชนบางนางนอง ชุมชนบางบอน ชุมชนบางประทุน และชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงทศวรรษ 2460 อย่าง ชุมชนชาวสวนส้มบางมด¹⁷⁵ เป็นชุมชนชาวสวนจากหลากหลายเชื้อชาติตั้งแต่ คนไทย คนไทยเชื้อสายจีน (แต่จีวและไหหลำ) และคนมุสลิมโดยอพยพมาจากหลายที่เช่น บางช้าง อัมพวา ราชบุรีบูรณะ และจีนแผ่นดินใหญ่ โดยคนจีนที่อพยพเข้ามาในบางมดได้นำกิ่งพันธุ์ส้ม มาด้วย และกลายมาเป็นผู้บุกเบิกการทำสวนส้มในพื้นที่¹⁷⁶ ซึ่งสร้างผลกำไรให้แก่ชาวสวนส้มเป็นอย่างมาก จึงเริ่มมีผู้หันมาลงทุนปลูกส้มแทนการทำนามากขึ้น¹⁷⁷ จนกระทั่งการทำสวนส้มได้กระจายครอบคลุมทั่วพื้นที่ และกลายเป็นแหล่งผลิตส้มบางมดที่มีชื่อเสียง

¹⁷³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5 .16/173 เอกสารกระทรวงมหาดไทย ถนน สะพาน คลอง เรื่อง ขออนุญาตเพิ่มค่าโดยสารประจำทางจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2484-2485.

¹⁷⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5 .16/7 เอกสารกระทรวงมหาดไทย ถนน สะพาน คลอง เรื่อง นายแพ่ง บุณนาค ขอสัมปทานและเดินรถยนต์สาธารณะจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2477.

¹⁷⁵ ชุมชนชาวสวนส้มบางมด ตั้งอยู่ในพื้นที่บางมด โดยพื้นที่บางมดเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ มีอาณาบริเวณกว้างขวางในตำบลบางมด บางส่วนของตำบลท่าข้าม อำเภอบางขุนเทียน และตำบลบางมด อำเภอทุ่งครุ โดยมีคลองบางมดและคลองสาขาอื่น ๆ เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก.

¹⁷⁶ 3C Project. (2563). *ความเป็นมาชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม*. (ออนไลน์).

¹⁷⁷ เพิ่ม อำสะอาด ช่างใน 3C Project. (2562). *ย่านบางมด ก่อนมีสวน เคยมินา*. (ออนไลน์).

ภาพประกอบ 10 ต้นส้มในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน

ที่มา: Pendleton, Robert Larimore. (2022). Thonburi (Thailand), orange gardens.

Retrieved April 20, 2022, from

<https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agsphoto/id/14931/rec/25>

ด้านประชากรนั้นจากการสำรวจสำมะโนครัวของอำเภอบางขุนเทียนที่เริ่มทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2456 ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อมูลจากการสำรวจสำมะโนครัวประชากรในบางขุนเทียน ช่วงกลางทศวรรษ 2460 ทำให้ทราบว่าพื้นที่บางขุนเทียนมีประชากรอยู่ไม่น้อย ดังที่รายงานประจำอำเภอ ประจำเดือนเมษายน พ.ศ. 2465 ระบุว่าประชากรในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีทั้งหมด 16,322 คน แบ่งเป็นคนไทย (ทั้งชายและหญิง) จำนวน 15,380 คน ชาวจีน (ทั้งชายและหญิง) จำนวน 926 คน และชาวอินเดีย (ทั้งชายและหญิง) จำนวน 16 คน¹⁷⁸ ทั้งนี้ข้อมูลเกี่ยวกับประชากรในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนที่กล่าว

¹⁷⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กน (ล) 1.1/32 เอกสารเย็บเล่มกระทรวงนครบาล เรื่อง รายงานประจำเดือน แผนกธุรการ (พ.ศ.2465). หน้า 25.

มานี้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บางขุนเทียนยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของผู้คน แต่ในแง่มุมมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคนต่างชาตินั้นในช่วงเวลานี้โดยภาพรวมแล้วได้เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พิจารณาได้จากการที่รัฐบาลสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้นโยบายชาตินิยมโดยปลูกฝังให้ราษฎรชาวไทยมีสำนึกจงรักภักดีต่อชาติ และพระมหากษัตริย์ ในการปลูกฝังสำนึกชาตินิยมนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีปลูกฝังให้คนไทยรับรู้ถึงการมีอยู่ของ “คนอื่น” ที่ไม่ใช่คนไทย เพื่อให้คนไทยมีความสามัคคี ร่วมมือกันปกป้องการคุกคามของ “คนอื่น” โดยกษัตริย์สยามทรงเลือกให้ชาวจีนเป็น “คนอื่น” เนื่องจากชาวจีนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทและผูกขาดเศรษฐกิจของประเทศ แต่ชาวจีนในไทยไม่ยอมเปลี่ยนแปลงมาเป็นไทย¹⁷⁹

สำหรับประชากรในอำเภอบางขุนเทียนในช่วงปลายทศวรรษ 2460 ถึงกลางทศวรรษ 2470 หรือในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีข้อมูลว่า มีประชากรประมาณ 26,586 คน¹⁸⁰ และส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพทำสวน ค้าขาย รับจ้างและรับราชการ

2.6.2 สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2450-ครึ่งแรกของทศวรรษ 2470

ในช่วงทศวรรษ 2450 - ต้นทศวรรษ 2470 มีสถานที่ราชการตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้แก่ ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียน ตั้งอยู่บริเวณริมคลองด่าน ในที่ดินของวัดราชโอรส ตั้งแต่ พ.ศ. 2452 และปรากฏมีการตั้งสถานที่ราชการแห่งใหม่เพิ่มเติมคือ สถานีตำรวจนครบาลบางขุนเทียน พ.ศ. 2456¹⁸¹ ตั้งอยู่ริมคลองสนามชัย และสถานีตำรวจนครบาลท่าข้าม¹⁸² พ.ศ. 2466

¹⁷⁹สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). 10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 1 ปัญญาชนแห่งรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์. บทที่ 2.

¹⁸⁰อดิศร หมวกพิมาย. (2545). ธุรกิจสังหาริมทรัพย์กับกรุงเทพฯและปริมณฑล พ.ศ.2513-2517 : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ธุรกิจ และประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม. หน้า 60.

¹⁸¹สถานีตำรวจนครบาลบางขุนเทียน. (2564). ประวัติความเป็นมา. (ออนไลน์).

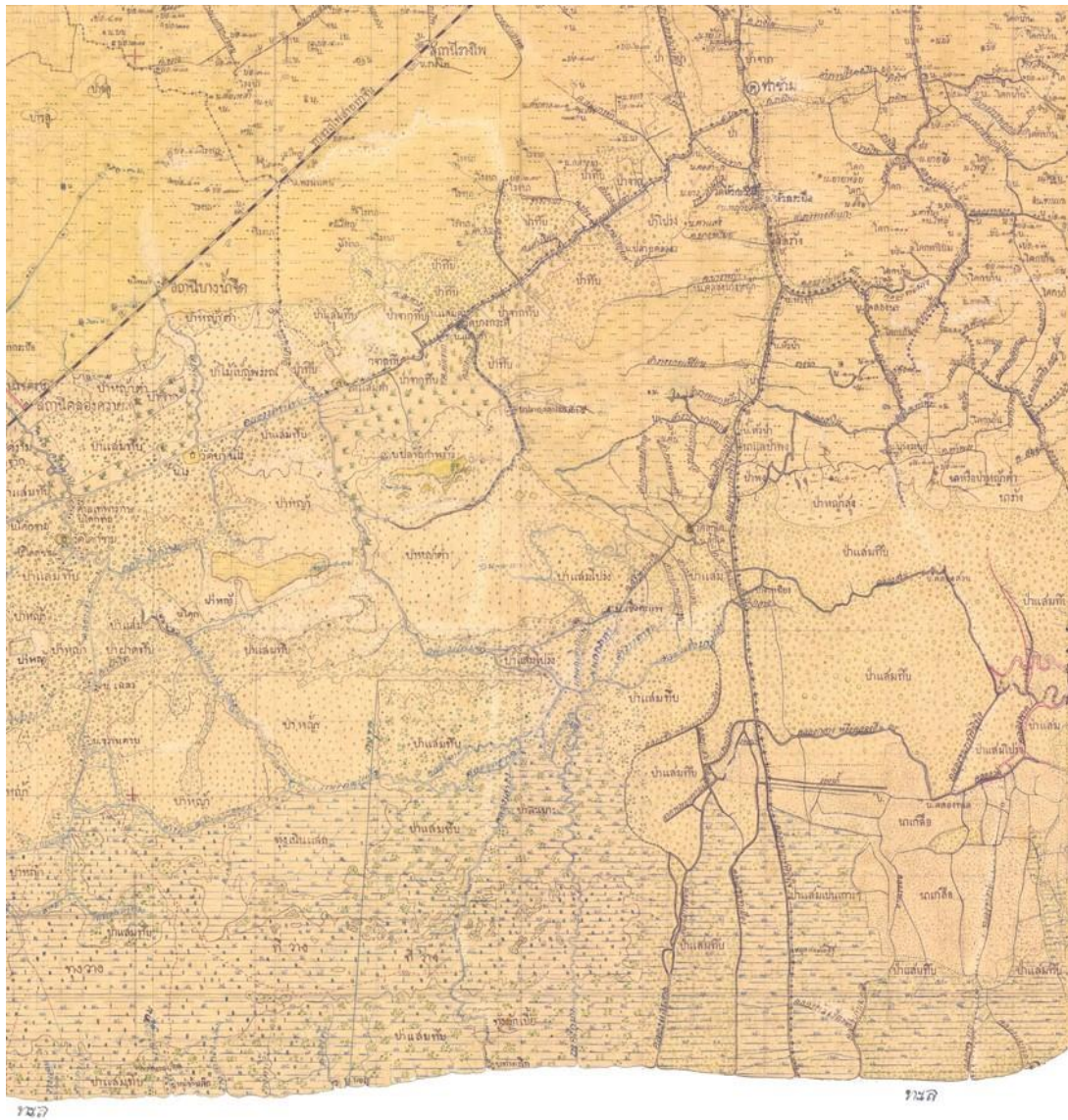
¹⁸²เดิมคือกิ่งสถานีตำรวจนครบาลท่าข้าม (ไม่ทราบช่วงเวลาก่อตั้ง) ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายบริเวณคลองสนามชัย ตำบลท่าข้าม ภายหลังที่ตั้งเดิมถูกน้ำกัดเซาะตลิ่ง และที่ตั้งเดิมมีเนื้อที่จำกัด จึงได้ย้ายที่ตั้งสถานีตำรวจมายังฝั่งขวาของคลองสนามชัย (ฝั่งตรงข้ามกับที่ตั้งเดิม) ในที่ราชพัสดุ ตำบลแสมดำ เมื่อ พ.ศ. 2466 (ที่ตั้งในปัจจุบัน).

บริเวณริมคลองสนามชัย ตำบลแสมดำ¹⁸³ จะสังเกตได้ว่าการเพิ่มขึ้นของสถานที่ราชการ โดยเฉพาะ สถานีตำรวจ หรือ กรมกองตระเวน ในสมัยนั้นเป็นผลมาจากการปฏิรูปและปรับปรุง ขยายอาณาเขตของกองโปลิศ (ชื่อหน่วยงานของกรมกองตระเวนก่อน พ.ศ. 2420) ให้ทั่วมณฑล กรุงเทพฯ พ.ศ. 2412 แต่การปรับปรุงกรมกองตระเวนต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคหลายอย่าง จึงทำให้ระยะแรกกรมกองตระเวนมีพื้นที่ปฏิบัติการเพียงเขตพระนครชั้นในเท่านั้น และจึงเริ่มมีการ ขยายพื้นที่รับผิดชอบไปยังเขตอื่น ๆ ทั่วมณฑลกรุงเทพฯ¹⁸⁴ และกรมกองตระเวนยังมีหน้าที่รักษา ความสงบเรียบร้อยและการพิจารณาสอบสวนผู้ร้ายร่วมกับนายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน

¹⁸³ชินินทร์ ณรงค์น้อย. (2545). **ทัศนะของประชาชนต่อการให้บริการประชาชนของสถานี ตำรวจนครบาลท่าข้าม กองบังคับการตำรวจนครบาล 9.** หน้า 20.

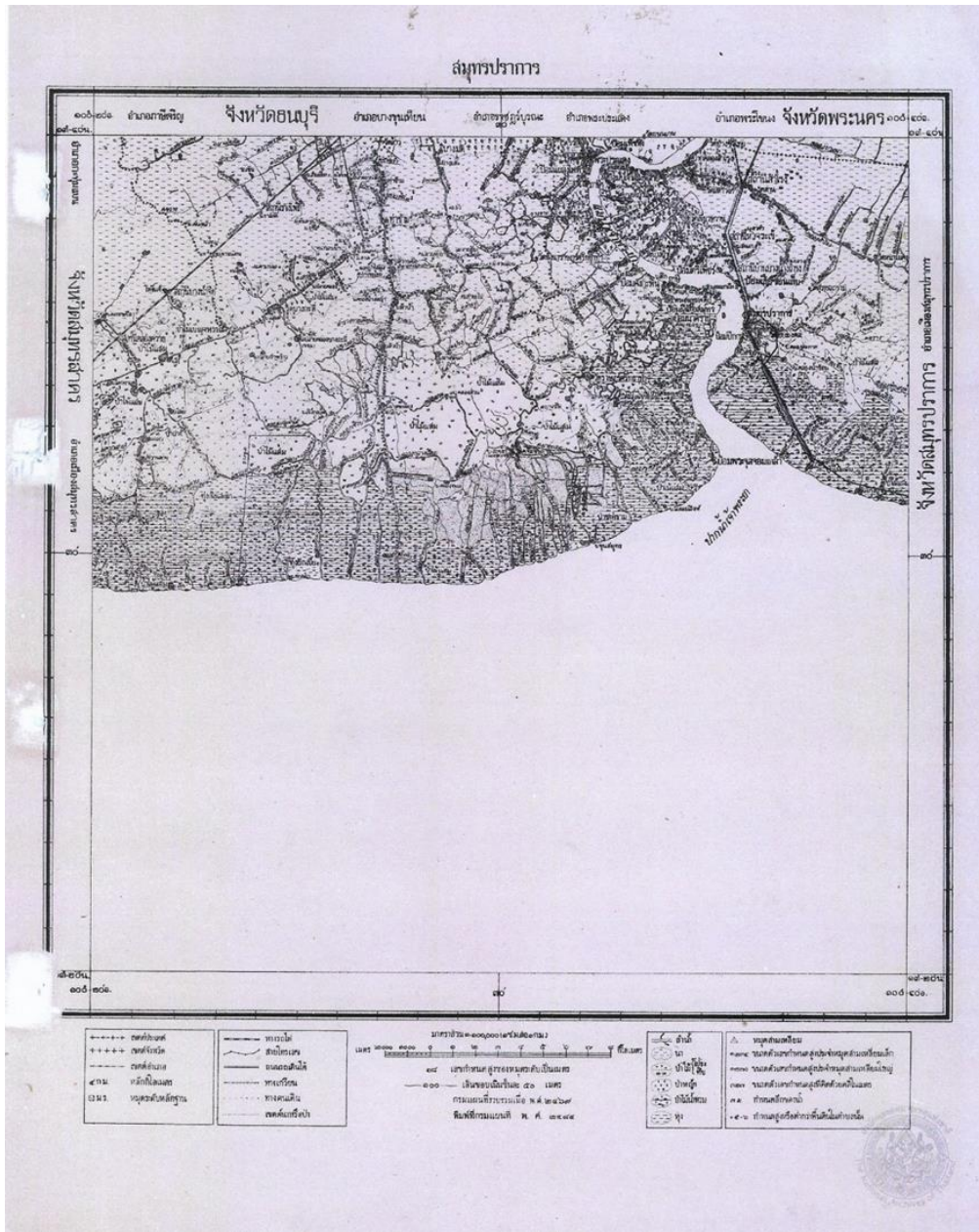
¹⁸⁴รสสุคนธ์ จรัสศรี. (2520). **บทบาทของข้าราชการชาวต่างประเทศในกรมตำรวจในสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์.** หน้า 28-30.

ภาพประกอบ 12 แผนที่แสดงพื้นที่ท่าข้ามและแสมดำ พ.ศ. 2457

ที่มา: หน่วยวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาบันวิทยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 13 แผนที่แสดงพื้นที่บริเวณบ้านหัวศิรีชะกระบือ ตำบลท่าข้าม อำเภอบางขุนเทียน สํารวจ พ.ศ.

2469 ตีพิมพ์ พ.ศ. 2484

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ฆ กบค 1-(16-28) กรุงเทพฯ-บ้านหัวกระบือ อำเภอบางขุนเทียน.

2.7 การขยายตัวของเมืองในอำเภอชั้นนอก บางขุนเทียน ในบริบทของการจัดระเบียบปกครองท้องถิ่นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470

ลำดับแรกของหัวข้อนี้ผู้วิจัยขอกล่าวถึงการจัดระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2476 - 2479

เริ่มแรกสุดหลังจากคณะราษฎรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรมีความตั้งใจที่จะจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบของเทศบาล (The municipality) ซึ่งราษฎรมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่น ความตั้งใจดังกล่าวมาปรากฏผลเป็นรูปธรรมใน พ.ศ. 2476 เมื่อรัฐบาลของพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 ซึ่งร่างขึ้นด้วยเจตนารมณ์ให้ราษฎรมีสิทธิในการทำนุบำรุงท้องถิ่นของตนเอง อีกทั้งรัฐบาลยังปรารถนาจะวางรากฐานฝึกฝนให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยไปด้วยในตัว¹⁸⁵ การประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ทำให้เกิดหน่วยงานท้องถิ่นคือ เทศบาล ที่ทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของราษฎรด้านการสาธารณสุข การสื่อสาร การทำมาหากิน การศึกษาขั้นประถมศึกษา รวมทั้งให้ราษฎรมีความเข้าใจการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ โดยการปกครองส่วนท้องถิ่นระดับเทศบาลนี้จัดแบ่งเทศบาลออกเป็น 3 ระดับได้แก่ เทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล โดยใช้จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นและจำนวนรายได้ประจำปีของท้องถิ่นเป็นตัวแบ่ง เทศบาลนครเป็นเทศบาลที่มีประชากรหนาแน่นและมีจำนวนรายได้ประจำปีของท้องถิ่นสูง รองลงมาคือเทศบาลเมือง น้อยสุดคือเทศบาลตำบล¹⁸⁶ กระนั้นก็ตามในทางปฏิบัติแล้วการจัดตั้งเทศบาลไม่ได้ทำได้อย่างฉับพลันพร้อมกันทั้งประเทศเนื่องด้วยปัญหาในทางกฎหมายและการจัดวางระบบการบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น กว่าจะจัดตั้งเทศบาลได้อย่างจริงจังก็ใน พ.ศ. 2478¹⁸⁷ การจัดระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลนี้มีผลให้เกิดการปกครองส่วนท้องถิ่นใน

¹⁸⁵จ่านง ยังเทียน. (2498). กฎหมายปกครองพิสดารว่าด้วยการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น. หน้า 29.

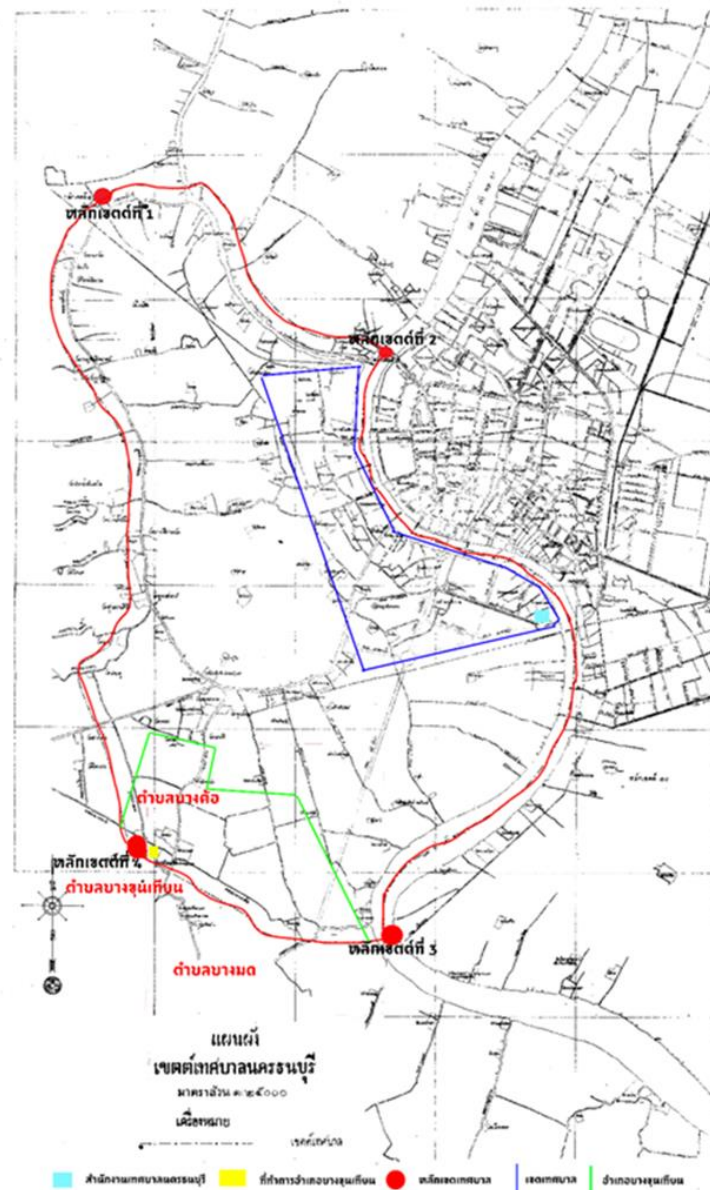
¹⁸⁶ดู สุวัสดิ์ โภชน์พันธุ์. (2543). เทศบาลและผลกระทบต่ออำนาจท้องถิ่น พ.ศ. 2476-2500. บทที่ 3.

¹⁸⁷ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัฒน์. (2560). เทศบาล: พื้นที่ เมือง และกาลเวลา. หน้า 45-47.

กรุงเทพฯและธนบุรีขึ้นโดยใน พ.ศ. 2479 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนคร กรุงเทพฯ และ พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครกรุงธนบุรี¹⁸⁸

การจัดระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลต่อการกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางกายภาพของธนบุรี โดยแผนผังเทศบาลนครธนบุรีซึ่งกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2479 ได้กำหนดพื้นที่กายภาพของเทศบาลเริ่มต้นที่หลักเขตที่ 1 (วงกลมแดงในแผนที่) เริ่มต้นจาก วัดตลิ่งชัน เรียบขนานไปตามคลองตลิ่งชันและคลองบางกอกน้อย ไปจนถึงหลักเขตที่ 2 กลางแม่น้ำเจ้าพระยา และตัดลงมาทางใต้ ผ่านคลองบางค้อ คลองดาวคะนองจนถึงหลักเขตที่ 3 และจากหลักเขตที่ 3 ไปทางตะวันตกบริเวณคลองรางบัว เป็นหลักเขตที่ 4 และจากหลักเขตที่ 4 ขึ้นไปทิศเหนือตัดผ่าน คลองรางบัว คลองวัดหนึ่ง คลองบางขุนสี และคลองตลิ่งชัน ไปจบกับหลักเขตที่ 1 จะสังเกตเห็นได้ว่าพื้นที่บางส่วนของอำเภอบางขุนเทียน ประกอบด้วย ตำบลบางค้อและบางส่วนของตำบลบางขุนเทียน จัดอยู่ในพื้นที่ซึ่งวงหลักเขตที่ 4 (กรอบเขียวในแผนที่) อย่างไรก็ตามท้องที่ดังกล่าวในอำเภอบางขุนเทียนก็ถูกจัดอยู่ในส่วนปลายสุดของเขตเทศบาล เพราะยังไม่มีถนนเส้นใดสร้างมาถึงท้องที่นั้น โดยศูนย์กลางของเทศบาลนครธนบุรีกระจุกตัวอยู่บริเวณถนน 11 สายบริเวณริมและแม่น้ำเจ้าพระยา (กรอบน้ำเงินในแผนที่) ที่ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2474

¹⁸⁸พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครกรุงเทพฯ พุทธศักราช 2479. (2479, 29 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 53 หน้า 704.; พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครกรุงธนบุรี พุทธศักราช 2479. (2479, 29 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 53 หน้า 710.

ภาพประกอบ 14 ขอบเขตพื้นที่ทางกายภาพของธนบุรีตามแผนผังเทศบาลนครธนบุรีซึ่งกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2479

ที่มา พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครกรุงธนบุรี พุทธศักราช 2479. (2479, 29 พฤศจิกายน).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 53. หน้า 710.

จากข้อมูลพื้นที่กายภาพของบางขุนเทียนตามพระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2479 แสดงให้เห็นถึงขอบเขตพื้นที่ของบางขุนเทียนที่ในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์นั้น หมายถึงบริเวณคลองด่าน (คลองยาว 3 กิโลเมตร) มีปากคลองเชื่อมกับคลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) โดยคลองด่านไหลมาออกตรงคลองบางขุนเทียนและคลองสนามชัย ชุมชนและสถานที่สำคัญที่บริเวณคลองด่าน เช่น วัดปากน้ำภาษีเจริญ วัดอัปสรสวรรค์ วัดหนึ่ง วัดนางนอง วัดราชโอรส) บริเวณคลองบางขุนเทียน (คลองยาว 3.65 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่อำเภอจอมทอง กรุงเทพฯ ในปัจจุบัน ชุมชนและสถานที่สำคัญที่บริเวณคลองบางขุนเทียน เช่น วัดบางขุนเทียนนอก วัดบางขุนเทียนกลาง วัดบางขุนเทียนใน) บริเวณคลองบางบอน (คลองยาว 12 กิโลเมตรเป็นคลองที่ชาวบ้านจากนครปฐม ราชบุรี ที่ล่องเรือมาจากทางแม่น้ำท่าจีน ใช้เป็นเส้นทางมายังกรุงเทพฯ และธนบุรี)

ขณะที่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ขอบเขตพื้นที่ของบางขุนเทียนนั้นหมายถึงบริเวณ ตั้งแต่ชุมชนคลองด่านครอบคลุมตั้งแต่ ตำบลบางบอนมีอาณาเขตสิ้นสุดที่สถานีรถไฟพรมแดน ถือเป็นจุดสิ้นสุดอาณาเขตของอำเภอบางขุนเทียนทางด้านทิศตะวันตก (ปัจจุบันคือบริเวณสามแยกระหว่าง ถนนเอกชัย 131 ถนนพรมแดน) ตำบลบางมด ครอบคลุมตั้งแต่บริเวณคลองบางมด จนถึงคลองเจ้าคุณและสิ้นสุด ณ ปลายคลองที่มีวัดโพธิ์ทองตั้งอยู่ เป็นเขตแดนกันระหว่างอำเภอบางขุนเทียนกับ จังหวัดพระประแดงและสมุทรปราการ ตำบลแสมดำ โดยใช้คลองแสมดำเป็นเขตแดนธรรมชาติแบ่งระหว่างอำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี กับอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ต่อมาภายหลังอำเภอบางขุนเทียนได้รับโอนตำบลดาวทอง 1 ตำบลบางปะแก้ว 1 จากอำเภอรามัญบุรีธนบุรี จังหวัดพระประแดงใน พ.ศ. 2470¹⁸⁹ และรับโอนตำบลลูกวัวและหมู่บ้านหมู่ที่ 5,6,7,8 จากตำบลบางกระดี อำเภอมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร มาอยู่ในการดูแลของอำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี¹⁹⁰ จึงทำให้ขนาดของอำเภอบางขุนเทียนใกล้เคียงกับขนาดในปัจจุบัน (ก่อนการแยกเขตจอมทอง พ.ศ. 2532)

ในบริบทที่การกลายเป็นเมืองได้เข้ามาในบางส่วนของธนบุรีในช่วงกลางทศวรรษ 2470 ประกอบกับบริบททางการเมืองการปกครองภายหลังการปฏิวัติ 2475 ที่รัฐบาลในช่วงครึ่งหลังของ

¹⁸⁹ประกาศเรื่องแก้ไขเขตจังหวัดพระนคร ธนบุรี พระประแดง สมุทรปราการ และมีนบุรีในมณฑลกรุงเทพฯ กับัญญธนบุรี มณฑลอยุธยา. (2470, 21 สิงหาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 44. หน้า 153.

¹⁹⁰ประกาศโอนตำบลในจังหวัดสมุทรสาคร มณฑลนครชัยศรี มาขึ้นอำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี. (2471, 23 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 45. หน้า 145-146.

ทศวรรษ 2470 กำลังจัดระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นไปในรูปแบบของระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น สำหรับบางชุมชนที่ยังเป็นอำเภอชั้นนอกอันห่างไกลของจังหวัดธนบุรีนั้นยังคงสภาพเป็นชนบท เป็นพื้นที่สวนผลไม้และไร่นา เส้นทางคมนาคมแบบใหม่ยังไม่ถึง การคมนาคมของผู้คนยังคงใช้เส้นทางทางน้ำดังเห็นได้จากเอกสารอำเภอที่กล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นของการคมนาคมเดินทางทางน้ำอยู่จำนวนมาก โดยเน้นไปที่การขุดลอกซ่อมคลองต่าง ๆ ที่ตื้นเขินขึ้นจากการใช้งาน ดังเอกสารมหาดไทย พ.ศ. 2479 ระบุว่า “ให้มีการพิจารณาจัดให้มีการขุดซ่อมคลองต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่การขนส่งและการเพาะปลูก”¹⁹¹ อย่างไรก็ดีจากเอกสารของกระทรวงมหาดไทยในช่วงต้นทศวรรษ 2480 พบว่าคนในอำเภอบางชุมชนมีความต้องการให้มีถนนสำหรับใช้คมนาคมทางบก ด้วยเหตุนี้แม้ว่าทางภาครัฐจะยังไม่มีโครงการขยายแนวถนนสำคัญไปยังอำเภอรอบนอกในจังหวัดธนบุรี แต่เอกสารมหาดไทยชี้ให้เห็นว่าใน พ.ศ. 2481 เจ้าหน้าที่อำเภอและชาวบ้านในอำเภอบางชุมชนได้ร่วมมือกันสร้างถนนสาธารณะประโยชน์ระยะทางจากสถานีตำรวจท่าข้ามไปยังสถานีรถไฟบางบอน¹⁹² เอกสารที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีถนนเพื่อสัญจรในพื้นที่ โดยเฉพาะถนนที่เป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่ในพื้นที่บางชุมชนที่ยังสถานีรถไฟบางบอน (ก่อสร้างทศวรรษ 2440) และสถานีตำรวจนครบาลท่าข้าม (พ.ศ. 2466) กระนั้นก็ตามถนนที่เจ้าหน้าที่อำเภอและชาวบ้านในอำเภอบางชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นนี้เป็นเพียงถนนดินที่ไม่มั่นคง โดยสร้างจากแรงงานมนุษย์เป็นหลักและขาดแคลนวิทยาการในการสร้างถนนมั่นคงแบบสมัยใหม่ (วิทยาการสร้างถนนแบบสมัยใหม่เข้ามาถึงประเทศไทยในทศวรรษ 2490 โดยมาพร้อมกับการที่ปรึกษาอเมริกัน)

2.8 สถานที่ราชการในพื้นที่บางชุมชนเทียน ช่วงทศวรรษ 2470

ประเด็นต่อมาเกี่ยวกับกรกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางชุมชนเทียนในช่วงทศวรรษ 2470 ขอกล่าวถึงสถานที่ราชการในพื้นที่นี้

¹⁹¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5 .3 .9 /40 เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองพลำกั๊ง ถนน สะพาน คลอง เรื่อง จังหวัดพระนครและธนบุรี หรือเรื่องของการขุดซ่อมคลองบางมด พ.ศ. 2479.

¹⁹² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5 .3 .9 /170 เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองพลำกั๊ง ถนน สะพาน คลอง เรื่อง การขุดลอกคลองและทำถนนในท้องที่อำเภอบางชุมชนเทียน พ.ศ. 2481.

ในทศวรรษ 2470 กล่าวได้ว่าในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีสถานที่ราชการหลายแห่งหลายประเภท ตั้งอยู่ในพื้นที่นี้ มีทั้งสถานที่ราชการที่มีมาแต่เดิมนับตั้งแต่ทศวรรษ 2410 ได้แก่ ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียน โดยในช่วงทศวรรษ 2470 ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนยังคงตั้งอยู่บริเวณริมทางรถไฟในที่ดินของวัดราชโอรสารามดังที่เป็นมานับตั้งแต่ทศวรรษ 2450¹⁹³ รวมไปถึงสถานที่ราชการประเภทโรงเรียนที่มีมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2475 แล้ว ดังปรากฏว่าก่อนหน้า พ.ศ. 2475 ที่วัดหนังได้มีโรงเรียนวัดหนังตั้งอยู่โดยโรงเรียนในขณะนั้นเป็นโรงเรียนราษฎร์ ต่อมาใน พ.ศ. 2475 ได้มีการตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นที่วัดหนัง¹⁹⁴ นอกจากโรงเรียนประชาบาลที่วัดหนังแล้วใน พ.ศ. 2475 ได้มีการตั้งโรงเรียนวัดห้วยกระปี้อขึ้นที่ตำบลท่าข้าม¹⁹⁵ กับโรงเรียนวัดประชาบำรุง (วัดลูกวัว) ตำบลท่าข้าม¹⁹⁶ ต่อมาใน พ.ศ. 2476 มีโรงเรียนศาลเจ้า (หัวนุกุลวิทยา) ตำบลบางบอน¹⁹⁷ และใน พ.ศ. 2477 มีการตั้งโรงเรียนศิริศึกษา (โรงเรียนวัดบางประทุนนอก) ตำบลบางขุนเทียน¹⁹⁸ โรงเรียนวัดยายร่ม ตำบลบางมด¹⁹⁹ และโรงเรียนวัดแสงดำ ตำบลแสงดำ²⁰⁰

เมื่อพิจารณาจากที่ตั้งของสถานที่ราชการที่ได้กล่าวมา โดยภาพรวมแล้วกล่าวได้ว่าศูนย์กลางของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2470 ยังคงอยู่ที่บริเวณบางนางนอง แถบริมคลองด่าน คือพื้นที่แถววัดนางนอง วัดราชโอรสาราม ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญของอำเภอบางขุนเทียนมาตั้งแต่อดีต

¹⁹³ตามข้อมูลประวัติสำนักงานเขตบางขุนเทียนพบว่าการย้ายที่ตั้งของสำนักงานเขตบางขุนเทียนเกิดขึ้นในพ.ศ. 2522 หรืออีก 4 ทศวรรษจากทศวรรษ 2480 โดยย้ายจากที่บริเวณวัดราชโอรสาราม ไปตั้งที่บริเวณริมถนนนนทบุรี-ปากท่อ หรือถนนพระรามที่สอง.

¹⁹⁴บุญมือ ชนบท. (2543). **ร้อยเอ็ดเจ็ดย่านน้ำ**. หน้า 45.

¹⁹⁵หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ม-(3) สร 0201 /111 เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง สร้างโรงเรียนวัดใหม่บุญประดิษฐ์ (ภาษีเจริญ) โรงเรียนคลองทวีวัฒนา (ตลิ่งชัน) และโรงเรียนที่วัดห้วยกระปี้อ (บางขุนเทียน) และการสร้างซ่อมแซมต่อเติมโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดธนบุรี (จากข้อเสนอประชาชน) จังหวัดธนบุรี โดยนายสุริยะ ชิตตะสังคะ (1 ตุลาคม 2499 – 12 เมษายน 2500).**

¹⁹⁶โรงเรียนวัดประชาบำรุง. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. (ออนไลน์).

¹⁹⁷อำพล ม่วงศิริ. (2561). **จากหัวเสาสู่เจ้าพระยา ประวัติตระกูลม่วงศิริ**. หน้า 226.

¹⁹⁸โรงเรียนวัดบางประทุนนอกกรุงเทพมหานคร. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. (ออนไลน์).

¹⁹⁹โรงเรียนวัดยายร่ม. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. (ออนไลน์).

²⁰⁰โรงเรียนวัดแสงดำ. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. (ออนไลน์).

2.9 ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470

เมื่อพิจารณาถึงชุมชนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470 พบว่ามีชุมชนตั้งอยู่หลายจุดได้แก่ ชุมชนบางบอน ชุมชนรางโพ นอกจากนั้นยังพบชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่จากการอพยพของจีน เข้ามายังหมู่บ้านบางบอนเหนือ ตำบลบางบอน ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 – 2480²⁰¹ ชาวจีนเหล่านี้เข้ามาทำนาและเลี้ยงสัตว์เช่น หมู เป็ด จึงทำให้มีรายได้ดีกว่าคนไทยทั่วไปที่ทำนาเพียงอย่างเดียว ชาวจีนกลุ่มดังกล่าวได้อาศัยอยู่ร่วมกับคนไทยและได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน จึงได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้านบางบอนเหนือ²⁰²

สำหรับตลาดจับจ่ายซื้อของของผู้คนในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470 ได้แก่ ตลาดน้ำวัดไทร เป็นตลาดที่เกิดขึ้นภายหลังการยกเลิกตลาดหน้าแพวัดจอมทอง เหตุเพราะว่าบริเวณวัดจอมทองเป็นที่ตั้งของทั้งตลาดท่าแพและสถานีรถไฟวัดจอมทอง ประกอบกับสภาพทางรถไฟที่มีลักษณะคดโค้งทำให้เกิดอุบัติเหตุทางรถไฟอยู่บ่อยครั้ง ทางราชการจึงได้ยกเลิกและย้ายที่จอดรถจากสถานีวัดจอมทองไปยังสถานีวัดไทร ตั้งแต่นั้นการค้าขายที่ตลาดหน้าแพจึงเริ่มซบเซาลง เพราะการขนถ่ายสินค้าไม่สะดวก จึงย้ายตามไปยังสถานีวัดไทร และกลายเป็นตลาดน้ำวัดไทร²⁰³ โดยตลาดน้ำวัดไทรเป็นตลาดน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งเพราะชาวสวนในย่านบางขุนเทียนและพื้นที่รอบข้างเช่น ราษฎร์บูรณะ ทุ่งครุ หลักสอง บางช้าง ฯลฯ นิยมเดินทางมาจับจ่ายใช้สอยที่ตลาดน้ำวัดไทร

2.10 สรุปท้ายบท

พื้นที่บางขุนเทียนตั้งอยู่ในบริเวณบางกอกฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) โดยบริเวณบางขุนเทียนมีผู้อยู่อาศัยและตั้งชุมชนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานีของสยาม ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดชุมชนขึ้นในบริเวณบางขุนเทียนมาจากทำเลที่ตั้งที่เอื้อต่อการทำการค้าเนื่องจากมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำสายสำคัญคือ คลองด่าน ซึ่งเป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน ทั้งยังเป็นจุดพักของกองเกวียนจากสุพรรณบุรีที่เดินทางเข้ามาค้าขายที่บางกอก ประกอบกับสภาพดินของฝั่งธนบุรี (บางกอกฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา) ที่เป็นดินเหนียวดำเหมาะแก่การปลูกข้าวนาดำและการทำสวนผัก ผลไม้ ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของผู้คนขึ้นในย่าน

²⁰¹อำพล ม่วงศิริ. (2561). เล่มเดิม. หน้า 48-51.

²⁰²แหล่งเดิม. หน้า 141.

²⁰³ศิลปวัฒนธรรม. (2566). ตลาดน้ำวัดไทร ถึงตลาดน้ำวัดจอมทอง ที่เที่ยวตั้งยุคก่อนและการเปลี่ยนโฉมเพราะรถไฟชกกัน! (ออนไลน์).

บางขุนเทียน ดังเห็นได้จากวัดต่าง ๆ ในย่านนี้ เช่น วัดนางนอง วัดหนัง วัดราชโอรส (วัดจอมทอง) วัดบางขุนเทียนนอก ฯลฯ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ชุมชนแถบบางขุนเทียนเกิดขึ้นเนื่องจากทำเลที่ตั้งที่เอื้อต่อการทำการค้า โดยชุมชนบางขุนเทียนมีสถานะเป็นชุมชนเส้นทางการค้า อย่างไรก็ตาม ก็ดีเมื่อเกิดสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310 กองทัพพม่าได้เข้าตีกรุงศรีอยุธยาและเข้ายึดครองเมืองบางกอกหรือเมืองธนบุรี ผลจากสงครามคราวนี้ทำให้ชุมชนขนาดย่อยบางจุดในคลองด่านช่วงอำเภอบางขุนเทียนกลายเป็นที่ร้างผู้คนไป

แม้ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) จะรื้อฟื้นอาณาจักรสยามขึ้นมาใหม่ได้ในปีเดียวกันกับที่กรุงศรีอยุธยาล่มสลาย (พ.ศ. 2310) และทรงใช้เมืองธนบุรีเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรแห่งใหม่ แต่ทว่าจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น โคลงนิราศนรินทร์ (แต่งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2352) นิราศเมืองเพชรของขุนสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) (แต่งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2384) ซึ่งว่าในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ผู้คนได้กลับมาตั้งถิ่นฐานในย่านบางขุนเทียน อีกทั้งข้อมูลจากหลักฐานประเภทเอกสารของชาวต่างชาติและหลักฐานประเภทอื่น ๆ ซึ่งว่า ย่านบางขุนเทียนได้รับการฟื้นฟูโดยชนชั้นนำสยาม โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงบูรณะวัดจำนวนหนึ่งในบางขุนเทียน กระนั้นก็ตามพื้นที่บางขุนเทียนที่ได้รับการฟื้นฟูให้มีความเจริญจำกัดอยู่บริเวณวัดนางนอง วัดหนัง วัดราชโอรส และชุมชนรอบคลองด่านในบริเวณใกล้เคียง

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2410 - ต้นทศวรรษ 2450 ซึ่งเป็นช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) ได้เกิดการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย อันส่งผลด้านหนึ่งให้กลายเป็นเมืองขนาดใหญ่ขึ้นในเมืองกรุงเทพฯ ด้านเมืองธนบุรีก็เกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นเช่นเดียวกัน ดังเห็นได้จากการเกิดขึ้นของสถานที่ราชการ เช่น กระทรวงทหารเรือ โรงพยาบาลศิริราช สถานีรถไฟบางกอกน้อย โรงพยาบาลคนเสียจริต รวมทั้งมีการสร้างทางรถไฟสายมหาชัยหรือสายท่าจีน ซึ่งผ่านหลายพื้นที่ในธนบุรี การปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยและการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในธนบุรีนี้ได้ส่งผลถึงอำเภอบางขุนเทียนอย่างมาก ดังปรากฏว่าการปฏิรูปการปกครองสยามมีผลให้เกิดการจัดการปกครองท้องที่บางขุนเทียนในรูปแบบของอำเภอ และได้เกิดการกำหนดขอบเขตพื้นที่ของอำเภอบางขุนเทียนว่าได้แก่ 1. บริเวณวัดหนัง วัดจอมทอง วัดนางนอง 2. บริเวณวัดเลาในตำบลท่าข้าม 3. บริเวณวัดโพธิ์ทองในตำบลบางมด 4. บริเวณบางกระดีในตำบลแสมดำ 5. ย่านบางบอน ขณะที่การสร้างทางรถไฟสายมหาชัยหรือสายท่าจีนนี้ส่วนหนึ่งของทางรถไฟพาดผ่านพื้นที่ส่วนหนึ่งของบางขุนเทียน จึงมีการตั้งที่ทำการอำเภอขึ้นที่วัดราชโอรสซึ่งมีสถานีรถไฟตั้งอยู่ ด้านการตั้งถิ่นฐานของประชากรพบว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีชุมชนตั้งอยู่หลายแห่ง หลายจุด เช่น ชุมชนบางนางนอง

ชุมชนบ้านวัดสิงห์ ชุมชนบ้านท่าข้าม ชุมชนบ้านบางกระดี เป็นต้น ทั้งนี้กล่าวได้ว่า ชุมชนในพื้นที่บางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2410 - ต้นทศวรรษ 2450 มีสถานะเป็นชุมชนเกษตรกรรมกึ่งสมัยใหม่

ในช่วงปลายทศวรรษ 2450 ได้เกิดการแบ่งเขตการปกครองจังหวัดพระนคร จังหวัดธนบุรี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดมีนบุรี จังหวัดพระประแดง และจังหวัดสมุทรปราการ อีกครั้งหนึ่งอันเป็นผลจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำซึ่งเกิดขึ้นในช่วงต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลให้เกิดการกำหนดพื้นที่การปกครองของจังหวัดเหล่านี้ใหม่ อำเภอบางขุนเทียนได้ถูกจัดให้ขึ้นกับจังหวัดธนบุรี ทั้งนี้ในส่วนของการประชากรในอำเภอบางขุนเทียน มีข้อมูลจากการสำรวจสำมะโนครัวประชากรในบางขุนเทียน ช่วงกลางทศวรรษ 2460 ทำให้ทราบว่าพื้นที่บางขุนเทียนมีประชากรอยู่ไม่น้อย โดยคนในอำเภอบางขุนเทียนส่วนใหญ่เลี้ยงชีพด้วยการทำการเกษตร

ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษ 2470 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นในจังหวัดธนบุรีอันเป็นผลสืบเนื่องจากการเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้า เชื่อมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเข้าด้วยกัน ตามมาด้วยการตัดถนน 10 สายขึ้นในธนบุรี สำหรับพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งอยู่รอบนอกของเมืองธนบุรีนั้นพบว่า ด้วยสภาพภูมิศาสตร์และที่ตั้งของอำเภอบางขุนเทียนที่อยู่ห่างไกลจากเขตชั้นในของจังหวัดธนบุรี จึงทำให้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ยังไม่มีโครงการก่อสร้างถนนระหว่างอำเภอบางขุนเทียนและอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดธนบุรี จึงทำให้อำเภอบางขุนเทียนยังคงสภาพแบบชนบท พึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นสำคัญและไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงการขยายตัวของเมืองในพื้นที่

ในบทต่อไปผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 เพื่อให้เห็นถึงความสืบเนื่องหรือไม่สืบเนื่องของการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนหลังจากมีการตัดถนน 10 สายขึ้นในจังหวัดธนบุรี

บทที่ 3

ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองเริ่มขยายขึ้น: การกลายเป็นเมืองในพื้นที่ อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 - 2490

ในบทนี้จะอธิบายถึงการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 ในบริบทที่การกลายเป็นเมือง (Urbanization) เริ่มเกิดขึ้นในพื้นที่เมืองธนบุรี เห็นได้จากการตัดถนนขึ้นหลายสายในธนบุรี การเกิดขึ้นของถนนถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของการขยายตัวของเมือง เนื่องจากถนนเป็นเส้นทางการคมนาคมทางบกมีความสำคัญต่อการขยายตัวของชุมชน เก่ารวมถึงการเกิดขึ้นของชุมชนใหม่ตามเส้นทางคมนาคมที่บุกเบิกใหม่ อีกทั้งถนนยังส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ โดยการอธิบายเกี่ยวกับการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 นี้จะอธิบายถึงความสัมพันธ์กันระหว่างการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนกับการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในธนบุรีโดยรวม ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนกับการจัดระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นในช่วง พ.ศ. 2476 - 2499

3.1 ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา กับการขยายตัวของเมืองในจังหวัดธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2480

ลำดับแรกสุดผู้วิจัยขอกล่าวถึงปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของเมืองในสังคมสมัยใหม่ซึ่งพบว่า หลังจากเกิดเมืองขึ้นแล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาคือการขยายตัวของเมือง (Urban growth) อันได้แก่ การเติบโตของเมืองทางกายภาพและการเพิ่มขึ้นของประชากร หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าหลังจากเกิดเมืองขึ้นแล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาคือกระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ซึ่งส่งผลให้เมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่กายภาพ ควบคู่ไปกับการเพิ่มขึ้นของประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในเมือง

ลำดับถัดมาขอกล่าวถึงการขยายตัวของกระบวนการการกลายเป็นเมือง ซึ่งเกิดขึ้นในจังหวัดธนบุรีโดยเริ่มต้นขึ้นในช่วงทศวรรษ 2470 อันเป็นผลพวงจากการพัฒนาอย่างรวดเร็วจากนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้นที่ต้องการพัฒนา “บางกอก” ให้เป็นมหานคร ต้องการให้เจริญเทียบเท่ากับเมืองหลวงของประเทศอื่น ๆ ทำให้เกิดการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคจำนวนมากในฝั่งพระนครหรือกรุงเทพฯ ที่มีสถานที่สำคัญและหน่วยงานราชการของรัฐบาลอยู่หลายแห่งได้มีความเจริญก้าวหน้ามากกว่าฝั่งธนบุรี ที่ยังคงเป็นพื้นที่ชนบทใกล้พระนคร ที่อุดมไปด้วยพื้นที่เรือกสวนไร่นา พื้นที่พักอาศัยของคนกลุ่มต่าง ๆ ในระดับของการพัฒนาที่เหลื่อมล้ำระหว่างสองฝั่งแม่น้ำ

เจ้าพระยาสามารถเห็นได้ชัดเจนในยุคที่ยังคงแบ่งกรุงเทพมหานครเป็นสองจังหวัด (พ.ศ. 2458 - 2514) คือ จังหวัดพระนคร และ จังหวัดธนบุรี สาเหตุหลักของการขาดแคลนการพัฒนาในจังหวัดธนบุรีนี้ จุฑามาศ ประมุขมาก ได้อธิบายไว้ว่ามาจากการที่ “ฝั่งธนบุรีขาดเส้นทางคมนาคมติดต่อทางบก และที่สำคัญยังไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้การติดต่อกับฝั่งพระนครไม่สะดวกนัก ความเหลื่อมล้ำทางการพัฒนาในลักษณะที่ธนบุรีตกเป็นฝ่าย “ด้อย” เป็นเมืองที่ขาดแคลนถนน ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ”²⁰⁴ (เน้นโดยผู้วิจัย) จากคำอธิบายของจุฑามาศ สิ่งที่เป็นปัญหาของการพัฒนาฝั่งธนบุรีคือการที่ฝั่งธนบุรีเองขาดแคลนเส้นทางทางบก ไม่ใช่เฉพาะขาดแคลนเส้นทางทางบกที่เชื่อมต่อระหว่างฝั่งธนบุรีและพระนครเท่านั้น แต่ธนบุรียังขาดแคลนเส้นทางทางบกที่เชื่อมชุมชนและอำเภอ ต่าง ๆ ในฝั่งธนบุรีเอง การเดินทางคมนาคมในฝั่งธนบุรีนั้นยังคงใช้การคมนาคมทางน้ำผ่านตามแนวคลองโดยใช้เรือเป็นพาหนะหลักในการเดินทาง นอกจากนี้ จุฑามาศยังชี้ให้เห็นถึงบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการเรียกร้องความเจริญให้จังหวัดธนบุรี เช่น หนังสือพิมพ์หลักเมือง ได้ลงบทความหัวข้อ “การสร้างสะพาน งานวัดกัลป์ยาฯ การบำรุงฝั่งธนบุรี” ซึ่งเสนอให้รัฐบาลทำถนนและสะพานข้ามคลองให้ราษฎรไปมาได้สะดวก รวมถึงการวางท่อประปาและไฟฟ้าในพื้นที่ โดยมองว่า การสร้างถนนและสะพาน คือเครื่องมือในการพัฒนาจังหวัดธนบุรีให้เทียบเท่ากับจังหวัดพระนคร²⁰⁵

รัฐบาลสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ดำเนินโครงการก่อสร้างสะพานพระพุทธรยอดฟ้าในงานฉลองครบรอบการก่อตั้งพระนคร 150 ปี ใน พ.ศ. 2475 ควบคู่ไปกับโครงการถนนแกนหลัก 11 สายในฝั่งธนบุรี การเกิดขึ้นของถนนอันมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างสะพานพระพุทธรยอดฟ้านี้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นในฝั่งธนบุรี โดยพื้นที่แรก ๆ ในธนบุรีที่เริ่มกลายเป็นเมืองหลังจากเปิดใช้สะพานพระพุทธรยอดฟ้าและมีการสร้างถนนหลัก 11 สายในธนบุรีได้แก่ ย่านบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา ตามมาด้วยย่านคลองสาน²⁰⁶

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2480 การกลายเป็นเมืองในธนบุรีได้ขยายตัวไปทางด้านตะวันตกที่ย่านตลาดพลูเนื่องจากมีการตัดถนนไปถึงย่านนี้ ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2482 ได้มีการตัดถนนเทอดไท (ถนนพัฒนากว) ซึ่งเชื่อมต่อกับถนนอินทรพิทักษ์ (ถนนสายที่ 4 จากโครงการถนน 11 สายที่ตัดในช่วงกลางทศวรรษ 2470) ถนนเทอดไทหรือถนนพัฒนากวนี้ผ่านวัดเวฬุราชินี วัดอินทาราม ตรง

²⁰⁴ จุฑามาศ ประมุขมาก. (2545). การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองท้องถิ่นธนบุรี พ.ศ. 2458-2543. หน้า 82.

²⁰⁵ แหล่งเดิม. หน้า. 101 – 102. (สะกดคำตามต้นฉบับ).

²⁰⁶ ดู บทที่ 2 ของปริญาณีนพรัตน์.

ไปถึงบริเวณย่านตลาดพลู ทั้งนี้สภาพถนนในช่วงแรกเป็นเพียงถนนลูกรัง²⁰⁷ ถนนเทอดไทเป็นเส้นทางคมนาคมทางบกที่เชื่อมต่อการเดินทางของประชาชนย่านตลาดพลูซึ่งเป็นย่านตลาดค้าส่งพลูขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศสยาม ทำให้ประชาชนย่านตลาดพลูสามารถเดินทางไปยังอำเภอธนบุรีและจังหวัดพระนครได้สะดวกขึ้น เมื่อมีถนนเทอดไทหรือถนนพัฒนาการผ่านย่านตลาดพลูจึงทำให้การค้าขายในย่านนี้มีความคึกคักเพิ่มขึ้น ดังที่ กวี รัชชพลอริยคุณ ได้บรรยายกาถึงความคึกคักของตลาดพลูหลังมีถนนเทอดไทไว้ว่า

“ผลจากการตัดถนนเข้ามาได้มีส่วนทำให้ย่านตลาดพลูกลายเป็นแหล่งการค้าขายที่มีผู้คนพลุกพล่าน ช่วงใกล้ถนนก็จะมีบ้านเรือนมาปลูกเป็นห้องแถวเพื่อทำการค้าขาย ส่วนพื้นที่ที่ลึกจากถนนเข้าไปยังมีสภาพเป็นส่วนทั้งสิ้น”²⁰⁸

ทั้งนี้การมาถึงของถนนและความคึกคักของการค้าขายย่านตลาดพลูทำให้เกิดการเข้ามาอาศัยอยู่ของประชากรกลุ่มใหม่โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีนจำนวนมาก สิ่งแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นในย่านตลาดพลูจำนวนมากคือ การเกิดขึ้นของพื้นที่อยู่อาศัยและการค้าขายที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาวจีนอย่าง การสร้างห้องแถวไม้จำนวนมากโดยเฉพาะแนวริมถนนเทอดไทและคลองบางหลวง (บางกอกใหญ่) จำนวนมากทำให้ย่านตลาดพลูมีชื่อเสียงมากขึ้นไปอีกในแง่ของการเป็นย่านการค้าที่มีคนจีนอาศัยอยู่เยอะในจังหวัดธนบุรี แม้ว่าพื้นที่ปลูกพลูจะลดน้อยลงไปแต่ย่านตลาดพลูในช่วงทศวรรษ 2480 กลับเติบโตมากขึ้นและหลากหลายมากขึ้น มีการนำสินค้าอาหารทะเลมาขายมากขึ้น และธุรกิจการค้าแบบใหม่ เช่น ร้านทอง ร้านตัดเสื้อ ร้านขายยาแผนโบราณไทยจีน ทั้งยังมีแหล่งบันเทิงสมัยใหม่อย่างโรงภาพยนตร์ และแหล่งบันเทิงอื่น ๆ เช่น โรงยาผีหนัง โรงบ่อนเกิดขึ้นในย่านตลาดพลู ดังคำบอกเล่าของนายตี๋ แซ่ลือ ที่เล่าว่า

“...แต่ก่อนเมื่อครั้งเป็นเด็กได้เดินไปดูหนังที่วิกสูง ตรงถนนตลาดพลู คนเยอะมาก คนฝั่งถนนมาที่นี้กันทั้งนั้น คนพลุกพล่านตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน”²⁰⁹

²⁰⁷ กวี รัชชพลอริยคุณ. (2546). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนย่านตลาดพลู. หน้า 60.

²⁰⁸ แหล่งเดิม.

อย่างไรก็ดีแม้ว่าตลาดพลูจะเริ่มมีถนนที่เข้ามามีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะในด้านการคมนาคมและเศรษฐกิจ แต่สำหรับชาวสวนท้องถิ่นในตลาดพลูเองยังคงนิยมการเดินทางด้วยระบบคูคลองที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ดังคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนในตลาดพลูเวลานั้นยังนิยมเดินทางสัญจรด้วยเรือ โดยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 การเดินทางทางเรือของชาวตลาดพลูทำได้สะดวกขึ้นเนื่องจากมีเรือแท็กซี่วิ่งไปทั่วท่าน้ำราชวงศ์และเรือเมล์ของบริษัทนายเลิศวิ่งไปปากคลองตลาด²¹⁰ ในขณะที่เดียวกันปฏิเสธไม่ได้ว่าการมาถึงของถนนทำให้ชุมชนตลาดพลูสามารถเดินทางได้อย่างสะดวกมากขึ้น โดยการเดินทางมายังตลาดพลูสะดวกมากขึ้นจากการที่มีรถเมล์สายต่าง ๆ เปิดให้บริการขนส่งสาธารณะเป็นทางเลือกนอกจากการเดินทางด้วยเรือและรถไฟ²¹¹ จากคำบอกเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นถึงทางเลือกของประชาชนในการเดินทางมากขึ้น รวมถึงความสะดวกสบายในการเดินทางไปยังจังหวัดพระนครรวมถึงการเดินทางของเจ้าหน้าที่ในการเดินทางตรวจตราราชการมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า นอกเหนือจากถนนและรถประจำทางแล้วการขยายตัวของเมืองในพื้นที่ธนบุรียังมีสาธารณูปโภคด้านไฟฟ้าและน้ำประปาเป็นปัจจัยเสริมการขยายตัวของเมืองด้วยแต่พื้นที่ในธนบุรีที่มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้นั้นเป็นเพียงบางพื้นที่เท่านั้น ดังปรากฏว่าจังหวัดธนบุรีเริ่มมีไฟฟ้าใช้ครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยมีเพียงพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและริมคลองสายสำคัญที่ไฟฟ้าสามารถเข้าถึง เนื่องจากเป็นที่อยู่อาศัยของขุนนางคนสำคัญ เช่น คลองบางบางกอกใหญ่ ที่ตลอดสองฝั่งคลองเป็นบ้านเรือนของขุนนาง ข้าราชการ ถือได้ว่าคลองบรรดาศักดิ์²¹² ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงมีการเปลี่ยนชื่อจาก “บริษัท ไฟฟ้าสยาม จำกัด” ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “บริษัท ไฟฟ้าไทย คอร์ปอเรชั่น จำกัด” เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2482 ต่อมาเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2488 โรงไฟฟ้าวัดเลียบและโรงไฟฟ้าสามเสน ได้ถูกเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรโจมตีทิ้งระเบิดจนเสียหายใช้การไม่ได้ ทำให้พระนครและธนบุรีตกอยู่ในความมืดมิด ต่อมาบริษัท ไฟฟ้าไทย คอร์ปอเรชั่น จำกัด ได้จัดการซ่อมโรงไฟฟ้าวัดเลียบ ที่ได้รับความเสียหายไม่มากนักให้ใช้การได้ โดยใช้เวลาเพียงสองเดือนจึงกลับมาให้บริการได้ อย่างไรก็ตามการใช้ไฟฟ้าใน

²⁰⁹ อ่างใน ชัยัญญาภรณ์ ลาดเสนา. (2553). *โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่าตลาดพลู กรุงเทพมหานคร*. หน้า 94.

²¹⁰ กวี รัชภัทลอรียคุณ. (2546). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนย่านตลาดพลู*. หน้า 60.

²¹¹ อ่างใน แหล่งเดิม. หน้า 69.

²¹² วุฒิสว นวลหอม. (2554). *พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ.2398 – 2488*. หน้า 131.

จังหวัดธนบุรียังคงกระจุกตัวอยู่บริเวณเขตเทศบาลนครธนบุรีเท่านั้นเพราะโรงไฟฟ้าวัดเลียบที่รับผิดชอบการให้ไฟฟ้าในจังหวัดธนบุรีนั้นให้บริการครอบคลุมแค่เขตเทศบาลเท่านั้น โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีถนนตัดผ่าน เพราะการเดินสายไฟฟ้าจำเป็นต้องเดินสายพาดตามแนวถนนเท่านั้น ทำให้อำเภอชั้นนอกที่อยู่นอกเหนือเขตเทศบาลนั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้²¹³

สำหรับการให้บริการน้ำประปาในจังหวัดธนบุรีนั้นมีสภาพคล้ายกับการให้บริการไฟฟ้า กล่าวคือ จังหวัดธนบุรีเริ่มมีการให้บริการน้ำประปาครั้งแรกในทศวรรษ 2470 อันเป็นผลจากการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า เพราะว่าเป็นวงท่อประปาข้ามมาจากจังหวัดพระนคร ในระยะแรกนั้นมีการวางท่อประปาไปที่โรงพยาบาลศิริราชเท่านั้น ต่อมาจึงวางท่อมาถึงโรงพยาบาลคนเสียจริต (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน) และโรงพยาบาลโรคติดต่อเท่านั้น การที่วางท่อได้เพียงสองแคว้นนั้นเป็นเพราะว่า จังหวัดธนบุรียังไม่มีถนนตัดถนน เพราะการวางท่อประปาจำเป็นต้องอาศัยแนวถนนเป็นแนวการวางท่อเท่านั้น ทำให้ประปามีการให้บริการที่จำกัดในบริเวณเขตเทศบาลที่มีถนนเท่านั้น²¹⁴ ในทศวรรษ 2480 ยังปรากฏว่าในพื้นที่จังหวัดธนบุรีมีปัญหาขาดแคลนน้ำบริโภค ดังในรายงานกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ. 2483 ว่า บ่อน้ำ หรือ สระในอำเภอบางขุนเทียน ตลิ่งชัน ขาดแคลนน้ำเพราะบ่อน้ำแห้งทุกบ่อ และน้ำตามคลองต่างก็เค็มขึ้นเช่นกัน ซึ่งทางการแก้ไขโดยการใช้เรือสูบน้ำจืดจากคลองภาษีเจริญไปยัง คลองตาปลั่ง ไหลเข้าคลองบางบอน แล้วจึงไหลเข้าคลองด่าน²¹⁵

จากข้อมูลเกี่ยวกับการให้บริการไฟฟ้าและน้ำประปาในจังหวัดธนบุรีที่ได้ยกมาแสดงให้เห็นว่า แม้ในช่วงทศวรรษ 2480 ในจังหวัดธนบุรีจะมีถนนและรถประจำทางที่เป็นปัจจัยการขยายตัวของเมืองเกิดขึ้นแล้ว แต่บริการไฟฟ้าและน้ำประปาที่เป็นปัจจัยเสริมการขยายตัวของ

²¹³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร0201 / 279 เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การสาธารณูปโภค ไฟฟ้า เรื่อง นายเจือ ไทยรัตน์ ในนามบริษัท ประชานิยม จำกัด ขอสัมปทานตั้งโรงไฟฟ้า อำเภอบางขุนเทียน (19 กุมภาพันธ์ – 12 เมษายน พ.ศ. 2492).

²¹⁴ ไม่ใช่แค่ระบบประปาแต่ยังรวมถึงระบบน้ำบาดาลใน พ.ศ. 2492 ที่เทศบาลได้พยายามแก้ปัญหาประปาในเขตเทศบาลที่เสียหายจากการที่ท่อส่งน้ำจากพระนครเสียหายในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ด้วยการขุดบ่อน้ำบาดาลสองบ่อ ที่ปลายถนนลาดหญ้า ตำบลคลองสาน และกระจายจ่ายน้ำไปตามถนนต่าง ๆ ที่มีท่อประปาเก่าอยู่เดิม อ้างอิง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร0201 / 281 เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การสาธารณูปโภค ประปา เรื่อง โครงการ 5 ปี บูรณะและขยายการประปากรุงเทพฯ พ.ศ. 2492.

²¹⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5 .3 .4 27/33 เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองพลำกั๋ง ทูพภิกขภัย เรื่อง ราษฎรฮัตต์คัดน้ำบริโภค ในจังหวัดพระนครและธนบุรี พ.ศ. 2482.

เมืองนั้นยังคงจำกัดขอบเขตอยู่มาก ประเด็นต่อไปที่จะกล่าวถึงคือ การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในจังหวัดธนบุรี โดยเฉพาะในย่านตลาดพลูซึ่งอยู่ไม่ไกลจากอำเภอบางขุนเทียนเท่าไรนัก ส่งผลให้เกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นในอำเภอบางขุนเทียนหรือไม่ อย่างไร

3.2 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและประชากรในอำเภอบางขุนเทียน อันเป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2484 โดยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไทยไปยังพม่าและบริติชมาลายาซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกทั้งรัฐบาลไทยยังได้ประกาศเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นและได้รับดินแดนอินโดจีนบางส่วนที่เสียให้ฝรั่งเศสคืนหลังจากกองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดครองอินโดจีนได้²¹⁶ การที่รัฐบาลไทยอนุญาตให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย ทำให้รัฐบาลไทยปรับนโยบายทางการค้าใหม่ในภาวะสงคราม โดยทางไทยได้จัดเตรียมสินค้า โดยเฉพาะ เสบียงอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภคให้กับกองทัพญี่ปุ่น นโยบายดังกล่าวนี้มีผลต่อจังหวัดธนบุรีซึ่งเป็นแหล่งผลิตสินค้าทางการเกษตรทั้งสิ้นผัก สวนผลไม้ นาข้าว ที่กองทัพญี่ปุ่นต้องการอย่างมากทำให้เกษตรกรชาวสวนมีรายได้เพิ่มขึ้นเพราะราคาสินค้าการเกษตร ถึงแม้ว่าราคาพืชผลทางการเกษตรจะถีบตัวสูงขึ้นทำให้ชาวสวนธนบุรีมีรายได้เพิ่ม แต่ก็ต้องเผชิญกับการขาดแคลนของสินค้าจำพวกอุปโภคบริโภค เป็นผลมาจากความต้องการเครื่องอุปโภคบริโภคของกองทัพญี่ปุ่นเองทำให้ราคาสินค้าเพิ่มสูงขึ้นทุก²¹⁷ ดังนั้นแม้ว่าชาวสวนจะขายผลผลิตจากสวนตัวเองได้ราคามากขึ้นแต่ก็ต้องซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่ราคาเองก็สูงขึ้นอีกหลายเท่าตัวด้วยเช่นกัน

ความเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นในธนบุรีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 คือการเพิ่มขึ้นของประชากร อันเนื่องมาจากการอพยพเข้ามาของคนต่างถิ่นโดยเฉพาะชาวไทยจากฝั่งพระนครที่หลบหนีภัยสงครามเข้ามาในธนบุรี เช่น บริเวณจอมทอง อำเภอบางขุนเทียน (จะได้กล่าวรายละเอียดต่อไปข้างหน้าในหัวข้อ 3.5) นอกจากชาวบ้านในจังหวัดพระนครจะมาหลบภัยสงครามแล้วยังมีชาวจีนจำนวนมากได้อพยพหลบภัยสงครามเข้ามาพื้นที่รองสวนของธนบุรีที่มีอยู่

²¹⁶ดู แกมสุข นุ่มนนท์. (2548). **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สายธาร; สุภาพร บำรุงวงศ์. (2546). **การเรียกร้องและการปกครองดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2491**. อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

²¹⁷วัลลี นวลหอม. (2554). **พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ.2398 – 2488**. หน้า 123-127.

อย่างมากมาย โดยเฉพาะในอำเภอบางขุนเทียนที่ไม่ได้ตกเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์จึงค่อนข้างปลอดภัยจากภัยสงคราม การทิ้งระเบิดเองก็ปรากฏเพียงน้อยครั้งเท่านั้นจึงไม่กระทบกับวิถีชีวิตทั่วไป²¹⁸ สอดคล้องกับคำบอกเล่าของ เพ็ญ เตียมสะอาด หรือ ตาเบิ้ม ที่ว่า

“ช่วงที่เป็นวัยรุ่น กองทัพญี่ปุ่นได้บุกไทยปี 2484 เพื่อใช้เป็นทางผ่านไปพม่า อินเดีย และมลายู และเป็นฐานเสบียงบำรุงกองทัพ ในย่านคลองจึงมีเรือญี่ปุ่น (ใช้เรือข้าวของไทยบรรทุกของ บรรทุกปืน) เป็นเรือพ่วง แถบสมุทรปราการ ทำข้าม มหาชัย เพื่อขนสินค้าเกษตรเป็นอาหารในกองทัพ บางลำบรรทุกปืนเต็มลำเรือ ตาเบิ้มเริ่มเข้ารุ่นหนุ่มแล้ว ก็เที่ยวไปหาทหารญี่ปุ่นอยู่เรื่อย ๆ ที่ทำข้าม เพราะมีพวกอยู่ทางนั้นชวนกินเหล้าบ้าง รำวงบ้าง คาดหวังว่าจะขโมยอาวุธปืนเอาไว้มาก แต่ไม่เคยสำเร็จ เคยมีเครื่องบินฝรั่งลงมาทิ้งระเบิดแถบนี้ 3 – 4 ลูก ถึงกับถดินขึ้นมาเป็นโคก”²¹⁹

เหตุผลอีกประการหนึ่งของการอพยพมายังจังหวัดธนบุรีคือ การที่จังหวัดธนบุรีเป็นจุดเชื่อมต่อของผู้อพยพจากพระนครที่ต้องการเดินทางหลบหนีไปยังจังหวัดต่าง ๆ ได้ด้วย ทั้งนี้ทางฝั่งธนบุรีจะมีรถมารับส่งผู้โดยสารบริเวณเชิงสะพานพุทธยอดฟ้า²²⁰ เมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้วผู้อพยพที่อพยพมายังจังหวัดธนบุรีบางส่วนได้เดินทางกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมก่อนสงครามแต่ก็พบว่าผู้อพยพที่ได้ลงหลักปักฐานในจังหวัดธนบุรี ดังเช่นคำบอกเล่าของ ตะวัน มิสเกต

“คุณตาและคุณยายของดิฉันท่านก็อพยพมาอยู่บ้านสวนที่จอมทองนี้แหละคุณ ตาก็ไม่ได้กลับเข้าวังอีกค่ะ ท่านใช้ชีวิตที่บ้านสวนต่อจนถึงแก่กรรมไป คุณแม่บอกว่าตอนสงครามโลกมีการเปิดเส้นทางให้คนอพยพหนีสงครามไปหลายเส้นทางค่ะ”²²¹

คำบอกเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการอพยพของคนในจังหวัดพระนครที่อพยพเข้าในพื้นที่จังหวัดธนบุรีจำนวนมาก โดยเฉพาะคนจีนที่หลบหนีภัยสงครามเข้าไปในร่องสวนที่มีอยู่มากมาย

²¹⁸ แหล่งเดิม. หน้า 76.

²¹⁹ 3C Project. (2562). ย่านบางมด ก่อนมีสวน เคยมินา. (ออนไลน์).

²²⁰ หลวงเมือง. (2552). ตลาดพลู. หน้า 44.

²²¹ ตะวัน มิสเกต. สัมภาษณ์ 27 พฤษภาคม 2566.

ในธนบุรีโดยได้อาศัยหลบภัยจนสงครามสิ้นสุดลง ผู้อพยพบางส่วนได้เดินทางกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมก่อนสงคราม รวมถึงกรณีที่ผู้อพยพได้ลงหลักปักฐานในร่องสวนธนบุรีกลายเป็น ชาวบ้านชาวสวน และได้กลายเป็นประชาชนในจังหวัดธนบุรี ดังเช่นตัวอย่างของตาและยายของ ตะวันมิสเกตู ที่ได้ยกมากล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

3.3 การขยายตัวของเมืองในอำเภอชั้นนอก บางขุนเทียน ในบริบทของการจัดระเบียบปกครองท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 2480

นับตั้งแต่คณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พบว่าคณะราษฎรได้ปรับเปลี่ยนระบบการเมืองการปกครองโดยเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชน เห็นได้จากใน พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้จัดตั้งการปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบของเทศบาล ทั้งนี้การจัดระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลนี้มีผลให้เกิดการปกครองส่วนท้องถิ่นในกรุงเทพฯ และธนบุรีขึ้นโดยใน พ.ศ. 2479 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครกรุงเทพฯ และ พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครธนบุรี²²² เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2480 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2481 ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481 - 2487) รัฐบาลได้เสนอแก้ไขพระราชบัญญัติเทศบาล เนื่องจากเกิดปัญหาทางการบริหารขึ้นในเทศบาลหลายแห่งโดยเฉพาะการที่สภาเทศบาลหลายแห่งมีอายุการทำงานสั้น นายกเทศมนตรีต้องลงจากตำแหน่งในเวลาอันสั้นเนื่องด้วยสภาเทศบาลลงคะแนนไม่ไว้วางใจ บ้างก็เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะเทศมนตรีกับสภาเทศบาล สภาเทศบาลไม่ยอมผ่านงบประมาณประจำปีให้คณะเทศมนตรี ทำให้คณะเทศมนตรีไม่สามารถบริหารเทศบาลได้ ความไม่ลงรอยระหว่างคณะเทศมนตรีกับสภาเทศบาลทำให้ข้าหลวงประจำจังหวัดต้องแก้ปัญหาด้วยการสั่งยุบสภาเทศบาลเมือง ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ทำให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติเทศบาลเพื่อช่วยให้ฝ่ายบริหารเทศบาลสามารถบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้นโดยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอให้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างขององค์กรเทศบาลให้มีรูปแบบเป็นแบบคณะกรรมการ (The commission form) ให้เทศบาลมีองค์กรเพียงองค์กรเดียวที่มีอำนาจทั้งในฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติโดยนายกเทศมนตรีเป็นประธานสภาเทศบาลซึ่งทำให้คณะเทศมนตรีสามารถคุมสภาเทศบาลได้มากขึ้น หลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติเทศบาล

²²² ดู บทที่ 2 ของปริญญาานิพนธ์นี้.

พ.ศ. 2481 ได้ระยะหนึ่งก็ต้องมีการเสนอแก้ไขพระราชบัญญัติเทศบาลเนื่องจากปัญหาในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นยังไม่ได้คลี่คลายไปเท่าไรนัก ในเทศบาลหลายแห่งการบริหารงานของนายกเทศมนตรีและเทศมนตรียังคงมีปัญหาอยู่ กระทรวงมหาดไทยจึงเสนอร่างพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2486 ซึ่งเสนอแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยการกำหนดให้เพิ่มสมาชิกสภาเทศบาลประเภทที่ 2 ที่มาจากการแต่งตั้ง เพิ่มขึ้นจากสมาชิกสภาเทศบาลที่มาจากการเลือกตั้ง รวมถึงให้กระทรวงมหาดไทยสามารถเข้าควบคุมเทศบาลบางแห่งได้โดยตรง และเพิ่มจำนวนสมาชิกของสภาเทศบาลทั้ง 3 ประเภท (เทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล) ร่างพระราชบัญญัตินี้ได้ผ่านกระบวนการของรัฐสภาและประกาศใช้ใน พ.ศ. 2486²²³

น่าสนใจว่าเกือบตลอดระยะเวลาที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้นำรัฐบาล และมีการแก้ไขพระราชบัญญัติเทศบาลเพื่อแก้ไขปัญหาในการบริหารงานของเทศบาลที่เกิดขึ้นในเทศบาลหลายแห่ง เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่การกลายเป็นเมืองได้เกิดขึ้นในพื้นที่บางส่วนของธนบุรีดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว สำหรับบางขุนเทียนซึ่งเป็นอำเภอชั้นนอกอันห่างไกลของจังหวัดธนบุรีนั้นยังคงสภาพเป็นชนบท เป็นพื้นที่สวนผลไม้และไร่นา เส้นทางคมนาคมแบบใหม่ยังไม่ถึง การคมนาคมของผู้คนยังคงใช้เส้นทางทางน้ำดังเห็นได้จากเอกสารอำเภอที่กล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นของการคมนาคมเดินทางทางน้ำอยู่จำนวนมาก โดยเน้นไปที่การขุดลอกซ่อมคลองต่าง ๆ ที่ตื้นเขินขึ้นจากการใช้งาน ดังเอกสารมหาดไทย พ.ศ. 2479 ระบุว่า “ให้มีการพิจารณาจัดให้มีการขุดซ่อมคลองต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่การขนส่งและการเพาะปลูก”²²⁴ อย่างไรก็ตามเอกสารของกระทรวงมหาดไทยในช่วงทศวรรษ 2480 พบว่าคนในอำเภอบางขุนเทียนมีความต้องการให้มีถนนสำหรับใช้คมนาคมทางบก ด้วยเหตุนี้แม้ว่าทางภาครัฐจะยังไม่มีโครงการขยายแนวถนนสำคัญไปยังอำเภอรอบนอกในจังหวัดธนบุรี แต่เอกสารมหาดไทยชี้ให้เห็นว่าใน พ.ศ. 2481 เจ้าหน้าที่อำเภอและชาวบ้านในอำเภอบางขุนเทียนได้ร่วมมือกันสร้างถนนสาธารณะประโยชน์ระยะทางจากสถานีตำรวจท่าข้ามไปยังสถานีรถไฟบางบอน โดยอาศัยใช้แรงงานจากผู้ค้าวิชาชีพในการก่อสร้างถนนเส้นดังกล่าว²²⁵

²²³ สุวัสถี โภชน์พันธุ์. (2543). *เทศบาลและผลกระทบต่ออำนาจท้องถิ่น พ.ศ. 2476-2500*. หน้า 82-104.

²²⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มท.5 .3 .9 /40 เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองพลำกั๊ง ถนน สะพาน คลอง เรื่อง จังหวัดพระนครและธนบุรี หรือเรื่องของการขุดซ่อมคลองบางมด พ.ศ. 2479*.

²²⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มท.5 .3 .9 /170 เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองพลำกั๊ง ถนน สะพาน คลอง เรื่อง การขุดลอกคลองและทำถนนในท้องที่อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2481*.

เอกสารที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีถนนเพื่อสัญจรในพื้นที่ โดยเฉพาะถนนที่เป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่ในพื้นที่บางขุนเทียนทั้งสถานีรถไฟ บางบอน (ก่อสร้างทศวรรษ 2440) และสถานีตำรวจนครบาล (พ.ศ. 2466) กระนั้นก็ตามถนนที่เจ้าหน้าที่อำเภอและชาวบ้านในอำเภอบางขุนเทียนร่วมกันสร้างขึ้นนี้เป็นเพียงถนนดินที่ไม่มั่นคง โดยสร้างจากแรงงานมนุษย์เป็นหลักและขาดแคลนวิทยาการในการสร้างถนนแบบสมัยใหม่ที่แข็งแรง (วิทยาการสร้างถนนแบบสมัยใหม่เข้ามาถึงประเทศไทยในทศวรรษ 2490 โดยมาพร้อม กับที่ปรึกษาอเมริกันจำนวนมาก)

แม้อำเภอบางขุนเทียนจะพัฒนาน้อยกว่าย่านบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ย่านคลองสาน ย่านตลาดพลู แต่ในช่วงทศวรรษ 2480 ย่านบางขุนเทียนได้เกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นอยู่ เหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากสิ่งเหล่านี้

3.3.1 สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480

ในทศวรรษ 2480 กล่าวได้ว่าในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีสถานที่ราชการหลายแห่ง หลายประเภทตั้งอยู่ในพื้นที่นี้ มีทั้งสถานที่ราชการที่มีมาแต่เดิมนับตั้งแต่ทศวรรษ 2410 ได้แก่ ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียน โดยในช่วงทศวรรษ 2480 ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนยังคงตั้งอยู่ บริเวณริมทางรถไฟในที่ดินของวัดราชโอรสารามดังที่เป็นมานับตั้งแต่ทศวรรษ 2450²²⁶ และสถานี ตำรวจท่าข้าม พ.ศ. 2466²²⁷

รวมไปถึงสถานที่ราชการประเภทโรงเรียนโดยส่วนหนึ่งเป็นโรงเรียนที่มีมาก่อนหน้าแล้ว เช่น โรงเรียนวัดหนังที่มีมาตั้งแต่ก่อนหน้า พ.ศ. 2475 แล้ว โรงเรียนวัดหัวกระบือซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2475 พอเข้าสู่ทศวรรษ 2480 ได้มีการตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้นในอำเภอบางขุนเทียน ได้แก่ โรงเรียน ประชาบาลตำบลหัวโพธิ์ ก่อตั้งเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2480 (เปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนวัดบาง

²²⁶ตามข้อมูลประวัติสำนักงานเขตบางขุนเทียนพบว่าการย้ายที่ตั้งของสำนักงานเขตบางขุนเทียน เกิดขึ้นในพ.ศ. 2522 หรืออีก 4 ทศวรรษจากทศวรรษ 2480 โดยย้ายจากที่บริเวณวัดราชโอรสาราม ไปตั้งที่ บริเวณริมถนนธนบุรี-ปากท่อ หรือถนนพระรามที่สอง.

²²⁷ชินินทร์ ณรงค์น้อย. (2545). **ทัศนะของประชาชนต่อการให้บริการประชาชนของสถานี ตำรวจนครบาลท่าข้าม กองบังคับการตำรวจนครบาล 9**. หน้า 20.

บอน เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2495)²²⁸ และโรงเรียนวัดเลา ก่อตั้งเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2480²²⁹

เมื่อพิจารณาจากที่ตั้งของสถานที่ราชการที่ได้กล่าวมา อาจกล่าวได้ว่าศูนย์กลางของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 ยังคงอยู่ที่บริเวณบางนางนอง แถบริมคลองด่าน คือพื้นที่แถววัดนางนอง วัดราชโอรสาราม ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญของอำเภอบางขุนเทียนมาตั้งแต่อดีต

3.3.2 ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480

ชุมชนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480 กล่าวได้ว่ามีชุมชนใหญ่ที่เป็นชุมชนที่มีมาแต่เดิม เช่น ชุมชนแถบบางนางนองที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ชุมชนชาวมอญแถวบางกระดีที่มีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้พบว่าในทศวรรษ 2480 จากภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งขยายเข้ามาสู่ประเทศไทยทำให้มีคนจากฝั่งพระนครอพยพหนีภัยสงครามมาตั้งชุมชนขึ้นที่บริเวณจอมทอง อำเภอบางขุนเทียน ดังคำบอกเล่าของ ตะวัน มิสเกตุ ที่เล่าว่า

“ผู้คนในพระนครต้องอพยพหนีการทิ้งระเบิดมาอยู่ที่บ้านสวน จำได้ว่ามีซอยใกล้สามแยกจอมทองปัจจุบันชื่อซอยอพยพ ก็มาจากการหนีการทิ้งระเบิดสมัยสงครามโลกนี้เอง ซอยอพยพนั้นเกิดขึ้นเพราะมีการสร้างเส้นทางเพื่ออพยพคนจากในพระนครหนีสงครามโลกครั้งที่ 2 มาออกทางสวนซึ่งต้องใช้การเดินเท้าผ่านสวนผลไม้ เรื่อยไปผ่านเส้นทางคลองบางค้อ”²³⁰

ทั้งนี้ในปัจจุบันชื่อ “ซอยอพยพ” นั้นได้หายไปแล้ว เพราะได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็น “ซอยกิติราช” ตามโรงเรียนกิติราชที่ตั้งอยู่บริเวณซอยดังกล่าว ภายหลังโรงเรียนกิติราชได้ปิดทำการลงและได้เปลี่ยนชื่อเป็นซอยจอมทอง 6

สำหรับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของคนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480 ส่วนใหญ่คนในอำเภอบางขุนเทียนประกอบอาชีพทำการเกษตร ดังมีข้อมูลว่าที่แถวบางมดยังมีการทำ

²²⁸โรงเรียนวัดบางบอน. (2564). ประวัติโรงเรียนวัดบางบอน. (ออนไลน์).

²²⁹โรงเรียนวัดเลา (คณะศิษย์เทพสิทธิอุทิศ). (2566). ประวัติโรงเรียน. (ออนไลน์).

²³⁰ตะวัน มิสเกตุ. สัมภาษณ์ 27 พฤษภาคม 2566.

สวนส้มและที่บริเวณตำบลบางขุนเทียนยังมีการทำสวนส้มโอ²³¹ นอกจากนี้ชาวบ้านในพื้นที่อำเภอ บางขุนเทียนยังคงมีการทำนาข้าว แอวดตำบลบางบอน ตำบลบางมดรวมถึงพื้นที่ใกล้เคียง²³² (บริเวณที่ต่อมากลายเป็นถนนพระรามสอง) และตำบลบางกระบือ²³³ (แขวงเสมดำในปัจจุบัน) ทั้งนี้ ในช่วงทศวรรษ 2480 นี้ชาวบ้านที่ทำการเกษตรประสบปัญหาจากน้ำท่วมครั้งใหญ่ในจังหวัด ธนบุรีเมื่อ พ.ศ. 2485 อย่างไรก็ตามก็ชาวบ้านที่ทำสวนส้มยังยืนหยัดในการทำสวนส้มต่อไป ด้วยการ หนีไปซื้อกิ่งตอนจากจันทบุรีมาปลูก เนื่องจากชาวสวนจันทบุรีเคยนำกิ่งตอนส้มเขียวหวานไปปลูก ในชื่อ “ส้มแสงจันทร์”²³⁴ ขณะที่ชาวบ้านที่ทำนาข้าวได้เปลี่ยนมาปลูกสวนผลไม้ โดยเฉพาะ ส้ม เพราะส้มเป็นพืชที่ปลูกแล้วทำกำไรได้ดีกว่านาข้าวทำให้ชาวนาหันมาทำสวนกันมากขึ้น อีกทั้งยัง พบว่ามีชาวสวนจากบางช้างเข้ามาถือสวน (ขอเช่า) และปลูกส้มมากขึ้น โดยชาวสวนในบางขุน เทียนได้เปลี่ยนมาทำสวนด้วยวิธีของชาวสวนจากบางช้าง ดังที่ อติศร หมวกพิมาย นักวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ได้อธิบายเกี่ยวกับชาวสวนในบางขุนเทียนไว้ว่า

“ชาวสวนบางขุนเทียนมองว่า ชาวสวนบางช้างเป็นพวกที่ทำสวนเก่ง เป็นพวกที่ ร่ำรวยมีเงินมาถือสวนจำนวนมาก เมื่อได้ผลผลิตดีก็ชักชวนพรรคพวกของตนเข้ามาทำ สวนที่บางขุนเทียนเป็นอันมาก และลักษณะ วิธีการทำสวนของคนกลุ่มนี้กลายมาเป็น แบบอย่างแก่ชาวสวนเดิมได้ทำกัน”²³⁵

จะสังเกตเห็นได้ว่าในทศวรรษ 2480 ชาวนาในบางขุนเทียนเริ่มหันมาปลูกส้มมากขึ้น ส่วน การทำนาายังพบมากในบางบอน ท่าข้าม เสลมดำและบางกระบือ โดยเฉพาะที่บางกระบือทางอำเภอ บางขุนเทียนได้สร้างถนนสาธารณประโยชน์ดังปรากฏในเอกสารกระทรวงมหาดไทยว่า

²³¹สมพงษ์ กุลวโรตตมะ. (2546). แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองในพื้นที่สวนเดิมฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษาชุมชนเมืองคลองบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร. 36-42.

²³²ถนอม ทองสิมา. (2558). หน้า 161.

²³³หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5 .3 .9 /182 เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่อง สร้างถนน สาธารณประโยชน์ในตำบลเสลมดำ พ.ศ.2482.

²³⁴จรีพร กาญจนการุณ. (2551, กรกฎาคม - ธันวาคม). วิถีชีวิตชุมชนที่เปลี่ยนไปเกษตรกรชาวสวน ส้มบางมด. วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. 5(1): 43.

²³⁵อติศร หมวกพิมาย. (2545). ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์กับกรุงเทพฯและปริมณฑล พ.ศ.2513- 2517 : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ธุรกิจ และประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม. หน้า 80-81.

“ถนนสายนี้มีประโยชน์ในการสัญจรไปมาของเด็กนักเรียนในตำบลแสมดำและบางกระดี่ที่ต้องไปเรียนที่โรงเรียนประชาบาล บางกระดี่ 1 และประโยชน์ในฤดูน้ำ มีประโยชน์แก่ราษฎรสองฝั่งคลองสนามไชย 100 ครั้วเรือน จะได้ไปทำนาได้สะดวกดีขึ้น”²³⁶

อีกประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 ที่ขอกกล่าวถึงคือ แหล่งจับจ่ายซื้อหาสินค้า จากข้อมูลที่สืบค้นได้พบว่าในช่วงทศวรรษ 2480 ตลาดสำคัญแห่งหนึ่งในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนคือ ตลาดน้ำวัดไทร ซึ่งมีขึ้นเมื่อราวทศวรรษ 2470 - 2480 โดยตลาดน้ำแห่งนี้เกิดขึ้นเนื่องจากการย้ายสถานีรถไฟจากที่วัดราชโอรสาราม (วัดจอมทอง) มาตั้งสถานีรถไฟใหม่ที่วัดไทร ทำให้การค้าขายที่ตลาดน้ำบริเวณวัดราชโอรสาราม (วัดจอมทอง) และวัดนางนองชบเซาลง เพราะชนถ่ายสินค้าไม่สะดวก ตลาดน้ำจึงย้ายตามสถานีรถไฟมาที่วัดไทร²³⁷

ด้านวิถีชีวิตทางสังคมของผู้คนในอำเภอบางขุนเทียน จากข้อมูลที่ผู้วิจัยสืบค้นได้ ในที่นี้ผู้วิจัยขอกกล่าวถึงวิถีชีวิตทางสังคมของคนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนใน 2 มิติ มิติแรกคือ ศาสนา ประเพณี ของคนในพื้นที่ กล่าวได้ว่าผู้คนในอำเภอบางขุนเทียนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากวัดในพื้นที่ซึ่งมีทั้งวัดที่มีมานานแล้วและในทศวรรษ 2480 วัดเหล่านี้ยังคงอยู่ เช่น วัดหนึ่ง วัดนางนอง (ทั้ง 2 วัดนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่แขวงบางค้อ เขตจอมทอง ในปัจจุบัน) วัดราชโอรสาราม วัดไทร วัดสิงห์ (ทั้ง 3 วัดตั้งอยู่ในพื้นที่แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง ในปัจจุบัน) วัดบางกระดี่ (ตั้งอยู่ในพื้นที่แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน ในปัจจุบัน) วัดบางบอนรับวิสุตคามสีมา วันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2485²³⁸ (ตั้งอยู่ในพื้นที่แขวงบางบอนใต้ เขตบางบอน ในปัจจุบัน) ทั้งนี้ชุมชนบางชุมชนมีการสืบทอดรักษาประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้อย่างเหนียวแน่น เช่น ชุมชนคนเชื้อสายมอญแถบบางกระดี่ที่มีการจัดประเพณีตามวัฒนธรรม ความเชื่อ ของกลุ่มตนที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่ การไหว้ผีบรรพบุรุษ ประเพณีการโกนผมไฟหรือโกนจุกเด็ก ประเพณีการ

²³⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5 .3 .9 /182 เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่อง สร้างถนนสาธารณประโยชน์ในตำบลแสมดำ พ.ศ.2482.

²³⁷ ศิลปวัฒนธรรม. (2566). ตลาดน้ำวัดไทร ถึงตลาดน้ำวัดจอมทอง ที่เที่ยวดังยุคก่อนและการเปลี่ยนโฉมเพราะรถไฟชกกัน! (ออนไลน์).

²³⁸ ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศคณะสงฆ์ภาค 14. (2566). วัดบางบอน. (ออนไลน์).

บวช²³⁹ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่งสังฆตชะบาประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง ประเพณีการเล่น สะบ้า²⁴⁰

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของประชากรและสถานที่ราชการ รวมทั้งถนนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนที่ได้กล่าวในตอนต้นแล้ว อาจกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2480 ได้การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้ขยายตัวขึ้นจากในช่วงทศวรรษ 2410-2470 อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาจากวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงยังไม่สามารถกล่าวได้อย่างเต็มปากว่า พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเปลี่ยนมีสถานะเป็นเมืองแล้ว โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากนิยามความหมายของ “เมือง” ตามคำอธิบายทางภูมิศาสตร์ซึ่งส่วนหนึ่งของคำอธิบายระบุว่า เมืองหรือชุมชนเมืองนั้นประชากรส่วนใหญ่ของเมืองประกอบอาชีพหลักที่ไม่ใช่อาชีพด้านเกษตรกรรม²⁴¹ ดังนั้นการนิยามสถานะของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 นี้คงจะเหมาะกว่าที่จะระบุว่าพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 มีสถานะเป็น “ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองเริ่มขยายขึ้น”

3.4 การขยายตัวของเมืองในจังหวัดธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2490

ในทศวรรษ 2490 ได้เกิดการขยายตัวของเมืองในจังหวัดธนบุรีขึ้นอีกระลอก ดังปรากฏว่าในทศวรรษนี้ได้มีการขยายเส้นทางถนนในพื้นที่เทศบาลนครธนบุรีขึ้นหลายเส้น ได้แก่

ถนนจรัญสนิทวงศ์

ถนนจรัญสนิทวงศ์สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2492 เป็นถนนขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยาจากบริเวณแยกท่าพระจนถึงสะพานพระราม 6 การตัดถนนจรัญสนิทวงศ์ทำให้เกิดการพัฒนาและขยายตัวของพื้นที่เมืองทางตอนเหนือเชื่อมต่อกับแนวถนนทางฝั่งกำแพงเมืองเดิมของกรุงธนบุรี²⁴²

²³⁹สุภาพร มากแจ้ง. (2540). การศึกษาวิถีชีวิตของมอญบางขุนเทียน “มอญบางกระดี”. หน้า 46-70.

²⁴⁰นิริภัทร บาลศิริ. (2559). รายงานการวิจัย การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอัตลักษณ์ชุมชนมอญบางกระดี เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร. หน้า 81-93.

²⁴¹ศิริวิไล ธีระโรจนาร์ตน์. (2564). ภูมิศาสตร์เมือง. หน้า 9.

²⁴²สมพงษ์ กุลวโรตตมะ. (2546). เล่มเดิม. หน้า 45.

ถนนสุขสวัสดิ์

ใน พ.ศ. 2493 รัฐบาลได้ออกโครงการทางหลวงสายดาวคะนอง-ราษฎร์บูรณะ-ป้อมพระจุลจอมเกล้าฯ โดยตั้งชื่อถนนสายนี้ว่า “ถนนสุขสวัสดิ์” เพื่อเป็นเกียรติแก่ร้อยโทหม่อมเจ้าธัญญลักษณ์ สุขสวัสดิ์ นายช่างหัวหน้าการก่อสร้าง กรมทางหลวง ผู้ควบคุมการพัฒนาถนน ทั้งนี้การตัดถนนสุขสวัสดิ์ก็กล่าวได้ว่าเป็นการขยายถนนทางหลวงลงไปทางใต้ของจังหวัดธนบุรีเชื่อมต่อกับจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นเขตอุตสาหกรรมและโกดังเก็บสินค้าที่สำคัญ²⁴³ การตัดถนนสุขสวัสดิ์ส่งผลให้เกิดการตั้งชุมชนใหม่ ๆ ขึ้นตามสองฟากฝั่งถนน

ถนนเพชรเกษม

ใน พ.ศ. 2493 รัฐบาลได้ตัดถนนเพชรเกษม ถนนสายยาวที่สุดของประเทศซึ่งเป็นเส้นทางที่เชื่อมโยงเทศบาลนครธนบุรีเข้ากับจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันตกและภาคใต้²⁴⁴

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังจากตัดถนนเจริญวิสุทธิวงศ์และถนนสุขสวัสดิ์ได้ระยะหนึ่ง ต่อมาได้มีการตั้งอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินที่บริเวณวงเวียนใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2497 จึงมีการรื้อทางรถไฟสายมหาชัยซึ่งมีสถานีต้นทางอยู่ที่คลองสาน เปลี่ยนเส้นทางรถไฟช่วงวงเวียนใหญ่-คลองสาน เป็นถนนเจริญวิสุทธิ ย้ายสถานีต้นทางของทางรถไฟสายมหาชัยมาอยู่ที่วงเวียนใหญ่ ตัดถนนตากสินไปถึงดาวคะนอง การสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสิน เปลี่ยนแปลงเส้นทางรถไฟสายมหาชัย ตัดถนนสายใหม่คือถนนเจริญวิสุทธิและถนนตากสินขึ้นมา ทำให้วงเวียนใหญ่กลายเป็นศูนย์กลางการค้าทางบกแห่งใหม่ในเทศบาลนครธนบุรี²⁴⁵

ทั้งนี้เมื่อมองจากภาพรวมของพื้นที่เทศบาลนครธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2490 กล่าวได้ว่าในช่วงปลายทศวรรษ 2490 พื้นที่เทศบาลนครธนบุรีได้มีการขยายตัวของชุมชนหนาแน่นมากขึ้น ดังเห็นได้จากพระราชกฤษฎีกาการเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2498 ที่ระบุถึงสาเหตุของการออกพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ว่าด้วยสภาพท้องถิ่นที่เจริญก้าวหน้าขึ้น มีชุมชนอยู่หนาแน่นทั้งในเขตและนอกเขตเทศบาล ทำให้จำเป็นต้องมีการขยายเขตเทศบาลนครธนบุรีทางด้านเหนือ เพื่อให้เทศบาลจะได้ปกครองดูแลและปรับปรุงท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไป²⁴⁶ เมื่อพิจารณาประกอบกับข้อมูลเกี่ยวกับการขยายเส้นทางถนนในพื้นที่เทศบาลนครธนบุรีในช่วง

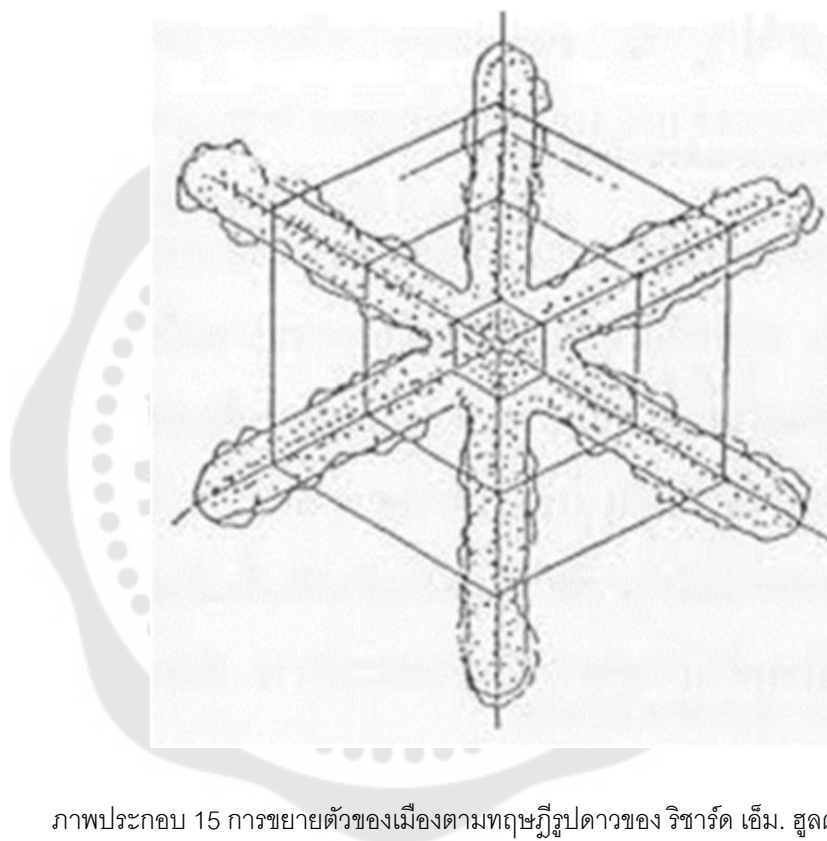
²⁴³Baania. (2560). *สวัสดิ์ความสุขที่สุขสวัสดิ์*. (ออนไลน์).

²⁴⁴วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2566). *ถนนเพชรเกษม*. (ออนไลน์).

²⁴⁵สมพงษ์ กุลวโรตตมะ. (2546). *เล่มเติม*. หน้า 45.

²⁴⁶พระราชกฤษฎีกาการเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2498. (2498, 7 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 72. ตอนที่ 42. หน้า 751.

ทศวรรษ 2490 ที่ได้กล่าวข้างต้น และแนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเมือง เช่น ทฤษฎีรูปดาว (Star theory) ของริชาร์ด เอ็ม. ฮูร์ด (Richard M. Hurd) ที่อธิบายว่าอิทธิพลของเส้นทางคมนาคมจะส่งผลให้เมืองขยายตัวออกไปตามเส้นทางคมนาคม ประชาชนจะอยู่อาศัยกันหนาแน่นบริเวณใกล้เคียงกับเส้นทางคมนาคม²⁴⁷ พอจะกล่าวได้ว่าการขยายเส้นทางถนนคงเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นในพื้นที่เทศบาลนครธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2490

ภาพประกอบ 15 การขยายตัวของเมืองตามทฤษฎีรูปดาวของ ริชาร์ด เอ็ม. ฮูร์ด

ที่มา: จารุวรรณ ขำเพชร. (2564). มนุษย์เมือง ว่าด้วยสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

หน้า 86

²⁴⁷จารุวรรณ ขำเพชร. (2563). มนุษย์เมือง ว่าด้วยสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. หน้า 86.

3.5 การขยายตัวของเมืองในอำเภอชั้นนอก บางขุนเทียน ในบริบทของการจัดระเบียบ ปกครองท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 2490

การเมืองไทยในช่วงทศวรรษ 2490 เป็นยุคที่คณะทหารภายใต้การนำของพลโทผิน ชุณหะวัณ (ยศในขณะนั้น) ได้ทำรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 โดยคณะรัฐประหารอ้างเหตุผลว่ารัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ล้มเหลวในการแก้ปัญหาขาดแคลนข้าวบริโภคภายในประเทศและปัญหาเศรษฐกิจเสื่อมโทรมภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมทั้งปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุมที่เกิดขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ปัญหาการคอร์รัปชันในหมู่ผู้แทนราษฎรและข้าราชการ ตลอดจนปัญหากรณีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลสวรรคต ซึ่งคณะนายทหารภายใต้การนำของพลโทผิน ชุณหะวัณ มองว่ารัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ไม่สามารถหาตัวคนร้ายผู้ลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้²⁴⁸ ทั้งนี้สาเหตุที่แท้จริงของการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 มาจากความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ระหว่างฝ่ายทหารกับรัฐบาลพลเรือนนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงใน พ.ศ. 2488 เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2490 ที่พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยได้รับการสนับสนุนจากนายปรีดี พนมยงค์²⁴⁹ การรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ส่งผลทางการเมืองให้คณะราษฎรผู้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทยเป็นระบอบประชาธิปไตยได้หมดอำนาจและสิ้นสุดบทบาททางการเมือง²⁵⁰ นอกจากนี้การรัฐประหารครั้งนี้ยังส่งผลให้กองทัพบกมีบทบาทครอบงำการเมืองของประเทศ รวมทั้งทำให้ฝ่ายอนุรักษ์นิยมอันได้แก่ฝ่ายนิยมเจ้าและฝ่ายขุนนางเก่ากลับมามีอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองอีกครั้งหนึ่งผ่านระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ในระบอบนี้ประชาชนมีอำนาจทางการเมืองลดลง แต่สถาบันพระมหากษัตริย์มีอำนาจมากขึ้น เช่น การแต่งตั้งสมาชิก

²⁴⁸ ดู สุชิน ตันติกุล. (2557). รัฐประหาร พ.ศ. 2490. กรุงเทพฯ: มติชน; สุพจน์ ด้านตระกูล. (2552). ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

²⁴⁹ สุจิต บุญบงการ. (2562). ทหารกับการพัฒนาการเมืองไทย. หน้า 29-31; ประสงค์ สุ่นศิริ. (2543). ปฏิวัติ รัฐประหาร ทหารกับนักการเมือง. หน้า 161.

²⁵⁰ บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ. (2563). การเมืองไทยร่วมสมัย. หน้า 73-74; โดม ไกรปกรณ์. (2563). เส้นทางประชาธิปไตย. หน้า 84.

วุฒิสภา ได้ตามพระราชอัธยาศัย โดยที่สถาบันทางการเมืองที่มาจากประชาชน เช่น รัฐสภา ไม่สามารถเข้าไปควบคุมหรือตรวจสอบการแต่งตั้งได้²⁵¹

ในบริบททางการเมืองช่วงทศวรรษ 2490 ที่กองทัพและฝ่ายอนุรักษนิยมได้สร้างการเมืองในลักษณะที่ลดอำนาจทางการเมืองของประชาชน เพิ่มอำนาจของสถาบันกษัตริย์ พบว่าในส่วนของการปกครองท้องถิ่นเป็นไปในทิศทางกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ส่วนท้องถิ่น เนื่องด้วยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่คณะรัฐประหารของพลโทผิน ชุณหะวัณ เชิญมาเป็นหัวหน้าคณะรัฐประหารเพื่อช่วยในการสร้างเอกภาพในหมู่ทหารและช่วยให้คณะรัฐประหารได้รับการสนับสนุนจากประชาชนมากขึ้น โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2491 สืบเนื่องต่อมาถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2500 * รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำเนินนโยบายกระจายอำนาจไปสู่ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นให้มากขึ้น ดังปรากฏว่าในการประชุมคณะรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2493 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสนอหลักการให้กระจายอำนาจการปกครองส่วนภูมิภาค จัดให้มีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ข้าหลวงประจำจังหวัด แต่กระทรวงมหาดไทยให้ความเห็นว่ายังไม่พร้อมจะให้มีการเลือกตั้งข้าหลวงประจำจังหวัด สำหรับการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านนั้นตามกฎหมายลักษณะการปกครองท้องถิ่นซึ่งใช้อยู่ในเวลานั้นได้กำหนดไว้แล้วให้กำนันผู้ใหญ่บ้านมาจากการเลือกตั้งของประชาชน²⁵² อย่างไรก็ดีใน พ.ศ. 2494 กองทัพได้ทำรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลผ่านการประกาศแถลงการยึดอำนาจทางวิทยุ สาเหตุการรัฐประหารครั้งนี้เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 (ใช้ในช่วง พ.ศ. 2492-2494) มีบทบัญญัติไม่ให้ข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมือง ดังนั้นคณะรัฐประหารภายใต้การนำของจอมพลผิน ชุณหะวัณ (ยศในขณะนั้น) จึงไม่สามารถควบคุมบริหารราชการแผ่นดินได้อย่างเด็ดขาดเนื่องจากสมาชิกคณะรัฐประหารเป็นนายทหาร ไม่สามารถดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้เพราะขัดกับรัฐธรรมนูญ ดังนั้นคณะรัฐประหารจึงทำการยึดอำนาจอีก

²⁵¹ดู สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2553). แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2491-2500). หน้า 100-101; เกษียร เตชะพีระ. (2554, มกราคม - มีนาคม). “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข: ที่มาและที่ไป”. *ฟ้าเดียวกัน*. 9(1): 96-102; ฌ็อง-โพล ใจจริง. (2564). *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม*. หน้า 122-123.

* ข้อมูลเกี่ยวกับการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่างพ.ศ. 2491-2500 นำมาจาก สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2551). *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย*. หน้า 67-86.

²⁵²สุวัศดี โภชนพันธ์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 108-109.

ครั้งเพื่อยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ. 2492 แล้วนำรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 กลับมาใช้อีกครั้งเพื่อให้ข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้ คนจากกองทัพสามารถดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้ การรัฐประหารครั้งนี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งและได้แต่งตั้งสมาชิกคณะรัฐประหารดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี*

การตั้งรัฐบาลชุดใหม่ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2494 ส่งผลต่อนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ดังปรากฏว่ากระทรวงมหาดไทยได้เสนอร่างพระราชบัญญัติบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2495 ซึ่งกำหนดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้นำของส่วนราชการประจำจังหวัด ขณะเดียวกันพระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้อำนาจหน้าที่ในการปกครองส่วนภูมิภาคซึ่งเคยกระจายอยู่กับกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ กลับมารวมอยู่ที่กระทรวงมหาดไทย สำหรับการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นพบว่า ก่อนหน้าการรัฐประหาร พ.ศ. 2494 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความต้องการกระจายอำนาจและกิจการบางอย่างไปให้ท้องถิ่นตามแบบอย่างของประเทศในระบอบประชาธิปไตยอย่างสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ดังเห็นได้จากในการประชุมคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2493 ได้มีการพิจารณาปรับปรุงระบบการบริหารราชการแผ่นดินโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสนอหลักการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ให้ปรับปรุงระบบเทศบาลให้ก้าวหน้า กระจายอำนาจและกิจการบางอย่างจากส่วนกลางไปให้เทศบาลมากขึ้น ในการประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งนี้ทางกระทรวงมหาดไทยได้ให้ความเห็นว่าการจะดำเนินการตามแนวนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จำเป็นจะต้องมีการแก้ไขกฎหมายเทศบาลก่อนเพื่อปรับปรุงโครงสร้างและกลไกของเทศบาล ให้กระทรวงมหาดไทยมีอำนาจในการควบคุมกิจการของเทศบาลได้เข้มแข็งมากขึ้น เพื่อให้รัฐบาลสามารถควบคุมดูแลการดำเนินงานของรัฐบาลให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ทั้งนี้การแก้ไขกฎหมายเทศบาลมาทำได้สำเร็จหลังเกิดการรัฐประหาร พ.ศ. 2494 โดยในพ.ศ. 2495 กระทรวงมหาดไทยได้เสนอร่างพระราชบัญญัติเทศบาลซึ่งกำหนดให้สภาเทศบาลมีสมาชิก 2 ประเภทคือสมาชิกประเภทที่ 1 ซึ่งมาจากการเลือกตั้งและสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งมาจากการแต่งตั้งโดยกระทรวงมหาดไทย เพื่อให้สมาชิกสภาเทศบาลประเภทที่ 2 คอยเป็นพี่เลี้ยงให้สมาชิกประเภทที่ 1 สาระสำคัญอีกประการหนึ่งของร่างพระราชบัญญัติเทศบาลของกระทรวงมหาดไทยคือ ให้กระทรวงมหาดไทยตั้งกิจการบางอย่างของเทศบาลมาดำเนินงานเอง เช่น กิจการไฟฟ้าและ

*ข้อมูลเกี่ยวกับการรัฐประหาร พ.ศ. 2494 สรุปร้อยจาก บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ. (2563). เล่มเดิม.

ประกาศของเทศบาลนครกรุงเทพที่กระทรวงมหาดไทยจะดึงกลับมาดำเนินงานเอง ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลของกระทรวงมหาดไทยนี้ได้ผ่านกระบวนการทางรัฐสภาและประกาศใช้ เป็น “พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496”²⁵³

นอกจากกฎหมายเทศบาล พ.ศ. 2496 (ซึ่งเริ่มเข้ากระบวนการทางนิติบัญญัติมาตั้งแต่ พ.ศ. 2495) แล้วในช่วงเวลาใกล้เคียงกันรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกกฎหมายอีกฉบับหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความมุ่งหมายของรัฐบาลในการควบคุมจัดการเมืองและชนบทคือ พระราชบัญญัติการผังเมืองและผังชนบท พ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นกฎหมายที่แสดงให้เห็นถึงความมุ่งหมายของรัฐบาลในการจัดการพื้นที่ทางกายภาพของเมืองให้ถูกสุขลักษณะ มีความสะดวกสบาย หรือส่งเสริมการเศรษฐกิจ²⁵⁴

ภายใต้บรรยากาศทางการเมืองในช่วงทศวรรษ 2490 ที่ฝ่ายรัฐมุ่งลดอำนาจทางการเมืองของประชาชน พร้อมทั้งกระชับอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่นให้อยู่ภายใต้การควบคุมของกระทรวงมหาดไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2490 เมื่อพิจารณาในส่วนของอำเภอบางขุนเทียนพบว่า การจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2490 ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เชิงกายภาพของอำเภอบางขุนเทียน เห็นได้จากการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2498 ซึ่งเนื้อหาของกฎหมายฉบับนี้ทำให้พื้นที่ทางกายภาพของอำเภอบางขุนเทียนเปลี่ยนไปจากขอบเขตตามพระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2479 โดยอำเภอบางขุนเทียนจัดอยู่ในพื้นที่หลักเขตที่ 4 ซึ่งขอบเขตของบางขุนเทียนในพื้นที่หลักเขตที่ 4 นี้ประกอบด้วยตำบลบางค้อและบางส่วนของตำบลบางขุนเทียน แต่พื้นที่กายภาพของอำเภอบางขุนเทียนตามพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2498 นั้นอำเภอบางขุนเทียนจัดอยู่ในพื้นที่หลักเขตที่ 6 ซึ่งขอบเขตของบางขุนเทียนในพื้นที่หลักเขตที่ 6 ประกอบด้วย ตำบลบางค้อ และตำบลบางขุนเทียน²⁵⁵

ความเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2490 คือในช่วงทศวรรษ 2490 ได้เกิดการตัดและขยายถนนอีก 3 สายในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้แก่

²⁵³ สุวัสถ์ โภชนพันธ์. (2543). เล่มเดิม. หน้า 108-125.

²⁵⁴ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์. (2560). เล่มเดิม. หน้า 97-98.

²⁵⁵ พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2498. (2498, 7 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 72. ตอนที่ 42. หน้า 751.

ถนนจอมทอง-ดาวคะนอง

ถนนจอมทอง-ดาวคะนอง หรือ ถนนจอมทอง เป็นถนนที่ตัดจากถนนประชาธิปไตย บริเวณคลองดาวคะนอง และตัดไปทางตะวันตกของถนนประชาธิปไตยเข้าไปยังท้องที่อำเภอบางขุนเทียน เชื่อมต่อกับถนนวุฒากาศที่สามแยกจอมทองและสิ้นสุดลงบริเวณริมคลองด่าน (ดูรูปที่ 17) อย่างไรก็ตามก็เอกสารหลายลักษณะที่เกี่ยวข้องกับถนนจอมทอง-ดาวคะนองนั้นค่อนข้างจะมีอยู่จำกัด ไม่สามารถระบุปีในก่อสร้างถนนดังกล่าวได้ชัดเจน แต่เอกสารจำพวกภาพถ่ายได้ให้รายละเอียดที่น่าสำคัญ คือ “แผนที่เขตสัมปทานไฟฟ้า อำเภอบางขุนเทียน ธนบุรี” (สะกดตามต้นฉบับ) ลงวันที่ 24 กันยายน 2491 (ดูภาพที่ 16) โดยเผยให้เห็นแนวถนนจอมทอง แต่ปรากฏในชื่อของ “ถนนหลวง” จึงเชื่อได้ว่าการก่อสร้างถนนจอมทองก่อน พ.ศ. 2491 นอกจากนั้นก็มีหลักฐานที่เชื่อได้ว่าการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างถนนจอมทองตั้งแต่ พ.ศ. 2486 ปรากฏชื่อเป็น “ถนนอพยพ”²⁵⁶ จึงเชื่อได้ว่าถนนจอมทองถูกสร้างตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2486 และสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2500

ถนนวุฒากาศ

มีข้อมูลระบุว่าในทศวรรษ 2500 รัฐบาลได้มีการขยายเส้นทางถนนใหม่ลงไปทางใต้ของย่านตลาดพลู โดยทำการตัดถนนเส้นใหม่ต่อจากถนนเทอดไท ผ่านพื้นที่สวนไปขนานกับเส้นคลองด่าน ถนนใหม่เส้นนี้ชื่อว่า “ถนนวุฒากาศ” โดยตั้งตามชื่อผู้ออกค่าใช้จ่ายในส่วนตัวในการตัดถนน คือ “หลวงเชิดวุฒากาศ” เป็นอดีตนายทหารยศพันเอก ผู้มีภูมิลำเนาอยู่ย่านนี้ โดยได้มีการขอบริจาคที่ดินจากชาวบ้านในการตัดถนนในทศวรรษ 2500²⁵⁷ อย่างไรก็ตามถนนวุฒากาศน่าจะมีการสร้างถนนก่อนหน้าทศวรรษ 2500 เนื่องจากภาพแผนที่ทางอากาศของกรมแผนที่ทหารที่ถ่ายไว้เมื่อ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2495 ได้เผยให้เห็นแนวถนนวุฒากาศหรือถนนตลาดพลู – นางนอง (ดูภาพที่ 17) จึงเชื่อได้ว่าถนนวุฒากาศสร้างก่อน พ.ศ. 2495 ทั้งนี้ในส่วนของการตั้งชื่อถนนวุฒากาศมีหลักฐานจากเอกสารร้องทุกข์ของสำนักนายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2499 ว่าด้วยเรื่อง “สร้างถนนดาวคะนอง - จอมทอง และตลาดพลู – นางนอง (15 ตุลาคม พ.ศ. 2499 – 21 มิถุนายน พ.ศ. 2500)” ซึ่งร้องทุกข์ผ่านทางรัฐมนตรีวัฒนธรรมเมื่อครั้งไปตรวจราชการที่อำเภอบางขุนเทียนพบว่า ถนนดาวคะนอง - จอมทอง และตลาดพลู – นางนอง ยังไม่เชื่อมต่อกันเพราะติดทางรถไฟ เพราะการ

²⁵⁶ สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. กทม. 4.2.1.6/156 เอกสารกรุงเทพมหานคร เรื่อง การพิจารณาคำร้องเรียนของนางจงจิตต์ เพียรพร้อมเรื่องการรังวัดตรวจสอบโฉนดที่ดินเขตบางขุนเทียน (17 มีนาคม – 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523).

²⁵⁷ กวี รัชพลกริชกุล. (2546). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนย่านตลาดพลู. หน้า 69.

รถไฟยังไม่ยินยอมให้ถนนทั้งสองสายเชื่อมกันโดยได้นำเอารั้วมาขึ้น อย่างไรก็ตามดีภายหลังการรถไฟก็ยินยอมให้ถนนทั้งสองสายเชื่อมต่อกัน ประชาชนสามารถเดินทางได้สะดวกยิ่งขึ้น ต่อมาในวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 จอมพลแปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้เดินทางไปเปิดใช้งานถนนตลาดพลู – นางนอง โดยขนานนามว่า “ถนนวุฒากาศ”²⁵⁸

ถนนเอกชัย

ถนนเอกชัย หรือ ทางหลวงจังหวัดสมุทรสาคร-ธนบุรี เป็นถนนที่เชื่อมต่อกับถนนจอมทอง ภายหลังที่มีการสร้างสะพานข้ามคลองด่าน ถนนเอกชัยจึงทำหน้าที่เชื่อมต่อจังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดธนบุรีผ่านท้องที่อำเภอบางขุนเทียนและอำเภอเมืองสมุทรสาคร ซึ่งสร้างขนานไปกับทางรถไฟสายคลองสาน – มหาชัย แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของถนนที่กำลังจะเข้ามามีบทบาทสำคัญแทนที่รถไฟ โดยถนนเอกชัยนั้นอยู่ในการดูแลของกรมโยธาเทศบาล ซึ่งได้มีการสำรวจมาตั้งแต่ พ.ศ. 2497 โดยสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2507²⁵⁹ นอกจากการสร้างถนนเอกชัยแล้วยังมีโครงการก่อสร้างถนนแยกจากถนนเอกชัยในพื้นที่บางบอนไปเชื่อมกับถนนในท้องที่ตำบลบางแค อำเภอภาษีเจริญ ยาว 1,500 เมตร

3.6 สถานทีราชการในพื้นที่บางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2490

ในทศวรรษ 2490 กล่าวได้ว่าในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีสถานทีราชการหลายแห่งหลายประเภท ตั้งอยู่ในพื้นที่นี้ มีทั้งสถานทีราชการที่มีมาแต่เดิมได้แก่ ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียน โดยในช่วงทศวรรษ 2490 ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนยังคงตั้งอยู่บริเวณริมทางรถไฟในที่ดินของวัดราชโอรสาราม

สำหรับสถานทีราชการประเภทโรงเรียนพบว่าในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2490 นอกจากโรงเรียนที่มีมาแต่เดิม เช่น โรงเรียนวัดหนัง โรงเรียนวัดราชโอรส ได้มีการตั้งโรงเรียนแห่งใหม่ขึ้น เช่น โรงเรียนมัธยมวัดสิงห์ (ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2496) โรงเรียนประชาบาลวัดใหม่บัว

²⁵⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร 0201 / 368 เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี เรื่อง สร้างถนนดาวคะนอง - จอมทอง และตลาดพลู - นางนอง (15 ตุลาคม 2499 – 21 มิถุนายน 2500).

²⁵⁹ จังหวัดธนบุรี. (2506). การบริหารงานจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2505-2506. หน้า 21.

พัน โรงเรียนประชาบาลวัดท่าข้าม โรงเรียนประชาบาลสถานีพรหมแดน รวมทั้งมีการซ่อมแซมโรงเรียนประชาบาลวัดกำแพง (ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2475)²⁶⁰

นอกจากนี้ตามเอกสารจดหมายเหตุของกระทรวงมหาดไทย พบว่าเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ได้มีเอกชนยื่นเรื่องขอสัมปทานจากกระทรวงมหาดไทยเพื่อขอตั้งโรงไฟฟ้าในอำเภอบางขุนเทียน ณ บริเวณริมคลองด่าน ใกล้กับสถานีตำรวจบางขุนเทียนและที่ตั้งที่ว่าการอำเภอบางขุนเทียน ติดกับรางรถไฟ (ดูรูปที่ 16) ผู้ขอสัมปทานดังกล่าวคือ นายเจือ ไทยรัตน์ ผู้แทนของบริษัท ประชานิยม จำกัด ซึ่งยื่นขอสัมปทานผ่านกรมโยธาเทศบาลไปถึงกระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้ กระทรวงมหาดไทยมีความเห็นว่า “ท้องที่อำเภอบางขุนเทียนอยู่ในเขตต์จำหน่ายของบริษัท ไฟฟ้าไทยคอร์ปอเรชั่น จำกัด (โรงไฟฟ้าวัดเลียบ) ซึ่งทางการจะให้สัมปทานแก่บุคคลอื่นจำหน่ายไฟฟ้าได้ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากบริษัทฯ เสียก่อน”²⁶¹ (พื้นที่ตำบลบางค้อและตำบลบางขุนเทียนในอำเภอบางขุนเทียนอยู่ในพื้นที่เขตเทศบาล) ซึ่งทางบริษัท ไฟฟ้าไทยคอร์ปอเรชั่น จำกัดฯ ยินยอมให้ทางการมอบสัมปทานให้กับนายเจือ โดยให้เหตุผลว่า อายุขัยของสัมปทานของบริษัท ใกล้จะหมดอายุแล้ว²⁶² ทั้งบริษัท ไฟฟ้าไทยคอร์ปอเรชั่นและทางการเห็นตรงกันว่าควรมอบสัมปทานโรงไฟฟ้าให้กับเอกชน เพื่อไม่ห่วงงความเจริญของท้องถิ่น ดังนั้นในอำเภอบางขุนเทียน บริเวณใกล้กับที่ว่าการอำเภอก็เริ่มมีไฟฟ้าใช้เป็นที่แรก ๆ ในอำเภอบางขุนเทียน ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการตั้งโรงไฟฟ้าในอำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นพื้นที่ชายขอบห่างไกลเช่นนี้คือ ความ

²⁶⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-3 สร0201 / 110 เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง การปลูกสร้างโรงเรียนในอำเภอบางขุนเทียน การสร้างโรงเรียนประชาบาล วัดใหม่บัวพัน วัดนางนอง วัดท่าข้าม วัดกำแพง และสถานีพรหมแดน อำเภอบางขุนเทียน (31 สิงหาคม 2499 – 13 ธันวาคม 2499).

²⁶¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร0201 / 279 เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การสาธารณูปโภค ไฟฟ้า เรื่อง นายเจือ ไทยรัตน์ ในนามบริษัท ประชานิยม จำกัด ขอสัมปทานตั้งโรงไฟฟ้าอำเภอบางขุนเทียน (19 กุมภาพันธ์ – 12 เมษายน พ.ศ. 2492).

²⁶² บริษัท ให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า “บริษัทฯ จะตกมาเป็นของรัฐตั้งแต่วันที่ 2493 ภายใต้กรมโยธาเทศบาล การ ไฟฟ้าก็ไม่สามารถขยายการจำหน่ายไฟฟ้าได้จนกว่าปี 2495 เพราะเครื่องกำเนิด(กำเนิด)ไฟฟ้าใหม่ที่จะเพิ่มขึ้นอาจจะสร้างเสร็จในต้นปี 2495 ฉะนั้นเพื่อไม่ห่วงงความเจริญของท้องถิ่น ในเมื่อรัฐบาลยังไม่พร้อมที่จะทำการขยายการพาดสายจำหน่ายไฟฟ้าขณะนี้จึงเห็นควรอนุญาตให้ผู้ร้องได้รับสัมปทานตั้งโรงไฟฟ้าที่อำเภอบางขุนเทียน”.

ปลอดภัย ดังปรากฏว่าในช่วงทศวรรษ 2490 พบเอกสารร้องทุกข์เรื่องโจรผู้ร้ายในเวลากลางคืน²⁶³ ซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขในสัญญาสัมปทาน ข้อที่ 17 เรื่องกำหนดวงโคมถนนสาธารณะในเขตสัมปทาน ซึ่งเป็นข้อกำหนดที่โรงไฟฟ้าจำเป็นต้องให้บริการไฟริมทางบนถนนสาธารณะ สำหรับเขตสัมปทานของโรงไฟฟ้าคือบริเวณริมคลองด้านตั้งแต่ วัดหนังจนถึงบริเวณวัดสิงห์ ดังนั้นการใช้ไฟฟ้าในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2490 ยังมีขอบเขตจำกัดในบริเวณเขตสัมปทานเท่านั้น กว่าที่ไฟฟ้าจะกระจายออกไปมากขึ้นต้องรอถึงทศวรรษ 2500 เสียก่อน ทั้งนี้ข้อมูลจากหนังสือประวัติตระกูลม่วงศิริ ซึ่งมาอยู่ที่ย่านบางบอนมาตั้งแต่ทศวรรษ 2450 ทำให้ทราบว่า เมื่อปลายทศวรรษ 2490 ในตำบลบางบอนซึ่งเป็นตำบลที่อยู่ห่างไกลในอำเภอบางขุนเทียนนั้น ชาวบ้านที่เริ่มมีอันจะกิน (ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนแต่ใจ) ได้ซื้อเครื่องกำเนิดไฟฟ้ามาที่บ้านไฟฟ้าใช้กันในบริเวณคลองบางบอน รวมทั้งมีการซื้อโทรทัศน์มาชมเพื่อความบันเทิง ทำให้มีชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงพากันวิ่งเพื่อมาชมโทรทัศน์จนติดดินอยู่เป็นประจำ²⁶⁴

เมื่อพิจารณาจากที่ตั้งของสถานที่ราชการในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2490 ประกอบกับพื้นที่การจ่ายไฟฟ้าในบางขุนเทียนช่วงเวลานี้ อาจกล่าวได้ว่าความเจริญและความสำคัญของพื้นที่ในอำเภอบางขุนเทียนเริ่มขยายจากบริเวณแถบบางนางนอง ออกมาถึงบริเวณวัดสิงห์ อย่างไรก็ตามพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ในอำเภอบางขุนเทียน เช่น บางบอน แสมดำ ยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชนที่เป็นพื้นที่ชนบท เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างไฟฟ้ายังเข้าไปไม่ถึง

²⁶³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร0201 / 277 เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง ไฟฟ้าถนนดาวคะนอง - บ่อมพระจุล อำเภอราษฎร์บูรณะ จังหวัดธนบุรี (14 สิงหาคม 2500 – 31 ตุลาคม 2500).

²⁶⁴ อำพล ม่วงศิริ. (2561). จากชัฏเถาสู่เจ้าพระยา ประวัติตระกูลม่วงศิริ. หน้า 246-247.

ภาพประกอบ 16 แผนที่เขตสัมปทานไฟฟ้า อำเภอบางขุนเทียน ธนบุรี

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร0201 / 279. เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการ

คณะรัฐมนตรี การสาธารณูปโภค ไฟฟ้า เรื่องนายเจือ ไทยรัตน์ ในนามบริษัท ประชานิยม จำกัด ขอ
สัมปทานตั้งโรงไฟฟ้า อำเภอบางขุนเทียน (19 กุมภาพันธ์ - 12 เมษายน พ.ศ. 2492).

ภาพประกอบ 17 ภาพถ่ายทางอากาศ อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2495

แสดงให้เห็นถึงแนวถนนวุฒากาศและถนนจอมทอง

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

3.7 ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2490

ชุมชนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2490 กล่าวได้ว่ามีทั้งชุมชนใหญ่ที่มีมาแต่เดิม เช่น ชุมชนแถบบางนางนองที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ชุมชนชาวมอญแถวบางกระบือที่มีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้จากภาพถ่ายทางอากาศเมื่อ พ.ศ. 2495 ชี้ให้เห็นว่าการตั้งบ้านเรือนของผู้คนในอำเภอบางขุนเทียนนั้น ในท้องที่ตำบลบางค้อ ตำบลบางขุนเทียนและตำบลบางมด ผู้คนยังคงตั้งถิ่นฐานโดยอยู่ตามแนวคลอง สำหรับความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ส่วนนี้ยังเบาบาง มีประชากรอยู่อาศัยไม่มากนัก ในขณะที่ส่วนบริเวณทางเหนืออย่างตลาดพลู ที่มีถนนเทอดไท พบว่ามีความหนาแน่นของบ้านเรือนมาก รวมถึงทางด้านทิศตะวันออกที่มีถนนสุขสวัสดิ์พบว่าเริ่มมีการก่อตัวของชุมชนใหม่ริมถนน โดยที่ชุมชนสุขสวัสดิ์กล่าวได้ว่าเป็นชุมชนแรก ๆ ในอำเภอบางขุนเทียนที่ได้ขยับขยายตัวเองจากชุมชนสังคมน้ำมาสู่ชุมชนสังคมบกตามชุมชนในธนบุรีและกรุงเทพฯ

วิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียนในทศวรรษ 2490 ยังคงวิถีชีวิตแบบชนบท ประกอบอาชีพทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน จากคำบอกเล่าของ พระครูสกลกิจวิธาน (กล้า อภิชาติ) เจ้าอาวาสวัดเลา ที่ได้ใช้ชีวิตวัยเด็กในทศวรรษ 2490 ว่า

“ชาวบ้านที่นี่ (บริเวณวัดเลา) ทั้งหมดเป็นชาวนาน มีตั้งแต่สวนมะไฟ ลำไย มะนาว สวนส้ม เวลาชาวบ้านเดินทางกันก็คือใช้เรือเป็นหลัก คลองข้างวัด(คลองสนามชัย) ไปได้หมดเลย ทั้งคลองวัดยายร่ม คลองบางมด ไปได้ถึงตลาดวัดไทรเลย บางครั้งชาวบ้านที่นี่เขาก็เอาน้ำตาลมะพร้าวมาหมักทำเป็นเหล้าบ้าง กุ้งหอยปูปลาในคลองมีเยอะมากเลยนะ อุดมสมบูรณ์มากไม่เหมือนสมัยนี้”²⁶⁵

จากคำบอกเล่าของพระครูสกลกิจวิธาน ได้แสดงให้เห็นถึงการประกอบอาชีพทำการเกษตรของชุมชนบริเวณวัดเลารวมถึงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติทั้งบนพื้นดินและในแม่น้ำลำคลอง (ภายหลังมีถนนพระรามที่สอง สวนผลไม้ที่มีอยู่มากในบริเวณนี้จึงเริ่มหายไป) และพบว่าจากคำบอกเล่าข้างต้นชาวบ้านวัดเลามีวิถีการผลิตสุราพื้นบ้านไว้ดื่มกันในชุมชน เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างหนึ่ง และคำบอกเล่าของ มาลัย สุขสุทธิ ชาวบ้านและชาวนานในคลองบางประทุน ตำบลบางขุนเทียนว่า

²⁶⁵ พระครูสกลกิจวิธาน (กล้า อภิชาติ). สัมภาษณ์ 19 มิถุนายน 2566.

“ชาวบ้านที่นี่มีสวน ทำสวนเป็นอาชีพ บ้างสวนก็ปลูกส้มเขียวหวาน ส้มโอบ้าง แม่ของยาย ยังเคยรับจ้างเก็บส้มให้เขาเลย ไปรับจ้างเก็บถึงที่บางมดเลย บางทีก็มีคนจีน มาจากที่อื่น มาเช่าที่ ทำสวนบ้าง เลี้ยงหมูบ้าง พอหมดสัญญาเขาก็กลับไป ชาวบ้านชอบ พายเรือไปทำบุญที่วัดบางปะทุนอก วัดบางปะทุนในเป็นประจำ”²⁶⁶

คำบอกเล่าของทั้งพระครูสกลกิจวิธานและมาลัย สุขสุทธิ เผยให้เห็นถึงวิถีชีวิตการ ประกอบอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก ทั้งการทำสวนส้มโอ ส้มบางมด มะไฟ ฯลฯ รวมถึงพบว่า มี คนจีนที่เข้ามาอาศัยเช่าที่ในการทำสวนและการเลี้ยงหมู รวมถึงพบว่ามี การรับจ้างเก็บส้ม เช่นใน กรณีของแม่ ของมาลัย สุขสุทธิ

นอกจากนั้นใน พ.ศ. 2493 พบว่าพื้นที่ท่าข้ามบริเวณริมชายฝั่งทะเลอ่าวไทย มีการตั้ง สหกรณ์นิคมนาเกลือ²⁶⁷ โดยได้เวนคืนพื้นที่ในท้องที่ อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี มาตั้งแต่ พ.ศ. 2483 และได้นำพื้นที่ดังกล่าวมาจัดตั้ง สหกรณ์นิคมนาเกลือ ขึ้นตรงกับ สหกรณ์นิคมบ้านไร่ ซึ่งเป็นนิติบุคคลที่มีสิทธิ์ขาดในการพัฒนา และดูแลท้องที่ เช่น การสร้างถนน การขุดคลอง โรงเรียน สถานีอนามัย เป็นต้น โดยมีชุมชนใน สหกรณ์นิคมนาเกลืออยู่ด้วยกัน 10 ชุมชน มีประกอบอาชีพส่วนใหญ่คือการทำนาเกลือ นากุ้ง ทำ นา และประมง²⁶⁸

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอกล่าวเสริมข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนอีก เล็กน้อยว่า การดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2490 ยังคงขาดแคลนสาธารณูปโภคสมัยใหม่ที่เอื้อความสะดวกในการใช้ชีวิตอย่างไฟฟ้าและน้ำประปา กรณีของไฟฟ้านั้นดังที่ได้กล่าวในหัวข้อ 3.4 แล้วว่าแม้ในทศวรรษ 2490 จะมีโรงไฟฟ้าตั้งขึ้นใน อำเภอบางขุนเทียนแล้วแต่พื้นที่การให้บริการไฟฟ้ายังจำกัดอยู่ที่บริเวณแถบบางนางนองออก

²⁶⁶มาลัย สุขสุทธิ. สัมภาษณ์ 22 เมษายน 2566.

²⁶⁷ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องกำหนดการรับจดทะเบียนสหกรณ์นิคมนาเกลือ. (2493, 7 สิงหาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 67 ตอนที่ 43 หน้า 3,264.

²⁶⁸จึงทำให้พื้นที่ชายฝั่งทะเลทั้งหมดในอำเภอบางขุนเทียนไม่ได้อยู่ในการรับผิดชอบของอำเภอบางขุนเทียน แต่เป็นอำนาจของ สหกรณ์นิคมบ้านไร่ ในการรับผิดชอบดูแลพัฒนาท้องที่ รายละเอียดเพิ่มเติมใน วิถีตา งามปัญญา. (2546). **การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวเชิง นิเวศ**. บทที่ 4.

มาถึงบริเวณวัดสิงห์ สำหรับน้ำประปานั้นในช่วงทศวรรษ 2490 พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนยังไม่มีน้ำประปาใช้ จำเป็นต้องรอจนถึงทศวรรษ 2500 จึงมีโครงการประปาในธนบุรี เพื่อให้ประปาครอบคลุมจังหวัดธนบุรี เพราะได้รับการเรียกร้องจากประชาชนในจังหวัดธนบุรี ใน 5 อำเภอคือ **อำเภอบางขุนเทียน อำเภอภาษีเจริญ อำเภอรามัญบุรี และกิ่งอำเภอหนองแขม**²⁶⁹ (เน้นโดยผู้วิจัย) แต่โครงการดังกล่าวก็ถูกยกเลิกไป จึงทำให้อำเภอบางขุนเทียนยังไม่มีน้ำประปาหรือน้ำบาดาล

ด้านวิถีชีวิตทางสังคมของผู้คนในอำเภอบางขุนเทียน จากข้อมูลที่ผู้วิจัยสืบค้นได้ ในที่นี้ผู้วิจัยขอกล่าวถึงชีวิตทางสังคมของคนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนใน 2 มิติ มิติแรกคือ ศาสนา ประเพณี ของคนในพื้นที่ กล่าวได้ว่าผู้คนในอำเภอบางขุนเทียนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากวัดในพื้นที่ซึ่งมีทั้งวัดที่มีมานานแล้วและในทศวรรษ 2490 วัดเหล่านี้ยังคงอยู่ เช่น วัดหนึ่ง วัดนางนอง วัดราชโอรสาราม วัดไทร วัดสิงห์ วัดบางกระบือ วัดบางบอน วัดบางขุนเทียนนอก วัดบางขุนเทียนกลาง วัดบางขุนเทียนใน วัดกก วัดโพธิ์แก้ว วัดยายร่ม รวมถึงมีการพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2495 ให้กับวัดสะแกงาม²⁷⁰ (ปัจจุบันตั้งอยู่ในแขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน) ทั้งนี้ชุมชนบางชุมชนมีการสืบทอดรักษาประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้อย่างเหนียวแน่น เช่น ชุมชนชาวสวนบางขุนเทียน ที่มีประเพณีที่ยึดโยงกับการประกอบอาชีพอย่าง ประเพณีการปลูกต้นไม้ ประเพณีการลอกเลน ประเพณีการรดน้ำส้มเขียวหวาน ประเพณีการมั่วกุ่ม²⁷¹

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของประชากรและสถานที่ราชการ รวมทั้งถนนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนที่ได้กล่าวในตอนต้นแล้ว อาจกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2480 - 2490 การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้ขยายตัวขึ้นจากในช่วงทศวรรษ 2410 - 2470 อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาจากวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกร จึงยังไม่สามารถกล่าวได้อย่างเต็มปากว่า พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเปลี่ยนมีสถานะเป็นเมืองแล้ว โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากนิยามความหมายของ “เมือง” ตามคำอธิบายทางภูมิศาสตร์ซึ่งส่วนหนึ่งของคำอธิบายระบุว่า เมืองหรือชุมชนเมืองนั้นประชากรส่วนใหญ่ของ

²⁶⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร0201 / 281 เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การสาธารณูปโภค ประปา เรื่อง โครงการ 5 ปี บูรณะและขยายการประปากรุงเทพฯ พ.ศ. 2492.

²⁷⁰ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2560). รายงานทะเบียนวัด. (ออนไลน์).

²⁷¹ สมพงษ์ กุลวโรตตมะ. (2546). แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองในพื้นที่สวนเดิมฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษาชุมชนเมืองคลองบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร. หน้า 85-88.

เมืองประกอบอาชีพหลักที่ไม่ใช่อาชีพด้านเกษตรกรรม ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าชุมชนในบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 มีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองเริ่มขยายขึ้น

3.8 สรุปท้ายบท

ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2470 ล่วงเข้าทศวรรษ 2480 เป็นช่วงระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลง แก่ฝั่งธนบุรีอย่างใหญ่หลวง จากเดิมที่ฝั่งธนบุรีมีบทบาทเป็นเพียงเมืองรองที่อยู่คู่กับกรุงเทพฯ มา โดยตลอด มีเพียงแม่น้ำเจ้าพระยากั้นระหว่างกันเท่านั้น แต่กลับมีการพัฒนาที่แตกต่างกันอย่าง เห็นได้ชัด การพัฒนาที่เกิดขึ้นในฝั่งพระนคร เมื่อพิจารณาในทางฝั่งธนบุรีนั้นกล่าวได้ว่าเดิมที่พื้นที่ ฝั่งนี้ได้รับการพัฒนาน้อยมาก แต่เมื่อมีการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าซึ่งเชื่อมต่อฝั่งพระนคร และฝั่งธนบุรี การพัฒนาพื้นที่ทางฝั่งธนบุรีจึงเริ่มต้นขึ้น อย่างไรก็ตามการพัฒนาในฝั่งธนบุรีได้ชะงัก ้งนไปบ้างในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เนื่องด้วยสะพานพระพุทธยอดฟ้าตกเป็นเป้าการโจมตีทาง อากาศ ภายหลังสงครามโลกสิ้นสุดลง การพัฒนาในฝั่งธนบุรีกลับขยายตัวอย่างต่อเนื่องในแนว ถนนต่าง ๆ พื้นที่หลายส่วนได้รับการพัฒนาให้เป็นย่านที่สำคัญต่าง ๆ ผ่านการพัฒนาระบบ คมนาคมทางบก

ถึงกระนั้นก็ตามการพัฒนาในฝั่งธนบุรียังคงกระจุกตัวอยู่ในบริเวณที่มีถนนตัดผ่านคือบริเวณ พื้นที่ชั้นในในเขตเทศบาล เมื่อพิจารณาอำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 ซึ่งมีการ พัฒนาพื้นที่ฝั่งธนบุรีสอดคล้องไปกับการพัฒนาฝั่งพระนคร พบว่าอำเภอบางขุนเทียนซึ่งอยู่ ห่างไกลและขาดแคลนเส้นทางคมนาคมทางบกกับเขตเมืองธนบุรีนั้นกระบวนการเป็นเมืองในบาง ขุนเทียนเกิดขึ้นน้อยมาก มีถนนเกิดขึ้นไม่กี่สาย พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่สวนและที่นา ผู้คนใน บางขุนเทียนยังคงใช้ชีวิตแบบพึ่งพาการเกษตรและใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลอง ใช้การสัญจร ทางน้ำเป็นหลัก เหมือนในอดีตที่เคยเป็นมา จึงกล่าวได้ว่าการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในฝั่งธนบุรี ช่วงทศวรรษ 2480-2490 ยังไม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากนักในอำเภอบางขุนเทียน เนื่องจากอำเภอบางขุนเทียนยังขาดแคลนเส้นทางคมนาคมทางบกที่สามารถเชื่อมต่อพื้นที่บางขุน เทียนกับส่วนต่าง ๆ ของจังหวัดธนบุรี ชุมชนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480-2490 มีลักษณะเป็น “ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองเริ่มขยายขึ้น”

บทที่ 4

จากชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองเริ่มขยายขึ้นสู่พื้นที่ชานเมืองกรุงเทพฯ: การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500 – 2520

ในบทนี้จะอธิบายถึงการเกิดขึ้นของการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2500 - 2520 ในบริบทที่การพัฒนาประเทศค่อย ๆ ขยายตัวไปยังพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ทั้งนี้ในส่วนของจังหวัดธนบุรีได้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นโดยมีระบบคมนาคมสมัยใหม่เป็นตัวเชื่อมโยงพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดธนบุรี ประเด็นสำคัญที่บทนี้ต้องการพิจารณาคือ ในบริบทที่จังหวัดธนบุรีกำลังเกิดการขยายตัวของเมืองนี้ อำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดธนบุรีได้เปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองหรือไม่ อย่างไร อะไรคือปัจจัยที่ทำให้อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2500 - 2520 เปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง

4.1 การพัฒนาประเทศไทยในทศวรรษ 2500: ยุคเผด็จการทหาร จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร

เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบกได้ยึดอำนาจจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งประสบปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองมาเกือบตลอดช่วงทศวรรษ 2490 ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จากสภาพการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวที่เป็น “การเมืองสามเส้า” มีการแข่งขันกันทางการเมืองระหว่างผู้มีอำนาจ 3 คน ฝ่ายหนึ่งคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ฝ่ายที่สองคือ พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ ฝ่ายที่สาม คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบก ประกอบกับเกิดการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลขึ้นหลายครั้ง เช่น เหตุการณ์กบฏวังหลวง พ.ศ. 2492 เหตุการณ์กบฏแมนฮัตตัน พ.ศ. 2494²⁷² มีหน้าซ้ำเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับจากการไปเยือนต่างประเทศใน พ.ศ. 2498 ได้เริ่มต้นโครงการพัฒนาประชาธิปไตยขึ้นด้วยการอนุญาตให้มีการเปิดการปราศรัยหรือ “การไฮด์ปาร์ค” ที่ท้องสนามหลวงและตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ จากนั้นได้มีการตราพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2498 ขึ้นเพื่อให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองแข่งขันกัน ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งขึ้น

²⁷²ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2548). การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. บทที่ 1-2; บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ. (2563). การเมืองไทยร่วมสมัย. บทที่ 3; ฌัฐพล ใจจริง. (2566). รัฐประหาร พ.ศ. 2500. (ออนไลน์).

ในการเลือกตั้งครั้งนี้ จอมพลป.พิบูลสงคราม ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรก ผลการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคเสรีมนั่งคศิลลาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถึง 83 ที่นั่งจากทั้งหมด 160 ที่นั่ง ภายหลังจากเลือกตั้งทั่วไปครั้งนี้ได้เกิดการประท้วงการเลือกตั้งโดยนิสิต นักศึกษา ซึ่งมองว่าพรรคการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โกงการเลือกตั้ง ทั้งนี้การประท้วงการเลือกตั้งได้ขยายมาสู่ประชาชนซึ่งมารวมตัวกันประท้วงการเลือกตั้ง ด้วยสถานการณ์การเมืองที่เกิดขึ้น รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงได้ประกาศภาวะฉุกเฉินในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2500 น่าสนใจว่า จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบกได้เดินทางมาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นสถานที่ที่กลุ่มผู้ประท้วงรัฐบาลมาชุมนุมกัน โดยจอมพลสฤษดิ์ได้กล่าวปราศรัยและรับทราบความไม่พอใจของนิสิตนักศึกษาและประชาชน รวมทั้งอนุญาตให้นิสิตนักศึกษา เดินขบวนประท้วงรัฐบาลได้ ทำให้จอมพลสฤษดิ์เริ่มได้รับความนิยมนักศึกษาและประชาชนมากขึ้น ในขณะที่ความนิยมของจอมพลแปลกและพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ นั้นเสื่อมความนิยมลงอย่างรวดเร็ว²⁷³ ด้วยปัญหาที่รุมเร้ารัฐบาล ในที่สุดได้เกิดการปฏิวัติโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2500 ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

การปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ขึ้นมากมาย ด้านการเมืองนั้นจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วง พ.ศ. 2501 - 2506 ได้บริหารประเทศในรูปแบบของเผด็จการทหาร ขณะเดียวกันได้มีการเชิดชูสถาบันกษัตริย์ให้มีความสำคัญขึ้นอีกครั้งเพื่อเป็นการสร้างภาพลักษณ์และความมั่นคงให้แก่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ในฐานะรัฐบาลที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์²⁷⁴ ทั้งนี้การปกครองแบบเผด็จการทหารที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใช้นี้จะได้รับการสานต่อโดยจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากจอมพลสฤษดิ์ เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2506 และอยู่ในตำแหน่งผู้นำประเทศมาจนถึงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516²⁷⁵

ในบรรยากาศของการปกครองแบบเผด็จการเช่นนี้ ด้านการปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังคงรวมศูนย์อำนาจในการปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ที่ราชการส่วนกลาง ท้องถิ่นอยู่ภายใต้การควบคุมของกระทรวงมหาดไทยและข้าราชการส่วนภูมิภาค การ

²⁷³เฉลิม มลิลลา. (2518). **รัฐประหาร พ.ศ. 2500 ในประเทศไทย**. หน้า 111-122.

²⁷⁴ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2548). **เล่มเดิม**. บทที่ 3-6.

²⁷⁵แหล่งเดิม. บทที่ 7; อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2550). **บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ. 2506-2516**. อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเพียงกลไกที่ส่งเสริมอำนาจของราชการส่วนกลาง เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในช่วง 3 ปีแรก จอมพลถนอม ไม่ได้เปลี่ยนแปลงระบบการปกครองส่วนท้องถิ่น มาใน พ.ศ. 2509 รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ถึงจะปรับเปลี่ยนการปกครองส่วนท้องถิ่นโดยใช้อำนาจของประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 326 เพื่อจัดระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลด้วยการยุบสภาตำบลและคณะกรรมการตำบลที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลและสามารถดำเนินงานได้อย่างอิสระ ให้มีเพียงสภาตำบลที่ไม่เป็นนิติบุคคล โดยมีคณะกรรมการสภาตำบลที่ประกอบด้วย กรรมการโดยตำแหน่ง กรรมการโดยการแต่งตั้งของ นายอำเภอ และกรรมการที่มาจากกรรมาธิการเลือกตั้ง ทั้งนี้โดยภาพรวมแล้วกล่าวได้ว่าการปรับเปลี่ยนการปกครองส่วนท้องถิ่นที่รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร จัดทำนี้เป็นการจัดการปกครองท้องถิ่นให้สภาตำบลมีฐานะเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของการบริหารส่วนภูมิภาค ไม่ได้กระจายอำนาจในการบริหารงานราชการส่วนท้องถิ่นให้ท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมดูแลทรัพยากรของท้องถิ่นนั้น ๆ เอง²⁷⁶

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่าในบริบทโลกในช่วงที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของไทยนั้นประเทศสหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน การทหาร การศึกษา และเทคโนโลยี แก่ประเทศกำลังพัฒนา เพื่อให้ประเทศกำลังพัฒนาที่เลือกอยู่ฝ่ายโลกเสรีประชาธิปไตย สามารถช่วยสหรัฐอเมริกาในการต่อสู้กับการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์²⁷⁷ ในด้านเศรษฐกิจนั้นสหรัฐอเมริกาได้เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศไทย²⁷⁸ ดังปรากฏว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งใช้ในระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2509 มีความคล้ายคลึงกับรายงาน A public development program for Thailand ของธนาคารโลกซึ่งสหรัฐอเมริกามีอิทธิพลอยู่เบื้องหลัง คือเน้นการลงทุนของรัฐในด้านโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (สร้างถนน เขื่อน โรงไฟฟ้า ท่าเรือ พลังงาน สาธารณูปโภคอื่น ๆ) มุ่งพัฒนา

²⁷⁶ ภูมิสาร ตันไชย. (2557). การกระจายอำนาจและประชาธิปไตยในประเทศไทย. หน้า 32.

²⁷⁷ ดู โบเยอร์, พอล. (2561). ประวัติศาสตร์อเมริกา: ความรู้ฉบับพกพา. แปลโดย ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ; และ อาวุธ ชีระเอก. หน้า 216-217; สมพงษ์ ชูมาก. (2555). ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคปัจจุบัน (ทศวรรษ 1990 สู่ทศวรรษแรกแห่งศตวรรษที่ 21). หน้า 376-381.

²⁷⁸ ดู อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. (2526). สหรัฐอเมริกากับนโยบายเศรษฐกิจไทย (1960-1970). รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2546). กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

ภาคอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ขณะเดียวกันก็มุ่งพัฒนาภาคการเกษตรให้มีผลผลิตสูงขึ้น ตลอดจนส่งเสริมให้ต่างประเทศเข้ามาลงทุนในไทย²⁷⁹

ผลของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross National Product-GNP) ซึ่งหมายถึงมูลค่าของสินค้าและบริการที่เกิดขึ้นในชาติในรอบหนึ่งปี เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2501 (3 ปีก่อนหน้าประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1) นั้นผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของไทยอยู่ที่ 47,021 ล้านบาท ต่อมาใน พ.ศ. 2506 (2 ปีนับจากประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1) ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของไทยเพิ่มขึ้นเป็น 68,921 ล้านบาท และใน พ.ศ. 2511 (2 ปีแรกของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2) ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของไทยเพิ่มขึ้นเป็น 117,046 ล้านบาท²⁸⁰

ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าในระยะแรกของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาตินั้นประเทศไทยยังไม่มีทุนสำหรับการเริ่มต้น ภาครัฐจึงสะสมทุนโดยส่งเสริมทั้งทางตรงและทางอ้อมให้เกษตรกรเพิ่มการผลิตทางการเกษตรป้อนตลาด เพื่อที่รัฐบาลจะได้ดึงรายได้จากภาคเกษตรกรรมมาเป็นทุนในการพัฒนาประเทศ²⁸¹ อย่างไรก็ตามด้วยรัฐบาลต้องการสนับสนุนให้ภาคอุตสาหกรรมในประเทศเติบโต จึงมีการกดราคาสินค้าเกษตรให้มีราคาต่ำเพื่อให้ผู้ลงทุนในภาคอุตสาหกรรมสามารถลดต้นทุนการผลิต ดังเห็นได้ชัดจากการที่รัฐบาลมีการเรียกเก็บ “ค่าพรีเมียมข้าว” ซึ่งเป็นค่าธรรมเนียมพิเศษที่รัฐบาลเรียกเก็บจากพ่อค้าที่ส่งข้าวออกไปขายในต่างประเทศ การเรียกเก็บค่าพรีเมียมข้าวนี้ทำให้ข้าวในประเทศไทยมีราคาถูกลง โรงงานอุตสาหกรรมจึงสามารถจ่ายค่าแรงงานให้แก่กรรมกรหรือพนักงานได้ในราคาต่ำสุด อันเป็นการลดต้นทุนการผลิตของโรงงานลง²⁸²

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันเป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 2500 คือ การเกิดขึ้นของระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานได้แก่ ถนน ซึ่งเป็นตัวเชื่อมโยงกรุงเทพฯ เข้ากับชนบทในภาคต่าง ๆ เช่น ถนนมิตรภาพ ที่เป็นตัวเชื่อมกรุงเทพฯ เข้ากับจังหวัดในภาคกลางและภาค

²⁷⁹พอพันธ์ อุษยานนท์. (2564). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย. หน้า 172-179.

²⁸⁰วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2553). เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย. หน้า 35.

²⁸¹อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2553). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการเมืองไทย ตำราเรียนวิชา 004470 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. หน้า 105.

²⁸²แหล่งเดิม. หน้า 103.

ตะวันออกเฉียงเหนือ แม้ว่าถนนที่สร้างขึ้นใหม่จะสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ทางการเมืองคือ การใช้ถนนเส้นใหม่เป็นเครื่องมือต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่ถนนที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงทศวรรษ 2500 ยังมีผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจขึ้นในชนบทที่ถนนตัดไปถึง ดังเห็นได้จากกรณีการตัดถนนมิตรภาพซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการที่ชาวไร่ชาวนาได้บุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกพื้นที่เพาะปลูกบริเวณสองข้างทางของถนนมิตรภาพ ขณะเดียวกันถนนมิตรภาพก็เป็นเส้นทางคมนาคมทางบกที่เชื่อมต่อชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ากับโลกภายนอก โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ศูนย์กลางเศรษฐกิจของประเทศ²⁸³

น่าสนใจว่าในทศวรรษ 2500 รัฐบาลให้ความสำคัญกับการตัดถนน ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2502 ภาครัฐได้ระดมสร้างถนนและทางหลวงวัดความยาวโดยรวมได้ 8,100 กิโลเมตรเพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2492 ที่มีเพียง 845 กิโลเมตร²⁸⁴ และเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พบว่ามีทางหลวงแผ่นดินยาวถึง 9,115 กิโลเมตร²⁸⁵ ทั้งนี้ไม่เพียงแต่จะมีประโยชน์ด้านการคมนาคมขนส่งเท่านั้น ถนนยังทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่เมืองในเมืองต่าง ๆ อีกด้วย²⁸⁶

นอกจากถนนแล้วในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ได้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานประเภทอื่น ๆ ด้วย ดังปรากฏว่าตลอดระยะเวลา 5 ปีของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ได้มีการพัฒนาระบบชลประทาน ทำให้มีพื้นที่ที่ได้รับน้ำชลประทานเพิ่มขึ้นจาก 8.3 ล้านไร่เป็น 10.6 ล้านไร่ และมีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อเพิ่มการผลิตพลังงานไฟฟ้าป้อนเมืองและภาคอุตสาหกรรม เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พบว่าการผลิตไฟฟ้าของประเทศเพิ่มขึ้นจาก 150,380 กิโลวัตต์เป็น 357,000 กิโลวัตต์²⁸⁷

²⁸³ พงษ์พันธ์ อุทยานนท์. (2564). เล่มเดิม. หน้า 169-170.

²⁸⁴ อัมพิกา สวัสดิ์วงศ์. (2545). ถนนสุขุมวิทกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกของประเทศไทย พ.ศ.2477 – 2539. หน้า 28.

²⁸⁵ พงษ์พันธ์ อุทยานนท์. (2564). เล่มเดิม. หน้า 175.

²⁸⁶ ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2552). การผลิตความหมาย “พื้นที่ประเทศไทย” ในยุคพัฒนา (พ.ศ.2500 - 2509). หน้า 74.

²⁸⁷ พงษ์พันธ์ อุทยานนท์. (2564). เล่มเดิม. หน้า 175.

สำหรับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 นั้นรัฐบาลมุ่งเน้นให้กรุงเทพฯ เมืองหลวงของประเทศเติบโตมากกว่าเมืองอื่น ๆ ประกอบกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นมาก กรุงเทพฯจึงเป็นเมืองที่เติบโตมากกว่าเมืองอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด²⁸⁸ ทั้งนี้แม้ว่ากรุงเทพฯจะมีความสำคัญมากที่สุดในประเทศ แต่ทว่าเมืองในจังหวัดต่าง ๆ ก็ได้รับการพัฒนาให้มีความทันสมัยขึ้นเพื่อประโยชน์ด้านการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ เห็นได้จากอำเภอเมืองในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลได้เข้าไปตั้งศูนย์ราชการและวางผังเมืองในพื้นที่ อำเภอเมืองให้เป็นเมืองสมัยใหม่ เพื่อใช้อำเภอเมืองของจังหวัดต่าง ๆ เป็นกลไกของรัฐในการควบคุมและให้บริการสาธารณะต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน²⁸⁹ อย่างไรก็ตามการที่กรุงเทพฯได้มุ่งเน้นการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจโดยกีดภาคเกษตรกรรมให้เป็นรอง ตลอดจนการพัฒนากรุงเทพฯให้เป็นเมืองโตเดี่ยวที่มีสาธารณูปโภคมากกว่าเมืองอื่น ๆ อย่างทิ้งห่าง ทำให้มีการย้ายถิ่นของผู้คนจากชนบทเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ²⁹⁰

4.2 การขยายตัวของเมืองในจังหวัดธนบุรีและการกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500

ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 นอกจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติแล้วรัฐบาลได้ว่าจ้างบริษัท Litchfield Whiting Bowne & Associates ให้ออกแบบและวางผังเมืองรวมกรุงเทพฯ-ธนบุรี ตามขั้นตอนหลักวิชาการ โดยบริษัท Litchfield Whiting Bowne & Associates ได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่เทศบาลนครกรุงเทพฯและเทศบาลธนบุรี จัดทำผังแม่บทฉบับแรกขึ้นใน พ.ศ. 2503 คือ ผังนครหลวง 2533 (Greater Bangkok Plan 2533) หรือที่เรียกกันว่า “ผังลิทซ์ฟิลด์” ซึ่งคาดหมายผลการผังเมืองนี้ไว้ 30 ปี แผนผังในผังลิทซ์ฟิลด์ประกอบด้วย แผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนผังโครงการคมนาคมและขนส่ง และแผนผังโครงการสาธารณูปโภค²⁹¹ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ อย่างไรก็ตามแม้ว่ากรุงเทพฯและธนบุรีได้มีการวางผังเมืองคือผังลิทซ์ฟิลด์ไว้แล้ว แต่ขาดกฎหมายที่ให้อำนาจในการดำเนินการจัดการใช้พื้นที่ในเมืองให้เป็นไป

²⁸⁸ จารุวรรณ ขำเพชร. (2563). มนุษย์เมือง ว่าด้วยสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. หน้า 217.

²⁸⁹ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. (2558). กำเนิด “ประเทศไทย” ภายใต้เผด็จการ. หน้า 44-48.

²⁹⁰ พอพันธ์ อูยานนท์. (2564). เล่มเติม. หน้า 225.

²⁹¹ กรมการผังเมือง. (2542). การผังเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. หน้า 113-114.

ตามผัง กว่่าที่ผังลิตทซ์ฟิลด์จะได้นำมาใช้ก็ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 เมื่อมีการออกพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 ขึ้น²⁹²

ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าในการพัฒนาเมืองนั้นสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยเฉพาะ ถนน เป็นปัจจัยสำคัญของการกลายเป็นเมือง ดังที่งานวิจัยเรื่อง กระบวนการกลายเป็นเมืองในประเทศไทย (Urbanization in Thailand) ของ ซิดนีย์ โกลด์สไตน์ (Sidney Goldstein) นักวิชาการด้านประชากรศาสตร์ ชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นงานชิ้นเอก (Classic) ที่อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการเป็นเมืองในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2490-2510 ได้ชี้ว่า การก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยเฉพาะ ถนน เป็นปัจจัยให้เกิดกระบวนการกลายเป็นเมืองขึ้นในประเทศไทย คำอธิบายนี้เป็นคำอธิบายที่เป็นแบบแผนของนักวิชาการชาวไทยและชาวตะวันตกซึ่งศึกษาประเด็นนี้มานานตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510²⁹³

เมื่อพิจารณาการขยายตัวของกระบวนการกลายเป็นเมืองในจังหวัดธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2500 พบว่าการขยายตัวของกระบวนการกลายเป็นเมืองเริ่มต้นจากการขยายตัวของเส้นทางและเครือข่ายถนนที่เพิ่มมากขึ้นจากเครือข่ายถนนเดิมที่สร้างเมื่อทศวรรษ 2470 ที่กระจุกตัวอยู่บริเวณเขตศูนย์กลางของจังหวัดธนบุรีหรือ วงเวียนใหญ่ ในขณะที่นั้น โดยถนนสายใหม่ ๆ ถูกสร้างขึ้นกระจายไปยังพื้นที่รอบนอกห่างจากเขตศูนย์กลาง ถนนเพชรเกษมถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 เริ่มต้นแนวถนนตั้งแต่สะพานนาวจำเนียร (ข้ามคลองบางกอกใหญ่) ระหว่างอำเภอบางกอกใหญ่กับอำเภอธนบุรี จังหวัดธนบุรี มุ่งสู่ภาคใต้ไปสิ้นสุดที่จุดผ่านแดนถาวรสะเดา อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา บริเวณเขตแดนประเทศไทยกับประเทศมาเลเซียจึงทำให้ถนนเพชรเกษมเป็นเส้นทางเดียวในขณะที่สามารถเดินทางไปสู่ภาคใต้ของประเทศได้ สภาพพื้นที่โดยรอบถนนเพชรเกษมเป็นที่รกร้างว่างเปล่าจำนวนมาก ต่อมาจึงเกิดชุมชนที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ขึ้นตลอดริมสองข้างถนนเพชรเกษม พบว่าผู้อยู่อาศัยในชุมชนใหม่เหล่านี้มีตั้งแต่ประชากรจากชุมชนดั้งเดิมและประชากรจากพื้นที่อื่น โดยเฉพาะชุมชนที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านจัดสรร เช่น หมู่บ้านเศรษฐกิจ²⁹⁴ รวมไปถึงในพื้นที่บริเวณไม่ไกลกันมากนักได้มีการสร้างโรงเรียนอัสสัมชัญธนบุรีเพื่อรองรับนักเรียนจำนวนมากที่ไม่สามารถ

²⁹²แหล่งเดิม. หน้า 114-116.

²⁹³อดิศร หมวกพิมาย. (2545). *ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์กับกรุงเทพฯและปริมณฑล พ.ศ.2513-2517 : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ธุรกิจ และประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม*. หน้า 16.

²⁹⁴ภักพล กำไร. (2545). *ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบกับรูปแบบการ พัฒนาเมือง : กรณีศึกษาพื้นที่เมืองตามแนวถนนเพชรเกษม , กรุงเทพมหานคร*. หน้า 89-95.

ศึกษาในโรงเรียนอัสสัมชัญกรุงเทพ (บางรัก) และโรงเรียนเซนต์คาเบรียลที่มีผู้สมัครเรียนเป็นจำนวนมาก²⁹⁵ แต่อย่างไรก็ตามหมู่บ้านเศรษฐกิจในหัวเวเวลานั้นยังถือว่าเป็นสถานที่ห่างไกล แม้ว่าจะมีรถโดยสารประจำทางสาย 41 ของบริษัทเอกชน ซึ่งมีเส้นทางให้บริการระหว่างวงเวียนใหญ่ – หมู่บ้านเศรษฐกิจ แต่สภาพดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลงในปลายทศวรรษ 2500 เพราะถนนเพชรเกษมได้รับการปรับปรุงพื้นผิวจราจรด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่และการขยายช่องทางจราจรกว้างขึ้น²⁹⁶ ทำให้พื้นที่บางแคและพื้นที่ใกล้เคียงมีความเจริญมากขึ้น มีการตัดถนนและซอยย่อยต่าง ๆ ขึ้นมากมายเช่น ถนนสุขาภิบาล 1, ถนนสุขาภิบาลบางแค, ถนนเลียบบคลองทวีวัฒนา, ถนนหมู่บ้านเศรษฐกิจ, ถนนเพชรเกษม-หนองแขม, ถนนพุทธมณฑลสาย 4 โดยเกิดชุมชนใหม่ ๆ ผุดขึ้นมากมายตามเส้นทางถนนในพื้นที่

นอกจากถนนเพชรเกษมแล้วถนนสายหลักอีกสายหนึ่งในจังหวัดธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2500 คือถนนจรัญสนิทวงศ์ซึ่งสร้างมาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 แต่ไม่ได้รับความนิยม สองฟากฝั่งถนนยังเป็นสวนผลไม้ มาในทศวรรษ 2500 หลังจกมีการสร้างสะพานกรุงธนหรือสะพานซังฮี้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2501 ทำให้การเดินทางติดต่อกับฝั่งกรุงเทพมหานครสะดวกสบายมากขึ้น พื้นที่รอบข้างถนนจรัญสนิทวงศ์จึงได้รับความนิยมมากขึ้น เกิดการบุกเบิกที่อยู่อาศัยตามแนวถนนจรัญสนิทวงศ์ไปเหนือของจังหวัดธนบุรี²⁹⁷ ทั้งนี้การที่พื้นที่บริเวณที่ถนนจรัญสนิทวงศ์ตัดผ่านมีความเจริญขึ้นทำให้มีการตัดถนนซอยย่อยต่าง ๆ ขึ้นมา โดยซอยต่าง ๆ เหล่านี้เริ่มกลายเป็นย่านที่มีชื่อเสียง เช่น จรัญสนิทวงศ์ 13 (ย่านพาณิชย์นครฯ) ได้กลายมาเป็นย่านที่สำคัญเนื่องจากในซอยย่อยนี้มีวิทยาลัยพาณิชยการธนบุรี ซึ่งเป็นโรงเรียนสายอาชีพศึกษาที่กำลังได้รับความนิยมมากขึ้นจากกระแสความต้องการการศึกษาต่อในสายอาชีพศึกษา สาขาพาณิชยการ²⁹⁸ ย่านบุปผาสวรรค์ เป็นย่านที่สำคัญของวงการเพลงลูกทุ่งเป็นความบันเทิงที่กำลังได้รับความนิยมอย่างมาก เช่น พุ่มพวง ดวงจันทร์, เพลิน พรหมแดนต่อมามีการย้ายสถานีขนส่งสายใต้จากบริเวณปากคลองตลาดมายังสามแยกไฟฉาย ทำให้เกิดชุมชนที่สำคัญเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมและพาณิชยกรรม²⁹⁹

²⁹⁵ACT Media. (2565). **สารคดีประวัติโรงเรียนอัสสัมชัญธนบุรี**. (ออนไลน์).

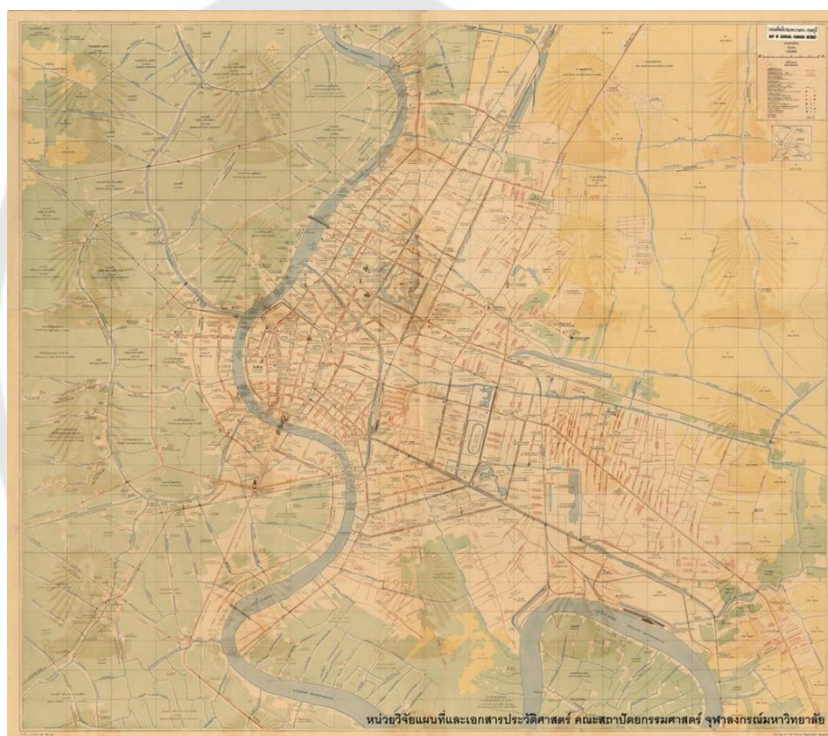
²⁹⁶กฤษณสิ วรพล. (2531). **ลักษณะการขยายตัวของความเป็นเมืองในเขตชานเมือง ด้านตะวันตกของ กรุงเทพมหานคร**. หน้า 76-79.

²⁹⁷กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). **การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี**. หน้า 139.

²⁹⁸วิทยาลัยพาณิชยการธนบุรี. (2566). **ข้อมูลประวัติวิทยาลัย**. (ออนไลน์).

²⁹⁹กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). **เล่มเดิม**. หน้า 141.

นอกจากการขยายตัวขึ้นไปทางเหนือของจังหวัดธนบุรีแล้วทางด้านใต้ของจังหวัดซึ่งมีถนนสายหลักคือ ถนนพระเจ้าตากสิน (สร้างขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2470) และถนนสุขสวัสดิ์ (สร้างขึ้นเมื่อต้นทศวรรษ 2490) เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ พอต้นทศวรรษ 2500 ได้มีการตัดถนนประชาธิปไตย ที่แยกมาจากถนนสุขสวัสดิ์ โดยที่ปลายถนนประชาธิปไตยย่านบางมดได้มีการตั้งวิทยาลัยเทคนิคธนบุรี (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีในปัจจุบัน) ขึ้นเพื่อตอบสนองนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่ต้องการผลิตผู้ประสานงานระหว่างวิศวกรและแรงงานมีฝีมือ (Skill labor) จำนวนมาก³⁰⁰

ภาพประกอบ 18 แผนที่บริเวณพระนคร-ธนบุรี พ.ศ. 2503

ที่มา: หน่วยวิจัยแผนที่ฯ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทั้งนี้จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า การขยายตัวของถนนในธนบุรีนี้เกิดขึ้นได้ ๆ กับที่ในช่วงทศวรรษ 2500 ได้การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมต่อกับจังหวัดพระนคร (กรุงเทพฯ ฝั่งพระนคร) กับจังหวัดธนบุรีเพิ่มขึ้น ดังปรากฏว่าในช่วงต้นทศวรรษ 2500 กรมทางหลวงชนบทได้

³⁰⁰มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. (2566). **ประวัติ มจธ.** (ออนไลน์).

สร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมต่อกับจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรีเพิ่มขึ้น 2 สะพานคือ สะพานกรุงธน (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2501) และสะพานกรุงเทพ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2502)³⁰¹

เมื่อพิจารณาถึงการเพิ่มขึ้นของสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมต่อกับจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรี ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของถนนในจังหวัดธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2500 พอจะเห็นทิศทางของการขยายตัวของเมืองในธนบุรีที่ค่อย ๆ เกิดขึ้นจากการที่ธนบุรีมีจุดเชื่อมต่อกับจังหวัดพระนครเพิ่มขึ้นและจากการเพิ่มขึ้นของถนนในธนบุรี

จากที่ได้กล่าวมาเกี่ยวกับการขยายตัวของเมืองในจังหวัดธนบุรี ช่วงทศวรรษ 2500 ประเด็นต่อมาผู้วิจัยจะที่จะพิจารณาต่อมาคือ การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดธนบุรีว่าเกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนขึ้นหรือไม่อย่างไร โดยการอธิบายเกี่ยวกับการกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500 ผู้วิจัยจะพิจารณาจาก 4 จุด

4.2.1 การขยายตัวของชุมชนในอำเภอบางขุนเทียนอันเป็นผลจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก

ต้นทศวรรษ 2500 อำเภอบางขุนเทียนมีถนนในพื้นที่ 2 เส้น คือ ถนนตลาดพลู - บางนางนอง และถนนจอมทอง-ดาวคะนอง เป็นถนนที่สร้างมาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 แต่ยังไม่สามารถใช้งานได้เต็มประสิทธิภาพ เนื่องด้วยถนนทั้งสองสายยังไม่สามารถเดินทางเชื่อมต่อกันได้จากการที่การรถไฟไม่ยินยอมให้มีการสร้างถนนคร่อมทับรางรถไฟ รวมถึงยังไม่มีมาตรการด้านความปลอดภัย ต่อมาได้มีการแก้ปัญหาโดยสร้างที่กั้นรางรถไฟกับถนน จึงมีการเชื่อมต่อถนน 2 สายในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้สำเร็จเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 และมีการเปลี่ยนชื่อจากถนนตลาดพลู-บางนางนอง เป็น ถนนวุฒากาศ³⁰²

เมื่อพิจารณาสภาพพื้นที่โดยรวมของท้องที่ต่าง ๆ ในอำเภอบางขุนเทียนช่วงแรกที่มีการเชื่อมต่อถนนตลาดพลู-บางนางนอง และถนนจอมทอง-ดาวคะนอง พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่จำนวนมากยังคงสภาพเดียวกันกับช่วงทศวรรษ 2490 กล่าวคือพื้นที่ในอำเภอบางขุนเทียนส่วนใหญ่มีสภาพเป็นร่องสวน ที่นาและที่รกร้างไม่ได้ทำประโยชน์ มีชุมชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณ

³⁰¹ กรมทางหลวงชนบท. (2547). หน้า 20.

³⁰² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร 0201 / 368 เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี เรื่อง สร้างถนนดาวคะนอง - จอมทอง และตลาดพลู - นางนอง (15 ตุลาคม 2499 – 21 มิถุนายน 2500).

ใกล้กับศูนย์กลางของอำเภอ คือบริเวณใกล้กับที่ทำการอำเภอบางขุนเทียน ตั้งอยู่ริมคลองด่าน และบริเวณบางนางนอง มีสถานะเป็นศูนย์กลางของอำเภอแห่งนี้ ขณะที่ในบริเวณที่ห่างออกไปมีชุมชนอาศัยอยู่อย่างเบาบาง ผู้คนนิยมตั้งถิ่นฐานตามแหล่งน้ำหรือคลองต่าง ๆ ไม่นิยมตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินเพราะห่างไกลจากแหล่งน้ำที่ใช้อุปโภคและบริโภค³⁰³ เมื่อมีการเปิดใช้การถนนวุฒากาศ (ถนนตลาดพลู-บางนางนอง) และถนนจอมทอง (ถนนจอมทอง-ดาวคะนอง) ทำให้ประชาชนในท้องที่บางขุนเทียนสามารถเดินทางติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดธนบุรีได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะการเดินทางไปยังวงเวียนใหญ่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของจังหวัดธนบุรี คนในบางขุนเทียนจะเดินทางไปวงเวียนใหญ่สามารถใช้ถนนวุฒากาศเดินทางไปยังตลาดพลูแล้วเดินทางต่อไปยังท้องที่ลาดหญ้าผ่านถนนเทอดไท จากนั้นจะเข้าสู่ถนนเพชรเกษมซึ่งสามารถเดินทางต่อไปยังวงเวียนใหญ่ได้ ส่วนอีกเส้นทางหนึ่งที่คนในบางขุนเทียนสามารถใช้ในการเดินทางไปยังวงเวียนใหญ่คือ ถนนจอมทอง โดยเดินทางผ่านถนนจอมทองเข้าสู่ถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน ณ บริเวณสามแยกดาวคะนอง แล้วมุ่งสู่วงเวียนใหญ่ได้อีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เส้นทางที่นิยมใช้คือเส้นทางวุฒากาศ-ตลาดพลู เนื่องจากถนนจอมทอง เป็นถนนที่มีอัตราการชำรุดที่บ่อยกว่า ภายหลังทางจังหวัดได้มีการซ่อมบำรุงให้เป็นถนนลาดยางเมื่อ พ.ศ. 2507³⁰⁴

ภายหลังมีเส้นทางคมนาคมสมัยใหม่ ประชาชนเริ่มมีการตอบสนองต่อถนน สังเกตได้จากการที่ประชาชนจำนวนมากย้ายไปปลูกบ้านริมถนน จึงเริ่มมีเปลี่ยนแปลงด้านลักษณะการตั้งถิ่นที่อยู่ของประชาชนในบางขุนเทียน กล่าวคือ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา มีอาคารห้องแถวสองชั้นปลูกอยู่เต็มริมถนนวุฒากาศและถนนจอมทอง โดยอาคารห้องแถวเหล่านั้นไม่ได้ถูกใช้เป็นเพียงที่อยู่อาศัย แต่มีการประยุกต์ใช้ชั้นล่างของห้องแถวนั้นเป็นร้านค้าต่าง ๆ เช่น ร้านอาหาร ร้านถ่ายรูป ร้านขายขนมหวาน เป็นต้น³⁰⁵ ส่วนชั้นบนเป็นที่พักอาศัย ปราบฏการณดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เมื่อมีถนนสมัยใหม่ตัดผ่านเข้ามายังพื้นที่ ประชาชนมีการตอบสนองและปรับตัวด้วยการขยายขยายชุมชนเข้าหาเส้นทางถนน จึงเกิดชุมชนใหม่ขึ้นตลอดแนวถนน และชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ตลอดแนวถนนกำลังเปิดรับและพัฒนาตนเองเข้าสู่วิถีชีวิตแบบใหม่

พอเข้าสู่ช่วงปลายทศวรรษ 2500 ได้มีการก่อสร้างสะพานข้ามคลองด่านสำเร็จ ทำให้ถนนจอมทอง (ถนนจอมทอง-ดาวคะนอง) สามารถเชื่อมต่อกับถนนเอกชัยซึ่งเป็นถนนอีกสายหนึ่งใน

³⁰³ กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี. หน้า 146-149.

³⁰⁴ จังหวัดธนบุรี. (2506). การบริหารงานจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2505-2506. หน้า 217.

³⁰⁵ ปรีชา จิตดำรง. สัมภาษณ์ 3 พฤษภาคม 2566.

อำเภอบางขุนเทียน ผลจากการเชื่อมต่อกันของถนนจอมทองและถนนเอกชัยได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านที่อยู่อาศัยของคนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือประชาชนที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ตามลำคลองต่าง ๆ เช่น คลองบางประทุน คลองบางระเนาะ และคลองอื่น ๆ เริ่มขยายขยายการตั้งถิ่นฐานมาอยู่ใกล้กับแนวถนนเอกชัยมากขึ้น มีการก่อสร้างอาคารห้องแถว และยังพบว่าผู้ประกอบการหรือเจ้าของโรงงานจำนวนหนึ่งจากฝั่งตรงข้ามคลองด้าน (ฝั่งถนนวุฒากาศและถนนจอมทอง) ได้ขยายกิจการของตนมายังถนนเอกชัย เพราะว่าพื้นที่เดิมที่มีความคับแคบและไม่สามารถขยายพื้นที่โรงงานเพิ่มได้³⁰⁶ ไม่เพียงแต่การพัฒนาถนนซึ่งเป็นระบบคมนาคมสมัยใหม่เท่านั้น ทางจังหวัดธนบุรีได้มีนโยบายในการทำนุบำรุงและสร้างเสริมความเจริญให้แก่ท้องที่บางขุนเทียน โดยกิจการดังกล่าวได้ดำเนินการมาช้านานแล้วแต่ขาดช่วงขาดตอนไปบ้างจากอุปสรรคด้านการคมนาคมและงบประมาณ ภายหลังระบบคมนาคมในท้องที่บางขุนเทียนได้พัฒนามากขึ้น ทำให้จังหวัดสามารถเพิ่มความช่วยเหลือให้กับท้องที่ได้มากขึ้น ความช่วยเหลือของจังหวัดมีส่วนช่วยเสริมความสำคัญของระบบคมนาคมเพิ่มอีกด้วย กล่าวคือ มีการสร้างสะพานข้ามคลองต่าง ๆ และสะพานข้ามคลองที่รถยนต์ผ่านได้ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการใช้วัสดุใหม่อย่าง คอนกรีต, การสร้างทางเท้าที่ทำมาจากเหล็กในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ โดยทางเท้าเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายให้เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างชุมชนกับถนน³⁰⁷ นอกจากการสร้างและซ่อมบำรุงแล้ว ทางจังหวัดยังมีโครงการสร้างระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ระบบไฟฟ้าและประปา ในด้านไฟฟ้ามีพื้นที่ให้บริการอยู่เพียงบริเวณทางรถไฟ รถรางที่วัดสิงห์ และบริเวณริมถนนสุขสวัสดิ์ ต่อมา มีการตัดถนนเพิ่มเติมทำให้ไฟฟ้าเข้ามายังชุมชนด้วยแต่ยังไม่แพร่หลายนัก แม้ว่าจะมีโรงไฟฟ้าเอกชนในบางขุนเทียนตั้งแต่ พ.ศ. 2494 แต่ก็เลิกให้บริการไปเมื่อ พ.ศ. 2504³⁰⁸ ด้านประปานั้น ทางจังหวัดธนบุรีได้ทำการขุดบ่อน้ำบาดาลในท้องที่ต่าง ๆ ทั้งอยู่ใกล้และไกลจากแนวถนน เช่น ชุมชนวัดนาคนิมิตร, ชุมชนวัดเลา, ชุมชนวัดก³⁰⁹ อีกทั้งยังพบว่ามี การขุดบ่อน้ำบาดาลของเอกชน กล่าวคือโรงงานหลายแห่งได้มีการขุดบ่อน้ำบาดาลใช้กันในโรงงาน เพราะโรงงานทอผ้าจำเป็นต้อง

³⁰⁶คมเดช วิรุฬห์พจน์. สัมภาษณ์ 20 เมษายน 2566.

³⁰⁷จังหวัดธนบุรี. (2506). การบริหารงานจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2505-2506. หน้า 223.

³⁰⁸บุญชัย อริยวัตร. สัมภาษณ์ 5 เมษายน 2566.

³⁰⁹อย่างไรก็ดีระบบประปา จากน้ำบาดาลในทศวรรษนี้ยังไม่มีประสิทธิภาพมากพอ ชาวบ้านเรียก ระบบประปานี้ว่า “ประปาหยด” ปัญหาการขาดแคลนน้ำจึงเพื่อใช้อุปโภคและบริโภคร้ายแรงมากขึ้นเมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูแล้งทางจังหวัดธนบุรีจำเป็นต้องนำรถบรรทุกน้ำไปแจกจ่ายให้แก่ประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ.

ใช้น้ำในปริมาณมาก ในภาพรวมแล้วจึงกล่าวได้ว่าในช่วงทศวรรษ 2500 การพัฒนาระบบน้ำประปาในอำเภอบางขุนเทียนยังทำไม่ได้ทั่วถึง³¹⁰

อีกทั้งเมื่อพิจารณาภาพรวมของการเติบโตของเมือง (Urban growth) ในพื้นที่บางขุนเทียนกล่าวได้ว่า การเติบโตของเมืองเกิดขึ้นในขอบเขตที่จำกัดคือเกิดขึ้นในบริเวณที่มีถนนเข้าถึงซึ่งกระจุกตัวอยู่ในบริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ในท้องที่ตำบลบางค้อ ตำบลบางขุนเทียน และตำบลบางมด ซึ่งได้รับการถ่ายทอดความเป็นเมืองจากการติดต่อกับเขตชั้นในอย่างอำเภอธนบุรีและอำเภอราษฎร์บูรณะผ่านเครือข่ายถนน

น่าสนใจว่า ชุมชนในพื้นที่ตำบลบางค้อ ตำบลบางขุนเทียนและตำบลบางมด นับเป็นกลุ่มชุมชนแห่งแรก ๆ ในอำเภอบางขุนเทียนที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วไปตามแนวถนน การขยายตัวของชุมชนบริเวณตำบลบางค้อ ตำบลบางขุนเทียน ตำบลบางมด เกิดขึ้นจากการตั้งซอยตัดแยกมาจากถนน เช่น ถนนวุฒากาศ ถนนจอมทองและถนนเอกชัย ทั้งนี้การเกิดขึ้นของชุมชนตามแนวถนนและซอยแยกของถนนส่งผลให้กิจการค้าขายต่าง ๆ ไม่ได้ถูกจำกัดเฉพาะบริเวณพื้นที่ของตลาดอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต แต่ได้เกิดร้านค้าขึ้นกระจายไปตามแนวถนน ย่านอุตสาหกรรมที่เดิมเคยเกาะตัวตามลำน้ำเริ่มลดน้อยลงและย้ายไปยังแนวถนนแทน³¹¹

ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากปากคำของชาวบ้านในท้องถิ่นทำให้ทราบว่า การเติบโตของเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนส่งผลให้ชุมชนชาวสวนในพื้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เกิดการละทิ้งสวน เช่น สวนบริเวณริมถนนจอมทอง โดยสวนในย่านนี้ได้กลายมาเป็นซอยจอมทองต่าง ๆ เช่น ซอยจอมทอง 2 (วัดมะเกลือ), ซอยจอมทอง 13 (เลิศใต้), ซอยจอมทอง 14 (เลิศเหนือ), ซอยปลั่งอนุสรณ์, ซอยสุขสวัสดิ์ 14, ซอยเอกชัย 23 เป็นต้น ขณะที่ชาวสวนที่มีฐานะดีในพื้นที่ข้างเคียงก็เริ่มขยายเข้ามาจับจองที่ดินริมถนนบ้าง เพราะการมีที่ดินหรือบ้านติดถนนเป็นภาพแทนของความเจริญสมัยใหม่³¹²

อย่างไรก็ดีการขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500 นี้เกิดขึ้นในขอบเขตจำกัดเฉพาะบริเวณที่อยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมสมัยใหม่เท่านั้น สำหรับชุมชนดั้งเดิมที่ไม่ได้อยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคมสมัยใหม่ เช่น ชุมชนในท้องที่ตำบลบางบอน ตำบลท่าข้าม ตำบลแสมดำ ยังดำรงชีวิตด้วยการทำการเกษตรแบบพึ่งพาตัวเองเหมือนเดิม และยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในทศวรรษนี้ อีกทั้งเมื่อพิจารณาถึงภาพรวมของการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้น

³¹⁰อดิศร หมวกพิมาย. (2545). เล่มเดิม. หน้า 94.

³¹¹กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). เล่มเดิม. หน้า 148.

³¹²มาลัย สุขสุทธิ. สัมภาษณ์ 22 เมษายน 2566.

ในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500 โดยพิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ที่ดินเมื่อ พ.ศ. 2510 และภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2510 จะเห็นได้ว่าการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในอำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2500 นี้มีสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อพิจารณาจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ในอำเภอบางขุนเทียนซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่รกร้าง มีพื้นที่อยู่อาศัยและสถานที่ราชการ พื้นที่พาณิชยกรรม พื้นที่อุตสาหกรรม คิดเป็นสัดส่วนที่น้อยมาก (ดู ตารางที่ 2 และภาพที่ 19)

ตาราง 2 การใช้ที่ดินเขตบางขุนเทียนเมื่อ พ.ศ. 2510

ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ตารางกิโลเมตร)	ร้อยละ
1.เกษตรกรรมและที่ว่าง	179.08	98.81
2.ที่อยู่อาศัยและสถานที่ราชการ	1.59	0.87
3.พาณิชยกรรม	0.16	0.08
4.อุตสาหกรรมคลังสินค้า	0.32	0.17
รวม	181.22	100

ที่มา อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมือง

ทางด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน. การผังเมืองมหาดบัณฑิต
ภาควิชาผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 93.

ภาพประกอบ 19 ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่อำเภอบางซุงเทียน พ.ศ. 2510

แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของชุมชนใหม่ ตามแนวซอยต่าง ๆ ริมถนนวุฒากาศและถนนจอมทอง

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

4.2.2 สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2500

ในทศวรรษ 2500 กล่าวได้ว่าในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีสถานที่ราชการหลายแห่งหลายประเภท ตั้งอยู่ในพื้นที่นี้ มีทั้งสถานที่ราชการที่สร้างก่อนทศวรรษ 2500 ได้แก่ ที่ทำการอำเภอบางขุนเทียน สถานีตำรวจ บางขุนเทียน สถานีตำรวจท่าข้าม อีกทั้งยังพบว่าในทศวรรษ 2500 ได้เกิดสถานที่ราชการประเภทโรงเรียนเพิ่มเติมอีก 8 แห่งคือ

1. โรงเรียนวัดนาคนิมิต (ตำบลบางมด พ.ศ. 2500)
2. โรงเรียนสถานีพรหมแดน (ตำบลบางบอน พ.ศ. 2500)
3. โรงเรียนวัดสะแกงาม (ตำบลแหลมดำ พ.ศ. 2500)
4. โรงเรียนวัดใหม่บัวผัน (ตำบลท่าข้าม พ.ศ. 2500)³¹³
5. โรงเรียนธนบุรีศึกษา (ตำบลบางค้อ พ.ศ. 2501)³¹⁴
6. โรงเรียนวัดโพธิ์ทอง (ตำบลบางมด พ.ศ. 2504)
7. โรงเรียนเลิศพัฒนาศึกษา (ตำบลบางมด พ.ศ. 2507)³¹⁵
8. โรงเรียนแม่พระประจักษ์ (ตำบลบางค้อ พ.ศ. 2508)³¹⁶

เมื่อพิจารณาด้านที่ตั้งของโรงเรียนทั้งแปดแห่งพบว่า จำนวนครึ่งหนึ่งของโรงเรียนที่ก่อตั้งในทศวรรษนี้ เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากสังคมกสิกรรมมาสู่สังคมเมืองอุตสาหกรรม จำนวนโรงเรียนที่เพิ่มขึ้นเกิดจากความต้องการด้านการศึกษาที่มีมากขึ้น กล่าวคือตั้งแต่มีถนนเข้ามาในพื้นที่ มีผู้ประกอบการที่เป็นชาวสวนจำนวนมากที่ต้องการให้บุตรหลานของตนได้รับการศึกษาในระดับที่สูงกว่าคนรุ่นก่อน ประกอบกับการเพิ่มจำนวนของสถาบันในระดับอุดมศึกษาในจังหวัดธนบุรี ทำให้เด็กนักเรียนจำนวนมากมีทางเลือกในด้านการศึกษามากขึ้นนอกจากการรับราชการ รวมถึงผู้ประกอบการไม่ต้องการให้บุตรหลานของตนรับช่วงการเป็น

³¹³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3) สร 0201 /111 เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง สร้างโรงเรียนวัดใหม่บุญประดิษฐ์ (ภาษีเจริญ) โรงเรียนคลองทวีวัฒนา (ตลิ่งชัน) และโรงเรียนที่วัดหัวกระบือ (บางขุนเทียน) และการสร้างซ่อมแซมต่อเติมโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดธนบุรี (จากข้อเสนอประชาชน) จังหวัดธนบุรี โดยนายสุริยะ ชีตตะสังคะ (1 ตุลาคม 2499 – 12 เมษายน 2500).

³¹⁴ Thailand. (2560). *โรงเรียนธนบุรีศึกษา*. (ออนไลน์).

³¹⁵ โรงเรียนเลิศพัฒนาศึกษา. (2566). *ความเป็นมาของโรงเรียน*. (ออนไลน์).

³¹⁶ โรงเรียนแม่พระประจักษ์. (2566). *ประวัติโรงเรียน*. (ออนไลน์).

ประกอบอาชีพด้านกิจกรรมต่อเพราะขาดความแน่นอนในอาชีพ³¹⁷ และเมื่อพิจารณาที่ตั้งของโรงเรียน 4 แห่งพบว่าเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ห่างไกลในพื้นที่ตำบลบางบอน ตำบลท่าข้าม และตำบลแสมดำ โดยมักใช้ที่ดินของวัดเป็นที่ตั้งโรงเรียน เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าในทศวรรษ 2500 ยังประสบปัญหาในการจัดหาโรงเรียนให้เพียงพอต่อจำนวนนักเรียนในท้องที่ต่าง ๆ³¹⁸ รวมถึงพบว่ามี การจัดอบรมครูประจำการอย่างสม่ำเสมอโดยจังหวัดธนบุรี³¹⁹ ประกอบกับแนวโน้มที่คนรุ่นหลัง สงครามโลกครั้งที่สองมีค่านิยมต้องการระดับการศึกษาที่มากกว่าคนรุ่นก่อน จึงเป็นเหตุให้มีการ ขยายตัวของการศึกษาภาคบังคับผ่านการสร้างและซ่อมแซมโรงเรียนในทศวรรษนี้

นอกจากสถานที่ราชการประเภทโรงเรียน ยังพบว่ามี การเกิดขึ้นของสถานที่ราชการ ประเภท สาธารณสุขจำนวน 5 แห่ง

1. สถานีอนามัยชั้น 2 (ตำบลบางขุนเทียน)
2. สถานีอนามัยชั้น 2 (ตำบลท่าข้าม)
3. สถานีผดุงครรภ์ (ตำบลบางบอน 1)
4. สถานีผดุงครรภ์ (ตำบลบางบอน 2)
5. สถานีผดุงครรภ์ (ตำบลแสมดำ)³²⁰

เมื่อพิจารณาถึงด้านที่ตั้งของสถานที่ราชการประเภทสาธารณสุข พบว่าส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใน ตำบลชั้นนอกของอำเภอบางขุนเทียน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การบริการด้านสาธารณสุขแก่ ประชาชน แต่อย่างไรก็ดีพบว่าในท้องที่ต่าง ๆ มีร้านขายยาอยู่ก่อนแล้วจึงทำให้ยาบางอย่างที่ สถานีอนามัยและสถานผดุงครรภ์ไม่เป็นที่นิยมเท่าไร

4.2.3 ตลาดในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500

นอกจากถนนได้เปลี่ยนแปลงลักษณะและรูปแบบของชุมชน ถนนสมัยใหม่ในพื้นที่ได้ช่วย ให้การสัญจรของคนในบางขุนเทียนทำได้สะดวกขึ้น อีกทั้งยังทำให้คนจากภายนอกเดินทางมา อำเภอบางขุนเทียนได้สะดวกขึ้น ส่งผลให้คนนอกพื้นที่บางขุนเทียนสามารถเดินทางมายังตลาด น้ำวัดไทรซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงตั้งแต่ พ.ศ. 2503 จากการที่ประเทศไทยได้เริ่มมีการ

³¹⁷อดิศร หมวกพิมาย. (2545). *ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์กับกรุงเทพฯและปริมณฑล พ.ศ.2513-2517 : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ธุรกิจ และประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม*. หน้า 84.

³¹⁸ปวย อึ้งภากรณ์. (2559). *ทัศนะทางการศึกษา*. หน้า 8.

³¹⁹จังหวัดธนบุรี. (2506). *การบริหารงานจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2505-2506*. หน้า 61.

³²⁰แหล่งเดิม. หน้า 99-101.

ส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ผลของการส่งเสริมการท่องเที่ยวส่งผลให้ชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยกันมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ตลาดน้ำวัดไทรซึ่งเป็นแหล่งจับจ่ายซื้อขายสินค้าอาหารของคนในบางชุมชนที่ยืนมาตั้งแต่ทศวรรษ 2470 - 2480 ได้กลายเป็นหนึ่งในแหล่งท่องเที่ยวที่หน่วยงานของรัฐที่ดูแลงานด้านการท่องเที่ยวคือ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว (อสท.) โฆษณาชักชวนให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาเยือน โดยการท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำวัดไทรมีจุดขายคือการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ตลาดน้ำวัดไทรได้ฉายภาพวิถีชีวิตของชาวสวนบางขุนเทียน ผ่านผลผลิตของชาวสวนและสินค้าในท้องถิ่นที่นำมาวางขายหรือแลกเปลี่ยนกันในตลาดน้ำ นับว่าเป็นภาพที่หาชมได้ยากสำหรับคนนอกพื้นที่ อย่างไรก็ตามวิถีการที่นักท่องเที่ยวได้หลงใหลเข้ามาทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในย่านตลาดน้ำวัดไทร ร้านค้าริมน้ำที่มีจุดประสงค์เพื่อการขายของให้แก่นักท่องเที่ยวเริ่มหนาตาขึ้น ร้านค้าที่เคยขายสินค้าให้กับคนท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนมาขายสินค้าสำหรับขายนักท่องเที่ยวที่มีราคาแพงมากขึ้น การค้าขายทางน้ำตามวิถีชีวิตเดิมของชาวสวนกับธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ได้เข้ามายึดครองตลาดน้ำวัดไทร กล่าวคือ นักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวตลาดน้ำด้วยบริการของบริษัทนำเที่ยวเป็นผู้จัดทำ เรือแท็กซี่เริ่มเปลี่ยนมาใช้เรือหางยาวแทน จำเป็นต้องมีตำรวจจราจรคอยให้สัญญาณเพื่อไม่ให้เรือชนกัน³²¹ แต่ผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงนี้คือคนท้องถิ่น เพราะเรือพายของชาวสวนและพ่อค้าแม่ค้า ถูกเรือของนักท่องเที่ยวและเรือแท็กซี่ชนบ้าง ถูกเบียดทำให้เกิดความเสียหายบ้าง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตลาดน้ำวัดไทรเกิดขึ้นภายในระยะเวลาไม่นานหลังมีการส่งเสริมการท่องเที่ยว กล่าวคือเพียงระยะเวลาแค่สามปีจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดไทร เมื่อล่วงเข้า พ.ศ. 2506 จำนวนนักท่องเที่ยวที่มากขึ้นทำให้สภาพคลองด้านตื้นเขินอย่างมาก จำเป็นต้องได้รับการขุดลอกอย่างเร่งด่วน และเรือหางยาวที่นักท่องเที่ยวและเรือแท็กซี่ใช้จำเป็นต้องถูกจำกัดความเร็ว³²²

บทบาทของถนนที่มีมากในทศวรรษนี้ยังทำให้เกิดการมีตลาดบกขึ้นในชุมชนชอยสุขสวัสดิ์ โดยมีตลาดที่สำคัญคือ ตลาดกิตติอนุสรณ์ ซึ่งเป็นตลาดที่ตั้งขึ้นจากที่สวนเดิมของจีนบุน เจ้าของสวนจำนวนมากในชอยสุขสวัสดิ์ 14 “ตลาดกิตติอนุสรณ์” จึงกลายเป็นตลาดที่สำคัญที่หล่อเลี้ยง

³²¹ธีรภรณ์ นกแก้ว. (2554). การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาตลาดน้ำวัดไทร กรุงเทพมหานคร. หน้า 73.

³²²หจจตหมายเหตุแห่งชาติ. กทม. 4.2.1.6/54 เอกสารกรุงเทพมหานคร สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร เรื่อง พลเรือตรีพิน พันธ์ทวี ร้องเรียนเรื่อง ขอให้พัฒนาตลาดน้ำวัดไทรบางขุนเทียน ให้มีสภาพเหมือนเดิม (8 สิงหาคม 2518 – 20 ตุลาคม 2518).

ชุมชนสุขสวัสดิ์ในทศวรรษนี้³²³ นอกจากนั้นยังพบว่าในบรรดาซอยย่อยต่าง ๆ เกิดการค้าขายโดยใช้พื้นที่หน้าบ้านเป็นที่ค้าขาย บ้างก็ปล่อยให้คนอื่นเช่ามีตั้งแต่ขายอาหาร เครื่องดื่ม ตลอดจนสินค้าที่เกี่ยวกับงานช่าง รวมถึงมีรถเข็นขายอาหารให้บริการ

4.2.4 วิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียน

การพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2500 โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คน ดังพบว่าการพัฒนาของเมืองที่เกิดขึ้นในอำเภอบางขุนเทียนทำให้ผู้คนในพื้นที่เริ่มมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เช่น ค้าขาย และอุตสาหกรรม โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรม เริ่มมีผู้ประกอบการด้านอุตสาหกรรมเข้ามาดำเนินกิจการที่เกี่ยวกับในท้องที่บางขุนเทียน เช่น โรงงานสีข้าว, โรงงานเลื่อยไม้, โรงงานทำน้ำแข็ง, โรงงานฟอกหนัง, โรงงานทำสบู่, โรงหล่อหลอมและกลึงโลหะ, โรงงาน(คู)ต่อเรือ, โรงงาน ซ่อมเครื่องจักร, โรงงานทำน้ำตาลทราย, โรงงานถลุง, โรงงานผสมสี, โรงงานสุราหรือเบียร์, โรงงานไม้หรือปั้นวัสดุ³²⁴ โรงงานส่วนใหญ่เป็นโรงงานที่มีขนาดเล็กและขนาดกลาง มีที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ริมคลองด้าน คลองบางมด คลองบางขุนเทียน คลองดาวคะนอง (ดาวคะนอง) คลองบางปะแก้ว และริมถนนตัดใหม่อย่าง ถนนวุฒากาศ ถนนสุขสวัสดิ์ ถนนจอมทอง - ดาวคะนอง³²⁵ โดยชุมชนอุตสาหกรรมในบางขุนเทียนประกอบด้วย ชุมชนสุขสวัสดิ์ 14, ชุมชนซอยเลิศใต้, เลิศเหนือ ฯลฯ ชุมชนอุตสาหกรรมเหล่านี้มีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากชุมชนกสิกรรมดั้งเดิมอย่างมาก ชุมชนอุตสาหกรรมเหล่านี้ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญในการล่มสลายของที่ดินและชุมชนกสิกรรมในพื้นที่ กล่าวคือ ตั้งแต่มีการบุกเบิกที่ดินจากการตัดถนนในพื้นที่ เริ่มทำให้ที่ดินมีราคาแพงมากขึ้น จากการที่เจ้าของโรงงานจำนวนมากมาเช่าหรือซื้อที่ดินเพื่อตั้งโรงงาน จนในที่สุดพื้นที่สวนที่เหลืออยู่จึงเริ่มเปลี่ยนถ่ายเจ้าของจากชาวสวนมาเป็นผู้ประกอบการโรงงาน และภายหลังการตั้งโรงงานระยะแรก ยังไม่มีการออกแบบระบบดูแลของเสียของโรงงานที่ได้มาตรฐาน ทำให้ลำคลองต่าง ๆ เริ่มแปรเปลี่ยนสภาพจากคลองเพื่อการบริโภคมาเป็นคลอง

³²³อดิศร หมวกพิมาย. (2545). เล่มเดิม. หน้า 93.

³²⁴รายชื่อและประเภทของโรงงานที่ปรากฏ เป็นโรงงานที่จดทะเบียนกับปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมเท่านั้น และมีโรงงานอีกหลายแห่งที่ไม่ได้ทำการขึ้นจดทะเบียนกับปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม.

³²⁵ตำแหน่งที่ตั้งของโรงงานสรุปมาจาก กองควบคุมโรงงาน สำนักงานปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม. (2506). รายชื่อโรงงานอุตสาหกรรม ในจังหวัด พระนครและธนบุรี ที่จดทะเบียนไว้ตาม พ.ร.บ. โรงงาน. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

ระบายน้ำเน่าเสียต่าง ๆ ส่งผลให้คลองตื้นเขินในที่สุด พร้อมกับการหมดบทบาทของการเป็นเส้นทางคมนาคมเพราะประชาชนหันมานิยมการเดินทางด้วยถนนมากกว่า³²⁶

ทั้งนี้การเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ยังได้ดึงดูดแรงงานจากภาคชนบทในประเทศจำนวนมากให้อพยพเข้ามาทำงานมากขึ้น พบว่าในทศวรรษ 2500 แรงงานที่เข้าทำงานในบางชุมชนเพียงส่วนใหญ่มักเป็นแรงงานจากภาคการเกษตรที่มีภูมิภานาอยู่บริเวณภาคกลางเช่น สุพรรณบุรี นครปฐม ราชบุรี เป็นต้น³²⁷ ภายหลังจึงมีแรงงานจากภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามา ปรัชญาการณดังกล่าวเป็นผลมาจากการดำเนินการพัฒนาประเทศของรัฐบาลตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่เน้นการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม แต่ในขณะเดียวกันกลับไม่มีการส่งเสริมภาคเกษตรกรรม จึงก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำของการพัฒนาระหว่างภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม แรงงานจากภาคเกษตรกรรมจำนวนมากละทิ้งที่นาในชนบทของตนเพื่อเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมที่มีแรงดึงดูดจากค่าจ้างที่สูงกว่า³²⁸

การเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมในบางชุมชนเกิดขึ้นโดยมีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยอย่างมาก กล่าวคือ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถนนสุขสวัสดิ์ได้เชื่อมต่อกับพื้นที่ธนบุรีด้านใต้ อำเภอรามบุรีธนบุรี จังหวัดธนบุรีเข้ากับ อำเภอพระประแดง อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งทั้งสามพื้นที่เป็นเขตอุตสาหกรรมหนักและโกดังคลังสินค้า โดยเป็นผลมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 และการวางผังนครหลวง (ผังลิทซีฟิลด์) ที่ได้นำเสนอและจัดการให้การพัฒนานครหลวงเป็นไปตามแนวทางอุตสาหกรรม ผ่านการแบ่งเขต (Zoning) พื้นที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพและปริมณฑล ปรัชญาการณดังกล่าวได้ชี้ชัดว่าในพื้นที่ที่ใกล้กับถนนตัดใหม่นั้นเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นจากการพัฒนารูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกันระหว่างจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี มีความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกันจนกลายเป็นพื้นที่เดียว เพราะการคมนาคมไม่ได้เป็นอุปสรรคเหมือนเมื่อก่อน

³²⁶อดิศร หมวกพิมาย. (2545). เล่มเดิม. หน้า 93-94.

³²⁷คมเดช วิรุฬห์พจน์. สัมภาษณ์ 20 เมษายน 2566.

³²⁸วิทย์การ เชียงกุล. (2525, "การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลาง : ผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503-2523". วารสารธรรมศาสตร์. 11(1): 120-121.

นอกจากนี้ทางรัฐบาลยังมีการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาควบคุมการก่อสร้างอาคาร³²⁹ โดยมีจุดมุ่งหมายต่อการควบคุมการก่อสร้างอาคารให้ได้มาตรฐานใน พ.ศ. 2505 เพราะว่าการก่อสร้างอาคารก่อนหน้านั้นมีลักษณะไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ผิดสุขลักษณะมีลักษณะอันตราย และอาจกลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรมในอนาคตได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ที่เริ่มมีมากขึ้นในท้องที่บางชุมชนเทียนหลังการตัดถนนสมัยใหม่ ต่อมาใน พ.ศ. 2508 ประกาศของกระทรวงมหาดไทย³³⁰ ได้พิจารณาท้องถิ่นบางส่วนของตำบลบางขุนเทียน และท้องถิ่นบางส่วนของตำบลบางมด มีศักยภาพที่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของเขตเทศบาลนครกรุงเทพมหานครได้ กระทรวงมหาดไทยจึงเสนอจัดตั้งให้ท้องถิ่นดังกล่าวเป็นเขตสุขาภิบาลบางขุนเทียน ประกาศดังกล่าวได้ครอบคลุมพื้นที่ที่ใกล้กับถนนสุขสวัสดิ์ ถนนจอมทอง (ฝั่งใต้) ถนนเอกชัย (ถนนวุฒากาศอยู่ในพื้นที่เทศบาล) ซึ่งรวมเอาพื้นที่อุตสาหกรรมอย่าง ซอยเลิศใต้ เข้าไปด้วย ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงสภาพของโรงงานอุตสาหกรรมในขณะนั้นที่ยังไม่มีระบบดูแลของเสีย ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการออกกฎหมายฉบับที่มุ่งเน้นไปในการควบคุมการก่อสร้างอาคารให้มีมาตรฐาน ถูกสุขลักษณะ เพราะรัฐบาลยุคพัฒนาให้ความสำคัญต่อสุขภาพของประชาชนในฐานะพลเมืองที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ³³¹ จึงมีการตั้งสถานที่ราชการประเภทสาธารณสุขเพิ่มขึ้นให้กระจายทั่วทั้งอำเภอ เช่น สำนักงานผดุงครรภ์ สถานีอนามัย

ด้านวิถีชีวิตทางสังคมของผู้คนในอำเภอบางขุนเทียน ขอกกล่าวถึง 2 มิติคือ ศาสนา และประเพณี ของ คนในบางขุนเทียน กล่าวได้ว่าผู้คนในอำเภอบางขุนเทียน ยังนับถือพุทธศาสนา เช่นเดิมที่เคยเป็นมาในทศวรรษก่อนรวมถึงยังมีการสร้างวัดใหม่ในพื้นที่อย่าง วัดนินสุขาราม สร้างเมื่อ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2508 ตั้งอยู่ที่ตำบลบางบอน อำเภอบางขุนเทียน และวัดธรรมคุณาราม เมื่อ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2508 ตั้งอยู่ตำบลท่าข้าม อำเภอบางขุนเทียน³³² จะเห็นว่าเป็นการตั้งวัด

³²⁹พระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร พุทธศักราช 2479 ในเขตท้องที่บางแห่ง พ.ศ. 2505. (2505, 4 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 79. ตอนที่ 81. หน้า 963-967.

³³⁰ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องจัดตั้งสุขาภิบาลบางขุนเทียน อำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี. (2508, 14 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 82. ตอนที่ 75. หน้า 2,332-2,334.

³³¹อย่างไรก็ดีการบังคับใช้กฎหมายในขณะนั้นยังไม่มีประสิทธิภาพ จึงทำให้เกิดการสร้างอาคารที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบข้อกฎหมายดังกล่าวเป็นจำนวนมาก.

³³²สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2560). **รายงานทะเบียนวัด**. (ออนไลน์).

ใหม่ในพื้นที่ที่ถนนยังเข้าไปไม่ถึง อาจหมายความว่า มีการขยายชุมชนเพิ่มเติม เพราะ วัดเป็นสถานที่สำคัญของชุมชนไทยสมัยก่อน³³³

ทั้งนี้บางชุมชนยังคงมีการสืบทอดรักษาประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้อย่างเหนียวแน่น ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนผ่านการจัดงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีชักพระวัดนางชี³³⁴ หรืองานแห่พระบรมสารีริกธาตุ เป็นประเพณีที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดของชาวสวน³³⁵ มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาทุกปีตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ประเพณีชักพระวัดนางชีจะจัดในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 12 มีจุดประสงค์เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สงวน้ำ และสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุสาวกเพื่อความเป็นสิริมงคล ชาวบ้านและผู้เลื่อมใสศรัทธา³³⁶ จะร่วมแรงร่วมใจกันนำเรือมาอุดซัดเรือพระแห่ไปตามลำคลอง โดยมีเส้นทางแห่เริ่มจากคลองด่าน คลองบางกอกใหญ่ คลองชักพระ คลองบางกอกน้อย เข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา วกกลับเข้าคลองบางกอกใหญ่บริเวณประตูระบายน้ำ คลองบางกอกใหญ่ (วัดกัลยาณมิตร) และเลี้ยวซ้ายกลับเข้าคลองด่าน เพื่อกลับไปยังวัดนางชี ลักษณะการแห่ดังกล่าวเป็นการวนขวา (ทักษิณาวรรต) ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “แห่อ้อมเกาะ”³³⁷

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของสถานที่ราชการ ถนน โรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งจำนวนประชากรและความหลากหลายด้านอาชีพของคนในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500 อาจกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2500 การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้ขยายตัวขึ้นจากในช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 จึงกล่าวได้ว่า พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเปลี่ยนมีสถานะเป็นเมืองตามความหมายของคำอธิบายของนักวิชาการทางภูมิศาสตร์ซึ่งอธิบายว่า เมืองคือบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มของคนจำนวนมากอย่างถาวร กระจุกตัวกันหนาแน่นในพื้นที่หนึ่ง ประชากรในเมืองมีความหลากหลายของอาชีพมากขึ้น ถึงกระนั้นก็ตามเราก็ยังไม่สามารถกล่าวได้เต็มปากว่า พื้นที่บางขุนเทียนมีสถานะเป็นเมืองตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์ได้อย่าง

³³³ดู วิถีตา งามปัญญา. (2546). **การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. บทที่ 4.

³³⁴พรทิพย์ อันทิวโรทัย. (2545). **บทบาทการศึกษาในการสืบทอดและพัฒนาทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาวัฒนธรรมชาวสวนฝั่งธนบุรี**. หน้า 204.

³³⁵ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลห้ามมีการจัดงานแห่แห่นทุกอย่าง แต่งานประเพณีชักพระวัดนางชีได้รับการยกเว้น เพราะเชื่อว่าหากไม่มีการแห่พระบรมธาตุแล้ว จะเกิดความอับมงคล เกิดโรคภัยไข้เจ็บตลอดจนภัยพิบัติอื่น.

³³⁶ส่วนวัฒนธรรม Culture Division. (2563). **ประเพณีชักพระวัดนางชี**. (ออนไลน์).

³³⁷มาลัย สุขสุทธิ. สัมภาษณ์ 22 เมษายน 2566.

สมบูรณเนื่องจากตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์นั้น ลักษณะอีกประการหนึ่งของเมืองคือ เมืองจะมีลักษณะเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ซึ่งพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนขาดคุณสมบัติข้อนี้ ดังนั้นการนิยามสถานะของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2500 นี้คงจะเหมาะกว่าที่จะระบุว่าพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2500 มีสถานะเป็น “ชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง” หรือ “ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองขยายขึ้นมาก”

4.3 การพัฒนาประเทศไทยในทศวรรษ 2510: จากยุคเผด็จการทหารถึงยุคประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมและยุคเผด็จการพลเรือน

หัวข้อนี้ผู้วิจัยต้องการอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศไทยในช่วงทศวรรษ 2510 หรือทศวรรษต่อมาของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (นับตั้งแต่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 2 ได้มีการเปลี่ยนชื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็น “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ”) โดยบริบททางการเมืองของไทยในช่วงทศวรรษ 2510 แบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลาคือ 1) ยุคเผด็จการทหาร สมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. 2506 - 2516) 2) ยุคประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม (พ.ศ. 2516 - 2519) 3) ยุคเผด็จการพลเรือน (พ.ศ. 2519 - 2520) เมื่อพิจารณาลักษณะการปกครองแต่ละช่วงเวลาแล้ว ยุคเผด็จการทหารภายใต้รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร มีลักษณะการปกครองแบบเผด็จการเช่นเดียวกับสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นของบทนี้ส่วนที่พูดถึงการเมืองการปกครองไทยในช่วงทศวรรษ 2500 แล้วว่าจอมพลถนอม กิตติขจร ได้บริหารประเทศโดยสานต่อรูปแบบที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใช้ สำหรับลักษณะการปกครองยุคประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมในช่วง พ.ศ. 2516 - 2519 นั้นเป็นผลมาจากชัยชนะของประชาชนที่รวมพลังกันออกมาเดินขบวนขับไล่รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ประกอบกับปัญหาความขัดแย้งภายในกองทัพเอง ทำให้จอมพลถนอม กิตติขจร ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้วพาครอบครัวออกจากประเทศไปบรยากาศการเมืองไทยนับตั้งแต่เดือนตุลาคม 2516 เปลี่ยนสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพทางการเมือง พรรคการเมืองเข้ามามีบทบาททางการเมือง ขณะที่กองทัพถูกลดอำนาจและถอยฉากกลับไปทำงานตามหน้าที่ประจำของตนในระบบราชการ อย่างไรก็ตามการการเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีนิยมดำรงอยู่ได้ 3 ปีก็พังลงเนื่องจากเกิดเหตุการณ์กลุ่มพลังฝ่ายขวา อันประกอบด้วยกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน นักเรียนอาชีวะ เจ้าหน้าที่รัฐ ได้สังหารหมู่นักศึกษาที่ชุมนุมกันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพื่อขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งกลับมาประเทศไทย การที่กลุ่มพลังฝ่ายขวาออกมาสังหารหมู่ครั้งนี้ด้วยบรรดากลุ่มพลังฝ่ายขวามีความเชื่อว่านักศึกษาที่

ชุมนุมทางการเมืองในขณะนั้นเป็นพวกคอมมิวนิสต์ สิ่งที่เกิดขึ้นตามหลังการสังหารโหดนักศึกษา เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 คือคณะทหารภายใต้การนำของพลเรือเอกสงัด ชะลออยู่ ได้ทำรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลของหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช อันเป็นการปิดฉากการเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีนิยม³³⁸

เมื่อพิจารณาในส่วนของ การปกครองส่วนท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 2510 ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่นขึ้น 3 ประการใหญ่ ๆ ขึ้นคือใน พ.ศ. 2514 รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้อาศัยคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 24 และ 25 ประกาศให้รวมจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรีเป็นจังหวัดเดียวกันเรียกว่า “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” แบ่งการปกครองเป็น 2 ระดับคือ ระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น สำหรับระดับท้องถิ่นได้แก่ เทศบาลนครหลวงกรุงเทพธนบุรี โดยมีผู้ว่าราชการนครหลวงกรุงเทพธนบุรีเป็นผู้บริหารและมีสมาชิกสภาเทศบาลนครหลวงที่แต่งตั้งโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ทำหน้าที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติ³³⁹ สาเหตุของการรวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเข้าด้วยกันนี้รัฐบาลให้เหตุผลว่า เพื่อประโยชน์ในการบริหารราชการที่ประหยัด มีประสิทธิภาพ และบังเกิดความเจริญแก่ทั้ง 2 จังหวัดได้อย่างรวดเร็ว³⁴⁰

ต่อมาใน พ.ศ. 2515 รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้อาศัยคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 335 รวมกิจการการปกครองของนครหลวงกรุงเทพธนบุรีเข้ากับหน่วยการปกครองท้องถิ่นอื่น ๆ ในกรุงเทพและธนบุรีคือ องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนคร องค์การบริหารส่วนจังหวัดธนบุรี สุขาภิบาลในจังหวัดพระนคร สุขาภิบาลในจังหวัดธนบุรี เมื่อรวมหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นของจังหวัดพระนครเข้ากับจังหวัดธนบุรีแล้วรัฐบาลได้จัดตั้งกรุงเทพขึ้นเป็นจังหวัดพิเศษเรียกว่า “กรุงเทพมหานคร” โดยมีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครที่มาจากการแต่งตั้งโดยรัฐบาล ทำหน้าที่บริหารงาน และมีสภากรุงเทพมหานครที่มาจากการเลือกตั้งเขตละ 1 คนและผู้ทรงคุณวุฒิที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยแต่งตั้งเขตละ 1 คน ทำหน้าที่ช่วยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครบริหารงาน³⁴¹

³³⁸ ดู สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2551). **สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย**. บทที่ 7-8; โดม ไกรปกรณ์. (2563). **เส้นทางประชาธิปไตย**. หน้า 122-151.

³³⁹ โกวิท พวงงาม. (2550). **การปกครองท้องถิ่นไทย**. หน้า 52-53.

³⁴⁰ วลีส นวลหอม. (2555). “เอกสารลำดับที่ 83 ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 24 (วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2514) เรื่องตั้งนครหลวงกรุงเทพธนบุรี: 204 ปี “ธนบุรีศรีมหาสมุทร””. ใน 100 เอกสารสำคัญ: **สรรพสารประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 20**. หน้า 53.

³⁴¹ โกวิท พวงงาม. (2550). **เล่มเดิม**. หน้า 53.

สำหรับยุคการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม (พ.ศ. 2516 - 2519) ด้านการปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นใน พ.ศ. 2518 รัฐบาลหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 ขึ้นมาใช้แทนประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 335 สมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 เป็นการปฏิรูปการระบบปกครองกรุงเทพมหานครให้มีฐานะเป็นการปกครองรูปแบบพิเศษโดยสมบูรณ์ ทั้งตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครและตำแหน่งสมาชิกสภากรุงเทพมหานครมาจากการเลือกตั้งของประชาชน โดยมีวาระการดำรงตำแหน่ง 2 ปีและมีอิสระในการดำเนินงานเพิ่มขึ้น ทั้งนี้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 มีบทเฉพาะกาลว่าในช่วง 10 ปีแรกให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครมาจากการแต่งตั้งไปก่อน³⁴²

ด้านเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นช่วงเวลาที่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 - 2514) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) โดยแนวทางการพัฒนาประเทศในระยะเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ได้เปลี่ยนนโยบายการผลิตสินค้าจากการผลิตเพื่อการบริโภคภายในประเทศมาเป็นการผลิตเพื่อส่งออก โดยสินค้าหลักที่ไทยส่งออกไปตลาดต่างประเทศคือสินค้าเกษตรแปรรูปที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตไม่สูงนัก³⁴³ ทั้งนี้ในระยะเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 รัฐบาลมีนโยบายกระจายการพัฒนาเศรษฐกิจไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตทิวกันดาร³⁴⁴ ดังนั้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลให้ความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ยังคงมุ่งพัฒนาการคมนาคมขนส่ง ระบบการชลประทาน อันเป็นสาธารณูปโภคพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ³⁴⁵ อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาที่ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 นั้นในระยะ 2 ปีแรกของแผนพัฒนาฉบับนี้เศรษฐกิจของประเทศไทยขยายตัวอย่างรวดเร็วเฉลี่ยร้อยละ 8 ต่อปี เนื่องจากการผลิตภาคการเกษตรและอุตสาหกรรมของประเทศเพิ่มขึ้นในอัตราสูง รวมถึงการลงทุนจากต่างประเทศและรายจ่ายทางทหารของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นมาก แต่ในระยะปลายของ

³⁴² แหล่งเดิม.

³⁴³ จารุวรรณ ขำเพชร. (2563). *มนุษย์เมือง ว่าด้วยสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา*. หน้า 217-218.

³⁴⁴ ธนาคารทหารไทย จำกัด. (2536). *สามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศ*. หน้า 43.

³⁴⁵ แหล่งเดิม. หน้า 42.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้ เศรษฐกิจไทยขยายตัวช้าลงและประสพภาวะเศรษฐกิจรั้งตัวขึ้นเป็นครั้งแรก จากการที่โครงสร้างความต้องการของโลกต่อสินค้าหลายประเภทได้เปลี่ยนแปลงไปทำให้ราคาสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทยลดลง ประกอบกับการลงทุนจากต่างประเทศลดลงมาก อีกทั้งในช่วงปลายปี 2514 ได้เกิดวิกฤตทางการเงินระหว่างประเทศเนื่องจากสหรัฐอเมริกาเปลี่ยนระบบอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ขณะเดียวกันประเทศต่าง ๆ ปล่อยให้ค่าเงินสกุลของตนลอยตัวเพื่อกดดันให้สหรัฐอเมริกาลดค่าเงินดอลลาร์เมื่อสหรัฐอเมริกาประกาศลดค่าเงินดอลลาร์ ทำให้ประเทศไทยต้องลดค่าเงินบาทตามค่าเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกาที่ลดลง³⁴⁶

แม้เศรษฐกิจของประเทศในช่วงครึ่งหลังของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 จะชะลอตัวลงจนทำให้เมื่อสรุปผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้กล่าวได้ว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำกว่าเป้าหมายที่วางไว้ แต่ถ้าดูเฉพาะด้านจะเห็นได้ว่า ภาคอุตสาหกรรมยังคงขยายตัวในอัตราสูงและโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ทางหลวงแผ่นดิน ระบบชลประทาน การผลิตไฟฟ้า ระบบโทรศัพท์ การผลิตน้ำประปา มีการขยายตัวขึ้น ทางภาคธุรกิจเอกชนนั้นธุรกิจประเภทธนาคารพาณิชย์ก็ขยายตัวขึ้น³⁴⁷

สำหรับการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) มีเป้าหมายที่จะรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพทางการเงินระหว่างประเทศ ส่งเสริมการส่งออกสินค้า และปรับปรุงโครงสร้างการนำเข้า ดำเนินการลงทุนขั้นพื้นฐานต่อเนื่องจากเดิม พัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบท³⁴⁸ ผลการดำเนินงานพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พบว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศต่ำกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้เนื่องจากปัญหาภายในประเทศคือ ภาวะฝนแล้งและฝนทิ้งช่วงใน พ.ศ. 2515 และ พ.ศ. 2519 ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้นในระดับต่ำ เศรษฐกิจโดยรวมของไทยจึงขยายตัวในอัตราต่ำ ประกอบกับปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกคือ ความผันผวนทางเศรษฐกิจจากการลดต่ำของค่าเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกาที่ ทำให้ไทยต้องลดค่าเงินบาท รวมทั้งปัญหาราคาน้ำมันในตลาดโลกพุ่งสูงขึ้น ส่งผลให้มูลค่าสินค้านำเข้าเพิ่มสูงขึ้น เศรษฐกิจของไทยเกิดการชะลอตัว แม้ว่าภาคอุตสาหกรรมในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 จะมีอัตราการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่การขยายตัวของผลผลิตด้านอุตสาหกรรมส่วนใหญ่

³⁴⁶ แหล่งเดิม. หน้า 49-51.

³⁴⁷ แหล่งเดิม. หน้า 57-62.

³⁴⁸ วิจิตรวงศ์ ณ บ่อมเพชร. (2553). เล่มเดิม. หน้า 69.

เป็นการขยายตัวในช่วง 2 ปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้ หากในช่วง 2 ปีหลังของการดำเนินงานพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 การผลิตภาคอุตสาหกรรมของไทยประสบกับปัญหาเงินเพื่อทั่วโลกอันเป็นผลสืบเนื่องจากราคาน้ำมันในตลาดโลกที่พุ่งสูงขึ้น³⁴⁹

ด้านสังคมในช่วงทศวรรษ 2510 นับตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 รัฐบาลได้ใส่ใจเกี่ยวกับประเด็นทางสังคมเพิ่มขึ้น ดังเห็นได้จากการเพิ่มคำว่า “สังคม” ลงไปในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ นโยบายด้านสังคมที่รัฐบาลได้ส่งไปในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ได้แก่ นโยบายการคุ้มครองจำนวนประชากรผ่านนโยบายการวางแผนครอบครัว ตลอดจนนโยบายกระจายการสร้างงานและโอกาสให้แก่ประชาชนทุกกลุ่ม³⁵⁰ อย่างไรก็ตามด้วยเหตุที่การพัฒนาเศรษฐกิจของไทยนั้นโดยแก่นแล้วเป็นการพัฒนาที่กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นหลัก จึงยังคงมีคนจากชนบทจำนวนมากที่อพยพเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงที่สุดในประเทศ³⁵¹ อันแสดงให้เห็นถึงปัญหาของการกระจายการสร้างงานและโอกาสให้แก่คนในชนบท

ส่วนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในระยะการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) พบว่ารัฐบาลได้ปรับทิศทางการพัฒนาประเทศโดยจัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนาด้านสังคมมากกว่าการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากรัฐบาลต้องการแก้ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากร รวมทั้งต้องการขยายการศึกษาของประเทศให้กว้างขึ้น³⁵² ผลของการพัฒนาสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้เน้นด้านการลดอัตราการเพิ่มของประชากร จากการที่รัฐบาลกระจายบริการวางแผนครอบครัวออกไปยังส่วนภูมิภาคและชนบทโดยใช้บุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ ทำให้ในช่วงพ.ศ. 2515 - 2519 สามารถขยายบริการวางแผนครอบครัวเพิ่มขึ้นได้ถึง 2.3 ล้านคน และลดอัตราการเพิ่มของประชากรเหลือร้อยละ 2.7 ต่อปี สูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 2.5 ต่อปี³⁵³ แต่ในด้านการกระจายบริการ

³⁴⁹ธนาคารทหารไทย. (2536). เล่มเดิม. หน้า 76-87.

³⁵⁰จารุวรรณ ขำเพชร. (2563). เล่มเดิม. หน้า 217-218.

³⁵¹ดู การย้ายถิ่น ความเป็นเมือง และการพัฒนาในประเทศไทย. แปลโดย เศรษฐ์ บุญประเทือง; และ สุปรานี บุญประเทือง. (2528). กรุงเทพฯ: กองวางแผนประชากรและกำลังคน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

³⁵²ธนาคารทหารไทย จำกัด. (2536). เล่มเดิม. หน้า 72.

³⁵³แหล่งเดิม. หน้า 89-90.

สังคมทางด้านการศึกษาและสาธารณสุขนั้นรัฐบาลยังไม่สามารถจัดให้เพียงพอต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น³⁵⁴

ทั้งนี้ปัญหาทางสังคมอีกประเด็นหนึ่งในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 ที่ยังคงมีอยู่สืบเนื่องคือ การอพยพของคนจากชนบทเข้ามาอยู่และทำงานในกรุงเทพฯ แม้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ด้านหนึ่งจะมุ่งควบคุมการอพยพจากจังหวัดอื่นเข้าสู่กรุงเทพฯ³⁵⁵ หากแต่จำนวนประชากรในเมืองหลวง ช่วง พ.ศ. 2515 - 2519 จะเห็นได้ว่าจำนวนประชากรในกรุงเทพฯ มีแต่เพิ่มขึ้น (ดู ตารางที่ 3 ประกอบ)

ตาราง 3 จำนวนประชากรในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2515-2519

พ.ศ.	ประชากรรวม (คน)	อัตราการเพิ่มของประชากร (%)
2515	3,793,763	3.60
2516	3,967,081	4.47
2517	4,129,609	4.02
2518	4,349,494	5.19
2519	4,545,608	4.41

ที่มา: นำข้อมูลมาจาก วิไล วงศ์สืบชาติ, ดาราวรรณ เจียมเพิ่มพูน, มยุรี นกยูงทอง. (2537).

ประชากรของประเทศไทย สถิติในช่วง 25 ปี (พ.ศ. 2511-2535). หน้า 35,41,47,53,59.

4.4 การขยายตัวของเมืองในฝั่งธนบุรี และการกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2510

ทศวรรษ 2510 เป็นช่วงเวลาฝั่งธนบุรีได้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นอีกซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของเครือข่ายถนน ดังพิจารณาได้จากที่ใน พ.ศ. 2516 กรมทาง

³⁵⁴ แหล่งเดิม. หน้า 90-91.

³⁵⁵ จารุวรรณ ขำเพชร. (2563). แหล่งเดิม. หน้า 219.

หลวงชนบทได้สร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมต่อกรุงเทพฯฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีเพิ่มขึ้นอีกสะพานหนึ่งคือ สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า³⁵⁶ จากคำบอกเล่าของคุณอนันต์ เอมใจ ผู้ที่อยู่ย่านปิ่นเกล้ามาตั้งแต่ก่อนมีการสร้างสะพานทำให้ทราบว่า หลังจากมีสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าแล้ว ได้เกิดตึกอาคารเพิ่มขึ้นในพื้นที่ฝั่งธนบุรีส่วนที่อยู่ใกล้สะพาน³⁵⁷

นอกจากมีสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมต่อกรุงเทพฯฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีเพิ่มขึ้นแล้ว น่าสนใจว่าในทศวรรษ 2510 ได้มีการสร้างทางหลวงเชื่อมต่อกรุงเทพฯกับต่างจังหวัดและที่เชื่อมต่อระหว่างจังหวัดในภาคต่าง ๆ ทั้งที่สืบเนื่องจากโครงการก่อสร้างบูรณะทางหลวง 7 ปี (พ.ศ. 2508 - 2514) เช่น ทางหลวงสายฮอด - แม่สะเรียง ทางหลวงสายตาก-แม่สอด ในภาคเหนือ ทางหลวงสายบ้านไผ่-อุบล ทางหลวงสายเลย-ขอนแก่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทางหลวงสายสระบุรี-นครสวรรค์ ทางหลวงสายกรุงเทพฯ-ตราด ในภาคกลาง ทางหลวงสายระนอง-ตะกั่วป่า ทางหลวงสายตะกั่วป่า-ห้วยยอด ในภาคใต้ ตลอดจนโครงการก่อสร้างและบูรณะทางหลวง 5 ปี (พ.ศ. 2515 - 2519) ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3³⁵⁸

หนึ่งในทางหลวงที่สร้างขึ้นในทศวรรษ 2510 ได้แก่ ถนนธนบุรี - ปากท่อ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นถนนพระรามที่สอง) โดยถนนเส้นนี้เปิดใช้งานครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2516 สภาพถนนเป็นถนนขนาด 2 ช่องจราจรและเป็นถนนลูกรัง ถนนธนบุรี-ปากท่อหรือถนนพระรามที่สองเป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 35 ตัดผ่านกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดราชบุรี ทำหน้าที่เป็นเส้นทางหลักที่มุ่งสู่ภาคใต้ของประเทศไทย กล่าวได้ว่าถนนพระรามที่สองเป็นถนนที่สามารถแบ่งเบาความแออัดบดบังของถนนจากถนนเพชรเกษม เพราะก่อนหน้านั้นถนนเพชรเกษมคือถนนสายเดียวที่สามารถเดินทางสู่ภาคใต้ได้ จึงทำให้จำนวนรถยนต์ที่เดินทางผ่านถนนพระรามที่สองมีจำนวนมาก³⁵⁹ อย่างไรก็ตามการเวนคืนพื้นที่ของรัฐบาลเพื่อดำเนินการสร้างถนนพระรามที่สอง เป็นการเวนคืนพื้นที่ส่วนจำนวนมากโดยเฉพาะสวนในบางมด ชาวสวนที่ได้รับผลกระทบต่างมีการตอบสนองแตกต่างกันออกไป บางส่วนเริ่มย้ายสวนของตนให้อยู่ลึกห่าง

³⁵⁶กรมทางหลวงชนบท. (2547). หน้า 20.

³⁵⁷นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว; และ สุดารรา สุขฉายา. (2542). “ธนบุรี ภาพเก่าของบางกอก”. ใน *ธนบุรี*. หน้า 62.

³⁵⁸ดู ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. (2566). *ไฮเวย์ธิปไตย: อำนาจของถนนกับพลวัตการคมนาคมขนส่งของประเทศไทย*. หน้า 51-62.

³⁵⁹กิตตินันท์ นาคทอง. (2560). *ย้อนรอย “ถนนพระราม 2” ทางหลวงสายมรณะ 419 ล้านบาท*. (ออนไลน์).

จากแนวถนน ชาวสวนบางคนนำเอาผลผลิตของตนมาตั้งแผงลอยวางขายริมถนนพระรามที่สอง³⁶⁰ และยังพบว่าชาวสวนบางมด บางคนได้พลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสหลังจากที่ดินและสวนถูกเวนคืน ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2517 นายหอม จันท์เศรษฐ์ ได้เริ่มกิจการร้านอาหารชื่อ “สวนอาหารบางมด”³⁶¹ ขึ้นที่ริมถนนพระรามที่สอง (พระรามที่สอง ซอย 25 ในปัจจุบัน) สวนอาหารบางมดมีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก เพราะถนนพระรามที่สองในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นถนนสายหนึ่งที่มีปริมาณรถสัญจรในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก เนื่องจากถนนพระรามที่สองเป็นถนนทางหลวงแผ่นดินอีกเส้นทางที่สามารถเดินทางไปยังภาคใต้ของประเทศไทย (อีกเส้นทางคือถนนเพชรเกษม)³⁶² เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้พื้นที่สวนจะลดลง แต่ในบริเวณถนนธนบุรี-ปากท่อหรือถนนพระรามที่สอง เริ่มเกิดชุมชนแบบใหม่ที่บังชี้ให้เห็นถึงทิศทางของการกลายเป็นเมือง ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2518 คุณถนอม ทองสีมา และคุณญาณเดช ทองสีมา ผู้เป็นบุตรชาย ได้เริ่มทำหมู่บ้านจัดสรรชื่อ “สุดจิตตินิเวศน์” ขึ้นที่ริมถนนธนบุรี-ปากท่อหรือถนนพระรามที่สอง ย่านแสมดำ เขตบางขุนเทียน พร้อมทั้งบริจาคที่ดินเพื่อตัดถนนหลายสายเชื่อมต่อกับถนนเอกชัยกับถนนธนบุรี-ปากท่อ ทำให้การเดินทางเข้าออกถนนธนบุรี-ปากท่อหรือถนนพระรามที่สอง สะดวกขึ้น หลังจากตั้งหมู่บ้านนี้ขึ้น ในเวลาต่อมาได้มีอาคารพาณิชย์ ปิ๊มน้ำมัน มาตั้งในย่านนี้ ทำให้พื้นที่อำเภอบางขุนเทียน บริเวณริมถนนธนบุรี-ปากท่อ เจริญขึ้น³⁶³

³⁶⁰ พระครูสกลกิจวิธาน (กล้า อภิชาโต). สัมภาษณ์ 19 มิถุนายน 2566.

³⁶¹ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ นายหอม จันท์เศรษฐ์. (2526). หน้า 65-66.

³⁶² สถิติจากกรมทางหลวงระบุว่า ในพ.ศ. 2519 มีปริมาณรถยนต์สัญจรเฉลี่ยในถนนพระรามที่สองที่ 6,602 คันต่อวัน และมีแนวโน้มที่เพิ่มจำนวนขึ้นทุกปี อ้างอิง หน่วยสถิติ กรมทางหลวง อ้างใน กุณชลี วรพล. (2531). ลักษณะการขยายตัวของความเป็นเมืองในเขตชานเมือง ด้านตะวันตกของ กรุงเทพมหานคร. หน้า 43.

³⁶³ ถนอม ทองสีมา. (2558). หน้า 174-175.

ภาพประกอบ 20 ที่ตั้งหมู่บ้านสุจริตต์นิเวศน์ในปัจจุบัน

ที่มา: RE/MAX. (2564). ขาย บ้านเดี่ยว พระราม 2 สุจริตต์นิเวศน์ ทำข้าม. สืบค้นเมื่อ

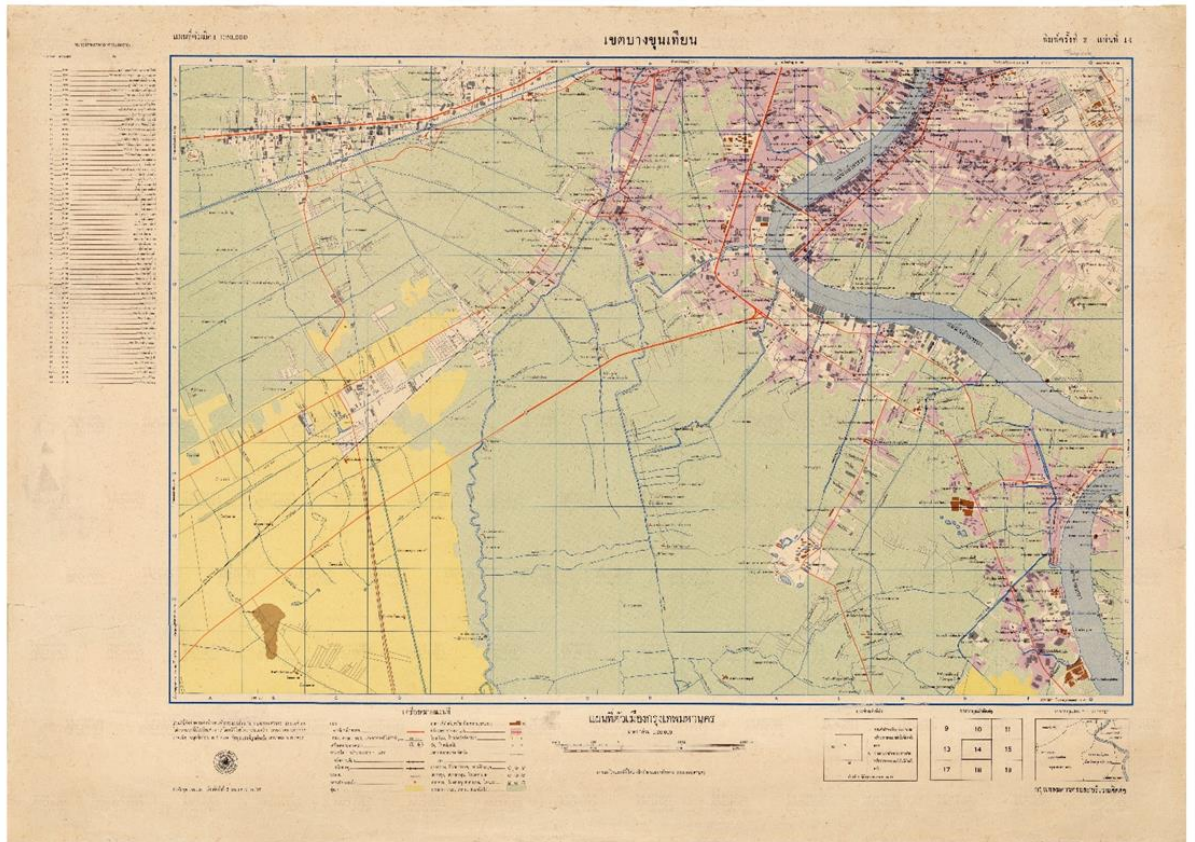
7 ธันวาคม 2564, จาก <https://www.thonburi-home.com/>

ภาพประกอบ 21 ภาพถ่ายทางอากาศ เขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2516

แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของชุมชนในเขตบางขุนเทียนที่ขยายตัวไปตามแนวถนน

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

ภาพประกอบ 22 แผนที่ตัวเมืองกรุงเทพมหานคร เขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2518

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ กบค. 5-(1-2) แผนที่ตัวเมืองกรุงเทพมหานคร

เขตบางขุนเทียน

4.5 วิถีชีวิตของคนในบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2510

นับตั้งแต่ถนนและโรงงานอุตสาหกรรมเริ่มขยายตัวในอำเภอบางขุนเทียนในทศวรรษ 2500 วิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียนค่อย ๆ เปลี่ยนไปจากเดิม พื้นที่เกษตรกรรมค่อย ๆ ลดลงดังที่ได้กล่าวในหัวข้อ 4.2.4 แล้ว พอเข้าสู่ทศวรรษ 2510 วิธีการเกษตรของคนในอำเภอบางขุนเทียนยิ่งเปลี่ยนไปจากเดิม เห็นได้จากพื้นที่ย่านบางบอนที่เดิมชาวจีนในย่านนี้เคยเลี้ยงเปิดส่งตลาดเยาวราชมาไม่ต่ำกว่า 70 - 80 ปี โดยในช่วงรุ่งเรืองของกิจการเลี้ยงเปิดส่งขายระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2505 นั้นชาวจีนย่านบางบอนเคยส่งเปิดกันทีละเป็นหมื่นตัว ทั้งนี้คนจีนจะตั้งโรงสีรับซื้อข้าวจากชาวนา อาศัยรำข้าวที่ได้ไปเลี้ยงเปิดและส่งซื้อเปิดขายสวนผักทางบางแคเป็นรายได้เสริมต่อมาในช่วงทศวรรษ 2510 วิถีชีวิตของชาวจีนและชาวนาในย่านบางบอนก็เปลี่ยนแปลงไป พื้นที่นาในย่านนี้เริ่มลดลงเมื่อ พ.ศ. 2512 จากการที่บางบอนอยู่ปลายน้ำต้องรับน้ำเสียจากเขตต่าง ๆ ที่ไหลลงคลอง คุณภาพน้ำที่แย่งทำให้ผลผลิตจากนาข้าวได้น้อยลงเรื่อย ๆ ชาวนาจึงค่อย ๆ เลิกทำนาไป ส่งผลให้โรงสีข้าวต้องปิดตัวลงไปเมื่อประมาณ พ.ศ. 2517 สิ่งก็ตามมาคือกิจการเลี้ยงเปิดของบางบอนก็ซบเซาลง³⁶⁴

นับตั้งแต่ตลาดน้ำวัดไทรได้กลายมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวยอดนิยมตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามา ซึ่งได้สร้างปัญหาให้กับคนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อ 4.2.3 ประกอบกับการพัฒนาและปรับปรุงถนนในพื้นที่ที่มีความทันสมัยมากขึ้นจึงทำให้เกิดการตั้งตลาดบกขึ้นเป็นจำนวนมาก ได้แก่

1. ตลาดนางนอง (นุชเวช) (ถนนวุฒากาศ แขวงบางค้อ ทศวรรษ 2510)
2. ตลาดใหม่จอมทอง (ถนนจอมทอง แขวงบางค้อ ทศวรรษ 2510)³⁶⁵
3. ตลาดสดบางขุนเทียน (ถนนจอมทอง แขวงบางขุนเทียน พ.ศ. 2510)³⁶⁶
4. ตลาดบางบอน (ถนนเอกชัย แขวงบางบอน พ.ศ. 2510)³⁶⁷
5. ตลาดโพธิ์ทอง (ตลาดไต้เอ้) (ถนนพระรามที่สอง แขวงบางมด ทศวรรษ 2510)³⁶⁸

³⁶⁴นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว; และ สุดารรา สุจฉายา. (2542). "ธนบุรี ภาพเก่าของบางกอก". ใน **ธนบุรี**. หน้า 67-68.

³⁶⁵นพดล โปตะวานิช. สัมภาษณ์ 2 มิถุนายน 2566.

³⁶⁶เกียรติ จิวะกุล และคณะ. (2525). **ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการ**. หน้า 58-59.

³⁶⁷อำพล ม่วงศิริ. สัมภาษณ์ 12 มิถุนายน 2566.

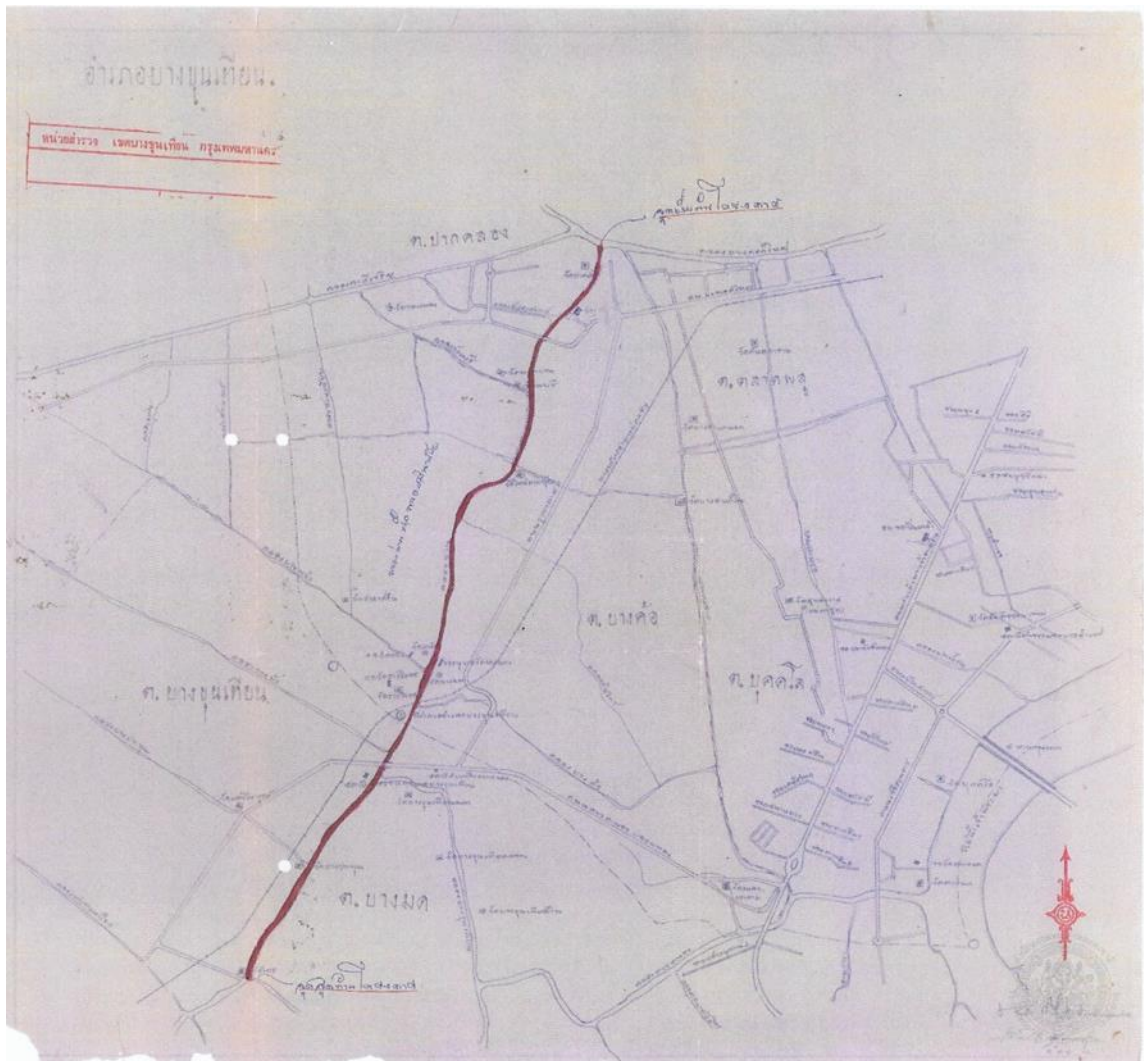
³⁶⁸ณัฐพร เสรีโรจน. สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2566.

เมื่อพิจารณาจากที่ตั้งของตลาดในทศวรรษนี้ พบว่าตลาด 3 แห่งมีที่ตั้งอยู่ในบริเวณแขวง บางค้อและแขวงบางขุนเทียน เป็นบริเวณที่มีชุมชนอยู่อย่างหนาแน่น และจากคำบอกเล่าของคนในพื้นที่เผยให้ทราบว่าตลาดทั้งหลายแห่งนี้มีการออกประกาศเชิญชวนโฆษณาให้มาจับจ่ายใช้สอยในตลาดของตน รวมถึงมีการแถมคู่มือเพื่อแลกสิ่งของต่าง ๆ เช่น สบู่ ถังน้ำ เป็นต้น³⁶⁹ และพบว่าเริ่มมีการตั้งตลาดในพื้นที่รอบนอกเช่น ตลาดบางบอน³⁷⁰ และตลาดโพธิ์ทอง

³⁶⁹ วิโรจน์ อยู่เจริญ. สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566.

³⁷⁰ ตลาดบางบอน เป็นตลาดที่สร้างขึ้นบนที่นาร้าง โดยสร้างขึ้นพร้อมอาคารตึกแถว ช่วงแรกตลาดยังไม่เป็นที่รู้จัก แม้ว่าจะพยายามจ้างคณะลิเกมาแสดงทุกวันโดยไม่มีคนดู ภายหลังมีผู้คนอพยพย้ายมาจากย่านคลองสานจึงทำให้ตลาดบางบอนเป็นที่นิยมมากขึ้น.

ภาพประกอบ 23 แผนที่อำเภอบางขุนเทียน แสดงพื้นที่จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด โครงการอนุรักษ์ตลาดน้ำวัดไร่หวอ
พ.ศ. 2512

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **พ.จ กทม/313** ทะเบียนแผนที่ชุดเอกสารกรุงเทพมหานคร

บางขุนเทียน ตลาดน้ำวัดไร่หวอ

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำที่แยลงอันเป็นผลจากน้ำเสียที่เพิ่มมากขึ้นจากอุตสาหกรรมทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในบางชุมชนที่ยืนที่ดำรงชีวิตด้วยการทำการเกษตรและพึ่งพิงธรรมชาติ ต้องเปลี่ยนแปลงไป ดังที่ สมใจ นิ่มเล็ก นักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมผู้เกิดและใช้ชีวิตอยู่ในตำบลบางขุนเทียน อำเภอบางขุนเทียน มาอย่างยาวนานตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2480 จนถึงปลายทศวรรษ 2550 ได้เล่าถึงประเพณีการ “มั่วกุง” (การทำน้ำในคลองให้ขุ่นเพื่อให้กุงเมาน้ำแล้วลอยหัวขึ้นมาหายใจที่ผิวน้ำ ง่ายต่อการที่คนจะจับขึ้นมาเป็นอาหาร) ของคนในบริเวณคลองบางขุนเทียน ซึ่งเป็นประเพณีที่มีมานานจนนับได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวสวน อย่างไรก็ตามประเพณีมั่วกุงของชาวสวนในคลองบางขุนเทียนได้หมดไปเมื่อน้ำในลำคลองได้รับผลกระทบจากมลพิษต่าง ๆ สัตว์น้ำไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้³⁷¹ ข้อมูลดังกล่าวนี้ทำให้พอจะเห็นถึงวิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2510 ได้เนื่องด้วยมีความสอดคล้องกับข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในย่านบางบอน อำเภอบางขุนเทียน ในช่วงทศวรรษ 2510 ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาคุณภาพน้ำที่แยลงเนื่องด้วยน้ำเสียจากอุตสาหกรรมที่ไหลลงลำน้ำ

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของสถานที่ราชการ ถนน โรงงานอุตสาหกรรมรวมทั้งการเกิดขึ้นของหมู่บ้านจัดสรร ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของประชากรที่ประกอบอาชีพด้านอุตสาหกรรม ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการลดลงของประชากรที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2510 อาจกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2510 การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้ขยายตัวขึ้นจากในทศวรรษ 2500 อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเปลี่ยนมีสถานะเป็นเมืองตามความหมายของคำอธิบายของนักวิชาการทางภูมิศาสตร์ซึ่งอธิบายว่า เมืองคือบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มของคนจำนวนมากอย่างถาวร กระจุกตัวกันหนาแน่นในพื้นที่หนึ่ง ประชากรในเมืองมีความหลากหลายของอาชีพมากขึ้น ถึงกระนั้นก็ตามเรายังไม่สามารถกล่าวได้เต็มปากว่า พื้นที่บางขุนเทียนมีสถานะเป็นเมืองตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์เนื่องจากตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์นั้น ลักษณะอีกประการหนึ่งของเมืองคือ เมืองจะมีลักษณะเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ซึ่งพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนขาดคุณสมบัติข้อนี้ ดังนั้นการนิยามสถานะของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2510 นี้คงจะ

³⁷¹สมใจ นิ่มเล็ก. (2555). **ราชบัณฑิตชาวสวน**. หน้า 192-195; รองศาสตราจารย์สมใจ นิ่มเล็ก คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เกิดเมื่อพ.ศ. 2480 พำนักอยู่ที่บ้านที่ตำบลบางขุนเทียน อำเภอบางขุนเทียน มาโดยตลอด ท่านถึงแก่กรรมเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2557.

เหมาะกว่าที่จะระบุว่าพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2500 มีสถานะเป็น “ชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมืองที่ความเป็นเมืองขยายขึ้นมาก”

4.6 การพัฒนาประเทศไทยในทศวรรษ 2520: การพัฒนาในยุค “ประชาธิปไตยครึ่งใบ”

หัวข้อนี้ผู้วิจัยต้องการอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศไทยในช่วงทศวรรษ 2520 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และเป็นช่วง 1 ทศวรรษหลังจากในอำเภอบางขุนเทียนมีการเปิดใช้ถนนธนบุรี-ปากท่อ ซึ่งเป็นถนนหลวงสายหลักในพื้นที่นี้ โดยบริบททางการเมืองการปกครองของไทยในช่วงทศวรรษ 2520 สืบเนื่องถึงปีแรกของทศวรรษ 2530 นั้น ระบบการเมืองการปกครองมีลักษณะรูปแบบ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” คือ ข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือนมีบทบาททางการเมืองโดยการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา ขณะเดียวกันภาคประชาชนก็มีโอกาสในการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรี ทั้งนี้ในช่วงทศวรรษ 2520 ที่การเมืองไทยอยู่ในช่วงประชาธิปไตยครึ่งใบนี้เป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ (11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 – 3 มีนาคม พ.ศ. 2523) และรัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (3 มีนาคม พ.ศ. 2523 – 4 สิงหาคม พ.ศ. 2531) ทำหน้าที่บริหารประเทศ³⁷²

สำหรับการปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ซึ่งเป็นรัฐบาล “ขวาจัด” ได้บริหารประเทศจากการสนับสนุนของคณะทหารภายใต้การนำของพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 รัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียรบริหารประเทศได้รวมหนึ่งปี ก็ถูกคณะทหารภายใต้การนำของพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ยึดอำนาจในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2520 โดยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ซึ่งเป็นเลขาธิการของคณะรัฐประหารได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี³⁷³ ในช่วงที่นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้มีการยุบสภากรุงเทพมหานครและให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครและรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครพ้นจากตำแหน่งไปและแต่งตั้งข้าราชการมาทำหน้าที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครด้วยเหตุผลทางการเมืองบางประการ³⁷⁴

³⁷²ดู ลิขิต ธีรเวคิน. (2550). *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*. หน้า 213-227; บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ. (2563). *การเมืองไทยร่วมสมัย*. หน้า 130-150.

³⁷³ดู ลิขิต ธีรเวคิน. (2550). *เล่มเดิม* หน้า 210-213; สุทธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2551). *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย*. หน้า 166-177.

³⁷⁴โกวิท พวงงาม. (2550). *การปกครองท้องถิ่นไทย*. หน้า 54.

ต่อมาในสมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชนะนันท์ ได้มีการตั้งการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษขึ้นที่เมืองพัทยาโดยใน พ.ศ 2521 ได้มีการออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ 2521 ซึ่งเป็นกรนำเอาหลักการจัดการเทศบาลแบบผู้้จัดการเมืองตามแบบของสหรัฐอเมริกามาทดลองใช้ในไทย ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ 2521 กำหนดให้เมืองพัทยามีฐานะเป็นนิติบุคคลประชาชนชาวเมืองพัทยาเป็นผู้เลือกสภาท้องถิ่นแล้วสภาท้องถิ่นเป็นผู้ว่าจ้างบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาทำหน้าที่ผู้้จัดการเมือง³⁷⁵

แม้ว่าในสมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์จะมีการตั้งหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษอย่างเมืองพัทยาขึ้นแต่ในส่วนของกรุงเทพนั้นรัฐบาลไม่ได้เปลี่ยนแปลงคำสั่งของรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียรแต่อย่างใด ดังเห็นได้จากข้อมูลที่ว่าในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากพลเอกเกรียงศักดิ์ได้มีการออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 โดยกำหนดให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนเป็นครั้งแรกอีกทั้งยังให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานครซึ่งทำหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติขณะที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครทำหน้าที่ฝ่ายบริหาร³⁷⁶

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาภาพรวมของการปกครองส่วนท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 2520 อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะดังที่ธเนศวร์ เจริญเมือง ศาสตราจารย์ด้านรัฐศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านการปกครองท้องถิ่น ได้ชี้ว่านับตั้งแต่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติใน พ.ศ 2504 เป็นต้นมา เศรษฐกิจและสังคมของไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เศรษฐกิจมีการเติบโตขึ้นมากแต่ในด้านการปกครองท้องถิ่นก็มีเพียงการเปลี่ยนแปลงในบางพื้นที่ที่มีฐานะเป็นหน่วยการปกครองพิเศษคือกรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยาขณะที่เทศบาลซึ่งเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นที่มีการเลือกตั้งตัวแทนประชาชนเข้าไปทำงานในระดับท้องถิ่นมาก่อนด้วยหน่วยการปกครองท้องถิ่นแบบอื่น ๆ มีการพัฒนาที่เชื่องช้าและโดยหลักแล้วการปกครองท้องถิ่นของไทยเป็นไปในรูปแบบที่เบื่องบนคือรัฐบาลส่วนกลางเป็นผู้กำหนดทิศทางของส่วนท้องถิ่นไม่ได้ให้ท้องถิ่นมีสิทธิมีเสียงในการบริหารตนเองอย่างที่เป็นอยู่ในประเทศที่เจริญแล้ว³⁷⁷

³⁷⁵ แหล่งเดิม. หน้า 54.

³⁷⁶ แหล่งเดิม. หน้า 55.

³⁷⁷ ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2548). 100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540. หน้า 95-102.

ด้านเศรษฐกิจ

นับตั้งแต่การก่อตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในทศวรรษ 2500 และใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นแผนแม่บทในการพัฒนาประเทศ เมื่อล่วงเข้าทศวรรษ 2520 ประเทศไทยได้ดำเนินตามแผนแม่บทดังกล่าวมาถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ซึ่งเป็นแผนฉบับแรกที่มีนโยบายพัฒนาเมืองใหญ่ในภูมิภาคให้เป็นเมืองหลัก รวมถึงมีการทบทวนนโยบายการพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาคโดยตั้งเป้าหมายไว้สองประการคือ

ประการแรก เพื่อลดอัตราการย้ายถิ่นของประชากรเข้ามาสู่กรุงเทพฯ และเขตเมืองอื่นในบางจังหวัด

ประการที่สอง เพื่อกระตุ้นและสนับสนุนให้มีการย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพฯ ไปยังพื้นที่ข้างเคียงและจังหวัดอื่น ๆ³⁷⁸

แม้ว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) เศรษฐกิจภาพรวมของประเทศจะมีการขยายตัวสูงขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 7.1 ต่อปี แต่ภาคเกษตรกรรมกลับมีอัตราเฉลี่ยเพียง 3.5 ต่อปีซึ่งต่ำกว่าเป้าหมาย เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 พิษผลทางการเกษตรมีราคาตกต่ำจากความเสื่อมโทรมของที่ดินและราคาต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นเช่น ค่าปุ๋ย, ค่าจ้างปลูก เป็นต้น ส่งผลให้ผู้ที่อยู่ในภาคเกษตรที่มีอยู่จำนวนมากแต่กลับมีรายได้ต่ำกว่าผู้อยู่ในภาคอุตสาหกรรมเกือบ 5 เท่าตัว³⁷⁹ จึงส่งผลให้คนหนุ่มสาวจำนวนมากในหมู่บ้านที่อยู่ในชนบทอันห่างไกลจำนวนมากต้องออกไปทำงานในเมืองต่างจังหวัดต่าง ๆ หรือการเดินทางเข้ามายังเมืองหลวงและมีการเคลื่อนย้ายของคนหนุ่มสาวเหล่านี้อย่างต่อเนื่องจนถึงปลายทศวรรษและคาบเกี่ยวไปยังต้นทศวรรษ 2530³⁸⁰

³⁷⁸ จารุวรรณ ขำเพชร. (2563). **มนุษย์เมือง ว่าด้วยสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา**. หน้า 220-221.

³⁷⁹ มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2566). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524)**. (ออนไลน์).

³⁸⁰ การอพยพของคนต่างจังหวัดในทศวรรษ 2520 ไม่ได้มีเพียงการเดินทางเข้าสู่เมืองในประเทศเท่านั้น แต่ในทศวรรษ 2520 การเดินทางออกไปทำงานที่ต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศในตะวันออกกลาง สามารถสร้างรายได้และค่าตอบแทนที่มากกว่าในประเทศ จึงดึงดูดแรงงานไทยจำนวนมากให้ไปทำงานในต่างประเทศ อ้างอิง วาสนา ละอองปลิว. (2561). การเมืองของการ(ไม่)เคลื่อนย้ายของแรงงานหนุ่มสาวไทย. ใน **ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย**. หน้า 52-55.

ในส่วนของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) มุ่งพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะในภูมิภาคต่างๆให้เป็นศูนย์กลางของภูมิภาคนั้น ๆ และมุ่งพัฒนาสังคมด้วยการยกระดับรายได้ของผู้มีรายได้น้อยที่อยู่ในเมืองหรือก็คือคนจนเมือง จึงมีการเร่งรัดพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาคให้เป็นนครขนาดกลางประจำภูมิภาคต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือตอนบน กำหนดให้เป็น เชียงใหม่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกำหนดให้เป็น ขอนแก่น นครราชสีมาและ อุบลราชธานี ภาคใต้กำหนดให้เป็นสงขลา - หาดใหญ่ เป็นต้น³⁸¹ เพื่อให้เมืองใหญ่เหล่านี้สามารถรองรับประชาชนที่อพยพออกมาจากหมู่บ้านในชนบท หรือก็คือ เมืองใหญ่เหล่านี้จะเป็นผู้รองรับประชาชนกลุ่มดังกล่าวแทนเมืองหลวง

4.7 การขยายตัวของเมืองในฝั่งธนบุรีและการกลายเป็นเมืองในเขตบางขุนเทียน ช่วง พ.ศ. 2520

นับตั้งแต่การควบรวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเมื่อ พ.ศ. 2515 ตลอดจนในเวลาต่อมาได้มีการออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 ที่ให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร รวมทั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ตลอดจนใน พ.ศ. 2528 ได้มีการออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 มาใช้แทนฉบับ พ.ศ. 2518 เพื่อให้การบริหารราชการกรุงเทพมหานครมีความเหมาะสมกับยุคสมัยและมีความคล่องตัว³⁸² หากแต่ในทางปฏิบัติที่เกิดขึ้นนั้นผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ หลายต่อหลายคนที่ได้ดำรงตำแหน่งยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาการพัฒนาที่ล่าช้าในฝั่งธนบุรีได้เลย เนื่องจากตามระเบียบพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 ทำให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ ไม่มีอำนาจเหนือหน่วยงานราชการอื่น ในระดับเดียวกับผู้ว่าราชการจังหวัดอื่น ๆ รวมถึงนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามแผนเท่านั้น สภาพการพัฒนาฝั่งธนบุรีที่ล่าช้าและไม่เท่าเทียมกับฝั่งพระนครทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของประชาชนจำนวนหนึ่งในธนบุรีที่เรียกร่องให้แยกธนบุรีให้ออกจากกรุงเทพฯ ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2526 ได้มีการเคลื่อนไหวของชาวธนบุรีที่เรียกร่องให้แยกธนบุรีออกจากกรุงเทพฯ มาตั้งเป็นอีกจังหวัดหนึ่งโดยอ้างเรื่องของความไม่เท่าเทียมของการพัฒนา ระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี อย่างไรก็ตามก็ดีความเคลื่อนไหวดังกล่าวก็ได้ซาลงและหายไปในเวลา

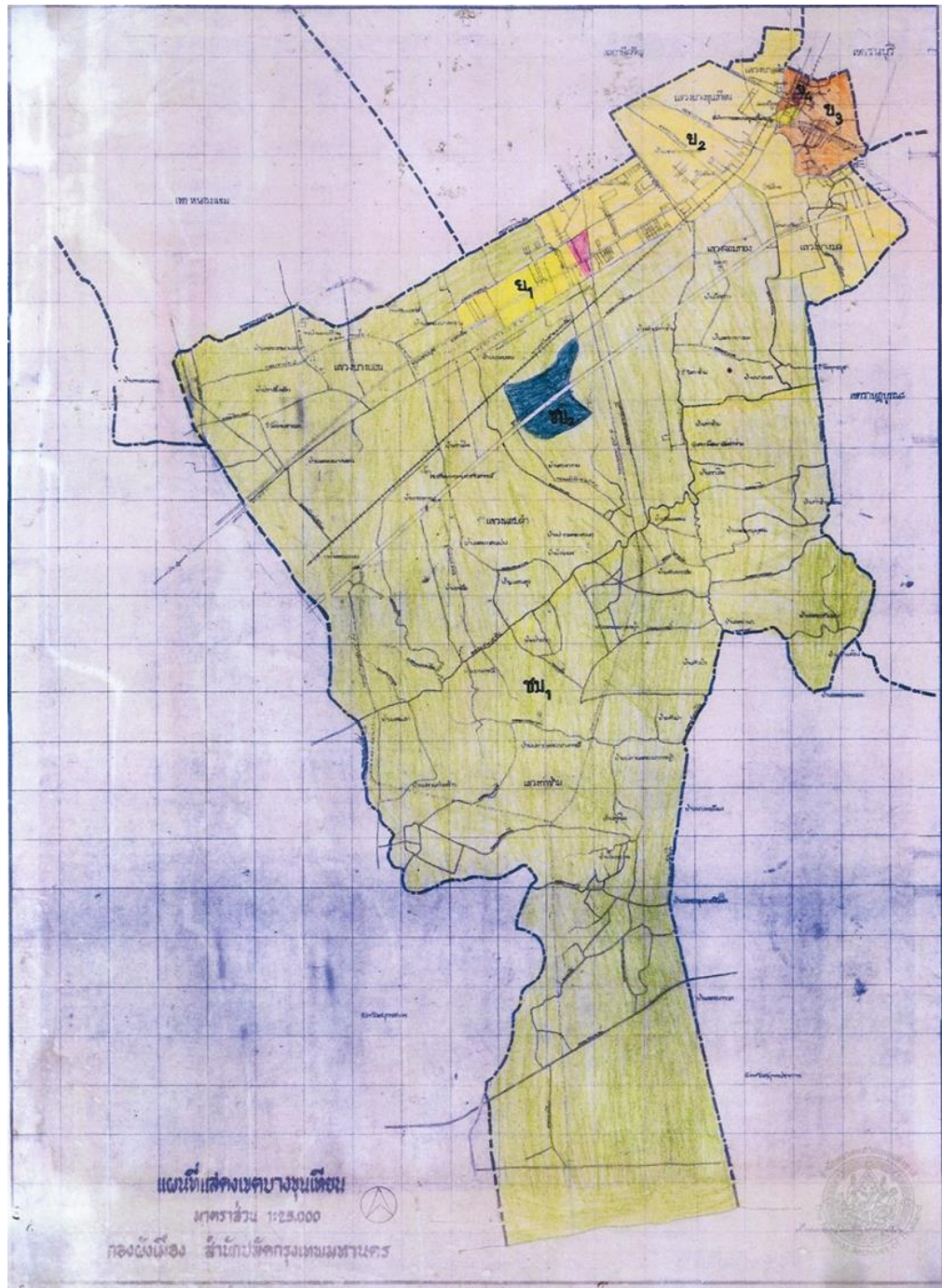
³⁸¹ จารุวรรณ ขำเพชร. (2563). เล่มเติม. หน้า 223-224; กรุงเทพมหานคร. (2521). แผนพัฒนากรุงเทพมหานครฉบับที่หนึ่ง (พ.ศ. 2520 - 2524). หน้า 5.

³⁸² ดู พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528. (2528). (ออนไลน์).

ไม่นาน³⁸³ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากบริบทของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4-5 ซึ่งมีความพยายามที่จะถ่ายเทประชากรซึ่งกระจุกตัวมากในเขตเมืองกรุงเทพฯ ออกไปยังพื้นที่รอบนอกกรุงเทพฯ เช่น สมุทรปราการ นนทบุรี ตลอดจนเมืองในภูมิภาคอื่น ๆ ประกอบกับสภาวะขาดแคลนที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครที่เป็นปัญหามาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง รวมไปถึงการที่ราคาที่ดินในกรุงเทพฯ พุ่งสูงขึ้นจึงทำให้เกิดการแสวงหาที่ดินราคาถูกในพื้นที่ใกล้กับกรุงเทพฯ เพื่อจัดสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ดังนั้นในทศวรรษ 2520 จึงเริ่มมีการขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ชานเมือง ดังที่ข้อมูลจากการสำรวจของการเคหะแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2527 ได้แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของหมู่บ้านจัดสรรที่เพิ่มมากขึ้นในชานเมืองของกรุงเทพฯ ด้านตะวันออก รวมทั้งในพื้นที่ฝั่งธนบุรีเช่น บางขุนเทียน, ภาษีเจริญ, ราษฎร์บูรณะ และตลิ่งชัน เพราะพื้นที่ของเขตดังกล่าวยังเป็นพื้นที่ที่ไม่มีการบุกเบิกใช้ประโยชน์เป็นจำนวนมากและที่ดินมีราคาถูก³⁸⁴

³⁸³ จุฑามาศ ประมูลมาก. (2545). เล่มเดิม. หน้า 116 – 177.

³⁸⁴ อติศร หมวกพิมาย. (2545). เล่มเดิม. หน้า 27.

ภาพประกอบ 24 แผนที่แสดงเขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2526

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ กทม/23. บัญชีแบบแปลน กองผังเมือง กรุงเทพมหานคร

บางขุนเทียน

ตาราง 4 จำนวนโครงการหมู่บ้านจัดสรรในกรุงเทพฯ เปรียบเทียบระหว่าง พ.ศ. 2517 และ พ.ศ. 2527

เขต	หมู่บ้านจัดสรร พ.ศ. 2517	หมู่บ้านจัดสรร พ.ศ. 2527	จำนวนโครงการ หมู่บ้านหมู่บ้าน จัดสรรที่เพิ่มขึ้น
บางรัก	1	5	4
ยานนาวา	3	30	27
ดุสิต	7	34	27
พญาไท	11	25	14
ห้วยขวาง	22	57	35
พระโขนง	57	177	120
บางเขน	35	141	106
บางกะปิ	63	245	182
มีนบุรี	-	6	6
ลาดกระบัง	-	5	5
บางกอกน้อย	5	22	17
บางกอกใหญ่	-	3	3
บางขุนเทียน	-	29	27
ภาษีเจริญ	2	35	30
ราษฎร์บูรณะ	5	17	14
ตลิ่งชัน	-	19	19
หนองแขม	-	7	7
รวม	214	857	643

ที่มา: พิภพ รอดภัย อ่างใน อดีตศร หมวกพิมาย. (2545). ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์กับกรุงเทพฯและปริมณฑล

พ.ศ.2513-2517 : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ธุรกิจ และประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม. หน้า 28
หมายเหตุ: เขตพระโขนง บ่อมปราบศัตรูพาย ปทุมวัน สัมพันธวงศ์ หนองจอก ธนบุรีและคลองสาน ไม่พบ
โครงการหมู่บ้านจัดสรรในช่วงที่มีการสำรวจ

ในช่วงทศวรรษ 2520 มีการสร้างหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมากในฝั่งธนบุรี (ดู ตาราง 4) เช่น ในเขตภาษีเจริญ บางขุนเทียน ดลิ่งชัน การสร้างหมู่บ้านจัดสรรที่เพิ่มมากขึ้นในฝั่งธนบุรี สามารถรองรับการเคลื่อนย้ายประชากรจากย่านกรุงเทพฯชั้นใน และชั้นกลางที่เริ่มมีความหนาแน่นมาก รวมถึงนับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ และนโยบายทางเศรษฐกิจที่ผ่านมามีทำให้เกิดย่านอุตสาหกรรมในพื้นที่รอบนอกกรุงเทพฯ³⁸⁵ ที่สามารถดึงดูดแรงงานจำนวนมากให้เข้ามาในพื้นที่ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 และการพัฒนาเส้นทางคมนาคมให้ทันสมัย เช่น การสร้างสะพานพระเจ้ากรุงธนบุรี (สะพานสารสิน) พ.ศ. 2525 และสะพานพระปกเกล้า พ.ศ. 2527 จึงเป็นเหตุให้ในช่วงทศวรรษนี้ คนจำนวนมากได้ทะลักเข้าสู่พื้นที่ชานเมืองรอบนอก

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงเขตบางขุนเทียน สภาพโดยทั่วไปในช่วงทศวรรษ 2520 พื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่การเกษตร โดยเฉพาะที่นา แต่ทว่าพื้นที่การทำนาในเขตบางขุนเทียนได้ลดลงต่อเนื่องในทุก ๆ ปี³⁸⁶ เนื่องด้วยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาได้มีการตัดถนนเข้ามาในพื้นที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ถนนตัดใหม่ที่เกิดขึ้นมักจะตัดผ่านที่สวนและคลองโดยไม่คำนึงถึงวิถีชีวิตดั้งเดิม จึงได้มีการนำเอาที่ดินการเกษตรจำนวนมากที่อยู่ใกล้กับแนวถนน เพื่อใช้ทำประโยชน์ด้านอื่นแทน เช่น พาณิชยกรรม ที่อยู่อาศัย อุตสาหกรรม เป็นต้น รวมถึงการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยน้ำเสียลงคลองต่าง ๆ จนเกิดเป็นปัญหามลพิษทางน้ำทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนไป พื้นที่สวนที่อยู่ใกล้กับโรงงานไม่สามารถเพาะปลูกได้ผลดีเหมือนก่อนหน้าจะมีโรงงานอุตสาหกรรม ประกอบกับเมื่อล่วงเข้า พ.ศ. 2526 เกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ ส่งผลให้มีพื้นที่ถูกน้ำท่วมในกรุงเทพฯเป็นจำนวนมาก เขตบางขุนเทียนก็ได้รับผลกระทบอย่างหนักจากน้ำท่วมครั้งนั้นส่งผลให้ชาวสวนจำนวนหนึ่งต้องจำใจขายที่ดินของตนเอง เพราะไม่สามารถกู้ยืมให้ดีเหมือนเก่า รวมถึงพิจารณาแล้วว่าไม่คุ้มที่จะกู้ยืมให้กลับมา³⁸⁷ ทำให้มีการขายที่ดินเป็นจำนวนมาก ที่ดินหลายแปลงได้ถูกเปลี่ยนเป็นหมู่บ้านจัดสรรต่าง ๆ โครงการหมู่บ้านจัดสรรเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 และ ฉบับที่ 5 ซึ่งต้องการถ่ายเทความแออัดและการขยายตัวของประชากรออกนอกตัวเมืองกรุงเทพฯ ทั้งยังสอดคล้องกับแผนพัฒนากรุงเทพฯฉบับที่สอง ที่พยายามผลักดันให้ภาคเอกชนไปลงทุนในย่านชานเมือง³⁸⁸

³⁸⁵ กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). เล่มเดิม. หน้า 152.

³⁸⁶ อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). เล่มเดิม. หน้า 109.

³⁸⁷ พิพิธภัณฑสถานเพื่อการศึกษา วัดหนังราชวรวิหาร.

³⁸⁸ กรุงเทพมหานคร. (2525). แผนพัฒนากรุงเทพฯฉบับที่สอง (พ.ศ. 2525 - 2529). หน้า 815.

อีกทั้งการเกิดขึ้นของหมู่บ้านจัดสรรในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520 นี้กล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครที่รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกนโยบายสนับสนุนที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยใน พ.ศ. 2522³⁸⁹ นำมาสู่การสร้างหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมากและมีหลายระดับราคาด้วยกัน³⁹⁰ ดังเห็นได้จากโฆษณาหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่บางขุนเทียน เช่น “สินทวี วิลล่า” หมู่บ้านจัดสรรสำหรับผู้มีรายได้น้อยและปานกลาง³⁹¹ หรือ “Chi Cha Country Club”³⁹² หมู่บ้านจัดสรรสำหรับผู้มีรายได้สูง และได้รับผลตอบแทนจากประชาชนเป็นอย่างดี³⁹³

หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าหมู่บ้านจัดสรรที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน โดยในอดีตพื้นที่ที่หมู่บ้านจัดสรรตั้งอยู่ล้วนเป็นพื้นที่การเกษตรที่สำคัญของเขตบางขุนเทียน³⁹⁴ เมื่อกระแสสังคมสมัยใหม่เปลี่ยนแปลงมากขึ้น ที่ดินเพื่อการเกษตรจำนวนมากไม่สามารถให้ผลประโยชน์ที่คุ้มค่าได้อีกต่อไป จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การใช้ประโยชน์ที่ดินในด้านอื่น ๆ เช่น พาณิชยกรรม อุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย ซึ่งสามารถสร้างผลกำไรที่มั่นคงและแน่นอนกว่า³⁹⁵

³⁸⁹บ้านและสวน. (2529, ตุลาคม). การขาดแคลนที่อยู่อาศัยปัญหาที่ต้องแก้. **บ้านและสวน**. 11(122): 20-24.

³⁹⁰ก่อนหน้า พ.ศ. 2519 หมู่บ้านจัดสรรที่เกิดขึ้นก่อนช่วงเวลานั้นเป็นหมู่บ้านจัดสรรสำหรับผู้มีรายได้น้อยปานกลางค่อนข้างสูง อ้างอิง วงเดือน เกษสุภะ. (2528). **การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรกับปัญหาการขยายเมือง**. หน้า 118.

³⁹¹บ้านและสวน. (2529, พฤศจิกายน). สินทวีวิลล่า. **บ้านและสวน**. 11(123): ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³⁹²บ้านและสวน. (2529, กันยายน). CHI CHA COUNTRY CLUB. **บ้านและสวน**. 11(121): ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³⁹³บ้านและสวน. (2529, พฤศจิกายน). พบเจ้าของโครงการ ไสริส ไสโรวงค์ หมู่บ้านชิชา คันทรีคลับ “เราไม่ได้ขายบ้านเราขายศิลปะ”. **บ้านและสวน**. 11(121): 208-209.

³⁹⁴ในทศวรรษนี้หมู่บ้านจัดสรรหลายแห่งตั้งอยู่ในแขวงบางบอนและแขวงท่าข้าม ซึ่งเป็นพื้นที่นาข้าวขนาดใหญ่

³⁹⁵หมู่บ้านจัดสรรแห่งแรกในบางขุนเทียนคือ “หมู่บ้านสุดจิตตินิเวศน์” เมื่อพ.ศ. 2518 แต่ช่วงเวลานั้นพื้นที่รอบหมู่บ้านมีลักษณะเป็นป่าและที่ว่าง รวมถึงอยู่ห่างไกลจากชุมชนจึงถูกเรียกว่า “สุดภูนิเวศน์” **โปรดดู ถนอม ทองสิมา**. (2558). หน้า 174.

ทั้งนี้การพัฒนาและการใช้ที่ดินที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2520 นี้เป็นไปตามความต้องการของผู้เป็นเจ้าของที่ดินเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้มีการใช้ที่ดินที่ไม่สอดคล้องกับสภาพของพื้นที่ กล่าวคือเกิดการรุกล้ำเข้าไปในพื้นที่การเกษตรจำนวนมาก³⁹⁶

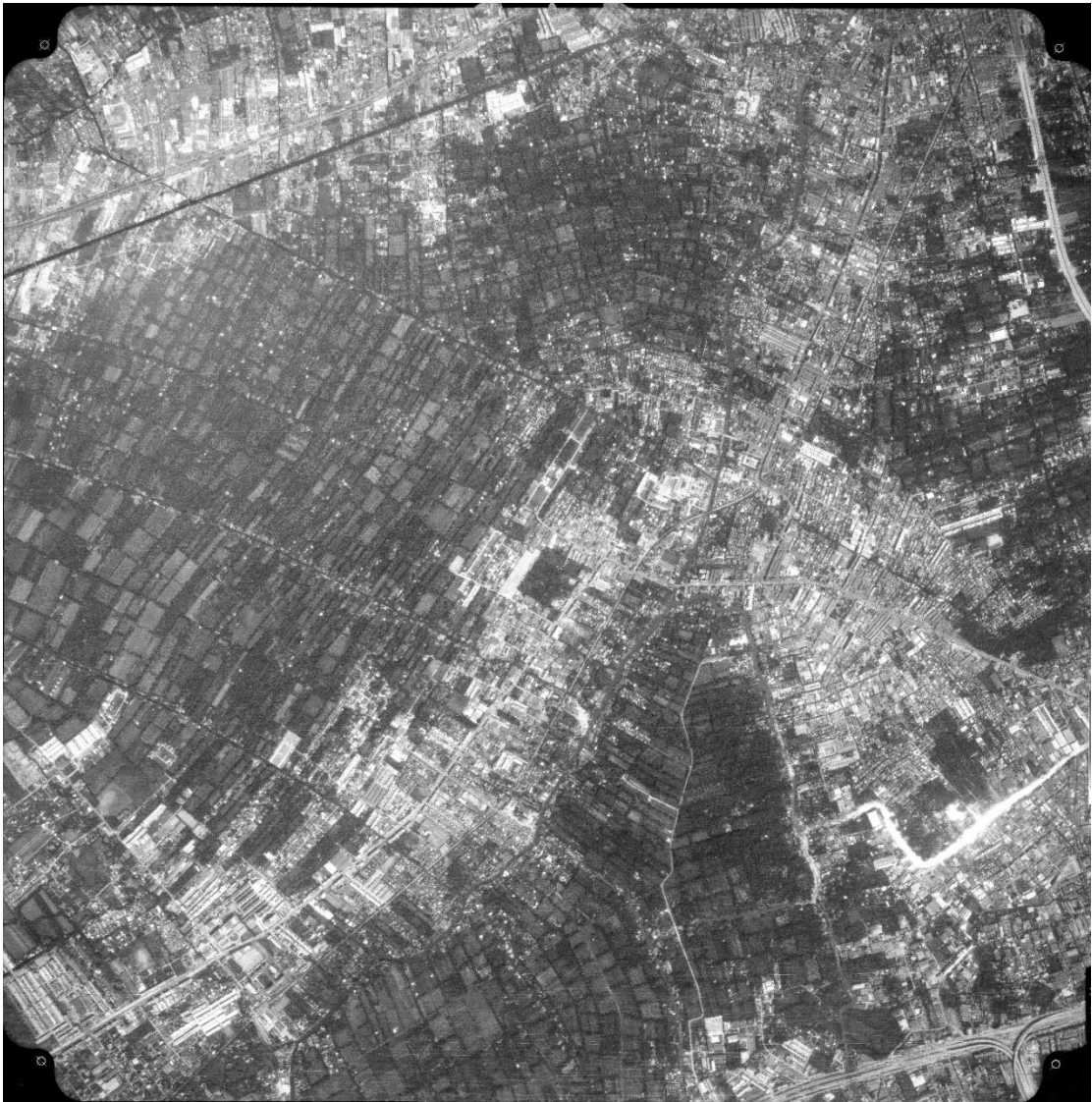

³⁹⁶ทางราชการมีความพยายามในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในย่านชานเมืองอย่างมากในช่วงทศวรรษ 2520 แต่อย่างไรก็ดีโครงการที่เกิดขึ้นกลับมีปัญหาและอุปสรรคจำนวนมาก เช่น ขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ การประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการ

ภาพประกอบ 25 ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2523

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

ภาพประกอบ 26 ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2530

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

4.7.1 สถานที่ราชการในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520

ในทศวรรษ 2520 ได้เกิดการตั้งสถานที่ราชการแห่งใหม่ ๆ ขึ้นหลายแห่งขึ้นในอำเภอบางขุนเทียน เริ่มจากใน พ.ศ. 2516 นางถนอม ทองสีมา ซึ่งมีที่ดินจำนวนมากในย่านบางขุนเทียน-บางบอน ได้บริจาคที่ดินริมถนนธนบุรี-ปากท่อ (ถนนพระรามที่สอง) ให้เป็นที่ตั้งใหม่ของสำนักงานเขตบางขุนเทียน เนื่องจากที่ว่าการเขตบางขุนเทียนซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมคลองด่าน ด้านใต้ของวัดราชโอรส เป็นที่ที่มีขนาดคับแคบ ไม่มีที่จอดรถและเป็นพื้นที่ที่น้ำท่วมถึง ทำให้ทำเลดังกล่าวไม่สะดวกต่อการติดต่อของประชาชน³⁹⁷ ประกอบกับการที่ประชากรในเขตบางขุนเทียนมีเพิ่มขึ้นโดยประชากรที่เพิ่มขึ้นนี้ส่วนใหญ่อยู่ทางถนนธนบุรี-ปากท่อ ดังเห็นได้จาก การร้องทุกข์ของกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน เมื่อครั้งเดินทางไปขอร้องเพื่อให้สำนักงานเขตบางขุนเทียนย้ายไปยังที่ตั้งใหม่เพราะประชาชนและพื้นที่ส่วนใหญ่ของบางขุนเทียนอยู่ทางถนนพระรามที่สอง ประกอบกับสถิติประชากรตั้งแต่ พ.ศ. 2516 เป็นต้นมามีแนวโน้มว่าประชากรส่วนใหญ่ของบางขุนเทียนคือผู้อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาลจึงสามารถอนุมานได้ว่าประชากรส่วนใหญ่ของเขตบางขุนเทียนในทศวรรษนี้ คือผู้ที่อยู่ในพื้นที่นอกเขตเทศบาล³⁹⁸ ทางกรุงเทพมหานครจึงยอมรับข้อเสนอนในการย้ายสำนักงานเขตบางขุนเทียนมาที่บริเวณถนนธนบุรี-ปากท่อ โดยสำนักงานเขตบางขุนเทียนแห่งใหม่ที่บริเวณริมถนนธนบุรี-ปากท่อได้ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2522³⁹⁹

นอกจากการย้ายสำนักงานเขตบางขุนเทียนมาริมถนนพระรามที่สองใน พ.ศ. 2522 แล้ว ถนอม ทองสีมายังได้บริจาคที่ดินเพิ่มอีกจำนวนหนึ่งเพื่อจัดสร้างสถานที่ราชการเพิ่มเติม⁴⁰⁰ คือ

1. สำนักงานเขตบางขุนเทียน (ถนนพระรามที่สอง พ.ศ. 2522)
2. ศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 42 ถนอม ทองสีมา (ถนนพระรามที่สอง พ.ศ. 2525)

³⁹⁷ ถนอม ทองสีมา. (2558). หน้า 170-171.

³⁹⁸ สถิติประชากร พ.ศ.2516 ระบุว่า ในเขตเทศบาลมีประชากรรวม 32,688 คน และนอกเขตเทศบาล 72,500 คน อ้างอิง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. คค. 0501 .1/13 เอกสารกระทรวงคมนาคม สำนักงานเลขานุการกรมเจ้าท่า เรื่อง สถิติประชากร ปี 2516 (31 ธันวาคม 2516 – 4 มิถุนายน 2517).

³⁹⁹ เล่มเติม. (2558). หน้า 171.

⁴⁰⁰ นอกจากการบริจาคที่ดินเพื่อสร้างสถานที่ราชการแล้ว ถนอม ทองสีมายังมีการบริจาคที่ดินให้เป็นถนนสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อสร้างทางเชื่อมระหว่างถนนพระรามที่สอง และถนนเอกชัย เช่น พระรามที่สอง ซอย 56 เชื่อมต่อซอย วิชัยวิทยา (เอกชัย 69) และเชื่อมต่อกับซอยศิริวงศ์ (เอกชัย 83/1), ถนนท่าข้าม, ถนนสุดจิตต์ 1 และ 2 ถนนเทียนทะเล ฯลฯ บริจาคที่ดินบริเวณหัวมุมถนนท่าข้าม เพื่อเป็นคู่อุ้และที่จอดรถประจำทางสาย 76 และสาย 105 ภายหลังยังได้สร้างโรงพยาบาลนครธน ใน พ.ศ. 2539 เป็นศูนย์รักษาโรคเฉพาะทาง แห่งแรกในพื้นที่บางขุนเทียน

3.กรมขนส่งทางบก (ถนนพระรามที่สอง)

4.กรมที่ดิน สาขาบางขุนเทียน (ถนนพระรามที่สอง พ.ศ. 2525)⁴⁰¹

รวมถึงในเวลาต่อมาได้มีการสร้างสถานที่ราชการแห่งใหม่เพิ่มเติมคือใน พ.ศ. 2526 ได้มีการตั้งศาลแพ่งธนบุรีใต้ ขึ้นที่บริเวณถนนเอกชัย⁴⁰²

นอกจากสถานที่ราชการที่ได้กล่าวแล้วยังพบอีกว่าในทศวรรษ 2520 ได้เกิดสถานที่ราชการประเภทโรงเรียนเพิ่มขึ้นอีกได้แก่

1.โรงเรียนรัตนโกสินทร์สมโภชบางขุนเทียน (โรงเรียนบางขุนเทียนวิทยา แขวงแสมดำ พ.ศ. 2522)

2.โรงเรียนบางขุนเทียนศึกษา (โรงเรียนเคหะธนบุรี แขวงแสมดำ พ.ศ. 2525)

3.โรงเรียนพระยามนถำราชศรีพิจิตร (ถนนบางขุนเทียน แขวงบางบอน พ.ศ. 2528)

เมื่อพิจารณาจากการเกิดขึ้นและที่ตั้งของสถานที่ราชการประเภทต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ 2520 กล่าวได้ว่าการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางของเขตบางขุนเทียนจากบริเวณริมคลองด่านมาสู่บริเวณริมถนนพระรามสองและถนนย่อยต่าง ๆ ในพื้นที่แสมดำ บางบอน และท่าข้ามมากขึ้น ส่วนพื้นที่บริเวณศูนย์กลางเดิมเช่น ริมคลองด่าน แยกจอมทอง ยังพบว่าการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่ได้เป็นที่ตั้งของสำนักงานเขตอีกต่อไปแล้ว แต่พื้นที่ดังกล่าวได้กลายเป็นย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของเขต ดังเห็นได้จากการเป็นที่ตั้งของย่านอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมจำนวนมาก⁴⁰³

4.7.2 ชุมชน ผู้คน ตลาด ในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520

นับตั้งแต่การพัฒนาระบบคมนาคมในพื้นที่บางขุนเทียนตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ว่างเปล่าจำนวนมากในบางขุนเทียน การบุกเบิกพื้นที่เหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อชุมชนที่มีอยู่เดิม กล่าวคือ นับตั้งแต่มีการตัดถนนสายสำคัญในพื้นที่ ถนนหลายสายตัดผ่านในที่ดินที่นาเดิม รวมถึงถนนที่ตัดขึ้นได้ตัดผ่านและขวางเส้นทางคมนาคมแบบเดิม ทำให้คูคลองต่าง ๆ ไม่สามารถใช้เดินทางได้เต็มประสิทธิภาพเหมือนเมื่อก่อน ในกรณีของ ถนนธนบุรี - ปากท่อหรือถนนพระรามที่สอง เป็นถนนตัดผ่านที่สวนบางมดและคลองต่าง ๆ เช่น คลองบางขุนเทียน คลอง

⁴⁰¹ถนอม ทองสิมา. (2558). เล่มเดิม. หน้า 75.

⁴⁰²ศาลแพ่งธนบุรี. (2566). ประวัติความเป็นมา/เขตอำนาจศาล. (ออนไลน์).

⁴⁰³อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน. หน้า 112-113.

บางมด คลองตาปล่อง คลองสนามชัย คลองพระยาราชนนตรี ฯลฯ ซึ่งส่งผลต่อการเดินทางและการประกอบอาชีพของชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมในพื้นที่ ประกอบกับการพัฒนาในทศวรรษ 2520 ที่มุ่งเน้นการกระจายตัวของประชากรในเขตชั้นในและกลางของกรุงเทพฯ ไปยังพื้นที่ชานเมืองรอบนอกเพื่อแก้ปัญหาคอขวดของกรุงเทพฯ จึงเกิดการสร้างหมู่บ้านจัดสรรตามที่ได้กล่าวไปในหัวข้อ 4.7

ภาพประกอบ 27 โฆษณาหมู่บ้านจัดสรรในบางขุนเทียน พ.ศ. 2529

(ซ้าย) Chi Cha country club โครงการสำหรับผู้มีรายได้ฐานะปานกลางค่อนข้างสูง (ขวา) สินทวี วิลล่า โครงการสำหรับผู้มีรายได้น้อยและปานกลาง

ที่มา: บ้านและสวน. (2529, กันยายน). CHI CHA COUNTRY CLUB. บ้านและสวน. 11(121).

ไม่ปรากฏเลขหน้า

บ้านและสวน. (2529, พฤศจิกายน). สินทวีวิลล่า. บ้านและสวน. 11(123). ไม่ปรากฏเลขหน้า

หมู่บ้านจัดสรรเหล่านี้มักนิยมก่อสร้างในแนวถนนต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น ถนนพระรามที่สอง ถนนท่าข้าม ถนนบางบอน และถนนเอกชัย ประกอบกับการย้ายสถานที่ราชการจำนวนมากใน ทศวรรษ 2520 จึงทำให้พื้นที่บางมด บางบอน และแสมดำ เป็นพื้นที่บุกเบิกใหม่ ดังเห็นได้จาก จำนวนหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ดังนี้

แขวงบางบอน มีหมู่บ้านจัดสรรอยู่ 10 โครงการ นิยมตั้งอยู่ริมถนนเอกชัยและถนนสาย รong เช่น ถนนบางบอน 1 – ถนนบางบอน 5

แขวงบางมด มีหมู่บ้านจัดสรรอยู่ 4 โครงการ นิยมตั้งอยู่ริมถนนพระรามที่สอง

แขวงแสมดำ มีหมู่บ้านจัดสรรอยู่ 6 โครงการ นิยมตั้งอยู่ริมถนนพระรามที่สอง และถนน สายรองต่าง ๆ เช่น ถนนท่าข้าม, ถนนสะแกงาม, ถนนแสมดำ และถนนบางขุนเทียน นอกจากนี้ หมู่บ้านจัดสรร ในแขวงแสมดำยังมีโครงการของการเคหะแห่งชาติอยู่ 3 โครงการ⁴⁰⁴

จึงกล่าวได้ว่าหมู่บ้านจัดสรรและเคหะต่าง ๆ ได้กลายมาเป็นชุมชนใหม่⁴⁰⁵ ในลักษณะ ชุมชนเมือง ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงทศวรรษนี้เป็นผลมาจากการขยายตัวของเมือง (Urban growth) ดังเห็นได้จากโครงการจัดตั้งศูนย์กลางชุมชนของกรุงเทพมหานครในบางบอน⁴⁰⁶ ที่ ประกอบไปด้วย ตลาดสด ย่านค้าปลีกต่าง ๆ ร้านบริการต่าง ๆ และอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ที่ สร้างขึ้นเพื่อรองรับชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้น รวมถึงการตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการคมนาคม สะดวก อยู่ใกล้กับชุมทางเช่น ถนนพระรามที่สอง ถนนเอกชัย และโครงการถนนวงแหวนรอบนอก (ถนนวงแหวนกาญจนาภิเษก)

ควบคู่ไปกับการขยายตัวของเมืองได้เกิดการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่อำเภอบางขุน เทียนซึ่งข้อมูลด้านประชากร การเกิด การตายและการอพยพระหว่างพ.ศ. 2519 – 2524 ได้แสดง ให้เห็นถึงแนวโน้มว่าประชากรที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่บางขุนเทียน (ดู ตารางที่ 5) โดยประชากรที่เพิ่มขึ้น นี้ส่วนใหญ่เป็นประชากรที่อพยพมาจากพื้นที่อื่น เนื่องจากความสะดวกสบายของการคมนาคม และภาวะขาดแคลนที่อยู่อาศัยในเขตเมืองชั้นในของกรุงเทพฯ จึงทำให้มีผู้อพยพมายังพื้นที่ชาน เมืองมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ประชากรใหม่ที่เข้ามายังชุมชนหมู่บ้านจัดสรรและเคหะต่าง ๆ ที่เป็น ผลมาจากขยายตัวของเมืองที่นำไปสู่การกลายเป็นเมือง (Urbanization) ในที่สุด

⁴⁰⁴อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. เล่มเดิม. หน้า 148-145.

⁴⁰⁵ชุมชน หมายถึง ชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง เคหะชุมชน หมู่บ้านจัดสรร อ่างอิง ระเบียบ กรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2534. (2534, 6 ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 108. ตอน ที่ 178. หน้า 881 – 894.

⁴⁰⁶อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. เล่มเดิม. หน้า 180-183.

ตาราง 6 โครงการหมู่บ้านจัดสรรในเขตบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520

โครงการ	ที่ตั้ง	พื้นที่
1. สูดิจิตินิเวศ	ถนนพระรามที่สอง	แขวงแสมดำ
2. วิถีนคร	ถนนพระรามที่สอง	แขวงบางมด
3. สวัสดิ์	ถนนท่าข้าม	แขวงแสมดำ
4. ทองปานนิเวศน์	ถนนท่าข้าม	แขวงแสมดำ
5. จุลพงษ์	ถนนท่าข้าม	แขวงแสมดำ
6. ไปรษณีย์นิเวศน์ (ตะล่อม สิน)	ถนนท่าข้าม	แขวงแสมดำ
7. กรุงเทพมหานคร	ถนนสะแกงาม	แขวงแสมดำ
8. เสตะนิเวศน์	ถนนเอกชัย	แขวงบางบอน
9. เรณูนคร	ถนนเอกชัย	แขวงบางบอน
10. สันติธานีนิเวศน์	ถนนเอกชัย	แขวงบางบอน
11. ปิตินิเวศน์	ถนนเอกชัย	แขวงบางบอน
12. อำนวยพร	ถนนเอกชัย	แขวงบางบอน
13. เปรมฤทัย	ถนนเอกชัย	แขวงบางบอน
14. บางบอนนิเวศน์	ถนนเอกชัย	แขวงบางบอน
15. บางขุนเทียนนิเวศน์	ถนนเอกชัย	แขวงบางบอน
16. ธีระ	ถนนบางบอน 1	แขวงบางบอน
17. วิทยา	ถนนบางบอน 1	แขวงบางบอน
18. CHI CHA Country club	ถนนพระรามที่สอง	แขวงบางมด
19. สินทวีวิลล่า	ถนนพระรามที่สอง	แขวงบางมด
20. หมู่บ้านลักษณะทาว์นเฮาส์	-	-

ที่มา: อัมพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมือง

ทางด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน. การผังเมืองมหาบัณฑิต
ภาควิชาผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 177-179.

ทั้งนี้กระบวนการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520 นี้มาจากการถ่ายเทความเป็นเมืองจากเขตชั้นในต่าง ๆ มาสู่พื้นที่ชานเมืองรอบนอก ทำให้มีการเคลื่อนย้ายของประชากรจากกรุงเทพฯ ชั้นในมายังที่อยู่อาศัยย่านชานเมืองต่าง ๆ โดยปรากฏการณ์นี้เป็นปรากฏการณ์ที่ Roger W. Caves ศาสตราจารย์ด้านผังเมืองเรียกว่า “การขยายชานเมือง” (Suburbanization)⁴⁰⁷

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการกลายเป็นเมืองขึ้นในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520 นี้ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้มีที่มาจากการบุกเบิกพื้นที่ด้วยเส้นทางคมนาคมสมัยใหม่และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดินซึ่งส่งผลโดยตรงกับชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมในพื้นที่อย่างมาก รวมไปถึงปัจจัยอื่น ๆ เช่น การเกิดขึ้นของโครงการบ้านจัดสรรซึ่งโครงการหลายแห่งได้รุกล้ำเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรม เช่น การถมดินเพื่อการก่อสร้างได้กีดขวางทางระบายน้ำและปิดทางสัญจรเดิมของชุมชน หรือปัจจัยที่มาจากระบบความคิดค่านิยมในสังคมที่เปลี่ยนไป ดังเห็นได้จากการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ในย่านบางกระบือได้ขายที่ดินของตนให้แก่นายทุนเพื่อนำไปสร้างโรงงานอุตสาหกรรม และนายทุนธุรกิจหมู่บ้านจัดสรร⁴⁰⁸ รวมไปถึงปัจจัยที่มาจากภัยธรรมชาติ เช่น ปัญหาน้ำเค็มใน พ.ศ. 2523⁴⁰⁹ น้ำท่วมใน พ.ศ. 2526⁴¹⁰ อันส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ทำการเกษตร เช่น ชุมชนแถววัดบัวผันเดิมเคยปลูกส้มแต่ประสบกับปัญหาน้ำเค็มจึงเลิกไป⁴¹¹

⁴⁰⁷Caves, Roger W. (2005). *Encyclopedia of the City*. อ้างใน Wikipedia. (2023). *Suburbanization*. (ออนไลน์).

⁴⁰⁸เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2546, มกราคม - กรกฎาคม). พิพิธภัณฑสถานบ้าน : "พื้นที่" ที่ถูกต่อรองบนความขัดแย้ง กรณีศึกษา : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระบือ. *ดำรงวิชาการ*. 2(3): 141.

⁴⁰⁹หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. *กทม 4.2.1/98 เอกสารกรุงเทพมหานคร เรื่อง รายงานสถานการณ์การสร้างทำนบชั่วคราวปิดกั้นน้ำเค็มเพื่อช่วยเหลือชาวเกษตรกรของเขตราษฎร์บูรณะและเขตบางขุนเทียน* 13 พฤษภาคม 2523 – 30 พฤษภาคม 2523.

⁴¹⁰น้ำท่วม พ.ศ. 2526 ยังได้ส่งผลให้เกิดการระบาดของโรคอหิวาต์สัตว์ ระบาดมาพร้อมกับน้ำท่วม ทำให้เปิดของชาวบ้านในย่านบางบอนตายยกเล้า ชาวบ้านจึงเลิกเลี้ยงเบ็ดนับแต่นั้น อ้างอิง อำเภอเมือง ม่วงศิริ. (2561). *จากซัวเถาสู่เจ้าพระยา ประวัติตระกูลม่วงศิริ*. หน้า 302.

⁴¹¹อภิญา นนทน์นาท และคณะ. (2558). *สรุปกิจกรรมวันเล็ก-ประไพ รำลึก ครั้งที่ 12*. (ออนไลน์).

สำหรับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของคนในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520 ตลาดส่วนใหญ่ยังคงกระจุกตัวในบริเวณย่านแยกจอมทองเป็นส่วนใหญ่ แต่เริ่มมีตลาดเกิดขึ้นใหม่ในพื้นที่รอบนอก 2 แห่งคือ

1. ตลาดนัดบางขุนเทียน (ตั้งอยู่หลังสำนักงานเขตบางขุนเทียน ริมถนนพระรามที่สอง พ.ศ. 2525)⁴¹²

2. ตลาดสดศิริชัย (ตั้งอยู่ซอยเอกชัย 83/5 (ซอยศิริเขต) แยกบางบอน พ.ศ. 2525)⁴¹³

4.7.3 วิถีชีวิตของคนในพื้นที่บางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520

ด้านวิถีชีวิตทางสังคมของผู้คนในบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520 ผู้วิจัยขอกกล่าวถึงใน 2 มิติคือ มิติทางศาสนาและมิติทางวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนในพื้นที่ ในมิติด้านศาสนา กล่าวได้ว่าแม้ว่าในทศวรรษนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับชุมชนจำนวนมากแต่ชุมชนในบางขุนเทียนยังคงยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เห็นได้จากการเพิ่มจำนวนของวัดในพื้นที่บางขุนเทียน เช่น วัดปทีปผลิต ตั้งวัดเมื่อ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2529 (แขวงท่าข้าม เขตบางขุนเทียน)⁴¹⁴ สำหรับมิติด้านวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนพบว่ามีประเพณีการลงแขกและทำนาด้วยด้ามพร้า ในบางบอน และใกล้เคียงคือ แสมดำและมหาชัย เป็นการนำนาด้วยการใช้พร้าหวดหญ้า โดยมีวิธีการดังนี้

1. ชาวบ้านที่มาลงแขกเอาพร้าหวดหญ้าในกระตงนา เดินไล่ฟันพร้อมกัน พร้อมเชิญให้หญ้ามากองรวมกันอยู่ตรงกลาง

2. นำควายติดคราดลงลากหญ้า ขนขึ้นคันทนาแล้วจุดไฟเผา

3. ในกระตงนาจะมีน้ำและตอซังเหลืออยู่ จึงต้องเอาพร้าหวดหญ้า เพื่อให้ตอซังต่ำกว่าน้ำ

4. เอาควายติดคราดแล้วลงคราดดินให้เหลว

5. ปักดำข้าวโดยถือไม้ปัก กับต้นกล้าไว้ในมือ ใช้ไม้ปักดินลึกราว 5 ซม. ปักเรียงหน้ากระดาศที่ละ 4 รู เสร็จแล้วจึงหยิบต้นกล้ากดลงในรูดินที่ทำไว้

การทำนาด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้ชาวนาไม่จำเป็นต้องทำการไถนา แม้จะทำนาได้ช้ากว่าการไถนาแต่วิธีการดังกล่าวสอดคล้องกับความเป็นอยู่และยุคสมัย กล่าวคือ การทำนาสมัยก่อนคือ การทำนาไว้เพียงเพื่อพอกินเท่านั้น ภายหลังเมื่อเปลี่ยนมาเป็นการทำนาเพื่อขายข้าว

⁴¹² ถนอม ทองสิมา. (2558). หน้า 173.

⁴¹³ อ่ำพล ม่วงศิริ. (2561). เล่มเดิม. หน้า 274.

⁴¹⁴ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2560). รายงานทะเบียนวัด. (ออนไลน์).

ให้โรงสีข้าวจึงเปลี่ยนมาใช้การไถนา ปัจจุบันวิธีการดังกล่าวได้สูญหายไป เพราะไม่มีผู้ใดทำนาในบางบองตั้งแต่ พ.ศ. 2537⁴¹⁵ อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520 มีความแตกต่างจากยุคก่อนหน้ามากยิ่งขึ้น เนื่องจากวิถีเกษตรของคนในพื้นที่ได้ลดลงมากแล้วจากการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม ความเสื่อมโทรมของน้ำใช้ ขณะเดียวกันการเพิ่มขึ้นของหมู่บ้านจัดสรรก็ทำให้มีคนกลุ่มใหม่จากต่างที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเพิ่มมากขึ้น ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมยิ่งเพิ่มมากขึ้นตามประชากรในพื้นที่ กระนั้นก็ตามมีคนบางกลุ่มที่พยายามสืบทอดและรักษาวัฒนธรรมของกลุ่มตนเองเอาไว้ไม่ให้แตกสลายไปท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม-วัฒนธรรมที่หลังไหลเข้ามา ดังเห็นได้จากการสืบสานวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาวมอญชุมชนบางกระดี⁴¹⁶ ทั้งนี้กรณีของชุมชนชาวมอญบางกระดีนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนในลักษณะที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ เรียกว่า “ชุมชนตักค้ำ” คือชุมชนที่รักษาวัฒนธรรมของตนเองเอาไว้ไม่ให้แตกสลายไปท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่ถาโถมเข้ามา โดยที่ชุมชนลักษณะนี้มักเป็นชุมชนขนาดเล็ก⁴¹⁷

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของสถานที่ราชการ ถนน โรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของหมู่บ้านจัดสรร ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของประชากรที่ประกอบอาชีพด้านพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม ขณะที่จำนวนประชากรในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2520 ที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมลดลงมาก อาจกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2520 การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้ขยายตัวขึ้นจากในทศวรรษ 2520 อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนเปลี่ยนมามีสถานะเป็นเมืองตามความหมายของคำอธิบายของนักวิชาการทางภูมิศาสตร์ซึ่งอธิบายว่า เมืองคือบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มของคนจำนวนมากอย่างถาวรกระจุกตัวกันหนาแน่นในพื้นที่หนึ่ง ประชากรในเมืองมีความหลากหลายของอาชีพมากขึ้น ผู้ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมลดลงมาก ถึงกระนั้นก็ตามเราก็ยังไม่สามารถกล่าวได้เต็มปากว่าพื้นที่บางขุนเทียนมีสถานะเป็นเมืองตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์เนื่องจากตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์นั้น ลักษณะอีกประการหนึ่งของเมืองคือ เมืองจะมีลักษณะเป็น

⁴¹⁵ ตาสวัสดิ์ แทนวันดี อ่างใน อ่ำพล ม่วงศิริ. เล่มเดิม. หน้า 310 - 311.

⁴¹⁶ ดู สุภาพร มากแจ้ง. (2540). การศึกษาวิถีชีวิตของมอญบางขุนเทียน “มอญบางกระดี”. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาและปฏิบัติการอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น สถาบันราชภัฏธนบุรี.

⁴¹⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). “วัฒนธรรมเมือง”. ใน วัฒนธรรมเมือง: สรุปรการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมเมือง: ชุมชนเมืองและการเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯ และปริมณฑล. หน้า 10.

ศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ซึ่งพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนขาดคุณสมบัติข้อนี้ จึงเป็นการเหมาะกว่าที่เราจะกล่าวว่าอำเภอบางขุนเทียนมีสถานะเป็น “ชานเมือง” (Suburb) ตามคำอธิบายของนักวิชาการด้านผังเมืองที่อธิบายถึง “การขยายชานเมือง” (Suburbanization) อันเป็นผลจากการถ่ายเทความเป็นเมืองจากเขตชั้นในต่าง ๆ มาสู่พื้นที่ชานเมืองรอบนอก ทำให้มีการเคลื่อนย้ายของประชากรจากกรุงเทพฯ ชั้นในมายังที่อยู่อาศัยย่านชานเมือง อย่างไรก็ตามแม้ว่าอำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2520 จะมีสถานะเป็น “ชานเมือง” แต่หากเราพิจารณาจากคำอธิบายของนักวิชาการด้านการประชากรศาสตร์ที่ว่า พื้นที่เมืองประกอบด้วยส่วนที่เป็นนคร (City) เมืองเล็ก ๆ (Town) รวมถึงชานเมือง (Suburb) ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ติดกับอาณาเขตของนคร อาจกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2520 เป็นช่วงเวลาพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้กลายเป็นเมืองโดยมีสถานะเป็น “ชานเมือง” อันเป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพฯ

4.8 สรุปท้ายบท

ทศวรรษ 2500 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ได้เกิดการขยายตัวของกรกลายเป็นเมืองขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และในภาคต่าง ๆ อันเป็นผลจากการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยเฉพาะถนน ขณะที่เศรษฐกิจของประเทศมุ่งที่การพัฒนาอุตสาหกรรมสำหรับพื้นที่จังหวัดธนบุรีได้เกิดการขยายตัวของกรกลายเป็นเมืองเริ่มต้นจากการขยายตัวของเส้นทางและเครือข่ายถนนที่เพิ่มมากขึ้นจากในช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 ถนนที่ได้รับการปรับปรุงในทศวรรษ 2500 เช่น ถนนเพชรเกษม ตลอดจนการทำสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรีเพิ่มขึ้นจากเดิมคือ สะพานกรุงธนและสะพานกรุงเทพ ทำให้การกลายเป็นเมืองในจังหวัดธนบุรีเริ่มขยายตัวขึ้น ในส่วนของบางขุนเทียนพบว่า การกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียนเริ่มขยายตัวขึ้น เนื่องจากถนนในพื้นที่คือ ถนนจอมทอง-ดาวคะนองสามารถเชื่อมต่อกับถนนเอกชัย เครือข่ายถนนที่ช่วยให้การสัญจรสะดวกขึ้น ประกอบกับบริบททางเศรษฐกิจของประเทศที่มุ่งให้ภาคอุตสาหกรรมเติบโตขึ้น มีผลให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมผุดขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ขณะเดียวกันการเกษตรในอำเภอบางขุนเทียนก็ค่อย ๆ ลดลงเรื่อย ๆ อันเป็นผลจากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและปัญหามลภาวะทางน้ำที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม ด้านผู้คนในพื้นที่นั้นการขยายตัวของอุตสาหกรรมในบางขุนเทียนทำให้มีคนจากต่างจังหวัดที่เข้ามาเป็นลูกจ้างของโรงงาน ประชากรในบางขุนเทียนจึงเพิ่มจำนวนขึ้น

การกลายเป็นเมืองในจังหวัดธนบุรีจะยิ่งขยายตัวขึ้นในทศวรรษ 2510 จากการขยายตัวของเส้นทางและเครือข่ายถนน รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมจังหวัด

พระนครกับจังหวัดธนบุรี อีกทั้งในช่วงกลางทศวรรษ 2510 ได้มีการรวมจังหวัดพระนครเข้ากับจังหวัดธนบุรีเป็น “กรุงเทพมหานคร” เมื่อรวมเข้ากับการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ซึ่งแม้จะมุ่งพัฒนาสังคมเพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทและการที่คนต่างจังหวัดพากันย้ายถิ่นมาทำงานในกรุงเทพฯ แต่การกระจายบริการสังคมของรัฐยังไม่สามารถจัดให้เพียงพอต่อจำนวนประชากร การย้ายถิ่นของคนต่างจังหวัดที่เข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ จึงยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 นี้ยังคงมีการสร้างทางหลวงเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯ กับต่างจังหวัดและที่เชื่อมต่อระหว่างจังหวัดในภาคต่าง ๆ ปัจจุบันเหล่านี้ทำให้การกลายเป็นเมืองในฝั่งธนบุรียังคงขยายตัวต่อไป สำหรับอำเภอบางขุนเทียนนั้นในทศวรรษ 2510 ได้เกิดถนนสายสำคัญขึ้นคือ ถนนธนบุรี-ปากท่อ หรือถนนพระรามที่สอง ผลจากการเปิดใช้ถนนเส้นนี้ทำให้เกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นในอำเภอบางขุนเทียนด้านถนนธนบุรี-ปากท่อ หรือถนนพระรามที่สอง โดยการเติบโตของเมืองในอำเภอบางขุนเทียนด้านนี้นั้นมีประชาชนเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดขึ้นด้วยการบริจาคที่ดินให้หน่วยงานรัฐเข้ามาสร้างสถานที่ราชการบริเวณริมถนนธนบุรี-ปากท่อ อีกทั้งยังมีส่วนสำคัญในการตั้งหมู่บ้านจัดสรรซึ่งเป็นชุมชนแบบใหม่ขึ้นในบริเวณริมถนนเส้นนี้ด้วย

นอกจากนี้อีกด้านหนึ่งก็พบว่าอำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2510 ยังคงมีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น พร้อม ๆ กับพื้นที่การเกษตรในอำเภอบางขุนเทียนที่ลดลงเรื่อย ๆ เนื่องจากปัญหามลภาวะทางน้ำอันเป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม การขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2510 นี้ทำให้วิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียนเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากวิถีการเกษตรที่ใช้ในการดำรงชีวิตกันมานานได้รับผลกระทบอย่างมากจากการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้การกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียนจะดำเนินต่อมาและเพิ่มมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 ดังเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของหมู่บ้านจัดสรร พร้อม ๆ กับการเพิ่มขึ้นของสถานที่ราชการประเภทโรงเรียนและ การเพิ่มขึ้นของตลาดสดและย่านค้าปลีกต่าง ๆ เพื่อรองรับประชากรที่เพิ่มมากขึ้นในท้องที่ ในขณะที่มีคนบางกลุ่มที่พยายามสืบทอดและรักษาวัฒนธรรมของกลุ่มตนเองไว้ ไม่ให้แตกสลายไปท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม-วัฒนธรรมที่หลั่งไหลเข้ามา เช่น กลุ่มชาวมอญชุมชนบางกระบือ แต่ชุมชนลักษณะนี้เป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ เท่านั้น

บทที่ 5 บทสรุป

ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอำเภอบางขุนเทียนโดยอธิบายถึงการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ระหว่างทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้มี 3 ประการคือ

1. ศึกษาปัจจัยที่มาจากความเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520
2. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในอำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นเมืองในช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520
3. ศึกษาการเพิ่มขึ้นของประชากรและเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520

จากการศึกษาประวัติศาสตร์การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนพบว่า พื้นที่บางขุนเทียนตั้งอยู่ในบริเวณบางกอกฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) โดยบริเวณบางขุนเทียนมีผู้อยู่อาศัยและตั้งชุมชนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานีของสยาม ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดชุมชนขึ้นในบริเวณบางขุนเทียนมาจากทำเลที่ตั้งที่เอื้อต่อการทำการค้าเนื่องจากมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำสายสำคัญคือ คลองด่าน ซึ่งเป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน ทั้งยังเป็นจุดพักของกองเกวียนจากสุพรรณบุรีที่เดินทางเข้ามาค้าขายที่บางกอก ประกอบกับสภาพดินของฝั่งธนบุรี (บางกอกฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา) ที่เป็นดินเหนียวดำเหมาะแก่การปลูกข้าวนาดำและการทำสวนผัก ผลไม้ ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของผู้คนขึ้นในย่านบางขุนเทียน ดังเห็นได้จากวัดต่าง ๆ ในย่านนี้ เช่น วัดนางนอง วัดหนัง วัดราชโอรส (วัดจอมทอง) วัดบางขุนเทียนนอก ฯลฯ ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า ชุมชนแถบบางขุนเทียนมีสถานะเป็นชุมชนเส้นทางการค้า อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310 กองทัพพม่าได้เข้าตีกรุงศรีอยุธยาและเข้ายึดครองเมืองบางกอกหรือเมืองธนบุรี ผลจากสงครามคราวนี้ทำให้ชุมชนขนาดย่อยบางจุดในคลองด่านช่วงอำเภอบางขุนเทียนกลายเป็นที่ร้างผู้คนไป

แม้ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) จะรื้อฟื้นอาณาจักรสยามขึ้นมาใหม่ได้ในปีเดียวกันกับที่กรุงศรีอยุธยาล่มสลาย (พ.ศ. 2310) และทรงใช้เมืองธนบุรีเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรแห่งใหม่ แต่ทว่าจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น โคลงนิราศนรินทร์ (แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2352) นิราศเมืองเพชรของขุนสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) (แต่งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2384) ชี้ว่าในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ผู้คนได้กลับมาตั้งถิ่นฐานในย่านบางขุนเทียน อีกทั้งข้อมูลจาก

หลักฐานประเภทเอกสารของชาวต่างชาติและหลักฐานประเภทอื่น ๆ ชี้ว่า ย่านบางขุนเทียนได้รับการฟื้นฟูโดยชนชั้นนำสยาม โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงบูรณะวัดจำนวนหนึ่งในบางขุนเทียน กระนั้นก็ตามพื้นที่บางขุนเทียนที่ได้รับการฟื้นฟูให้มีความเจริญจำกัดอยู่บริเวณวัดนางนอง วัดหนึ่ง วัดราชโอรส และชุมชนรอบคลองด่านในบริเวณใกล้เคียง

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2410-ต้นทศวรรษ 2450 ซึ่งเป็นช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) ได้เกิดการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย อันส่งผลด้านหนึ่งให้กลายเป็นเมืองขนาดใหญ่ขึ้นในเมืองกรุงเทพฯ ด้านเมืองธนบุรีก็เกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นเช่นเดียวกัน ดังเห็นได้จากการเกิดขึ้นของสถานที่ราชการ เช่น กระทรวงทหารเรือ โรงพยาบาลศิริราช สถานีรถไฟบางกอกน้อย โรงพยาบาลคนเสียจริต รวมทั้งมีการสร้างทางรถไฟสายมหาชัยหรือสายท่าจีน ซึ่งผ่านหลายพื้นที่ในธนบุรี การปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยและการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในธนบุรีนี้ได้ส่งผลถึงอำเภอบางขุนเทียนอย่างมาก ดังปรากฏว่าการปฏิรูปการปกครองสยามมีผลให้เกิดการจัดการปกครองท้องที่บางขุนเทียนในรูปแบบของอำเภอ และได้เกิดการกำหนดขอบเขตพื้นที่ของอำเภอบางขุนเทียนว่าได้แก่ 1. บริเวณวัดหนึ่ง วัดจอมทอง วัดนางนอง 2. บริเวณวัดเลาในตำบลท่าข้าม 3. บริเวณวัดโพธิ์ทองในตำบลบางมด 4. บริเวณบางกระดีในตำบลแสมดำ 5. ย่านบางบอน ขณะที่การสร้างทางรถไฟสายมหาชัยหรือสายท่าจีนนี้ส่วนหนึ่งของทางรถไฟพาดผ่านพื้นที่ส่วนหนึ่งของบางขุนเทียน จึงมีการตั้งที่ทำการอำเภอขึ้นที่วัดราชโอรสซึ่งมีสถานีรถไฟตั้งอยู่ ด้านการตั้งถิ่นฐานของประชากรพบว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีชุมชนตั้งอยู่หลายแห่ง หลายจุด เช่น ชุมชนบางนางนอง ชุมชนบ้านวัดสิงห์ ชุมชนบ้านท่าข้าม ชุมชนบ้านบางกระดี เป็นต้น ทั้งนี้กล่าวได้ว่า ชุมชนในพื้นที่บางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2410 - ต้นทศวรรษ 2450 มีสถานะเป็นชุมชนเกษตรกรรมกึ่งสมัยใหม่

ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษ 2470 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้เกิดการขยายตัวของเมืองขึ้นในจังหวัดธนบุรีอันเป็นผลสืบเนื่องจากการเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้าเชื่อมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเข้าด้วยกัน ตามมาด้วยการตัดถนน 10 สายขึ้นในธนบุรีสำหรับพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งอยู่รอบนอกของเมืองธนบุรีนั้นพบว่า ด้วยสภาพภูมิศาสตร์และที่ตั้งของอำเภอบางขุนเทียนที่อยู่ห่างไกลจากเขตชั้นในของจังหวัดธนบุรี จึงทำให้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ยังไม่มีโครงการก่อสร้างถนนระหว่างอำเภอบางขุนเทียนและอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดธนบุรี จึงทำให้อำเภอบางขุนเทียนยังคงสภาพแบบชนบท พึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นสำคัญและไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงการขยายตัวของเมืองในพื้นที่

ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2470 ล่วงเข้าทศวรรษ 2480 เป็นช่วงระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงแก่งัดธนบุรีอย่างใหญ่หลวง จากเดิมที่ฝั่งธนบุรีมีบทบาทเป็นเพียงเมืองรองที่อยู่คู่กับกรุงเทพฯ มาโดยตลอด มีเพียงแม่น้ำเจ้าพระยากั้นระหว่างกันเท่านั้น แต่กลับมีการพัฒนาที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด การพัฒนาที่เกิดขึ้นในฝั่งพระนคร เมื่อพิจารณาในทางฝั่งธนบุรีนั้นกล่าวได้ว่าเดิมที่พื้นที่ฝั่งนี้ได้รับการพัฒนาน้อยมาก แต่เมื่อมีการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าซึ่งเชื่อมต่อฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี การพัฒนาพื้นที่ทางฝั่งธนบุรีจึงเริ่มต้นขึ้น อย่างไรก็ตามการพัฒนาในฝั่งธนบุรีได้ชะงักงันไปบ้างในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เนื่องด้วยสะพานพระพุทธยอดฟ้าตกเป็นเป้าการโจมตีทางอากาศ ภายหลังจากสงครามโลกสิ้นสุดลง การพัฒนาในฝั่งธนบุรีก็กลับขยายตัวอย่างต่อเนื่องในแนวถนนต่าง ๆ พื้นที่หลายส่วนได้รับการพัฒนาให้เป็นย่านที่สำคัญต่าง ๆ ผ่านการพัฒนาระบบคมนาคมทางบก

ถึงกระนั้นก็ตาม การพัฒนาในฝั่งธนบุรียังกระจุกตัวอยู่ในบริเวณที่มีถนนตัดผ่านคือบริเวณพื้นที่ชั้นในในเขตเทศบาล เมื่อพิจารณาอำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 ซึ่งมีการพัฒนาพื้นที่ฝั่งธนบุรีสอดคล้องไปกับการพัฒนาฝั่งพระนคร พบว่าอำเภอบางขุนเทียนซึ่งอยู่ห่างไกลและขาดแคลนเส้นทางคมนาคมทางบกที่เชื่อมต่อกับกับเขตเมืองธนบุรี ดังนั้นกระบวนการเป็นเมืองในบางขุนเทียนจึงเกิดขึ้นน้อยมาก มีถนนเกิดขึ้นไม่กี่สาย พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่สวนและที่นา ผู้คนในบางขุนเทียนยังคงใช้ชีวิตแบบพึ่งพาการเกษตรและใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลอง ใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เหมือนในอดีตที่เคยเป็นมา อาจกล่าวได้ว่าการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในฝั่งธนบุรีช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 ยังไม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากนักในอำเภอบางขุนเทียน พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2480 - 2490 มีสถานะเป็น “ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองเริ่มขยายขึ้น”

ทศวรรษ 2500 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ได้เกิดการขยายตัวของกาารกลายเป็นเมืองขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และในภาคต่าง ๆ อันเป็นผลจากการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยเฉพาะถนน ขณะที่เศรษฐกิจของประเทศมุ่งที่การพัฒนาอุตสาหกรรมสำหรับพื้นที่จังหวัดธนบุรีได้เกิดการขยายตัวของกาารกลายเป็นเมืองเริ่มต้นจากการขยายตัวของเส้นทางและเครือข่ายถนนที่เพิ่มมากขึ้นจากในช่วงทศวรรษ 2480-2490 ถนนที่ได้รับการปรับปรุงในทศวรรษ 2500 เช่น ถนนเพชรเกษม ตลอดจนการทำสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรีเพิ่มขึ้นจากเดิมคือ สะพานกรุงธนและสะพานกรุงเทพ ทำให้การกลายเป็นเมืองในจังหวัดธนบุรีเริ่มขยายตัวขึ้น ในส่วนของบางขุนเทียนพบว่า การกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียนเริ่มขยายตัวขึ้น เนื่องจากถนนในพื้นที่คือ ถนนจอมทอง-ดาวคะนอง

สามารถเชื่อมต่อกับถนนเอกชัย เครือข่ายถนนที่ช่วยให้การสัญจรสะดวกขึ้น ประกอบกับบริบททางเศรษฐกิจของประเทศที่มุ่งให้ภาคอุตสาหกรรมเติบโตขึ้น มีผลให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมผุดขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ขณะเดียวกันการเกษตรในอำเภอบางขุนเทียนก็ค่อย ๆ ลดลงเรื่อย ๆ อันเป็นผลจากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและปัญหามลภาวะทางน้ำที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม ด้านผู้คนในพื้นที่นั้นการขยายตัวของอุตสาหกรรมในบางขุนเทียนทำให้มีคนจากต่างจังหวัดที่เข้ามาเป็นลูกจ้างของโรงงาน ประชากรในบางขุนเทียนจึงเพิ่มจำนวนขึ้น อย่างไรก็ตามยังไม่สามารถกล่าวได้เต็มปากว่า พื้นที่บางขุนเทียนมีสถานะเป็นเมืองตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์เนื่องจากตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์นั้น ลักษณะอีกประการหนึ่งของเมืองคือ เมืองจะมีลักษณะเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ซึ่งพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนขาดคุณสมบัติข้อนี้ ดังนั้นการนิยามสถานะของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2500 นี้คงจะเหมาะกว่าที่จะระบุว่าพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2500 มีสถานะเป็น “ชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง” หรือ “ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทที่ความเป็นเมืองขยายขึ้นมาก”

การกลายเป็นเมืองในจังหวัดธนบุรีจะยิ่งขยายตัวขึ้นในทศวรรษ 2510 จากการขยายตัวของเส้นทางและเครือข่ายถนน รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรี อีกทั้งในช่วงกลางทศวรรษ 2510 ได้มีการรวมจังหวัดพระนครเข้ากับจังหวัดธนบุรีเป็น “กรุงเทพมหานคร” เมื่อรวมเข้ากับการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ซึ่งแม้จะมุ่งพัฒนาสังคมเพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทและการที่คนต่างจังหวัดพากันย้ายถิ่นมาทำงานในกรุงเทพฯ แต่การกระจายบริการสังคมของรัฐยังไม่สามารถจัดให้เพียงพอต่อจำนวนประชากร การย้ายถิ่นของคนต่างจังหวัดที่เข้ามาทำงานทำในกรุงเทพฯ จึงยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 นี้ยังคงมีการสร้างทางหลวงเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯ กับต่างจังหวัดและที่เชื่อมต่อระหว่างจังหวัดในภาคต่าง ๆ ปัจจุบันเหล่านี้ทำให้การกลายเป็นเมืองในฝั่งธนบุรียังคงขยายตัวต่อไป สำหรับอำเภอบางขุนเทียนนั้นในทศวรรษ 2510 ได้เกิดถนนสายสำคัญขึ้นคือ ถนนธนบุรี-ปากท่อ หรือถนนพระรามที่สอง ผลจากการเปิดใช้ถนนเส้นนี้ทำให้เกิดการกลายเป็นเมืองขึ้นในอำเภอบางขุนเทียนด้านถนนธนบุรี-ปากท่อ หรือถนนพระรามที่สอง โดยการเติบโตของเมืองในอำเภอบางขุนเทียนด้านนี้มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดขึ้นด้วยการบริจาคที่ดินให้หน่วยงานรัฐเข้ามาสร้างสถานที่ราชการบริเวณริมถนนธนบุรี-ปากท่อ อีกทั้งยังมีส่วนสำคัญในการตั้งหมู่บ้านจัดสรรซึ่งเป็นชุมชนแบบใหม่ขึ้นในบริเวณริมถนนเส้นนี้ด้วย

นอกจากนี้อีกด้านหนึ่งก็พบว่าอำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2510 ยังคงมีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น พร้อม ๆ กับพื้นที่การเกษตรในอำเภอบางขุนเทียนที่ลดลงเรื่อย ๆ เนื่องจากปัญหามลภาวะทางน้ำอันเป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม การขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2510 นี้ทำให้วิถีชีวิตของคนในอำเภอบางขุนเทียนเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากวิถีการเกษตรที่ใช้ในการดำรงชีวิตกันมานานได้รับผลกระทบอย่างมากจากการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2510 นี้เราก็คงไม่สามารถกล่าวได้เต็มปากว่า พื้นที่บางขุนเทียนมีสถานะเป็นเมืองตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์เนื่องจากตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์นั้น ลักษณะอีกประการหนึ่งของเมืองคือ เมืองจะมีลักษณะเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ซึ่งพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนขาดคุณสมบัติข้อนี้ ดังนั้นการนิยามสถานะของพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2510 จึงเหมาะกว่าที่จะระบุว่าพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2510 มีสถานะเป็น “ชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมืองที่ความเป็นเมืองขยายขึ้นมาก”

ทั้งนี้การกลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียนจะดำเนินต่อมาและเพิ่มมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 ดังเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของหมู่บ้านจัดสรร พร้อม ๆ กับการเพิ่มขึ้นของสถานศึกษา ราชการประเภทโรงเรียนและการเพิ่มขึ้นของตลาดสดและย่านค้าปลีกต่าง ๆ เพื่อรองรับประชากรที่เพิ่มมากขึ้นในท้องที่จากการย้ายถิ่นเข้ามาของคนจากกรุงเทพฯ ฝั่งพระนคร ตลอดจนการอพยพเข้ามาของคนต่างจังหวัดที่เข้ามาหางานทำในเมือง ขณะเดียวกันก็พบว่าจำนวนประชากรในอำเภอบางขุนเทียนที่ประกอบอาชีพด้านพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมมีเพิ่มขึ้น ขณะที่จำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมลดลงมาก อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2520 เปลี่ยนมามีสถานะเป็นเมืองตามความหมายของคำอธิบายของนักวิชาการทางภูมิศาสตร์มากขึ้นจากในช่วงทศวรรษ 2500 - 2510 อย่างไรก็ตามเราก็คงไม่สามารถกล่าวได้เต็มปากว่า พื้นที่บางขุนเทียนมีสถานะเป็นเมืองตามคำอธิบายของนักภูมิศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์เนื่องจากพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนขาดลักษณะความเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ อันเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของความเป็นเมืองตามคำอธิบายทางภูมิศาสตร์ จึงเป็นการเหมาะกว่าที่เราจะกล่าวว่างานอำเภอบางขุนเทียนมีสถานะเป็น “ชานเมือง” (Suburb) ตามคำอธิบายของนักวิชาการด้านผังเมืองที่อธิบายถึง “การขยายชานเมือง” (Suburbanization) อันเป็นผลจากการถ่ายเทความเป็นเมืองจากเขตชั้นในต่าง ๆ มาสู่พื้นที่ชานเมืองรอบนอก ทำให้มีการเคลื่อนย้ายของประชากรจากกรุงเทพฯ ชั้นในมายังที่อยู่อาศัยย่านชานเมือง แต่ในแง่มุมมองทางประชากรศาสตร์ เราอาจถือได้ว่า

อำเภอบางขุนเทียนในช่วงทศวรรษ 2520 ได้กลายเป็นเมืองแล้ว เนื่องด้วยตามคำอธิบายของ นักวิชาการด้านการประชากรศาสตร์ในพื้นที่เมืองประกอบด้วยส่วนที่เป็นนคร (City) เมืองเล็ก ๆ (Town) รวมถึงชานเมือง (Suburb) ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ติดกับอาณาเขตของนคร ด้วยคำอธิบายทางประชากรศาสตร์นี้จึงกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2520 พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนได้ กลายเป็นเมืองโดยมีสถานะเป็น “ชานเมือง” อันเป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพฯ

ผลการศึกษาการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนในมิติทางประวัติศาสตร์โดย เน้นช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 ซึ่งให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการกลายเป็นเมืองใน พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนนั้นด้านหนึ่งมีที่มาจากภาครัฐ ดังเห็นได้จากการให้การเกิดขึ้นของสถานที่ ราชการ และการเกิดขึ้นของทางรถไฟสายท่าจีน ในช่วงทศวรรษ 2410-2440 อีกด้านหนึ่งนั้นการ กลายเป็นเมืองในอำเภอบางขุนเทียนมีที่มาจากปัจจัยเฉพาะในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ เช่น ในช่วงกลาง ทศวรรษ 2480 ซึ่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น ผลของสงครามที่แผ่เข้ามาในไทยด้วย ทำให้มีคน จากฝั่งพระนครหนีภัยสงครามมาอยู่ที่ฝั่งธนบุรี ส่วนหนึ่งของคนจากจังหวัดพระนครได้ลี้ภัยมาอยู่ ในบริเวณอำเภอบางขุนเทียน

หากแต่ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวของกลายเป็นเมืองขึ้นในพื้นที่อำเภอบาง ขุนเทียนอย่างมากคือ การพัฒนาถนนซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมทางบกที่สำคัญ เห็นได้จากการ ขยายตัวของกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500 - 2520 อันเป็นผล สืบเนื่องจากการขยายเครือข่ายถนนในพื้นที่ เช่น ถนนจอมทอง ถนนวุฒากาศ ถนนเอกชัย โดย เฉพาะที่สำคัญคือการเกิดขึ้นของถนนธนบุรี-ปากท่อ หรือ ถนนพระรามที่สอง ซึ่งสร้างและเปิดใช้ ในช่วงกลางทศวรรษ 2510 การขยายของเครือข่ายถนนที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนา ประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ตามด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 2-5 ซึ่งมุ่งเน้นการเติบโตของกรุงเทพฯ และการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ทำให้ พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนซึ่งเป็นพื้นที่รอบนอกของกรุงเทพฯ (หลังจากมีการรวมจังหวัดพระนครกับ จังหวัดธนบุรีเข้าด้วยกันเป็น “กรุงเทพมหานคร” เมื่อ พ.ศ. 2515) เป็นพื้นที่ที่รองรับโรงงาน อุตสาหกรรมและคนจากต่างจังหวัดที่ย้ายถิ่นมาหางานทำในโรงงานอุตสาหกรรม นำมาสู่การ ขยายตัวของชุมชนและการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ จากข้อมูลที่ได้กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า การ ขยายตัวของกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนมีความสอดคล้องกับที่คำอธิบายของ ชิดนีย์ โกลด์สไตน์ นักวิชาการด้านประชากรศาสตร์ ชาวอเมริกัน ในงานวิจัยเรื่อง กระบวน กลายเป็นเมืองในประเทศไทย ซึ่งเป็นงานชิ้นเอก (Classic) ที่อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการเป็น

เมืองในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2490 - 2510 ได้ชี้ว่า การก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยเฉพาะถนน เป็นปัจจัยให้เกิดกระบวนการกลายเป็นเมืองขึ้นในประเทศไทย

อย่างไรก็ดีการอธิบายว่าการพัฒนาถนน เส้นทางคมนาคมทางบก เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวของกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน คงไม่ใช่คำตอบที่ถูกต้องตายตัวโดยอิงตามคำอธิบายของซิดนีย์ โกลด์สไตน์ เสียทั้งหมด เนื่องจากเมื่อพิจารณาถึงการกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์ช่วงทศวรรษ 2480 - 2520 ที่ได้กล่าวในเนื้อหาของปริญญาโทฉบับนี้ จะเห็นได้ว่า การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนนั้นบางขุนเทียนไม่ได้พัฒนาสู่การเป็นเมืองสมัยใหม่อย่างแท้จริงอย่างในพื้นที่ส่วนที่เจริญแล้วในกรุงเทพฯ ผังพระนคร หากแต่บางขุนเทียนพัฒนาขึ้นเป็น “พื้นที่ชานเมือง” ที่มีความเจริญกว่าพื้นที่ชนบท แต่เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่เจริญแล้วในกรุงเทพฯ ผังพระนคร กล่าวได้ว่า บางขุนเทียนมีความเจริญน้อยกว่า

ขณะเดียวกัน หากพิจารณาในมิติของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในอำเภอบางขุนเทียนโดยมองจากวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ กล่าวได้ว่าการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในอำเภอบางขุนเทียนได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนอาศัยอยู่ในพื้นที่มาแต่เดิม วิถีการเกษตรที่เป็นมาช้านานได้เสื่อมถอยและกำลังจะหายไปเนื่องจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมและหมู่บ้านจัดสรร เหลือเพียงชาวบ้านส่วนน้อยในท้องถิ่น เช่น ชาวมอญบางกระดี่ ที่พยายามรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนเอาไว้

อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยอยากจะตั้งข้อสังเกตไว้คือ การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2510 - 2520 นี้ภาคประชาชนได้มีบทบาทไม่น้อยในการผลักดันให้เกิดขึ้น ดังเห็นได้จากบทบาทของคุณถนอม ทองสิมา ที่บริจาคที่ดินของตนให้ราชการนำไปสร้างสถานที่ราชการและถนนซอยที่เชื่อมถนนเอกชัยกับถนนธนบุรี-ปากท่อ (ถนนพระรามที่สอง) เข้าด้วยกัน รวมไปถึงการที่คุณถนอมและคุณญาณเดช ผู้เป็นบุตรชาย ได้ตั้งหมู่บ้านจัดสรรแห่งแรกขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนด้านถนนธนบุรี-ปากท่อ (ถนนพระรามที่สอง) ข้อมูลดังกล่าวนี้เปิดประเด็นให้พิจารณาถึงบทบาทของประชาชนในการผลักดันหรือมีส่วนร่วมในขับเคลื่อนให้เกิดการกลายเป็นเมือง ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่าหากมีผู้ศึกษาขยายความและอธิบายด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ จะเป็นการเปิดมิติใหม่ในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอำเภอบางขุนเทียน เพิ่มความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การกลายเป็นเมืองและ/หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของพื้นที่และผู้คนในกรุงเทพฯ ผังธนบุรี ซึ่งยังมีอยู่ไม่มากนัก

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรุงเทพมหานคร กทม. 4.2.1.6/156 เรื่อง การพิจารณาคำร้องเรียนของนางจงจิตต์ เพียรพร้อมเรื่องการรังวัดตรวจสอบโฉนดที่ดินเขตบางขุนเทียน (17 มีนาคม – 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรุงเทพมหานคร กทม 4.2.1/98 เรื่อง รายงานสถานการณ์การสร้างทำนบชั่วคราวปิดกั้นน้ำเค็มเพื่อช่วยเหลือชาวเกษตรกรของเขตราชบุรีบูรณะและเขตบางขุนเทียน 13 พฤษภาคม 2523 – 30 พฤษภาคม 2523.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรุงเทพมหานคร สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร กทม. 4.2.1.6/54 เรื่อง พลเรือตรีพิณ พันธุ์ทวี ร้องเรียนเรื่อง ขอให้พัฒนาตลาดน้ำวัดไทรบางขุนเทียน ให้มีสภาพเหมือนเดิม (8 สิงหาคม 2518 – 20 ตุลาคม 2518).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่มกระทรวงนครบาล กน (ล) 1.1/32 เรื่อง รายงานประจำเดือน แผนกธุรการ (พ.ศ.2465).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงนครบาล กน(ล) .1/1 เรื่อง รายงานประจำอำเภอ ร.ศ. 127 (2451).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงนครบาล กน(ล) .1/2 ก.2 เรื่อง รายงานประจำอำเภอ ร.ศ.128 (2452).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงคมนาคม สำนักงานเลขานุการกรมเจ้าท่า คค. 0501 .1/13 เรื่อง สถิติประชากร ปี 2516 (31 ธันวาคม 2516 – 4 มิถุนายน 2517).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ม-3 สร0201 / 110 เรื่อง การปลูกสร้างโรงเรียนในอำเภอบางขุนเทียน การสร้างโรงเรียนประชาบาล วัดใหม่บัวพัน วัดนางนอง วัดท่าข้าม วัดกำแพง และสถานี่พรมแดน อำเภอบางขุนเทียน (31 สิงหาคม 2499 – 13 ธันวาคม 2499).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ม-(3) สร0201 / 277 เรื่อง ไฟฟ้าถนนดาวคะนอง - บ่อมพระจุล อำเภอราชบุรีบูรณะ จังหวัดธนบุรี (14 สิงหาคม 2500 – 31 ตุลาคม 2500).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การสาธารณูปโภค ไฟฟ้า ม-(3) สร0201 / 279 เรื่อง นายเจือ ไทยรัตน์ ในนามบริษัท ประชานิยม จำกัด ขอสัมปทาน

ตั้งโรงไฟฟ้า อำเภอบางขุนเทียน (19 กุมภาพันธ์ – 12 เมษายน พ.ศ. 2492).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การสาธารณูปโภค
 ปรปะปา **ม-(3) สร0201 / 281** เรื่อง โครงการ 5 ปี บูรณะและขยายการประปากรุงเทพ พ.ศ.
 2492.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี **ม-(3) สร 0201 / 111** เรื่อง สร้าง
 โรงเรียนวัดใหม่บุญประดิษฐ์ (ภาษีเจริญ) โรงเรียนคลองทวีวัฒนา (ตลิ่งชัน) และโรงเรียนที่
 วัดหัวกระบือ (บางขุนเทียน) และการสร้างซ่อมแซมต่อเติมโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดธนบุรี
 (จากข้อเสนอประชาชน) จังหวัดธนบุรี โดยนายสุริยะ ชีตตะสังคะ (1 ตุลาคม 2499 – 12
 เมษายน 2500).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี **ม-(3) สร 0201 / 368** เรื่อง สร้าง
 ถนนดาวคะนอง - จอมทอง และตลาดพลู - นางนอง (15 ตุลาคม 2499 – 21 มิถุนายน
 2500).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองปลำ้กั้ ทูพภิกขภัย **มท.5 .3 .4 27/33**
 เรื่อง ราษฎรตัดค้่น้ำบริเวณ ในจังหวัดพระนครและธนบุรี พ.ศ. 2482.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองปลำ้กั้ ถนน สะพาน คลอง **มท.5 .3 .9**
/40 เรื่อง จังหวัดพระนครและธนบุรี หารือเรื่องของการขุดซ่อมคลองบางมด พ.ศ. 2479.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองปลำ้กั้ ถนน สะพาน คลอง **มท.5 .3 .9**
/170 เรื่อง การขุดลอกคลองและทำถนนในท้องที่อำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2481.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย **มท.5 .3 .9 /182** เรื่อง สร้างถนน
 สาธารณประโยชน์ในตำบลแสมดำ พ.ศ.2482.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย ถนน สะพาน คลอง **มท.5 .16/7** เรื่อง นาย
 แผ่่ง บุญนาค ขอสัมปทานและเดินรถยนต์สาธารณะจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2477.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย ถนน สะพาน คลอง **มท.5 .16/173** เรื่อง ขอ
 อนุญาตเพิ่มค่าโดยสารประจำทางจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2484-2485.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงเกษตร **มร.5 กษ/2** เรื่อง ที่นาตำบลบางบอนของสมเด็จพระ
 พระสุวารีตย์ (27 มิถุนายน - ธันวาคม ร.ศ. 119).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงเกษตร **มร.5 กษ/4** เรื่อง พระราชบัญญัติที่ดิน 30
 ตุลาคม ร.ศ.111.

ราชกิจจานุเบกษา

ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องกำหนดการรับจดทะเบียนสหกรณ์นิคมนาเกลือ. (2493, 7 สิงหาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 67 ตอนที่ 43 หน้า 3,264.

ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องจัดตั้งสุขาภิบาลบางขุนเทียน อำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี. (2508, 14 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 82. ตอนที่ 75. หน้า 2,332-2,334.

ประกาศกำหนดตราของชั่วคราวในตำบลบางบอน อำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ. (122, 11 ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 20. หน้า 459.

ประกาศเก็บเงินค่านาจำนวนศก 112. (123, 1 พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 21. หน้า 55.

ประกาศบอกกำหนดหมายเขตที่ดินในตำบลบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ. (121, 8 มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 19. หน้า 979.

ประกาศบอกล่วงหน้าจะแจกโฉนดสำหรับที่ดิน ทุ่งบ้านท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอบางขุนเทียน. (127, 7 สิงหาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 25. หน้า 565.

ประกาศเรื่องแก้ไขเขตจังหวัดพระนคร ธนบุรี พระประแดง สมุทรปราการ และมีนบุรีในมณฑลกรุงเทพฯ กับรัษฎะบุรี มณฑลอยุธยา. (2470, 21 สิงหาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 44. หน้า 153.

ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติออกตราของชั่วคราวในท้องที่อำเภอบางขุนเทียน แขวงกรุงเทพฯ. (121, 8 กุมภาพันธ์). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 19. หน้า 897.

ประกาศโอนตำบลในจังหวัดสมุทรสาคร มณฑลนครชัยศรี มาขึ้นอำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี. (2471, 23 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 45. หน้า 145-146.

พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินเพื่อสร้างปฐุมพระราชานุสรณ์และสร้างทางคมนาคมเชื่อมจังหวัดพระนครและธนบุรีในพ.ศ. 2471. (2471, 28 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 45. หน้า 236.

พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลนครธนบุรี พ.ศ. 2498. (2498, 7 มิถุนายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 72. ตอนที่ 42. หน้า 751.

พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อตัดและขยายถนนฝั่งจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนคร พ.ศ. 2473. (2473, 2 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 47. หน้า 230.

พระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร พุทธศักราช 2479 ในเขตท้องที่

บางแห่ง พ.ศ. 2505. (2505, 4 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 79. ตอนที่ 81. หน้า 963-967.

พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครกรุงเทพฯ พุทธศักราช 2479. (2479, 29 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 53 หน้า 704.

พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครกรุงเทพมหานคร พุทธศักราช 2479. (2479, 29 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 53 หน้า 710.

ระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2534. (2534, 6 ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 108. ตอนที่ 178. หน้า 881 – 894.

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กรมศิลปากร. (2504). นิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่. ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายเล็ก จินดาสิริ**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2536). หนังสือจดหมายเหตุฯ THE BANGKOK RECORDER. ใน **อนุสรณ์สถานงานศพนายสมหมาย สุนทรกุล**. กรุงเทพฯ. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

พิชิตปรีชากร, กรมหลวง; และ ภาสกรวงศ์, เจ้าพระยา. (2465). ด้ทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 3 ใน **งานพระราชทานเพลิงศพ นายเรือเอก หลวงสุรินทรเสรี**. กรุงเทพฯ. ไสภณพิพรรฒธนากร.

หนังสือ

กรมการผังเมือง. (2542). **การผังเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช**. กรุงเทพฯ: เซเว่น พริ้นติ้งกรุ๊ป.

กรมทางหลวงชนบท. (2547). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

กรมศิลปากร. (2525). **จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์.

กรุงเทพมหานคร. (2521). **แผนพัฒนากรุงเทพฯฉบับที่หนึ่ง (พ.ศ. 2520 - 2524)**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

กรุงเทพมหานคร. (2525). **แผนพัฒนากรุงเทพฯฉบับที่สอง (พ.ศ. 2525 - 2529)**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

กองควบคุมโรงงาน สำนักงานปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม. (2506). **รายชื่อโรงงานอุตสาหกรรม**

- ในจังหวัด พระนครและธนบุรี ที่จดทะเบียนไว้ตาม พ.ร.บ. โรงงาน. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
 การย้ายถิ่น ความเป็นเมือง และการพัฒนาในประเทศไทย. แปลโดย เศรษฐ์ บุญประเทือง; และ
 สุปราณี บุญประเทือง. (2528). กรุงเทพฯ: กองวางแผนประชากรและกำลังคน สำนักงาน
 คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
 กิติกร มีทรัพย์. (2529). **ความเป็นมาของงานสุขภาพจิตในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิจิต
 เวชศาสตร์สงเคราะห์.
 เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (2520). **การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
 โกวิท พวงงาม. (2550). **การปกครองท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน.
 ขรรค์ชัย บุญปาน; และ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2530). **บางขุนเทียน ส่วนหนึ่งของแผ่นดินไทยและ
 กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: มติชน.
 คากิซากิ, อิจิโร. (2562). **ย้อนรอยรถไฟไทย: สีบสานและต่อยอด**. แปลโดย มุทิตา พานิช.
 กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 จังหวัดธนบุรี. (2506). **การบริหารงานจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2505-2506**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
 จารุวรรณ ขำเพชร. (2563). **มนุษย์เมือง ว่าด้วยสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ:
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
 ชาตรี ประทีปนันทการ; และ กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2565). **Revitalizing Bangkok พื้นที่ชีวิต
 กรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
 ชาติชาย มุกสง. (2564). **ประวัติศาสตร์สุขภาพและการแพทย์ไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรี
 นครินทรวิโรฒ.
 ญัฐพล ใจจริง. (2564). **ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปภัย
 ปฏิวัติสยาม**. กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัน.
 ดวงจันทร์ อภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. (2551). **เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการ และ
 แนวโน้ม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: แสงศิลป์.
 โดม ไกรปรกรณ์. (2563). **เส้นทางประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
 ต้วน ลี เติ้ง. (2543). **ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ:
 คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา.
 ถนอม ทองสิมา. (2558). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
 แถมสุข นุ่มนนท์. (2548). **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สาย

ธาร.

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2548). **การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ**. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ นายหอม จันทรเศขร. (2526). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

ธนาคารทหารไทย จำกัด. (2536). **สามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศ**. กรุงเทพฯ: ธนาคารทหารไทย จำกัด.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2548). **100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540**. พิมพ์ครั้งที่ 5.

กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

น. ณ ปากน้ำ. (2542). **ศิลปกรรมในบางกอก**. กรุงเทพฯ: เลิฟแอนดิลิฟเพรส.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). **ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์**. นนทบุรี: ฟ้ายิ้มเดียวกัน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2542). **การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มติชน.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี. (2534). **องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บัณฑิต จันทรโรจนกิจ. (2563). **การเมืองไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

บัณฑิต จุลาสัย; และ รัชดา โชติพานิช. (2565). **เขตคลองมอญเมือง**. กรุงเทพฯ: มติชน.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง, ยรรยง อินทร์ม่วง และ มนต์ชัย ฝ่องศิริ. (2562). **เมืองขอนแก่น การเติบโต ความท้าทาย และโอกาส**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

บุญมือ ชนบท. (2543). **ร้อยเอ็ดเจ็ดย่านน้ำ**. กรุงเทพฯ: มติชน.

โบเยอร์, พอล. (2561). **ประวัติศาสตร์อเมริกา: ความรู้ฉบับพกพา**. แปลโดย ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ; และ อาวุธ ชีระเอก. กรุงเทพฯ: บুদ্ধศเคป.

ประจักษ์ ศกุนตะลักษณะ. (2531). **เศรษฐศาสตร์การเมือง**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประสงค์ สุ่นศิริ. (2543). **ปฏิบัติ รัฐประหาร ทหารกับนักการเมือง**. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

ปราณี กล้าส้ม. (2565). **กรุงเทพฯ แต่ก็แต่ก่อน**. นนทบุรี: เมืองโบราณ.

ป๋วย อึ๊งภากรณ์. (2559). **ทัศนะทางการศึกษา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปิยนารถ บุนนาค. (2553). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงถึง "เหตุการณ์ 14 ตุลาคม" 2516)**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พ. เนตรรังษี. (2543). **เด็กบ้านสวน**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

พอพันธ์ อูยานนท์. (2564). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2558). **กำเนิด “ประเทศไทย” ภายใต้เผด็จการ**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2560). **เทศบาล: พื้นที่ เมือง และกาลเวลา**. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2566). **ไฮเวย์ธิปไตย: อำนาจของถนนกับพลวัตการคมนาคมขนส่งของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. (2549). **ธนบุรีจากอดีต--สู่ปัจจุบัน = Thonburi from past to present**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

รอย, เอ็ดวาร์ด แวน. (2566). **Siamese Melting Pot ก่อร่างเป็นบางกอก**. แปลโดย ยุกติ มุกดาวิจิตร. กรุงเทพฯ: มติชน.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2546). **กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2565). **พจนานุกรมศัพท์ผังเมือง ฉบับราชบัณฑิตยสภา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

ลิขิต ธีรเวคิน. (2550). **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วัยอาจ, เดวิด เค. (2564). **ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป**. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2553). **เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท วศิระ จำกัด.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2553). **กำสรวลสมุทร สูดยอดกำสรวลศิลป์ มรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: ศักดิโสภณาการพิมพ์.

วิไล วงศ์สืบชาติ. (2535). **การจำแนกความแตกต่างระหว่างเมือง : การศึกษาเปรียบเทียบกรณีประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วุฒิสาร ตันไชย. (2557). **การกระจายอำนาจและประชาธิปไตยในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

ศิริวิไล ธีระโรจนารัตน์. (2564). **ภูมิศาสตร์เมือง**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมใจ นิ่มเล็ก. (2555). **ราชบัณฑิตชาวสวน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมชาย ศรีสันต์. (2563). **บทสำรวจวาทกรรมชนบทและบ้านนอกในความเป็นไทย**. กรุงเทพฯ: สมมติ.

- สมพงษ์ ชูมาก. (2555). **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยยุคปัจจุบัน (ทศวรรษ 1990 สู่ทศวรรษแรกแห่งศตวรรษที่ 21)**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). **สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษา วิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานเขตบางขุนเทียน. (2561). **ข้อมูลประกอบการพิจารณาความเหมาะสมในการกำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพื้นที่เขตบางขุนเทียน**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). **10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 1 ปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์**. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์.
- สุจิต บุญบงการ. (2562). **ทหารกับการพัฒนาการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2545). **เวียงวังฝั่งธนฯ ชุมชนชาวสยาม**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). **แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: กองทุนเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ.
- สุชิน ตันติกุล. (2557). **รัฐประหาร พ.ศ. 2490**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2551). **สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพฯ: พี.เพรส.
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2553). **แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2491-2500)**. กรุงเทพฯ: พี.เพรส.,
- สุพจน์ ตำนตรระกุล. (2552). **ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- หลวงเมือง. (2552). **ตลาดพลู**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อภิรักษ์ ไชยพจน์พานิช. (2561). **ศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2553). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการเมืองไทย ตำราเรียนวิชา 004470 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อำพล ม่วงศิริ. (2561). **จากหัวเถาสู่เจ้าพระยา ประวัติตระกูลม่วงศิริ**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- อุษณีย์ ธงไชย. (2557). **ประวัติศาสตร์สยาม : จากสมัยสุโขทัยถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บทความในวารสารและหนังสือ

- กัญจิกา ศรีอุดม. (2556). พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงสร้าง "จิตวิญญาณ

- แห่งสยามรัฐ". ใน **9 แผ่นดินของการปฏิรูประบอบราชการ**. กรุงเทพฯ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกษียร เตชะพีระ. (2554, มกราคม - มีนาคม). "ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข: ที่มาและที่ไป". **ฟ้าเดียวกัน**, 9(1), 88-114.
- จूरिพร กาญจนการุณ. (2551, กรกฎาคม - ธันวาคม). วิถีชีวิตชุมชนที่เปลี่ยนไปเกษตรกรชาวสวนส้มบางมด. **วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร**, 5(1), 44-57.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2546, พฤษภาคม). ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเองผ่านการเดินทางและพิธีภัณฑ์ทั้งในและนอกประเทศ. **รัฐศาสตร์สาร**, 24(2), 1-66.
- ธนาพล ลีหม่อภิชาติ. (2561). "ความหลากหลายทางวัฒนธรรม": การอ่านและวิธีคิดทางมนุษยศาสตร์. ใน **ถกเถียงเรื่องคุณค่า 2: ว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ. วิชาษา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). "วัฒนธรรมเมือง". ใน **วัฒนธรรมเมือง: สรุปการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมเมือง: ชุมชนเมืองและการเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯ และปริมณฑล**. กรุงเทพฯ. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว; และ สุดารรา สุจฉายา. (2542). "ธนบุรี ภาพเก่าของบางกอก". ใน **ธนบุรี**. กรุงเทพฯ. สารคดี.
- บ้านและสวน. (2529, กันยายน). CHI CHA COUNTRY CLUB. **บ้านและสวน**, 11(121), ไม่ปรากฏเลขหน้า.
- บ้านและสวน. (2529, ตุลาคม). การขาดแคลนที่อยู่อาศัยปัญหาที่ต้องแก้. **บ้านและสวน**, 11(122), 20-24.
- บ้านและสวน. (2529, พฤศจิกายน). พบเจ้าของโครงการ ไสรส ไสโรวงค์ หมู่บ้านชีชา คันทรี่คลับ "เราไม่ได้ขายบ้านเราขายศิลปะ". **บ้านและสวน**, 11(121), 208-209.
- บ้านและสวน. (2529, พฤศจิกายน). สันทวิวิลล่า. **บ้านและสวน**, 11(123), ไม่ปรากฏเลขหน้า.
- บุปผนาภ สุวรรณมาศ. (2525, มีนาคม). การสร้างบ้านแปลงเมืองรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ: โครงสร้างเมืองทางด้านประโยชน์ใช้สอย 2325-2525. **วารสารธรรมศาสตร์** 11(1), 19-44.
- พรธณี ธีรวัชรตระกูล. (2549). "สัมผัสหวานบางมด". ใน **สภาวัฒนธรรมบางขุนเทียน วัฒนธรรมบางขุนเทียน จากอดีตสู่ปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ. ใต้เดีย สแควร์.
- พลังจิต โกศลวัฒน์. (2556). "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงพัฒนาระบบ

- ข้าราชการพลเรือนในระบอบประชาธิปไตย”. ใน 9 แผ่นดินของการปฏิรูประบบราชการ. กรุงเทพฯ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พีรศรี โปวาทอง. (2553). พัฒนาการทางขอบเขตและลักษณะทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ในรอบสองศตวรรษ. **วารสารสมาคมประวัติศาสตร์**, 32, 6-8.
- ภาวิณี บุญาค. (2566, มกราคม-มิถุนายน). เรื่องเล่า ‘หนุ่มนักเรียน’ โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา พ.ศ. 2467: ผ่านความทรงจำของ พ. เนตรรังสี. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**, 17(1), 371-393.
- โยนิโอะ, อิชิต. (2525, กันยายน). บันทึกข้อความเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบาริง แฮริส และเดอมองตีญี่ฉบับภาษาไทย. **วารสารธรรมศาสตร์**, 11(3), 42-55.
- เรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท. (2564). “หน่วยที่ 8 เศรษฐกิจไทยสมัยรัชกาลที่ 4-6”. ใน **มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 8-15**. นนทบุรี. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วันเพ็ญ วรรณโกมล. (2546). “บางขุนเทียนรำลึก”. ใน **วิถีชีวิตไทยในท้องถิ่นธนบุรี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ. สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- วัลลี นวลหอม. (2555). “เอกสารลำดับที่ 83 ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 24 (วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2514) เรื่องตั้งนครหลวงกรุงเทพธนบุรี: 204 ปี “ธนบุรีศรีมหาสมุทร””. ใน **100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 20**. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วาสนา ละอองปลิว. (2561). การเมืองของการ(ไม่)เคลื่อนย้ายของแรงงานหนุ่มสาวไทย. ใน **ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย**. นนทบุรี. บริษัทภาพพิมพ์.
- วิทยากร เชียงกุล. (2525). “การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลาง : ผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503-2523”. **วารสารธรรมศาสตร์**, 11(1), 116-139.
- วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์; และ สิกิต อริพิโตโต. (2563, กรกฎาคม-ธันวาคม). ภูมิทัศน์สวนในบางกอก: การตีความจากแผนที่และภาพถ่ายโบราณ. **วารสารหน้าจั่วว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย**, 17(2), 292-327.
- สุนทรী อาสะไวย์. (2537, กันยายน-ธันวาคม). พัฒนาการของ “ธนบุรี” ในฐานะส่วนหนึ่งของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา. **วารสารธรรมศาสตร์**, 20(3), 108-134.
- โสวัตรี ณ ถลาง. (2562, กรกฎาคม - ธันวาคม). จากชุมชนชานเมืองสู่ความเป็นเมืองทุนนิยมกรณีศึกษา พื้นที่นนทบุรี. **วารสารมานุษยวิทยา**, 2(2), 149-190.

เอกรินทร์ ฟิ่งประชา. (2546, มกราคม - กรกฎาคม). พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน : "พื้นที่" ที่ถูกต่อรองบนความขัดแย้ง กรณีศึกษา : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระบือ. *ดำรงวิชาการ*, 2(3), 119-146.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

กวรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2555). *กรุงธนบุรีในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์*. ปรัชญาดุชะฎิบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กวี รัชทรัพย์อรทัยคุณ. (2546). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนย่านตลาดพลู*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา สถาบันราชภัฏธนบุรี.

กิตติ ต้นไทย. (2520). *คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. 2367-2453)*. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). *การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี*. การวางผังเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กฤษณลี วรพล. (2531). *ลักษณะการขยายตัวของความเป็นเมืองในเขตชานเมือง ด้านตะวันตกของ กรุงเทพมหานคร*. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เกียรติ จิวะกุล และคณะ. (2525). *ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แขขวัญ พันธุ์แจ่ม. (2549). *การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร*. วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์การวางแผนการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จารุ ไรจนธรรม. (2537). *การปรับตัวของคนชนบทที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางบอน เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร*. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จำนง ยังเทียน. (2498). *กฎหมายปกครองพิสดารว่าด้วยการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น*. รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จิรวัดณ์ แสงทอง. (2546). *ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475*. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุฑามาศ ประมูลมาก. (2545). *การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองท้องถิ่นธนบุรี พ.ศ.*

- 2458-2543. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
 ฉัตรภรณ์ พิรุณรัตน์. (2535). **พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. 2325-2369**. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เฉลิม มลิลา. (2518). **รัฐประหาร พ.ศ. 2500 ในประเทศไทย**. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนินทร์ ณรงค์น้อย. (2545). **ทัศนะของประชาชนต่อการให้บริการประชาชนของสถานีตำรวจนครบาลท่าข้าม กองบังคับการตำรวจนครบาล 9**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารงานยุติธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชญญาภรณ์ ลาดเสนา. (2553). **โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลู กรุงเทพมหานคร**. การวางแผนและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมืองจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัมรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2550). **บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ. 2506-2516**. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรภรณ์ นกแก้ว. (2554). **การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาตลาดน้ำวัดไทร กรุงเทพมหานคร**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นฤมล ธีรวัฒน์. (2525). **พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิภัทร บาลศิริ. (2559). **รายงานการวิจัย การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอัตลักษณ์ชุมชนมอญบางกระบือ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- ปิยนถ บุนนาค, ดวงพร นพคุณ และ สุวัฒนา ธาดานิติ. (2525). **คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 (พ.ศ.2325-2525)**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรทิวี สุพัฒน์นนท์. (2542). **การจัดการอสังหาริมทรัพย์ในกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2444-2475**. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พรทิพย์ อันทิวโรทัย. (2545). **บทบาทการศึกษาในการสืบทอดและพัฒนาทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาวัฒนธรรมชาวสวนฝั่งธนบุรี**. ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรรณี บัวเล็ก. (2558). **วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวนาไทยที่ทุ่งบางเขนในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2410 – 2510.** ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

ภักพล กำไร. (2545). **ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบกับรูปแบบการ พัฒนาเมือง : กรณีศึกษาพื้นที่เมืองตามแนวถนนเพชรเกษม , กรุงเทพมหานคร.** การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2552). **การผลิตความหมาย “พื้นที่ประเทศไทย” ในยุคพัฒนา (พ.ศ. 2500 - 2509).** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2562). **สภาวะการกลายเป็นมณฑลพายัพ: ประวัติศาสตร์ของอำนาจ-ความรู้และการผลิตพื้นที่โดยสยาม (พ.ศ. 2416-2475).** ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เยาวรัตน์ พุฒิมานรดีกุล. (2527). **การเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในช่วงรัชกาลที่ 5-7 และผลกระทบทางสภาวะแวดล้อมต่อประชาชน.** อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รสสุคนธ์ จรัสศรี. (2520). **บทบาทของข้าราชการชาวต่างประเทศในกรมตำรวจในสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์.** อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วงเดือน เกษสุภะ. (2528). **การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรกับปัญหาการขยายเมือง.** การผังเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัลลี นวลหอม. (2554). **พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. 2398 – 2488.** อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิจิตา งามปัญญา. (2546). **การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏธนบุรี.

วิภารัตน์ ดีอ่อง. (2534). **พัฒนาการของกิจการไฟฟ้าในประเทศไทยระหว่างปีพ.ศ. 2427-2488.** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิมลศรี ลิ้มธนากุล. (2537). **ผลกระทบจากระบบเมืองสมัยใหม่ที่มีต่อระบบย่านของคนใน**

- กรุงเทพมหานคร. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วีรภัทร นามสง่า. (2559). **อิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่พระราชวังพญาไท**. ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรัญญู เทพสงเคราะห์. (2553). **กระบวนการกำหนดนโยบายที่ดินในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2475-2500**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศศิธร ศิลป์อุฒยา. (2561). **รายงานโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “ความเป็นเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างสินค้าและผู้คนย่านธนบุรี” กรณีศึกษาชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรี**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สมพงษ์ กุลวโรตตมะ. (2546). **แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองในพื้นที่สวนเดิมฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษาชุมชนเมืองคลองบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร**. การวางแผนผังเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภรณ์ โอเจริญ. (2519). **ชาวมอญในประเทศไทย: วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพร บำรุงวงศ์. (2546). **การเรียกร้องและการปกครองดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2491**. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพร มากแจ้ง. (2540). **การศึกษาวิถีชีวิตของมอญบางขุนเทียน “มอญบางกระดี”**. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- สุวัสดิ โภชน์พันธุ์. (2543). **เทศบาลและผลกระทบต่ออำนาจท้องถิ่น พ.ศ. 2476-2500**. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดิศร หมวกพิมาย. (2545). **ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์กับกรุงเทพฯและปริมณฑล พ.ศ. 2513-2517 : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ธุรกิจ และประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนุศาสน์ ทวีศรี. (2562). **การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพบริเวณย่านตลาดพลู เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร**. ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบและวางแผนชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. (2526). **การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชาน**

เมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน. การผังเมือง
มหาวิทยาลัย ภาควิชาผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อำพิกา สวัสดิ์วงศ์. (2545). **ถนนสุขุมวิทกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกของ
ประเทศไทย พ.ศ.2477 – 2539.** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. (2526). **สหรัฐอเมริกากับนโยบายเศรษฐกิจไทย (1960-1970).** รัฐศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สื่อออนไลน์

กรมที่ดิน. (2562). **ความเป็นมาของการออกโฉนดที่ดิน.** สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2564, จาก
<https://www.dol.go.th/Pages/>

กิตตินันท์ นาคทอง. (2560). **ย่อกรอ “ถนนพระราม 2” ทางหลวงสายมรณะ 419 ล้านบาท.**
สืบค้นเมื่อ 25 มีนาคม 2566, จาก
<https://mgonline.com/columnist/detail/9600000104958>

ณัฐพล ใจจริง. (2566). **รัฐประหาร พ.ศ. 2500.** สืบค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2566, จาก
<http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=>

ธนภัทร์ ลิ้มหัตถ์กุล. (2562). **วัดราชโอรสาราม วัดที่เป็นจุดเริ่มต้นศิลปะแบบพระราชนิยมใน
รัชกาลที่ 3 และจุดเปลี่ยนสำคัญของศิลปะไทยที่ราชทูตอังกฤษออกปากชมว่างาม
ที่สุดในบางกอก.** สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2566, จาก <https://readthecloud.co/wat-ratchaorasaram/>

บัณฑิต จุลาสัย; และ รัชดา ไซติพานิช. (2564). **บางขุนเทียน จอมทอง และบางบอน.** สืบค้นเมื่อ
1 ธันวาคม 2564, จาก https://www.matichon.co.th/article/news_2577192

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (2554). สืบค้นเมื่อ 2 ธันวาคม 2564, จาก
<https://dictionary.orst.go.th/>

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528. (2528). สืบค้นเมื่อ 5
เมษายน 2566, จาก
<http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER9/DRAWER036/GENERAL/DATA000/00000023.PDF>

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. (2566). **ประวัติ มจธ.** สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2566,
จาก <https://www.kmutt.ac.th/about-kmutt/history/>

- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2566). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524)**. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2566, จาก <https://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?>
- โรงเรียนแม่พระประจักษ์. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2564, จาก http://mp.ac.th/datashow_19924
- โรงเรียนเลิศพัฒนาศึกษา. (2566). **ความเป็นมาของโรงเรียน**. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2564, จาก <https://www.lertpattana.ac.th/new>
- โรงเรียนวัดบางบอน. (2564). **ประวัติโรงเรียนวัดบางบอน**. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2564, จาก https://data.bopp-obec.info/web/index_view_history.php
- โรงเรียนวัดบางประทุนนอกกรุงเทพมหานคร. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2564, จาก <https://sites.google.com/site/bangphratoonnok/home>
- โรงเรียนวัดประชาบำรุง. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2564, จาก <https://wpcbr.thai.ac/home/info/1/>
- โรงเรียนวัดยายร่ม. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2564, จาก http://watyairomschool.ac.th/datashow_56493
- โรงเรียนวัดเลา (คณะศิษย์เทพสิทธินุทิศ). (2566). **ประวัติโรงเรียน**. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2564, จาก <https://sites.google.com/view/watlaoschool/home>
- โรงเรียนวัดแสมดำ. (2566). **ประวัติโรงเรียน**. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2564, จาก http://samaedamschool.ac.th/datashow_55063
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2566). **ถนนเพชรเกษม**. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2564, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki>
- วิทยาลัยพณิชยการธนบุรี. (2566). **ข้อมูลประวัติวิทยาลัย**. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2566, จาก <https://drive.google.com/file/d/1uyPNS9AuH96wTRlh4H6-vNkYKYnH8-PF/view>
- ศาลแพ่งธนบุรี. (2566). **ประวัติความเป็นมา/เขตอำนาจศาล**. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566, จาก <https://civiltbc.coj.go.th/th/content/page/index/id/56>
- ศิลปวัฒนธรรม. (2566). **ตลาดน้ำวัดไทร ถึงตลาดน้ำวัดจอมทอง ที่เที่ยวตั้งยุคก่อนและการเปลี่ยนโฉมเพราะรถไฟชนกัน!** สืบค้นเมื่อ 11 เมษายน 2565, จาก https://www.silpa-mag.com/old-photos-tell-the-historical-story/article_16519
- ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศคณะสงฆ์ภาค 14. (2566). **วัดบางบอน**. สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2566, จาก

- <https://www.sangha14.org/index.php?url=temple&id=1530>
- สถานีตำรวจนครบาลบางขุนเทียน. (2564). **ประวัติความเป็นมา**. สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2565, จาก <https://bangkhunthian.metro.police.go.th>
- ส่วนวัฒนธรรม Culture Division. (2563). **ประเพณีชักพระวัดนางชี**. สืบค้นเมื่อ 29 มกราคม 2566, จาก <https://www.facebook.com/culturebma>
- สารคดี. (2554). **มอญเมืองหลวง ภาพสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นมอญในสังคมเมือง**. สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2564, จาก <https://www.sarakadee.com/2011/04/19/morn-in-bangkok/>
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2560). **รายงานทะเบียนวัด**. สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2565, จาก <http://binfo.onab.go.th/Temple/Temple-List-view.aspx>
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2560). **ชุมชนเมืองเก่าสุด ก่อนมีเมืองบางกอก**. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2566, จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_733545
- ห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณ. (2564). **นิราศนรินทร์**. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก <https://vajirayana.org>
- อภิญา นนทน์นาท. (2559). **"ภาษีเจริญ" บนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง**. สืบค้นเมื่อ 14 ตุลาคม 2564, จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_63619
- อภิญา นนทน์นาท และคณะ. (2558). **สรุปกิจกรรมวันเล็ก-ประไพ รำลึก ครั้งที่ 12**. สืบค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม 2566, จาก <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5049>
- 3C Project. (2562). **ย่านบางมด ก่อนมีสวน เคนมีนา**. สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2564, จาก <https://www.facebook.com/3CProject.BKK/posts/2983878281836479/>
- 3C Project. (2563). **ความเป็นมาชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม**. สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2564, จาก <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.3158056751085297&type>
- ACT Media. (2565). **สารคดีประวัติโรงเรียนอัสสัมชัญธนบุรี**. สืบค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2566, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=qYujNTb6Df8>
- Baania. (2560). **สวัสดิความสุกที่สุขสวัสดิ์**. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2564, จาก <https://www.baania.com/article>
- Post today. (2558). **ตำนานตลาดวัดไทร**. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน 2564, จาก <https://www.posttoday.com/politics/386412>
- Thailand., T. S. S. B. (2560). **โรงเรียนธนบุรีศึกษา**. สืบค้นเมื่อ 1 เมษายน 2565, จาก

<http://www.thonburisueksa.com/>

Wikipedia. (2023). Suburbanization. Retrieved April 20, 2023, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Suburbanization>

หนังสือภาษาอังกฤษ

Terwiel. B. J. (1989). *Through travellers' eyes : an approach to early nineteenth-century Thai history*. Bangkok : Editions Duang Kamol.

พิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เขตจอมทอง.

พิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษา วัดหนังราชวรวิหาร.

สัมภาษณ์

คมเดช วิรุฬห์พจน์. การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 เมษายน 2566.

ณัฐพร เสรีโรจน. การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 เมษายน 2566.

ตะวัน มิสเกตู. การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 พฤษภาคม 2566.

นพดล ไปตะวานิช. การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 มิถุนายน 2566.

บุญชัย อริยวัตร. การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 เมษายน 2566.

ปรีชา จิตดำรง. การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566.

พระครูสกลกิจวิธาน (กล้า อภิชาโต). การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มิถุนายน 2566.

มาลัย สุขสุทธิ. การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 เมษายน 2566.

วิโรจน์ อยู่เจริญ. การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 พฤษภาคม 2566.

อำพล ม่วงศิริ. การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มิถุนายน 2566.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ธนกร ศิริสุขวัฒนา
วัน เดือน ปี เกิด	17 มกราคม 2543
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร

